Basam Books

MARCUS AURELIUS

ITSELLENI

KEISARIN MIETTEITÄ ELÄMÄSTÄ

Marcus Aureliuksen Itselleni on Rooman keisarin mietekirja, jossa kiteytyy antiikin filosofian luonne aitona elämäntapana. Rooman valtakuntaa toisella vuosisadalla hallinnut Marcus Aurelius pyrki toteuttamaan stoalaisen filosofian opetuksia sekä yksityiselämässään että politiikassa.

Marcus Aureliuksen ajattelun ytimenä on ymmärrys ihmisen paikasta maailmassa, jossa yksilön hyveitä ovat oikeudenmukaisuus lajitovereitaan kohtaan, totuuden etsintä sekä mielentyyneys siinä tehtävässä, mikä hänelle on elämässä määrätty. Näihin hyveisiin keisari kannustaa väsymättä itseään – ja samalla lukijaansa.

Keisari tiesi kuinka elää hyvää elämää koettelevissa olosuhteissa, kuinka saavuttaa onnellisuus ja rauha kärsimyksen ja sekasorron keskellä ja kuinka tehdä eettisesti oikeita valintoja ilman omanvoitonpyyntiä. Itselleni on oikeamielisen hallitsijan kirjoittama kirja luonteenlujuudesta, johtajuudesta ja velvollisuudesta.

Tämä stoalaisen filosofian klassikko on innoittanut lukijoitaan vuosisadasta toiseen, ja se puhuttelee yhä jokaista, joka joutuu käyttämään valtaa, kohtaamaan vastoinkäymisiä tai uskoo parempaan huomiseen.

kl 11.1
ISBN 978-952-7240-17-5
www.basambooks.fi

Vaikka saisit elää kolmasti tuhannen vuotta, tai kolmasti kymmenentuhatta, muista kuitenkin, ettei kukaan kadota muuta elämää kuin sen, jota elää, eikä elä muuta elämää kuin sitä, jonka kadottaa. Pisin ja lyhin ovat lopulta sama. Onhan nykyhetki kaikille yhtäläinen, ja siten se mikä tuhlaantuu on yhtäläinen, ja nyt näet, että se mikä kadotetaan on vain silmänräpäys. Eihän kukaan voi kadottaa mennyttä eikä tulevaa, sillä miten häneltä voisi ottaa pois, mitä hänellä ei ole? Muista siis aina nämä kaksi asiaa: ensinnäkin, että kaikki on samaa lajia ikuisuudesta asti ja toistuu sykleittäin ja että ei ole mitään eroa siinä, katseleeko ihminen tätä samaa sata vai kaksisataa vuotta vai äärettömän ajan; toiseksi, että se, minkä sekä kaikkein pitkäikäisin että pikaisimmin kuoleva menettävät, on yhtäläinen. Sillä nykyhetki on ainoa, joka ihmiseltä riistetään, mikäli on niin, että hänellä on vain yksin tämä eikä hän voi menettää sitä, mitä hänellä ei ole.

– *Marcus Aurelius, Toinen kirja 14.*

Itselleni

MARCUS AURELIUS

ITSELLENI

KEISARIN MIETTEITÄ ELÄMÄSTÄ

Suomentanut Marke Alıonen

Basam Books

Suomennettu kreikankielisestä alkuteoksesta
ΤΑ ΕΙΣ ΕΑΥΤΟΝ

FILI - Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskus on tukenut
tämän teoksen suomentamista

ISBN 978-952-7240-17-5

6. painos

Kansi Jari Silvennoinen
Taitto Jouni Vilhonen, Rivico Oy
Paino Tallinna Raamatutrükikoda

Basam Books Oy
PL 354, 00120 Helsinki
www.basambooks.fi

SISÄLLYSLUETTELO

Marcus Aurelius

Espanjalaisesta suvusta polveutunut Marcus Annius Verus syntyi Roomassa 26. huhtikuuta vuonna 121 jKr. Nuorena isänsä menettänyt Marcus teki vaikutuksen keisari Hadrianukseen, joka antoi pojalle lempinimen 'Verissimus' ('kaikkein tosin') ja ryhtyi kaavailemaan tälle paikkaa kruununperimysjärjestyksessä. Marcuksesta tehtiin Antoninus Piuksen ottopoika, ja hän nai vuonna 145 Piuksen tyttären Faustinan, jonka kanssa hänellä oli lukuisia lapsia.

Keisari Piuksen hallintokautena 138–161 Marcusta valmisteltiin huolella tulevaan tehtäväänsä. Valtaistuimelle noustessaan Marcus otti nimekseen Marcus Aurelius Antoninus ja kohotti kanssahallitsijakseen adoptioveljensä Lucius Veruksen, joka kuoli kuitenkin jo vuonna 169. Marcus Aurelius hallitsi Rooman valtakuntaa sen ollessa laajimmillaan, mutta ei antanut vallan ja rikkauksien turmella itseään, vaan pyrki karttamaan itsevaltaisuutta ja vaalimaan poliittista vapautta.

Marcuksen keisarikautta varjostivat jatkuvat rajasodat sekä idässä että pohjoisessa. Marcus osallistui henkilökohtaisesti sotiin germaaniheimoja vastaan ja kuoli lopulta 17. maaliskuuta vuonna 180 tuntemattomaan sairauteen sotaleirissä nykyisen Wienin lähellä. Häntä seurasi valtaistuimelle hänen poikansa Commodus, jota antiikin lähteet kuvaavat ihmishirviöksi. Merkittäviä takaiskuja Marcuksen hallituskaudella olivat sotien ohessa vuoden 175 kapina keisaria vastaan sekä 160-luvun lopulla idästä sotajoukkojen mukana levinnyt tuhoisa kulkutauti.

Marcuksen ajan tunnetuimpia aineellisia muistomerkkejä Roomassa ovat keisarin ratsastajapatsas sekä yli 30 metriä korkea pylväs, jonka spiraalimaiset reliefit kuvaavat germaanisotien tapahtumia. Vahvimman jälkensä historiaan Marcus on kuitenkin jättänyt filosofina, joka sovelsi stoalaisia oppeja käytännön elämään. Mietelmäteoksen *Itselleni* lisäksi häneltä on säilynyt joukko kirjeitä.

ALKUSANAT

Marcus Aurelius Antoninuksen (121–180 jKr.) *Itselleni* on antiikin filosofisen kirjallisuuden ajaton klassikko. Sen kirjoittaja on Rooman keisari, joka vuodesta 161 kuolemaansa saakka hallitsi Välimereltä joka suuntaan levittäytynyttä valtakuntaa sen ollessa miltei laajimmillaan. Kirjoittajan yhteiskunnallinen asema ja se seikka, ettei hän tarkoittanut kirjoitustaan julkaistavaksi, vaan omaan henkilökohtaiseen parannuksentekoon, tekevät teoksesta ainoan laatuaan antiikin kirjallisuuden historiassa. Keisarin vuosisadasta toiseen nauttiman suosion salaisuus on kuitenkin teoksen puhuttelevuus: Marcus näyttää, miten stoalainen etiikan teoria muuttuu käytännöksi.

Keisarin lähin hengenheimolainen antiikin kirjallisuudessa on häntä pari sukupolvea vanhempi Epiktetos, orja, joka vapautensa saatuaan perusti filosofikoulun. Tiedämme, että Marcus luki Epiktetosta, ja kenties Epiktetoksen kehotuksista mietiskellä alinomaa filosofian totuuksia niitä muistiin kirjoittamalla ja lukemalla hän sai innoituksen kirjaansa, joka lienee ollut alun perin vain kokoelma muistivihkoja tai -lappuja. Tällaisen harjoituksen tarkoituksena oli pitää kerran omaksutut vakaumukset elävinä palaamalla niihin yhä uudestaan, ja Marcuksen teoksessa nähdään samojen teemojen toistuvan uusina muunnelmina ilman selkeää sisäistä järjestystä. Teoksessa on myös runsaasti lainauksia ja mukaelmia muilta kirjoittajilta, ja Marcusta olisikin epäilemättä miellyttänyt toisen suuren stoalaisen, Senecan, kehotus jäljitellä mehiläisiä, jotka valmistavat

medestä hunajaa – samalla tavalla filosofian lukijan tulee kerätä talteen paras lukemastaan ja jalostaa sitä.

Vaikka Marcuksen, paljasjalkaisen roomalaisen, äidinkieli oli latina, hän kirjoitti teoksensa kreikaksi. Tämä tuskin tuotti hänelle vaikeuksia, sillä monien yläluokkaisten roomalaisten tapaan hän oli käytännössä kaksikielinen. Miksi hän sitten valitsi kreikan? Kreikka oli filosofian äidinkieli, ja Marcuksen runsaasti viljelemä stoalainen sanasto ei ollut muiden muassa Ciceron ponnisteluista huolimatta löytänyt täysin tyydyttäviä vastineita latinasta. Kreikankielisiä olivat myös Marcuksen lähteet ja esikuvat, ennen muuta Epiktetos, joten kielivalinta oli luonteva.

Marcus Aureliuksen teos ilmestyi suomeksi ensimmäisen kerran vuonna 1950 otsikolla *Itsetutkisteluja*. Nyt julkaistava käännös on tästä riippumaton ja perustuu alkutekstin uusimpiin kriittisiin laitoksiin. Käännökseen on liitetty Marcuksen etiikan eräitä puolia ruotiva johdanto sekä lyhyet selitykset, jotka valottavat kulttuurihistoriallista taustaa ja pyrkivät liittämään Marcuksen ajatukset antiikin filosofisen keskustelun laajempaan yhteyteen. Selityksiin on tekstissä viitattu asteriskein. Käännöksessä on kiinnitetty erityistä huomiota Marcuksen filosofisen terminologian systemaattiseen välittämiseen.

Opettajani Simo Knuuttila on lukenut käännöksen selityksineen ja tehnyt monia parannusehdotuksia, mistä olen hänelle kiitollinen, samoin kuin hänen myötämielisyydestään näitä kaikkia opintojeni mutkaisia ja lonkeroisia sivupolkuja kohtaan.

Kirkkonummella toukokuussa 2004
Marke Ahonen

JOHDANNOKSI
– Marcus Aurelius ja tunteet

Filosofikeisari Marcus Aureliusta on hänen kirjoituksensa perusteella kuvattu perinteisesti ihailevalla, mutta jokseenkin kalsealla määreellä "jalo". Itse olen suomennostyöni aikana oppinut kuvaamaan häntä määreellä "rakastettava". Tämä ei ollut ensivaikutelmani. Päinvastoin. Ensivaikutelmani syksyllä 2003 tehtyäni raakakäännöksen eräistä teoksen keskipuolen kirjoista oli täsmälleen sama kuin Anthony Birleyllä, keisarin vaikutusvaltaisen elämäkerran kirjoittajalla: "*Mietteiden* lukeminen pitkissä jaksoissa saattaa johtaa melankoliaan."[1]

Merkittävä käänne käsitykseni avartumisessa oli nuoren Marcuksen löytäminen. Tunnemme hänet tätä nykyä sovinnaisesta rintakuvasta – kaunis, siloposkinen ja kirkasotsainen nuorukainen – sekä joistakin kymmenistä kirjeistä, joita hän vaihtoi opettajansa, reettori Cornelius Fronton kanssa.[2] Näissä kirjeissä Marcus ja häntä noin neljännesvuosisadan vanhempi opettaja pohtivat muun muassa Marcuksen opintojen edistymistä, kuvailevat pikkutarkasti omiaan ja perheenjäsentensä sairauksia, ruotivat filosofian ja retoriikan keskinäistä paremmuutta sekä ilmaisevat loputtomasti keskinäistä kiintymystään vuolain ja usein leikkisinkin sanankääntein. Nuori Marcus viettää huolettomia päiviä perheensä kanssa maaseudulla, missä hän osal-

listuu omin käsin viininkorjuuseen, käy ratsastusretkillä ja löytää illalla skorpionin sängystään. Opettajansa paheksunnasta huolimatta Marcus valvoo öitä kirjojen parissa ja uskoo sitten synnintuntoisena tämän yöllisen ponnistelun syyksi erääseen tunnontarkasti kuvattuun pikku vilustumiseensa. Opettaja ja oppilas maalaavat Platonin *Faidroksen* retoristen harjoitusten innoittamina kuvaa toisistaan rakastajana ja rakastettuna – nuori Marcus ilmoittautuu rakastajan rooliin! Näemme heti, että kyse on elegantista leikistä, mutta ei ole syytä epäillä, etteivätkö nuori kruununperijä ja aikansa suurin puhuja olisi olleet aidosti kiintyneet toisiinsa.

Tämä iloinen ja hullutteleva nuori mies oli elämäkertatietojen mukaan innostunut filosofiasta 12-vuotiaana siinä määrin, että olisi tahtonut askeetin tavoin nukkua paljaalla lattialla.[3] Filosofia, joka Marcukselle tarkoittaa ennen muuta stoalaisuutta – joskaan hän huomiota herättävästi ei kertaakaan julistaudu stoalaiseksi –,[4] näkyy nuoruuden kirjeissä silloin tällöin. Frontoa tulevan hallitsijan harrastus jossain määrin huolestuttaa, etenkin jos se tarkoittaa kaunopuheisuuden, antiikin tehokkaimman vallankäytön työkalun, halveksumista. Miten Rooman maailmanvallan ruhtinas voisi olla filosofi? Mutta filosofiksi Marcus haluaa ja sellaisena jälkimaailma hänet muistaa nyt, kun hänen sitkeydellä mutta ilman loistavaa menestystä käymänsä rajasodat ja ponnistelut valtakunnan miljoonien meille nimettömien ja kasvottomien asukkaiden hyvinvoinnin puolesta ovat jotakuinkin unohtuneet.

Mietteiden filosofikuningas on yli viisikymmenvuotias, ruumiiltaan sairaalloinen, kuolemaa alati mietiskelevä ja odottava mies, joka ei tunnu tietävän, vihatako vai rakastaa maailmaa. Fronto on kuollut, kuolleita ovat kaikki häntä aikoinaan innoittaneet opettajat ja esikuvat, kuolleita ovat monet ikätoveritkin: "Kuinka monet, joiden seurassa tulin maailmaan, ovatkaan jo lähteneet pois." (6, 56) Nuoreen Marcukseen tämän miehen yhdistää jonkinlainen vaatimaton epätodennäköisyys, palapelin palojen ilmeisen kosketuspinnan puuttuminen, joka antiikintutkijaa aina ilahduttaa[5] – kolmekymmentäviisi vuotta on kulunut ja saamme hakemalla hakea yhdennäköisyyksiä; filosofia, yhä kielletympi rakkaus kirjoihin, kiintymys perheeseen, kaipaus maaseudulle, mitä keisari pitää filosofille sopimattomana; tunne, että tässä on edelleen *ihminen*.

Palatkaamme ensivaikutelmiin. Kirjansa alkulehdillä Marcus moittii vanhaa roomalaista ylimystöä "tylynpuoleisiksi ihmisiksi" (1, 11). Sananmukaisesti keisarin syytöksen sisältönä on vaikeasti kääntyvä käsite *afilostorgia*. Sanan kantana on *storgê*, "rakkaus", joka kattaa koko skaalan tuttavallisesta kiintymyksestä seksuaaliseen intohimoon. Tavallisimmin sanaa käytetään perheenjäsenten välisistä suhteista. *Filostorgian*, jonka puutteesta Marcus roomalaisia syyttää, luontevin käännös olisi kenties "kiintymys" tai "sydämellisyys"; stoalaiset käyttivät sanaa kuvaamaan toisaalta hyvien ihmisten luonnollista tunnetta lapsiaan kohtaan, toisaalta oikeaa asennetta ystäviä ja omaisia kohtaan.[6]

Tämän havaintonsa roomalaisen aristokratian tunnekylmyydestä Marcus kertoo olevansa velkaa opettajalleen Frontolle, ja toden totta: eräässä kirjeessään Fronto huomauttaa, ettei latinassa ole edes sanaa *filostorgialle* – mikä voisikaan olla parempi todiste sen täydellisestä puuttumisesta.[7] Tätä sydämettömyyttä vastaan keisari itse taistelee stoalaisen filosofian keinoin, filosofian, jonka ihanteisiin kuuluu *apatheia*, täydellinen tunteettomuus, joka lienee stoalaisen etiikan opinkappaleista kuuluisimpia. Ensivaikutelma synkeän ja pessimistisesti ihmiskuntaan suhtautuvan keisarin *Mietteistä* ei välttämättä tue käsitystä, että hän olisi onnistunut erityisen hyvin kummassakaan tavoitteessaan. Ja mitä ylipäätään saadaan tulokseksi, kun sydämellisyys yhdistetään tunteettomuuteen?[8]

Apatheia tarkoittaa yksinkertaisesti tunteiden (*pathos*, vrt. latinan *passio*) puuttumista. Koska ylitettävänä on kielten käsitteistöjen tavanomaisen epäsymmetrian lisäksi vielä kahdentuhannen vuoden ajallinen ja kulttuurinen kuilu, sana *pathos* vaatii aivan ilmeisesti selvennystä. Sitä onkin saatu runsaasti, etenkin viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana, kun antiikin tunneteoriat ovat olleet vilkkaan tutkimuksen kohteena.[9] Marcuksen käsitys tunteista ja niiden kitkemisestä pohjaa viime kädessä hellenistiseen stoalaiseen etiikkaan, jonka klassisen tunneteorian vakiinnutti Khrysippos (n. 280–207 eKr.), koulun oppi-isistä tärkein. Khrysippoksen lähtökohtana on, että tiedämme kyllä, mistä puhumme puhuessamme tunteista, mutta emme yhtä ilmeisesti tiedä, mitä tunteet todella ovat, ja tämä

tietämättömyys on merkittävänä esteenä niistä parantumiselle.[10] Klassisen tunneluokituksen pääluokat ovat halu (*epithymia*), pelko (*fobos*), nautinto (*hêdonê*) ja tuska (*lypê*) – tuttuja kreikan arkikielen sanoja ja käsitteitä, joiden alalajeiksi mahdutettiin stoalaisissa esityksissä epälukuinen joukko yksittäisiä tunteita: rakkaus, kateus, häpeä, kauhu, suru, murhe, vahingonilo ja niin edelleen.

Merkittävää Khrysippoksen tunneteoriassa on, että tunteista tehtiin uskomuksia (*doksa* tai *krisis*). Täsmällisesti sanottuna tunteet ovat epätosia uskomuksia, jotka koskevat hyvää tai pahaa, joko läsnä olevana tai ennakoituna. Näin halu on uskomus ennakoidusta hyvästä, pelko uskomus ennakoidusta pahasta, nautinto uskomus läsnä olevasta hyvästä ja tuska uskomus läsnä olevasta pahasta. Kaikki tällaiset uskomukset ovat epätosia, sillä kohteena ei voi olla todellinen hyvä (hyve) tai todellinen paha (pahe), koska tunteet ovat määritelmällisesti järjenvastaisia eikä uskomus hyveestä hyvänä tai paheesta pahana voi olla järjenvastainen.[11]

Tavallisesti ihmisten tunne-uskomukset ovat varsin kaavamaisia: ihmiset haluavat rahaa, kunniaa ja terveyttä, pelkäävät köyhyyttä ja sairautta, tuntevat tuskaa ollessaan köyhiä ja sairaita sekä nautintoa ollessaan rikkaita ja terveitä. Selityksenä ilmiölle on, että vaikka raha, terveys, köyhyys ja sairaus kuuluvat stoalaisten mukaan moraalisesti "yhdentekevien" (*adiafora*) asioiden luokkaan, siis asioihin, jotka eivät ole hyviä eivätkä pahoja, yhdentekevien luokka jakautuu edelleen kahtia. En-

sinnäkin on aidosti yhdentekeviä asioita, jotka eivät kiinnosta normaaleja ihmisiä (kuten onko heillä pariton vai parillinen määrä hiuksia), ja sitten on yhdentekeviä asioita, jotka tyypillisesti aiheuttavat ihmisissä tunnereaktioita. Näistä toiset ovat "luonnon mukaisia" (kuten terveys ja rikkaus) ja toiset taas "luonnon vastaisia" (kuten köyhyys ja sairaus), ja tämä selittää, miksi niitä tavoitellaan ja kartetaan ikään kuin vaistomaisesti.

Vaikka nämä reaktiot ovatkin vaistomaisia, tunne-uskomusten muodostaminen näistä asioista ei ole stoalaisten mukaan välttämätöntä, sillä voimme mainiosti tavoitella terveyttä ja rikkautta pitämättä niitä hyvänä ja karttaa niiden vastakohtia pitämättä niitä pahana. Mikä tärkeintä, tällaiset asiat eivät ole olemuksellisesti meidän vallassamme, sillä emme voi päättää itse, sairastummeko vai emme. Siksi sairauden pitäminen pahana on tuhoisaa, koska jos ja kun sairastumme, olemme väistämättä onnettomia, mikä olisi voitu välttää pitämällä sairautta vain kartettavana, mutta pohjimmiltaan yhdentekevänä. Sitä paitsi uskomus, että sairaus on paha, on epätosi, ja epätodet uskomukset ovat aina pahasta luonnostaan järkeä ja totuutta – siis hyvettä – rakastavalle ihmiselle.

Koska tunteet tyypillisesti ovat luonnon mukaisen pitämistä hyvänä ja luonnon vastaisen pitämistä pahana, stoalaiset määrittelivät tunteen myös "liioittelevaksi pyrkimykseksi". Pyrkimys (*hormê*) on tekninen termi, jonka tapaamme Marcuksella kymmeniä kertoja, ja se tarkoittaa suunnilleen samaa kuin suomenkielinen vastinekin: pyrkimystä toimintaan. Tämä pyrki-

mys on ihmisen omassa vallassa, kun taas toiminta ei ole, sillä jokin ulkopuolinen voi estää sen. Pyrkimys on toiminnan välttämätön ehto, ja luonnostaan toiminnallisena olentona ihminen tarvitsee pyrkimyksiä, mutta hän ei tarvitse liioittelevia pyrkimyksiä, tunteita. Pyrkimysten kohdistuminen juuri noihin yhdentekevistä asioista luonnon mukaisiin on ihmiseen synnynnäisesti rakennettu ominaisuus, kun taas pyrkimysten taipumus muuttua liioitteleviksi on Khrysippoksen mukaan ihmiskunnan yleisen turmeltuneisuuden syytä: pahat tavat tarttuvat. Koska keskeistä kuitenkin on tunteiden uskomusluonne,[12] tunteiden terapointi ja *apatheian* tavoittelu tapahtuu ennen muuta vapautumalla virheellisistä uskomuksista niiden tiedostamisen kautta.

Stoalaiseen tunneteoriaan kuului myös oppi "hyvistä tunteista" (*eupatheia*), jotka ovat tunteiden järjenmukaisia vastineita. Halua vastaa tahtominen, pelkoa varovaisuus ja nautintoa ilo. Tuskalla ei ole järjenmukaista vastinetta – se ei yksinkertaisesti kuulu stoalaisen elämään. Hyvät tunteet on tässä mallissa rakennettu nimenomaan toimimaan pahojen tunteiden vastapareina, ja siksi niiden kesken vallitsee tietty epäsuhta. Ilo on tunne, sikäli kuin se tuntuu joltakin, mutta varovaisuudelta tämä puoli näyttäisi puuttuvan. Oudonkuuloisen "tahtomisen" (*boulêsis*) alaisuuteen kuuluu muun muassa hyväntahtoisuus (*eunoia*), joka samaten on toimintaa ohjaava yleisluontoinen asenne, mutta tuskin ilon tavoin kokemuksellinen. *Eupatheia*-oppi sellaisenaan on harvemmin esillä antiikin lähteissä, mutta käsitys stoalaisen

ihanneviisaan alinomaisesta hyväntuulisuudesta, tyytyväisyydestä elämäänsä ja kärsivällisestä hyväntahtoisuudesta muita ihmisiä kohtaan oli syvään juurtunut.

Se *apatheian* kuva, jonka tapaamme Marcuksella, on varsin toisenlainen kuin klassisessa stoalaisuudessa. Marcus ei tarjoa tunteen määritelmää eikä esittele systemaattista terapiaohjelmaa tunteiden parantamiseksi. Tunteista hän toki puhuu, mutta kuin ohimennen, kuin sellainen, joka hyvin tietää, mitä niille on tehtävä, ja haluaa vain pikaisesti muistuttaa itseään asian tärkeydestä. Koska keisari kirjoitti *Mietteensä* vain itselleen, harkitsemattakaan niiden julkaisemista, hän ei yritä tekstillään vakuuttaa ketään muuta; hän yrittää kehottaa itseään parannuksentekoon, toteuttamaan viimein käytännössä sitä etiikkaa, jonka hän jo perinpohjin tuntee – olihan hän harrastanut filosofiaa jo yli neljäkymmentä vuotta.

Tämä teoksen luonne on tunnettu ongelma Marcuksen ajattelun tutkimisessa. Käyttökelpoiseksi tieksi sen kiertämisessä osoittautuu usein kääntyminen Marcuksen tärkeimmän hengenheimolaisen ja oppi-isän, Epiktetoksen, puoleen. Epiktetos (n. 50–135 jKr.) oli aikansa nimekkäin stoalainen, jonka filosofian luennoilla Kreikan Nikopoliksessa moni roomalainen oli pistäytynyt. Marcus ei tavannut Epiktetosta henkilökohtaisesti, mutta tunsi tämän kirjoituksia. Hän siteeraa useasti meille säilyneitä *Keskusteluja* ja viittaa lisäksi eräisiin muutoin tuntemattomiin kohtiin, jotka ovat peräisin *Keskustelujen* kadonneesta jälkipuoliskosta tai jostakin muusta samantapaisesta läh-

teestä. Epiktetos itse ei kirjoittanut mitään, ja *Keskustelut* ovat hänen oppilaansa Arrianoksen luentomuistiinpanoja, jollaisia Epiktetoksen opissa epäilemättä tekivät muutkin.[13] Vaikka teoksen luonne ja epäsuora syntytapa ovat ongelma myös *Keskusteluissa*, Arrianoksen Epiktetos on paitsi vakuuttava puhuja, myös tunnollinen ja tarkkanäköinen pedagogi.

Epiktetos jakoi filosofian opiskelun kolmeen osa-alueeseen (*topos*). Ensimmäinen näistä koskee tunteita ja siten *apatheian* tavoittelua, toinen velvollisuuksia kanssaihmisiä kohtaan, ja kolmas koskee vaikutelmien (aistivaikutelmien ja mielikuvien) tutkimista ja erehtymättömyyden tavoittelua suhteessamme todellisuuteen.[14] Epiktetoksen mallissa tunteet eivät ole niinkään uskomuksia, vaan reaktioita toiveidemme täyttymättömyyteen. Kun haluamme saada jotakin tai välttyä joltakin ja sitten näin ei tapahdukaan, silloin koemme tunteita. Siksi *apatheia* saavutetaan yksinkertaisimmin siten, että lakataan haluamasta mitään, mitä ilman voimme jäädä. Omassa vallassamme ovat oman sielumme ja ennen muuta sen hallitsevan osan (*hêgemonikon*) liikkeet, joita ovat juuri halu saada jotakin (*oreksis*), halu välttyä joltakin (*ekklisis*), pyrkimys (*hormê* sekä sen parina *aformê*, "poispyrkimys") ja käsitys (*hypolêpsis*). Hyve on saavutettavissa näillä yksinkertaisilla ja vähälukuisilla työkaluilla, joten sitä ihmisen on luvallista haluta. Koska sen saavuttaminen kuitenkin on tavattoman vaikeaa, ellei mahdotonta, kaikesta haluamisesta on paras luopua kokonaan. Tätä on siis Epiktetoksen *apatheia*: "Älä halua mitään."

Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Khrysippolaiset tunteen elementit, uskomus ja pyrkimys, asettuvat juuri kahden *apatheian* tavoittelun ulkopuolelle jäävän osa-alueen tontille. Koska pyrkimys on Epiktetoksellekin toiminnan ehto, filosofian toinen osa-alue koskee sen säätelyä ja nimenomaan sen saattamista luonnolliselle tasolleen: tässä täydellistynyt ihminen toimii oikein ystäviään, perhettään ja isänmaataan kohtaan ylittämättä koskaan pyrkimyksen oikeaa mittaa, toisin sanoen khrysippolaisessa mielessä tunteettomasti. Kolmas osa-alue, Epiktetoksen mukaan kaikkein vaikein, opettaa formaalilogiikan hienouksien ohella ennen muuta todellisuuden oikeaa tulkintaa. Vaikutelma (*fantasia*) muuttuu uskomukseksi, kun se hyväksytään, ja filosofi pyrkii pitämään kaikki uskomuksensa tosina, niin että niistä jokainen on "tavoittava" (*katalêptikê*), todellisuuden olemuksen vangitseva. Koska aistihavaintomme Epiktetoksen mukaan harvoin pettää, todellinen haaste on vapautua epätosista tapahtumien merkitystä koskevista uskomuksista. Kun kuulemme lapsemme olevan vakavasti sairaana, jokin meissä yrittää aina lisätä: "Tämä on kauheaa, tämä on pahaa." Filosofian kolmas osa-alue opettaa pysäyttämään nämä tarpeettomat ja epätodet lisäykset ja hankkimaan sen sijaan lapselle lääkärin. Toisin sanoen, kolmas osa-alue vapauttaa meidät tunteista sikäli kuin ne khrysippolaisittain ovat epätosia uskomuksia hyvästä ja pahasta.

Näin *apatheian* tavoittelu on levittäytynyt kaikkialle Epiktetoksen filosofiseen järjestelmään, tavallaan sen keskeisimmäksi yti-

meksi. Tämä on ymmärrettävää: ihminen on luonnostaan järjellinen olento, jolla on sisäiset valmiudet oikeaan toimintaan ja totuuteen, mutta tunteet, jotka ilmenevät omassa ja vieraassa vallassa olevien asioiden sekoittamisena, toiminnan ylilyönteinä ja epätosina uskomuksina, estävät ihmistä toteuttamasta todellista olemustaan.

Epiktetoksen järjestelmä näyttää vaikuttaneen Marcukseen vahvasti.[15] Keisarin kolme perushyvettä ovat kohtuullisuus / itsehillintä (*sôfrosynê*), oikeudenmukaisuus ja totuus, jotka vastaavat Epiktetoksen kolmea filosofian osa-aluetta. Näistä kohtuullisuus samaistuu jumalien tahtoon alistumiseen, vain sen haluamiseen, mitä tapahtuu; oikeudenmukaisuus samaistuu itsekkäiden pyrkimysten torjumiseen ja ihmisen todellisen luonnon toteuttamiseen järjellisenä, yhteisöllisenä ja poliittisena eläimenä; totuus puolestaan on väärään toimintaan pakottavien epätosien uskomusten tunnistamista ja hylkäämistä.

Täydellinen *apatheia* näyttäisi siten edellyttävän kaikkia näitä hyveitä. Marcukselle se on ennen muuta jumalien tahtoon alistumista: jumalat ovat tehneet ihmisen sellaiseksi, että hänellä on luontainen kyky totuuteen, että hänen järkensä voi omaehtoisesti samaistua jumalien järkeen ja tahtoa siten kaikkea samaa kuin maailmankaikkeutta hallitsevat jumalatkin ja että ihminen voi tuntea olevansa samaa sukua ja kansaa jokaisen muun järkiolennon kanssa ja pyrkiä kaikessa toiminnassaan tämän suuren maailmanvaltion parhaaseen. Vastaavasti tunteet ovat kapinaa jumalia ja heidän luomaansa järjestystä vastaan.

Klassinen stoalainen *kosmos* on kauttaaltaan aineellinen, mutta ainetta hallitsee siihen sitoutuneena ja sitä jäsentävänä *logos*, kosminen järki, jota voidaan kutsua myös luonnoksi, jumalaksi, kohtaloksi tai Zeukseksi. Maailma, jossa elämme, on paras mahdollinen, sillä se on parhaan mahdollisen jumalan luomus, jumalan, jonka tahto on olemuksellisesti hyvä. Näin siksi, että maailma tavallaan *on* jumala ja jumala on mukana kaikessa olemassa olevassa, joskin eritasoisesti. Ihminen on jumalan rakkain luomus, ja ihmiselle jumala on antanut aidoimman osan itseään tietoisena järkenä. Siksi ihmisen suurin onni on sulauttaa oma yksilöllinen järkensä kosmiseen järkeen ja olla jumalan työtoverina omasta tahdostaan. Tällainen ihminen tahtoo sitä, mitä jumala tahtoo, ja ottaa osakseen tulevan vastaan iloisena ja tyytyväisenä, olipa se sitten terveyttä tai sairautta, rikkautta tai köyhyyttä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei hän pyrkisi tavoittelemaan terveyttä esimerkiksi syömällä terveellisesti ja turvautumalla tarvittaessa lääkärin apuun, mutta jos jumala ei tahdo tämän hänen pyrkimyksensä toteutuvan, hän tyytyy jumalan tahtoon, koska jumala ei olisi tahtonut näin, ellei se olisi parasta.

Marcuksen ajattelussa on piirre, jota kutsun ”platonistiseksi” tarkoittamatta, että Marcus olisi välttämättä omaksunut sen platonistilta ajattelijoilta; tarkoitan, että tämä piirre muistuttaa enemmän platonistista kuin stoalaista filosofiaa.[16] Voimme lähestyä asiaa hieman kiertoteitse, Marcuksen kaitselmususkon kautta. Hyväntahtoiseen kaitselmukseen uskovat ovat aina joutuneet selittämään skeptikoille, miksi maailmassa kuitenkin on

niin paljon kaikenlaista ikävää: kuolemaa ja sairautta, piikkipensaita ja kitkeriä vihanneksia (Marcuksen esimerkit); miksi hyvät usein kärsivät ja pahat menestyvät.

Varhaiset stoalaiset kokivat asian jossain määrin ongelmalliseksi, mutta yrittivät tarjota siihen valaisua parhaansa mukaan. Ensinnäkin, meidän ymmärryksemme ei aina riitä hahmottamaan kokonaisuudessa välttämättömiä suhteita. Vaikka jokin näyttäisikin tarpeettomalta ja suoranaiselta jumalan ilkeydeltä, sillä saattaa olla kokonaisuuden kannalta välttämätön tehtävänsä. Näin Khrysippos ajatteli paheesta, joka ihmisten keskuudessa on pikemminkin sääntö kuin poikkeus – sekin on kokonaisuuden kannalta hyödyllistä.[17] Toiseksi, jumalalla oli luomistyössään tiettyjä rajoituksia. Näin esimerkiksi ihmisen pääkallo on väistämättä varsin heikkoa tekoa, koska muutoin jumala ei olisi saanut muovattua päästä haluamansa kaltaista.[18]

Marcus palaa *Mietteissä* toistuvasti kysymykseen kaitselmuksen toiminnan luonteesta. Khrysippoksen tavoin hän erottaa sen, mikä tapahtuu suoraan jumalan tahdosta, ja sen, mikä tapahtuu *kat' epakolouthêsin*, epäsuorana mutta väistämättömänä seurauksena tästä tahdosta. Tämä jaottelu on saattanut toimia Khrysippoksen yhtenä lähtökohtana hänen erotellessaan yhdentekeviä asioita luonnon mukaisiin ja luonnon vastaisiin. Esimerkiksi terveys on jumalan tahdon mukaista, mutta sairaus ei; sairauden mahdollisuus – kuten pääkallon luuston alttius murtumille – on vain seurausta ihmisen ja eläinten ruumiin parhaasta mahdollisesta laadusta. Kaikki luonnon vastaiset yhdentekevät eivät ole sellaisenaan jumalan tahdon vastaisia, sil-

lä jumala on esimerkiksi tarkoituksella luonut ihmiset kuolevaisiksi. Sen sijaan ennenaikainen kuolema sairauden tai onnettomuuden vuoksi on aidossa mielessä "luonnon vastainen".

Näin khrysippolainen stoalainen tavoittelee terveyttä jumalan tahtomana luonnollisena tilana, mutta sivuuttaa sairauden olankohautuksella. Sairautta on, mutta se ei ole kenenkään tarkoituksellista ilkeyttä, vaan seurausta luonnon rajallisista mahdollisuuksista; siitä ei tarvitse olla erityisen kiitollinen jumalalle, mutta siitä kiukutteleminenkaan ei auta mitään, vaan kiukuttelija tekee vain itsensä turhaan onnettomaksi.

Marcuksen ajattelutapa on toisenlainen. Luonnon tapahtumien "sivutuotteiden" mietiskely saa hänessä esiin eräänlaisen mystikon, joka haluaa nähdä kaikessa jonkin kätketyn merkityksen, kauneutta, joka on salattu tavallisilta ihmisiltä, mutta avautuu jumalien tahtoon samaistuvalle filosofille (3, 2). Vaikka erottelu jumalien suoran tahdon ja sen epäsuorien seurausten välillä tunnustetaan, Marcus unohtaa sen toisinaan tyystin ja uskoo, että kaikki ihmiselle tapahtuva, myös sairaudet, ovat aidosti jumalien tahtomaa ja sellaisena ehdottoman pyhää ja kunnioitettavaa (5, 8).

Mikä saa Marcuksen ajattelemaan näin? Älyllisellä tasolla selitys näyttäisi olevan hänen antropologiansa yleinen vastenmielisyys useimpia *hormê*-tason toimintoja kohtaan. Stoalaisen opin mukaan pyrkimykset ohjaavat myös eläimiä, mutta järkiolentona ihminen ohjaa itse pyrkimyksiään. Kuitenkaan hän ei voi mitään eikä hänen kuulukaan voida mitään sille, millaisia nämä pyrkimykset ovat. Koska ne tähtäävät kaikkien ihmisen

lajiominaisuuksien toteutumiseen ja kaikilla lajeilla on pyrkimys eloonjäämiseen, ihminen tuntee luonnostaan vetoa esimerkiksi ruokaan, juomaan ja sukupuoliseen kanssakäymiseen.

Marcukselle tässä on jotakin perustavasti alentavaa. Platonilta periytyvän vertauksen mukaisesti hän vertaa näitä pyrkimyksiä meitä kiskoviin sätkynuken naruihin, jotka alentavat meidät muiden eläinten tasolle, ruumiin ja sen aistimusten ja tuntemusten orjaksi. Tälle tasolle Marcus usein sijoittaa myös tunteet, joiden stoalaisen opin mukaan pitäisi olla järjen liikkeitä ja siten järjettömille eläimille tuntemattomia. Erityisesti nautinto ja tuska ovat Marcukselle lihan kokemuksien heijastumia sielussa, ja niistä eroon pääseminen vaatii sielun hallitsevan osan erottautumista ruumiista, kohottautumista sen yläpuolelle, valloittamattomaksi linnoitukseksi (8, 48).

Myös Marcuksen käsitys sielusta poikkeaa khrysippolaisesta stoalaisuudesta. Khrysippoksen mallissa *hêgemonikon* on yksi sielun osa, mutta se koordinoi ja hallitsee kaikkia sielun tapahtumia. Marcuksen mallissa erotetaan toisistaan ruumis, henki (*pneuma*) ja järki, jota eläimillä ei ole, jolloin ihmisille ja eläimille yhteiset sieluntoiminnot voidaan alentaa eräänlaisen platonistisen eläinsielun muodostavan ja lihaan tiiviisti kietoutuvan hengen tasolle. Koska Khrysippoksen luonnon mukaiset yhdentekevät synnyttävät määritelmällisesti tavoittelupyrkimyksen ja luonnon vastaiset karttamispyrkimyksen, on luontevaa, että näihin luonnollisiin pyrkimyksiin kielteisesti suhtautunut Marcus ei halunnut myöskään korostaa eroa jumalan suoran tahdon ja sen tahattomien seurausten välillä.

Tämä älyllinen vastenmielisyys ruumiin ja hengen tasoa kohtaan liittyy myös Marcuksen epästoalaiseen tapaan erottaa tuonpuoleinen ja tämänpuoleinen toisistaan. Stoalaisessa ajattelussa kaikki on tämänpuoleista, sillä aineellinen maailma on jumalan ilmentymä, ellei peräti jumala itse. Marcukselle jumala on jossakin toisella puolella (*ekei*)[19], poissa tämänpuoleisen maailman aineen "saastasta".[20]

Ihmisen sielun hallitseva osa on *daimôn*, jumalhenki, alempi jumaluus, joka perinteisesti kreikkalaisessa ajattelussa on välittänyt yhteyttä jumalien ja ihmisten maailmojen välillä. Tämän jumalhengen palveleminen on ihmisen virka tässä maailmassa, ja tällä tavalla hän voi palauttaa ruumiiseen sidotun jumalhengen kosmisen *logoksen* yhteyteen. Ihmisen onnellisuus (*eudaimonia*) on Marcukselle tämä jumalhengen pyhä tila; tulkinta, joka huomiota herättävästi on peräisin Platonin Akatemiasta.[21] Stoalaisuudessa jumalia kunnioitetaan perinteisin menoin jonkinlaisena meditaatioharjoituksena, sillä hehän ovat läsnä kaikkialla ja auttavat ihmistä vain sikäli kuin ihminen oman sielunsa kautta voi auttaa itse itseään. Marcukselle, joka edeltäjänsä Antoninus Piuksen tapaan vaali tunnontarkasti vanharoomalaisia kultteja, jumalien apu näyttää kuitenkin olevan todellista, jostakin oman itsen ulkopuolelta tulevaa. Ihminen ei auta itse itseään, vaan jumalat saattavat jopa auttaa häntä auttamaan itse itseään.[22]

Olen tähän asti puhunut "älyllisestä tasosta", siitä, että Marcuksen ajatukset *apatheiasta*, sielun kerroksellisuudesta, juma-

lan tahdon ilmenemisestä maailmassa sekä tuonpuoleisen ja tämänpuoleisen erosta ovat keskenään yhteensopivia ja antavat tukea toisilleen ja tällä tavoin ikään kuin selittävät toinen toistaan. Joudumme huomattavasti epävarmemmille vesille, jos kysymme, mikä sai Marcuksen alun perin erkanemaan tällä tavoin stoalaisesta puhdasoppisuudesta ja nähdäkseni myös Epiktetoksen filosofiasta.

Marcuksen filosofia on elämänfilosofiaa, oman henkilökohtaisen tarpeen ylläpitämää sielunparannusta. Uskon, että kirjoittajan persoonallisuus on tällaisessa parannuksenteossa aina vahvasti läsnä. Näin ovat uskoneet muutkin. Marcus on kirjoituksensa perusteella tulkittu milloin jonkinlaiseksi persoonallisuushäiriöiseksi pakkoneurootikoksi, milloin oopiumista riippuvaiseksi kosmisten harhanäkyjen näkijäksi, milloin ahdistavan maailmanajan tuotteeksi, joka epätoivoisesti etsii elämälleen varmaa pohjaa.[23] Useimmat lukijat ja tulkitsijat eivät kuitenkaan ole nähneet *Mietteiden* ajatusmaailmassa mitään perustavasti sairaalloista, ja tämä lienee asiallinen lähtökohta.

Kirjoituksen yksityisestä luonteesta huolimatta Marcus ei paljasta kovin paljon henkilökohtaista itsestään. Saamme kuitenkin kuulla kahdesta hänen heikkoudestaan, kumpikin antiikin maailmassa kovin tavanomainen: hän on herkkä suuttumaan ja herkkä "rakkauden intohimolle", tosin kiitollinen jumalille siitä, ettei kumpikaan näistä taipumuksista päässyt kehittymään todelliseksi ongelmaksi (1, 17). Fronton kokoelmassa säilyneistä kirjeistä näkyy Marcuksen kiintymys perheeseensä: äitiin,

kasvatusisään, vaimoon ja lapsiin, joita hänelle ja Faustinalle siunaantui ainakin neljätoista ja joista monet kuolivat pieninä. *Mietteiden* ensimmäinen kirja heijastelee samaten lämpimiä suhteita omaisiin ja opettajiin.

Kaikkialla *Mietteissä* on läsnä omakohtainen suhde jumaliin, suhde, joka ei näytä vastaavan sen enempää traditionaalista vanharoomalaista hurskautta kuin stoalaista abstraktia maailmanjärjen (tai oman sielun) palvontaakaan.[24] Vaikka Marcukselle ei ole täysin selvää, miten kaitselmus toimii,[25] hän ilmaisee silti uskonsa jumalien huolenpitoon, joka kohdistuu ihmisiin yksilöinä, ja hän uskoo itsekin saaneensa kokea tätä huolenpitoa muun muassa unien välityksellä. Tuonpuoleisuusajatuksista huolimatta luonto ja sen tahto näyttäytyvät Marcukselle konkreettisina ja miellyttävinä kuvina, joihin hän alati palaa: viiniköynnös, viikuna, oliivipuu, hevonen. Vaikka Marcus halveksuu lihaa, lapsen kehittyminen miehen siemenestä uudeksi eläväksi järkiolennoksi herättää hänen ihmetyksensä ja ihailunsa luonnon salaisuuksia kohtaan (10, 26). Marcus ei viihdy hovissa, vaan kaipaa omaa rauhaa; tämä kaipaus "maaseudulle, meren rannoille ja vuorille" lienee osin kaipuuta takaisin nuoruuden huolettomiin päiviin (4, 3). Marcuksen luontosuhde on stoalaisittain merkittävän tunnepitoinen: luonnon merkitysten ja kauneuden tajuaminen vaatii hänen mukaansa nimenomaan "tunnetta ja syvempää ymmärrystä" (3, 2).

Sovinnaisten vertauksien ja kielikuvien takaa Marcuksessa voi nähdä mystikon, romantikon ja tunneihmisen piirteitä – piirteitä, joiden vastapainona suoraviivaisen stoalainen oppi

ihmisen yhteisöllisyydestä ja sosiaalisista velvollisuuksista saattoikin olla paikallaan. Teoksessa toistuva aistimaailman rumuudella ja kuolemalla mässäily saattaa antaa morbidin vaikutelman, jossa on vaikea erottaa toisaalta keisarin henkilökohtaisia ajattelutaipumuksia (hän saattoi olla nykykriteereillä jossain määrin depressiivinen, emme tiedä; joka tapauksessa hän oli kokenut aikuisiällään monia raskaita menetyksiä) ja toisaalta stoalaisia meditaatioharjoituksia, joissa kuoleman mietiskelyllä ja todellisuuden paljaan ytimen tavoittamisella on keskeinen sijansa.

Entä sitten tuo Marcuksen kaipaama *filostorgia*? Miten se toteutuu hänen filosofiassaan? Sana *filein*, "rakastaa", on yksi keisarin suosikkisanoja. Se näyttää liittyvän stoalaiseen käsitteeseen *oikeiôsis*,[26] "omaksi tekeminen" tai "omana pitäminen", joka puolestaan liittyy ajatukseen jokaisen eläinlajin luontaisesta vedosta kohti sille kuuluvaa ja hyödyllistä. Ihminen tuntee luontaista vetoa hyveeseen ja siten myös kaikkiin Marcuksen kolmeen kardinaalihyveeseen, mutta ennen muuta *oikeiôsis* stoalaisessa ajattelussa viittaa ihmisen vetoon kohti lajitovereitaan. Lähimmäisenrakkaus on ominaisuus, jonka tärkeyttä Marcus ei väsy korostamaan. Kaikki ihmiset ovat osallisia samasta järjestä, josta tulee näin jokaisen ihmisen luonnollinen laki, ja yhteinen laki tarkoittaa yhteistä valtiota.

Jo ruukussa asuneen kyynikko Diogeneen kerrotaan kutsuneen itseään "maailmankansalaiseksi" (*kosmopolitês*).[27] Stoalaiset kehittivät kyynikoilta omaksumaansa maailmanvaltion ideaa maltillisempaan suuntaan. Marcukselle se tarkoittaa, että

hänellä on kaksi kotimaata: Antoninuksena hänen isänmaansa on Rooma, mutta ihmisenä se on koko *kosmos* (6, 44). Lähimmäisenrakkaus ei ole Marcukselle vain velvollisuus tunnistaa jokaisessa ihmisessä lajitoverinsa ja suhtautua kärsivällisesti ihmisten heikkouksiin, vaan se on todellinen vaatimus rakastaa ihmisiä aidosti (6, 39). Tämä yhteisöllisyyden kokemus on niin tunnepitoinen, että Marcus uskaltautuu käyttämään siitä sanaa *pathos* (12, 30).

Jotain alentuvaistakin Marcuksen suhteessa epäfilosofisiin alamaisiinsa voi nähdä. Hän katsoo jumalan määränneen hänet kansansa suojelijaksi (11, 18) ja vertaa itseään tehtävässään stoalaisittain yhdentekevien asioiden hankkijana kärsivälliseen mieheen, joka lähtee hakemaan kasvattilapsensa helistintä, vaikka hyvin tietää sen olevan arvoton lelu (5, 36). Alamaiset ovat ymmärtämättömiä lapsia, tietämättömiä todellisesta hyvästä ja pahasta, ja Marcuksen toivoton tehtävä on yrittää mahdollisuuksiensa mukaan valistaa heitä menettämättä koskaan malttiaan tai tinkimättä luonnollisesta rakkauden tunteesta.

On helppo nähdä, että lähimmäisenrakkaus ei ole *apatheian* kieltämä tunne. Siinä ei ole mitään irrationaalista, liioittelevaa tai paheellista, se ei nojaa vääriin uskomuksiin hyvästä tai pahasta, sen kokija ei aseta omaa onneaan sielunsa ulkopuolisen varaan, sillä hänen rakkautensa on täysin riippumatonta siitä, miten sen kohteet syntyvät, elävät ja kuolevat, riippumatonta siitä, vastaavatko he tähän rakkauteen vastarakkaudella, välinpitämättömyydellä vai vihalla. Näin se on sukua yleiselle hy-

väntahtoisuudelle (*eunoia*), joka myös on Marcuksen suosikkisanoja ja jonka olemme nähneet kuuluvan stoalaisten tavoittelemiin "hyviin tunteisiin". Lähimmäisenrakkauden ihanne tuo mieleen Marcuksen vertauksen filosofin sielusta aurinkona, joka valaisee yhtä lailla kaikkea tielleen tulevaa menettämättä siinä mitään omasta loistostaan (8, 57).

Mutta rakkaudella on Marcuksen ajattelussa persoonallisempikin puoli, ja se liittyy filosofian ensimmäiseen osa-alueeseen, jumalien tahtoon tyytymiseen. Marcukselle, joka haluaa nähdä salattuja merkityksiä siinäkin, minkä khrysippolaisemmat ajattelijat kuittaisivat luomistyön lähinnä satunnaisena sivutuotteena, luonto on tahtonut myös *sinua*, juuri sinua. Ihmisen osa on ihmiselle rakas juuri siksi, että se on *hänen* osansa, hänen oma paikkansa maailmassa, jota hän ei ole voinut valita, mutta jota hänen oman onnellisuutensa vuoksi tulee rakastaa (12, 1). Tämä tuo sielun auringon loisteeseen uutta voimaa, kun se katselee omaansa. Perhe, lapset, sukulaiset ja ystävät eivät ole ketä tahansa ihmisiä, vaan he ovat niitä ihmisiä, jotka luonto antoi sinun osaksesi, ja siksi sinun kuuluu rakastaa heitä paitsi lajitovereinasi, myös omana kohtalonosananasi ja osana jumalan suunnitelman täydellisyyttä. Koska tämä rakkaus ei kuitenkaan ole rakkautta toiseen ihmiseen ihmisenä vaan omana kohtalonosana, filosofin tulee hyväksyä yhtä tyytyväisenä toisen ihmisen kuolema ja elämä, terveys ja sairaus, onhan kaikki tapahtuva aina kokonaisuuden kannalta parasta. Tällainen vaatimus oli keisarille itselleenkin ymmärrettävästi ylivoimainen.[28]

Yllä on varovasti lähestytty Marcuksen ajattelun mahdollisia epä-älyllisistä motiiveja ja jälleen peräydytty. Koko kysymyksenasettelu edustaa monen mielestä subjektiivista, ei-toivottavaa, vanhentunutta tai epätieteellistä lähestymistapaa, joka ei ota huomioon kirjallisen genren kirjoittajalle asettamia (ja lähdeaineiston aukkojen vuoksi vain ekstrapolaation avulla todennettavia) vaatimuksia tai edellyttää jotakin eksplikoimatonta ja viime kädessä olematonta psykologista teoriaa "persoonallisuudesta" tai jonkin sentapaisen suhteesta yksilön älylliseen tuotteliaisuuteen. Omasta puolestani en tiedä, mitä voisivat olla objektiiviset kriteerit ajatuksen koherenssin ja loogisten suhteiden tutkimiseksi kirjoittajan ja tulkitsijan persoonan ulkopuolella *Mietelmien* kaltaisessa teoksessa. Lyhyesti: Kuinka suurta koherenssia meidän on lupa odottaa? Kuinka väkivaltaisia keinoja saamme käyttää sen esiin saamiseksi? Jos hyväksymme tietyn määrän inkoherenssia, miten erotamme objektiivisesti ne ajatukset, jotka ovat "perustavia" ja sopivat muiden selittämiseen, ja ne, joita pidämme arvottomina sivupolkuina?

Oli miten oli, tutkijoiden metodiset ongelmat ovat vain mitätön sivujuonne keisarin *Mietteiden* historiassa, joka on ollut suurta voittokulkua viimeiset puoli vuosituhatta, aina siitä asti kun kirja tuli yleiseen tietoisuuteen, ja jatkuu voittoisana edelleen, kun teoksesta julkaistaan eri kielillä yhä uusia käännöksiä.[29]

Kommentoin vielä yhtä omantunnon kysymystä. Kirja on keisarin yksityinen päiväkirja. Olemmeko me vain pahaisia tirkistelijöitä repostellessamme yhä uudestaan sen sisältöä? En usko, että huoleen on syytä. Lainaan keisarin lääkärin Gale-

noksen elämänohjetta, joka tulee lähelle monia Marcuksen *Mietteissä* esittämiä ajatuksia ja jonka Marcus epäilemättä olisi mielihyvin hyväksynyt: "Olkoon talosi ovi alati avoinna, niin että tuttavasi voivat tulla sisään milloin tahansa ... Kun ovesi on alati auki, tuttavien on lupa astua sisään milloin vain, ja niin kuin muut ihmiset yrittävät esiintyä säädyllisesti astuttuaan julkiseen tilaan, tee sinä samoin omassa kodissasi."[30]

Tästä käännöksestä

Käännöksen perustana ovat Farquharsonin (1944) sekä Dalfenin (1979) kriittiset tekstilaitokset. Ensimmäisen kirjan osalta on käytetty myös Hadot'n (1998) laitosta, jonka muut osat eivät ole vielä ilmestyneet. Näistä olen pitänyt käyttökelpoisimpana Farquharsonia, jonka tekstiin liittyy käännös ja laaja kommentaari.

Mietteiden teksti on suurimmaksi osaksi hyvässä kunnossa, mutta paikoitellen turmeltuneita kohtia ei ole onnistuttu tyydyttävästi ratkaisemaan. Yleisesti käytössä olevaan tapaan käännökseen on merkitty *hakasuluin* [ ] todennäköisin perustein alkutekstiin kuulumattomina pidettäviä ja siksi poistettavia kohtia, *kulmasuluin* < > toimittajien tarpeellisina pitämiä lisäyksiä sekä kolmella pisteellä kulmasuluissa <...> aukkoa tekstissä.

[1] Birley 1987, 222. Marcuksen teoksen nimestä ks. selitysosion alku. Johdannossa teokseen on yksinkertaisuuden vuoksi viitattu nimellä *Mietteitä*.

[2] Kirjeiden ajoittaminen on päiväysten puuttuessa epävarmaa ja nuoruuden kirjeiden erottaminen siten toisinaan vaikeaa, sillä Marcuksen ja Fronton kirjeenvaihto jatkui jälkimmäisen kuolemaan saakka. Frontosta ks. Champlin 1980.

[3] *Historia Augusta*, Marcus Antoninus 2, 6.

[4] Esim. Asmis 1989 erittelee eri filosofisten traditioiden läsnäoloa *Mietelmissä*. Eräistä keisarin epäortodoksisista painotuksista huolimatta yleinen käsitys on, että Marcuksen filosofiasta voi oikeutetusti puhua "stoalaisuutena"; ainakaan siitä ei voi puhua ottamatta huomioon stoalaisen tradition vaikutusta.

[5] Ilahduttaa, koska se takaa, että käytössä olevat lähteet eivät ole toisistaan riippuvaisia, mikä antaisi aihetta epäillä niiden luotettavuutta. Palapelin palojen saumaton yhteensopivuus voi tarkoittaa, ettei mitään palapeliä ole, vaan vain useita (pahimmassa tapauksessa epärehellisiä) versioita samasta kuvasta. Tällaisista ongelmista ks. Lefkowitz 1981.

[6] Diogenes Laertios 7, 120 ja Khrysippos, fr. 292 (SVF III).

[7] Sivu 111, rivit 17–20 van den Houtin Fronto-editiossa (Teubner-sarja 1988).

[8] Keisari huomauttaa opettajastaan Sekstoksesta (1, 9), että hän oli paitsi täydellisen tunteeton, myös täynnä *filostorgiaa*. Koska emme tiedä Sekstoksen luonteesta muuta, kommentista ei ole juurikaan apua.

[9] Merkittäviä ovat mm. Annas 1992, Nussbaum 1994, Sihvola & Engberg-Pedersen 1998 ja Sorabji 2000. Nimenomaisesti Marcuksen tunneteoriaa käsittelee Engberg-Pedersen 1998.

[10] Sana *pathos* merkitsee sopivasti myös sairautta, mistä stoalaiset saivat tukea analogialleen filosofiasta sielun lääketieteenä, jonka päämääränä on tunteiden parantaminen, *therapeia*.

[11] Platonismiin kallellaan ollut stoalainen Poseidonios ihmetteli, miksei myös hyve liikuta sielua siten, että syntyisi *pathos*, mutta ei ilmeisesti saanut kysymykseen mielestään kelvollista vastausta.

[12] Stoalaiset arvelivat, että aikuisen ihmisen *hormê* on aina jollakin tapaa uskomuksenomainen, mutta muotoilut ovat valitettavan ylimalkaisia ja käsitykset vaihtelevat kirjoittajasta toiseen.

[13] Vrt. 1, 7 ja selitys.
[14] *Keskustelut* 3, 2, 1–6.
[15] Epiktetoksen ja Marcuksen ajattelun yhteyksiä kolmen osa-alueen mallin kautta ruotii erityisesti Hadot 1992. Hadot on esittänyt tulkintansa jo 70-luvulla, ja olen kokenut sen ajoittaisesta kaavamaisuudestaan huolimatta varsin käyttökelpoiseksi.
[16] Platonistisiin vaikutteisiin ovat kiinnittäneet huomiota muutkin; ks. erityisesti Asmis 1989. Stoalaisuuden ja platonismin tiet lähentyivät toisaalta ns. keskiplatonismissa, toisaalta stoalaisuuden sisällä Poseidonioksen kaltaisten platonismista vaikutteita saaneiden filosofien myötä. Myös Epiktetoksen ajattelussa on "platonistisia" piirteitä, mutta vähemmän kuin Marcuksella.
[17] Vrt. 6, 42 ja selitys.
[18] Aulus Gellius 7, 1; jaksossa on pitkä sitaatti Khrysippokselta. Huomattakoon, että stoalaiset sijoittivat järjen sydämeen, eivät päähän, mutta ihmispään hienouksia ovat joka tapauksessa mm. aistinelimet.
[19] Marcus käyttää sanasta vain muotoa *ekeithen*, "tuolta puolen".
[20] Kaiken tämänpuoleisen likaisuudesta vrt. esim. 2, 12; 5, 10; 7, 47; 8, 24 ja 9, 14
[21] Ks. 7, 17 ja selitys.
[22] Vrt. etenkin 9, 40.
[23] Hadot 1992 analysoi tällaisia tulkintoja kirjansa luvussa 10 ja tarjoaa tarkat lähdeviitteet.
[24] Marcuksen suhteesta uskontoon ks. Rutherfordin tutkimuksen (1989) jälkipuoli.
[25] Nimittäin toimiiko kaitselmus yhdestä ainutkertaisesta impulssista vai jatkuvasti maailman tapahtumiin osallistuvana.
[26] Marcuksella sana esiintyy vain kohdassa 3, 9, mutta saman kannan muita johdannaisia keisari käyttää runsaammin.
[27] DL 6, 63.
[28] Tarinan mukaan nuori Marcus suri syvästi erään opettajansa kuolemaa, minkä vuoksi häntä toruttiin filosofille sopimattomasta käytöksestä. Tällöin Antoninus Pius sanoi: "Antakaa hänen olla ihminen, sillä ei filosofia eikä keisarikunta voi ottaa pois tunteita (*adfectus*)." (*Historia Augusta*, Antoninus Pius 10, 5) Myös omien lasten sairaus ja kuolema näyttävät olleen Marcukselle aina vaikeita.

[29] Esimerkki elävästä mielenkiinnosta on Hicksien vuoden 2002 "ajanmukainen" ja mutkia oikova englanninnos, vaikka englanninkielisiä käännöksiä on ilmestynyt jo lukuisia. Samaa trendiä edustaa elokuvatuottajasta viisauskirjallisuuden klassikoiden popularisoijaksi ryhtyneen Mark Forstaterin kirja (2000), jossa Marcuksen elämänohjeet on jäsennelty temaattisesti modernin lukijan käyttöön.
[30] "Sielun tunteiden tunnistamisesta ja parantamisesta" 5, 9–10.

ENSIMMÄINEN KIRJA*

1. Isoisältäni Verukselta, jalo luonteenlaatu ja pitkämielisyys.*

2. Siittäjästäni kertovasta maineesta ja muistoista, vaatimattomuus ja miehuullisuus.*

3. Äidiltäni, hurskaus ja anteliaisuus sekä kyky pidättyä paitsi pahan tekemisestä, myös sellaisiin ajatuksiin joutumisesta; edelleen yksinkertainen elämäntapa, jolle rikkaiden elämänmeno on vieras.*

4. Isoisoisältäni, etten ole käynyt julkisia kouluja vaan saanut opetusta kotona hyviltä opettajilta ja tiedän, että tällaisiin asioihin tulee käyttää rahaa kursailematta.*

5. Kasvattajaltani, ettei minusta tullut vihreiden tai sinisten kannattajaa eikä kevyiden tai raskaiden kilpien; kestävyys ja vähään tyytyminen; omin käsin työskentely ja turhan uteliaisuuden jättäminen sikseen; penseä suhtautuminen panetteluihin.*

6. Diognetokselta, pidättyminen turhasta touhotuksesta; epäuskoinen asenne ihmeidentekijöiden ja loitsijoiden ja henkien manaajien ja muiden sellaisten puheisiin; etten harrastanut viiriäistappeluita enkä intoillut moisista asioista; suorapuheisuu-

den sietäminen; että olen tullut tutuksi filosofian kanssa ja kuunnellut ensin Bakkheioksen, sitten Tandasiksen ja Marcianuksen opetusta; että kirjoitin lapsena keskusteluja; että minussa syttyi halu olkipatjaan ja häränvuotaan ja muuhun sellaiseen, mikä kuuluu kreikkalaiseen kasvatukseen.*

7. Rusticukselta, että olen käsittänyt tarvitsevani kuria ja ohjausta sekä parannusta luonteeseeni; olla sortumatta sofistiseen intoiluun, olla kirjoittamatta kirjoja teoreettisista periaatteista, olla väittelemättä parannukseen kannustavista kirjoitelmista, olla esittämättä suurieleisesti askeettia tai hyväntekijää; pidättyminen retoriikasta, runoudesta ja sievistelystä; olla käyskentelemättä kotona juhlapuvussa ja tekemättä muuta sellaista; kirjeiden kirjoittaminen yksinkertaiseen tyyliin, niin kuin hänen kirjeensä Sinuessasta äidilleni; valmius ja halukkuus sovintoon niiden kanssa, jotka ovat kiukutelleet ja käyttäytyneet loukkaavasti, niin pian kuin he itse sitä haluavat; että on luettava huolellisesti tyytymättä summittaisiin näkemyksiin tai myöntymättä nopeasti samanmieliseksi ympäripyöreästi puhuvien kanssa; että olen tutustunut Epiktetoksen muistiinpanoihin, jotka hän lainasi minulle omistaan.*

8. Apollonioksélta, vapaus ja ettei mikään jää arvan varaan eikä huomio hetkeksikään kiinnity muuhun kuin järkeen; että on aina sama, äkillisissä kivuissa, lapsen kuollessa, pitkäaikaisissa sairauksissa; että olen saanut nähdä selvästi elävästä esimer-

kistä, miten sama henkilö voi olla sekä ehdottoman tosissaan että täysin rento; äkäisyyden välttäminen, kun selittää jotakin; että olen saanut nähdä ihmisen, joka selkeästi pitää kaikista ansioistaan vähäisimpänä kokemusperäistä taitoaan ja kykyään välittää teoreettisia periaatteita; että olen oppinut, miten ystävien suosionosoituksiksi ymmärretyt lahjat tulee ottaa vastaan niin, ettei alenna itseään niiden vuoksi eikä myöskään torju niitä täysin tunnottomasti.*

9. Sekstokselta, hyväntahtoisuus ja malli taloudesta, jota perheenisä johtaa; käsitys luonnon mukaisesta elämästä; teeskentelemätön arvokkuus; huolekas pyrkimys ystävien parhaaseen; maallikkojen ja harkitsemattomasti jotakin mieltä olevien sietäminen; luonteva mukautuminen kaikkien seuraan, niin että hänen seurustelunsa oli miellyttävämpää kuin mikään imartelu ja silti hänen seurassaan olijat valtasi samalla kertaa suuri kunnioitus; kyky löytää ja järjestää varmasti ja johdonmukaisesti elämän kannalta välttämättömät vakaumukset; olla osoittamatta koskaan suuttumusta tai mitään muutakaan tunnetta, vaan olla samalla kertaa täysin tunteeton ja täynnä sydämellisyyttä; kiitosten esittäminen ilman suurta hälyä sekä monipuolinen oppineisuus ilman näyttämisenhalua.*

10. Grammaatikko Aleksanterilta, moitteesta pidättyminen ja ettei tule takertua nälvimismielessä jonkun lausumaan barbarismiin tai solesismiin tai huonoon sanavalintaan, vaan lausua

se itse oikeassa muodossa, kun vastaa kysymykseen, ilmaisee hyväksyntäänsä, jatkaa keskustelua kyseisestä asiasta – mutta ei sanamuodosta! – tai pääsee muutoin esittämään jonkin tuollaisen tahdikkaan ja vaivihkaisen muistutuksen.*

11. Frontolta, että olen pysähtynyt miettimään tyrannian pahuutta, juonia ja teeskentelyä; ja että yleisesti ottaen nuo, joita kutsumme "patriiseiksi", ovat jotensakin tylynpuoleisia ihmisiä.*

12. Aleksanteri Platonistilta, olla usein ja ilman pakottavaa syytä sanomatta kenellekään tai kirjoittamatta kirjeessä "Olen nyt kiireinen", olla jatkuvasti tällaista sanankäännettä käyttäen ja olosuhteisiin vedoten väistelemättä velvollisuuksia, jotka seuraavat suhteista kanssaeläjiin.*

13. Catulukselta, ettei tule suhtautua vähättelevästi, kun ystävä syyttää jostakin, vaikka syytös olisikin järjetön, vaan on yritettävä palauttaa välit ennalleen; intomieliset kiitokset opettajille, niin kuin se, mitä on merkitty muistiin Domituksesta ja Athenodotoksesta; aito rakkaus lapsia kohtaan.*

14. Severukselta, rakkaus perheeseen, totuuteen ja oikeudenmukaisuuteen; että olen hänen kauttaan tullut tuntemaan Thrasean, Helvidiuksen, Caton, Dionin ja Brutuksen sekä saanut mieleeni kuvan tasavallasta, jossa toteutuvat tasa-arvo ja sananvapaus, ja keisarikunnasta, joka ennen kaikkea kunnioit-

taa alamaisten vapautta; edelleen häneltä, sitkeys ja pontevuus filosofian harjoittamisessa; hyväntekeväisyys ja kursailematon anteliaisuus; toiveikas mieliala ja luottamus ystävien kiintymykseen ja avoimuus niitä kohtaan, jotka joutuivat hänen paheksuntansa kohteiksi; ettei hänen ystäviensä tarvinnut arvailla, mitä hän halusi tai ei halunnut, vaan se oli ilmiselvää.*

15. Maximukselta, itsehillintä ja häilymättömyys; hyväntuulisuus kaikissa olosuhteissa, erityisesti sairauksissa; tasainen luonne, jossa on sekä herttaisuutta että majesteetillisuutta; kyky tehdä kiukuttelematta määrätyt tehtävät; miten kaikki uskoivat, että kun hän puhui, hän myös tarkoitti sanomaansa, ja että kun hän toimi, hän tarkoitti sillä hyvää; ettei koskaan tule hämmästyä tai kauhistua, ettei missään asiassa tule kiirehtiä eikä jahkailla, ei vajota epätoivoon eikä masentua, ei mielistellä hampaat irvessä, mutta ei myöskään menettää malttiaan tai ruveta epäluuloiseksi; hyväntekeväisyys, anteeksiantavaisuus, rehellisyys; miten hän antoi pikemminkin vaikutelman täysin vääristymättömästä kuin oikaisemalla korjatusta; ettei kukaan olisi koskaan voinut kuvitellakaan joutuneensa hänen ylenkatsomakseen, muttei myöskään kestänyt ajatusta, että olisi pitänyt itseään häntä parempana; nokkela seuranpitotaito.*

16. Isältäni,* lempeys ja horjumaton pitäytyminen tarkan tutkinnan jälkeen tehdyissä päätöksissä; vapaus turhamaisuudesta niin sanottujen kunnianosoitusten suhteen; ahkeruus ja si-

sukkuus; halu kuunnella niitä, joilla on esittää jotakin yhteistä etua edistävää; vääristymätön halu jakaa kullekin tämän ansion mukaan; kokemuksen tuoma tieto siitä, missä on tarpeen kiristää, missä höllätä; rakkausjuttujen lopettaminen nuorukaisten kanssa;* huomaavaisuus ja ettei hän vaatinut ystäviään ilman muuta osallistumaan päivällisilleen eikä pakottanut heitä lähtemään mukaansa matkoilleen eikä muuttanut käytöstään niitä kohtaan, jotka hyvästä syystä jättivät väliin jonkin tilaisuuden;* halu tutkia asiat perinpohjin hallitustoimissa sekä kärsivällisyys, niin ettei kukaan ei päässyt sanomaan, että hän luopui liian varhain tutkimuksista ja tyytyi hätäisiin vaikutelmiin; halu pitää kiinni ystävistä; ettei hän koskaan kyllästynyt helposti eikä ollut taipuvainen hullaantumaan; kaikinpuolinen itseriittoisuus ja iloinen ilme; kaukonäköisyys ja vähäpätöisimpienkin asioiden järjestäminen huolella ilman teatraalisia elkeitä; suosionosoitusten ja kaiken mielistelyn hillitseminen hänen valtakaudellaan; valtakunnan tarpeista huolehtiminen ja sen varojen taloudellinen käyttö sekä kärsivällisyys, kun näistä asioista esitettiin syytöksiä; pidättyminen taikauskosta suhteessa jumaliin sekä kansanjoukkojen mielistelystä ja suosion kalastelusta suhteessa ihmisiin; selväpäinen ja luja linja kaikessa, mauttomuuden ja turhanaikaisen uutuudentavoittelun välttäminen.

Kun onni suosi häntä asioissa, jotka edistävät elämän mukavuutta, hän hyödynsi niitä samalla kertaa mahtailematta ja ilman selittelyn makua, niin että niiden ollessa saapuvilla hän nautti niistä mutkattomasti, mutta ei niiden puuttuessa jäänyt

niitä kaipaamaan; ettei kukaan olisi koskaan voinut sanoa häntä sofistiksi tai nousukkaaksi tai kirjaviisaaksi, vaan kypsäksi ja täydeksi mieheksi, joka on imartelun tavoittamattomissa ja kykenevä puolustamaan itsensä ja alamaistensa omaa.

Edelleen kunnioitus filosofiaa aidosti harrastavia kohtaan; muita hän ei paheksunut, mutta ei myöskään ollut heidän johdateltavissaan; vielä seurustelutaito ja miellyttävyys, mutta ei kyllästymiseen saakka; oikein mitoitettu huolenpito omasta ruumiista – ei niin, että hän olisi ollut elämäänsä rakastunut tai tehnyt näin kaunistautuakseen, mutta hän ei tehnyt tätä myöskään yliolkaisesti vaan niin, että hän oman huolenpitonsa ansiosta tarvitsi hyvin harvoin lääkärinapua tai lääkkeitä tai ulkoisia hoitotoimenpiteitä.

Erityisen vilpitön halu antaa tilaa niille, joilla on jokin kyky, esimerkiksi kyky puheilmaisuun tai lakien, tapojen tai muiden asioiden tuntemukseen perustuva kyky, sekä halu jakaa heidän innostuksensa, niin että jokainen saisi kunniaa oman erinomaisuutensa mukaisesti; että hän aina teki kaiken isiemme perinteiden mukaisesti kuitenkaan pyrkimättä siihen, että tämä perinnäistapojen säilyttäminen olisi ollut näkyvää; edelleen vapaus vaihtelunhalusta ja ailahtelevaisuudesta sekä samoissa paikoissa ja asioissa viipyminen; virkeys ja valmius tarttua tavanomaisiin toimiin heti päänsärkykohtausten jälkeen; ettei hänellä ollut paljon salaisuuksia, vaan vain vähän ja harvoin ja silloinkin ainoastaan valtiollisissa asioissa; maltti ja kohtuus näytösten toimeenpanossa, julkisissa rakennustöissä, lahjoituksissa ja muussa

sellaisessa, kuten ainakin sellaisella, joka pitää silmällä sitä, mikä täytyy tehdä, ei sitä, millainen kunnia teoista seuraa.

Ettei hän kylpenyt outoihin aikoihin, ei intoillut rakentamisesta, ei miettinyt syömäänsä ruokaa, ei vaatteittensa materiaalia tai väriä, ei orjiensa ulkonäköä; hänen pukunsa, joka tuli hänen maatilaltaan Loriumista; hänen elämänsä Lanuviumissa;* miten hän kohteli Tusculumissa veronkantajaa, joka pyysi anteeksi, sekä kaikki muu tällainen; kaiken julmuuden, heltymättömyyden ja rajuuden puuttuminen, niin ettei kukaan voinut sanoa hänen edes "hikeentyvän", vaan kaikki oli harkittu ja tarkasti eritelty – kiireettömästi, häiriöttä, hyvässä järjestyksessä, tarmokkaasti ja sopusointuisesti. Häneen sopii se, mitä on kirjattu muistiin Sokrateesta, nimittäin että hän kykeni sekä pidättymään että nauttimaan siitä, mistä monet ovat liian heikkoja pidättymään ja liian leväperäisiä nauttimaan. Vahvuus ja kestävyys sekä selväpäisyys noissa kummassakin onnistuu vain mieheltä, jolla on täydellinen ja voittamaton sielu, niin kuin oli Maximuksen sielu hänen sairastaessaan.

17. Jumalilta, että minulla on ollut hyvät isovanhemmat, hyvät vanhemmat, hyvä sisar, hyvät opettajat, hyvät perheenjäsenet, sukulaiset, ystävät, melkein kaikki; etten ole sortunut loukkaamaan ketään heistä, sillä vaikka minulla onkin sellainen mielenlaatu, joka jossakin tilanteessa olisi voinut saada minut tekemään niin, on jumalien hyvää työtä, ettei koskaan syntynyt sellaista sattumusten summaa, joka olisi ollut minut paljastava.*

Ettei minua kauemmin kasvatettu isoisäni jalkavaimon talossa ja että säilytin nuoruuteni kukan tulematta mieheksi ennen aikojani, vaan sain vieläpä lykkäystä; että olin sellaisen hallitsijan ja isän alamainen, joka oli riisuva minusta kaiken ylpeyden ja johdattava minut ymmärtämään, että on mahdollista elää hovissa tarvitsematta henkivartijoita ja loisteliaita vaatteita ja soihtuja ja patsaita ja muuta sellaista pöyhkeilyä, vaan että on mahdollista vetäytyä lähestulkoon yksityishenkilön asemaan suhtautumatta siltikään sen kitsaammin tai löyhämielisemmin siihen, mitä johtajana tulee tehdä yhteisön puolesta; että olen saanut veljen, joka kykenee luonteellaan innoittamaan minut huolehtimaan itsestäni ja samalla kertaa ilahduttamaan minua kunnioituksellaan ja kiintymyksellään;* ettei minulle ole syntynyt lahjattomia lapsia eikä myöskään ruumiiltaan epämuodostuneita.

Etten edennyt pidemmälle kaunopuheisuudessa ja runoudessa ja muissa harrastuksissa, joihin olisin kenties uppoutunut, jos olisin havainnut eteneväni niissä vaivatta; että ennätin nostamaan kasvattajani asemaan, jota näin heidän janoavan, enkä lykännyt asiaa ja jättänyt heitä toivomaan, että tekisin sen myöhemmin, koska he vielä olivat nuoria; että olen tuntenut Apollonioksen, Rusticuksen ja Maximuksen; että olen selkeästi ja usein kyennyt kuvittelemaan, millaista todella on luonnon mukainen elämä,* niin että sikäli kuin asia on kiinni jumalista sekä viesteistä ja avusta ja innoituksesta tuolta puolen, mikään ei estä minua elämästä heti paikalla luonnon mukaises-

ti, mutta yhä jään siitä jossakin määrin paitsi omaa syytäni ja koska en noudata jumalien lähettämiä muistutuksia ja suoranaisia opetuksia; että ruumiini on kestänyt näin kauan tällaista elämää.*

Etten kajonnut Benedictaan enkä Theodotokseen, vaan että myöhemminkin olen rakkauden intohimon valtaan jouduttuani tervehtynyt;* että vaikka useasti harmistuin Rusticukseen, en koskaan mennyt niin pitkälle, että olisin joutunut katumaan; että äitini, jonka oli määrä menehtyä nuorena, vietti kuitenkin kanssani viimeiset vuotensa; että aina kun olen halunnut auttaa jotakuta köyhää tai muutoin puutteenalaista, ei minulle koskaan ole sanottu, ettei minulla ole siihen varaa, ja ettei itseäni ole kohdannut samanlainen ahdinko, niin että olisin joutunut ottamaan vastaan apua toiselta; että vaimoni on sellainen kuin on, niin kuuliainen, niin rakastava, niin vaatimaton;* että minulla on ollut tarjota kelpo kasvattajat lapsilleni; että olen saanut apua uninäyissä, etenkin veren sylkemiseen ja huimaukseen, sekä oraakkelilauseen Caietassa: "Niin kuin sinä käytät";* että vaikka olen kokenut intohimoa filosofiaan, en ole joutunut yhdenkään sofistin pauloihin enkä vetäytynyt erittelemään kirjoituksia tai päätelmiä tai omistautunut taivaan asioiden tutkimukselle.* Sillä kaikki tämä tarvitsee auttajiksi jumalia ja hyvää onnea.

TOINEN KIRJA

Kirjoitettu kvadien maassa Gran-joen varrella*

1. Varhain aamulla sano itsellesi: Joudun kohtaamaan virkaintoisen, kiittämättömän, väkivaltaisen, juonikkaan, kateellisen, itsekkään miehen.* Kaikki tämä on tullut heidän osakseen, koska he ovat tietämättömiä hyvästä ja pahasta.* Mutta minä olen nähnyt, että hyvän luonto on jalo ja että pahan luonto on alhainen ja että vieläpä tuon väärintekijän luonto on minulle sukua – ei samaa verta ja siementä, vaan osallinen samasta mielestä ja jumalallisesta kohtalonosasta – eikä ole mahdollista, että kukaan heistä minua vahingoittaisi.* Sillä kukaan ei saa minua sekaantumaan alhaiseen, enkä voi suuttua sukulaiselleni enkä vihata häntä, koska olemme syntyneet yhteistyöhön, niin kuin jalat, niin kuin kädet, niin kuin silmäluomet, niin kuin hampaiden rivit ylhäällä ja alhaalla. Olisi luonnon vastaista toimia toinen toistaan vastaan, ja juuri sitä on harmistuminen ja selän kääntäminen.

2. Tämä, mitä sitten olenkin, on lihaa ja henkeä ja johtosielu.* Halveksu lihaa – verihurmetta ja luita ja kudelmaa, hermojen, laskimoiden ja valtimoiden punosta.* Katso myös, mitä onkaan henki – ilmavirta, ei edes aina sama, vaan joka hetki se oksennetaan ulos ja jälleen imetään sisään. Kolmas on johtosielu. Pane

pois kirjasi; älä tempoile enää, siihen ei ole aikaa. Vaan ajattele näin, kuin jo tekisit kuolemaa: "Olet vanha mies. Älä anna johtosielusi enää tehdä orjantyötä, älä anna sen enää olla itsekkään pyrkimyksen sätkynukkena,* älä anna sen enää harmitella kohtaloaan tai nykyhetkeä tai pälyillä epäluuloisesti tulevaa."

3. Mikä on jumalien, se on täynnä kaitselmusta. Mikä on sattuman, se ei tapahdu ilman luontoa tai ilman että kaitselmuksen ohjaamat työt kehräytyvät ja punoutuvat sen kanssa yhteen. Kaikki virtaa tuolta puolen;* lisäksi on olemassa välttämättömyys ja koko maailmanjärjestyksen etu, maailmanjärjestyksen, jonka osa sinä olet. Luonnon jokaiselle osalle on hyvää se, minkä kaikkeuden luonto saa aikaan ja mikä säilyttää tätä luontoa. Samoin kuin alkuaineiden, niin myös yhdistelmien muutokset säilyttävät maailmaa.* Nämä riittäkööt sinulle, jos ne ovat vakaumuksiasi. Mutta heitä pois janosi kirjoihin, ettet kuolisi nuristen, vaan aidosti suopeana ja sydämestäsi kiitollisena jumalille.*

4. Muista, kuinka pitkään olet lykännyt tätä kaikkea ja kuinka monesti olet saanut jumalilta armonaikaa sitä kuitenkaan käyttämättä. Jo vihdoin tulee tajuta, millaisen maailmanjärjestyksen osa olet ja kuka on se, joka hallitsee tätä maailmanjärjestystä ja jonka valumana sinä olet olemassa,* ja että sinun aikasi on rajattu ja että jos et käytä sitä kirkastumiseen, se on mennyttä ja sinä olet mennyttä eikä uutta tilaisuutta tule.

5. Huolehdi joka hetki vankkumatta, niin kuin sopii roomalaisen ja niin kuin sopii miehen, että teet käsillä olevan osoittaen tarkkaa <...> ja teeskentelemätöntä arvokkuutta ja sydämellisyyttä ja vapautta ja oikeudenmukaisuutta ja että järjestät itsellesi kiireettömyyden kaikista muista mielikuvista. Näin tapahtuu, jos suoritat jokaisen toimesi kuin se olisi elämäsi viimeinen, vapaana kaikesta päämäärättömyydestä ja päättävän järjen hylkimisestä tunteiden hyväksi ja näyttelemisestä ja itserakkaudesta ja tyytymättömyydestä kohtalonosaasi.* Näet, miten vähälukuisia ovat nuo seikat, jotka hallintaan saatuaan ihminen saa elää tasaisena virtaavaa ja jumalaapelkäävää elämää.* Eivät edes jumalat vaadi enempää siltä, joka pitää tästä kiinni.

6. Sinä, sieluni, teet väkivaltaa, teet väkivaltaa itsellesi etkä enää saa tilaisuutta arvostaa itseäsi. Eikö jokaisen elämä ole hetki vain? Tämä sinun elämäsi on miltei jo lopussa etkä vieläkään kunnioita itseäsi, vaan asetat oman onnesi toisten sielujen varaan.*

7. Sinuako eksyttää ulkopuolelta luoksesi tunkeva?* Suo itsellesi kiireettömyys oppia jotakin uutta, jotakin hyvää, ja lakkaa kieppumasta ympäri. Nyt onkin jo varottava toista harhapolkua, sillä elämäänsä väsyneet, joilla ei ole maalia, mihin suunnata jokainen pyrkimyksensä ja ylipäätään vaikutelmansa, hourailevat myös teoissaan.

8. Helpolla ei löydy ihmistä, joka olisi onneton, koska ei ole kiinnittänyt huomiota siihen, mitä jonkun toisen sielussa tapahtuu. Sen sijaan ne, jotka eivät ymmärrä oman sielunsa liikkeitä, ovat väistämättä onnettomia.

9.Muista aina nämä: Mikä on kaikkeuden luonto? Mikä on minun luontoni? Miten jälkimmäinen suhtautuu edelliseen? Millainen osa se on ja millaisesta kokonaisuudesta? Muista, ettei ole ketään, joka estäisi sinua tekemästä ja puhumasta seuraten aina luontoa, jonka osa olet.*

10. Filosofi Theofrastos sanoo rikkomuksia vertaillessaan, niin kuin tällaisia asioita nyt löyhässä mielessä voi vertailla, että halun määräämät rikkeet ovat raskaampia kuin kiivauden määräämät. Se näet, joka kiukustuu, näyttää hylkäävän järjen tietyn tuskan ja huomaamatta jäävän kutistumisen myötä, kun taas se, jonka rikkomusta ohjaa halu, joutuu nautinnon selättämäksi ja näyttäisi olevan rikkomuksissaan jotenkin hillittömämpi ja naismaisempi. Niinpä Theofrastos sanoo aivan oikein ja filosofian arvoisesti, että sitä, joka rikkoo nautintoa kokien, kohtaa suurempi moite kuin sitä, joka rikkoo tuskaa kokien, ja että yleensäkin jälkimmäinen on pikemminkin sellainen, jota ensin on loukattu ja jonka tuska pakottaa kiukustumaan, kun taas edellinen on pyrkinyt oma-aloitteisesti tekemään väärin ja päätyy tekoonsa halun ohjaamana.*

11. Toimi, puhu ja ajattele kaikessa, niin kuin olisi mahdollista lähteä elämästä nyt heti. Jos jumalat ovat olemassa, ei ihmisten keskuudesta poistuminen ole kauheaa, sillä jumalat eivät sotke sinua mihinkään pahaan. Mutta jos jumalia ei ole tai jos he eivät välitä ihmisten asioista, miksi eläisin maailmassa, joka on tyhjä jumalista ja tyhjä kaitselmuksesta? Mutta he ovat olemassa ja välittävät ihmisten asioista ja ovat asettaneet kokonaan ihmisen omaan valtaan välttyä sekaantumasta siihen, mikä on todellisesti pahaa. Jos jokin muu olisi paha, he olisivat pitäneet huolen, että olisi jokaisen omassa vallassa olla sekaantumatta siihenkään.

Miten se, mikä ei tee ihmistä huonommaksi, voisi tehdä ihmisen elämän huonommaksi? Kaikkeuden luonto ei olisi laiminlyönyt tätä, ei tietämättömyyttään eikä tietäen mutta kykenemättömänä estämään tai korjaamaan asiaa, eikä se myöskään olisi voinut kyvyttömyyttään tai taitamattomuuttaan tehdä niin suurta erehdystä, että hyvä ja paha kohtaisivat yhtäläisesti sekä hyviä että pahoja ihmisiä, kaikkia sekaisin.* Kuolema ja elämä, kunnia ja kunniattomuus, vaiva ja nautinto,* rikkaus ja köyhyys – kaikki nämä kohtaavat yhtäläisesti sekä hyviä että pahoja, eivätkä ne ole jaloja eivätkä alhaisia; ne eivät siis ole hyviä eivätkä pahoja.

12. Kuinka nopeasti kaikki katoaakaan, itse ruumiit maailmankaikkeuteen, muistot niistä iäisyyteen. Millaista onkaan kaikki aistein havaittava, etenkin kaikki, mikä houkuttelee nautin-

nolla tai pelottelee vaivalla tai mitä kailotetaan turhuuden turuilla, miten vähäpätöistä ja halveksuttavaa ja saastaista ja katoavaista ja kuollutta – siinäpä pohdittavaa mielen kyvylle. Mitä ovat ne ihmiset, joiden käsitykset ja huudot <tuovat> kunniaa <ja kunniattomuutta>; mitä on kuoleminen; että jos ihminen katsoo vain sitä ja ajatuksissaan erottaa ja irrottaa siihen liitetyt kuvitelmat, ei hän enää voi käsittää sen olevan mitään muuta kuin luonnon työtä. Jos joku pelkää luonnon työtä, hän on pikkulapsi, eikä tämä edes ole vain luonnon työtä, vaan myös sen etu. Miten ihminen koskettaa jumalaa ja millä osallaan ja millaisessa tilassa tämä ihmisen osa silloin on.*

13. Ei ole mitään kurjempaa kuin ihminen, joka alati vaeltaa ympäriinsä ja "etsii maan onkaloita"* (kuten hän sanoo) ja arvuutellen tutkii, mitä on tekeillä hänen lähimmäistensä sieluissa tajuamatta, että riittää, kun pysyttelee yksin omassa sisimmässään asuvan jumalhengen tykönä,* sitä aidosti palvellen. Sen palvelemista on varjella sitä puhtaana tunteista ja päämäärättömyydestä ja tyytymättömyydestä siihen, mikä tulee jumalilta ja ihmisiltä. Jumalilta tuleva on kunnioitettavaa hyveen vuoksi, ja ihmisiltä tuleva on rakasta sukulaisuuden vuoksi, mutta toisinaan tietämättömyys hyvästä ja pahasta tekee siitä myös tavallaan säälittävää. Tämä vamma ei ole vähäpätöisempi kuin se, joka riistää kyvyn erottaa valkoinen ja musta.*

14. Vaikka saisit elää kolmasti tuhannen vuotta, tai kolmasti kymmenentuhatta, muista kuitenkin, ettei kukaan kadota muuta elämää kuin sen, jota elää, eikä elä muuta elämää kuin sitä, jonka kadottaa. Pisin ja lyhin ovat lopulta sama. Onhan nykyhetki kaikille yhtäläinen, ja siten se mikä tuhlaantuu on yhtäläinen, ja nyt näet, että se mikä kadotetaan on vain silmänräpäys. Eihän kukaan voi kadottaa mennyttä eikä tulevaa, sillä miten häneltä voisi ottaa pois, mitä hänellä ei ole? Muista siis aina nämä kaksi asiaa: ensinnäkin, että kaikki on samaa lajia ikuisuudesta asti ja toistuu sykleittäin ja että ei ole mitään eroa siinä, katseleeko ihminen tätä samaa sata vai kaksisataa vuotta vai äärettömän ajan;* toiseksi, että se, minkä sekä kaikkein pitkäikäisin että pikaisimmin kuoleva menettävät, on yhtäläinen. Sillä nykyhetki on ainoa, joka ihmiseltä riistetään, mikäli on niin, että hänellä on vain yksin tämä eikä hän voi menettää sitä, mitä hänellä ei ole.

15. "Kaikki on käsitystä." On selvää, mitä vastataan kyynikko Monimokselle, mutta selvää on myös, mikä hyöty tuosta sanonnasta on, jos ottaa vain sen ytimen, sikäli kuin se on totta.*

16. Ihmisen sielu tekee itselleen pahinta väkivaltaa ensinnäkin silloin, kun siitä tulee, sikäli kuin sen vallassa on, irrallinen osa ja ikään kuin kasvain maailmankaikkeudessa. Onhan harmistuminen jostakin tapahtuvasta erkanemista luonnosta, joka sulkee sisäänsä kaiken muun luonnot omina osinaan. Toiseksi

silloin, kun se kääntää selkänsä jollekulle ihmiselle ja käy tätä vastaan tarkoituksenaan vahingoittaa, niin kuin tekevät suuttumuksen vallassa olevien sielut. Kolmanneksi se tekee itselleen väkivaltaa silloin, kun se joutuu nautinnon tai vaivan selättämäksi. Neljänneksi silloin, kun se näyttelee ja tekee tai sanoo jotakin teeskennellen ja totuudenvastaisesti. Viidenneksi silloin, kun se ei suuntaa jotakin omaa tekoaan tai pyrkimystään mihinkään maaliin, vaan toimii missä tahansa päämäärättömästi ja epäjohdonmukaisesti, kun kaikkein pienimmätkin asiat tulisi tehdä tietty päämäärä kiintopisteenä.* Järjellisten olentojen päämäärä on seurata kunnianarvoisimman kaupungin ja valtion järkeä ja lakia.

17. Ihmiselämän aika on piste, oleminen virtaa, aistihavainto sumea, koko ruumiin yhteys mädäntyvä, sielu pyörre, onni vaikea aavistaa, maine epävarma; lyhyesti, kaikki mikä kuuluu ruumiiseen on joki, kaikki mikä kuuluu sieluun on unikuva ja turhuus, elämä sota ja matka vieraalla maalla, jälkimaine unohdus.

Mikä siis kykenee toimimaan oppaana? Yksi ja ainoa: filosofia. Tämä on siinä, että ihminen varjelee sisimmässään asuvaa jumalhenkeä väkivallalta ja vahingolta, jotta se olisi mahtavampi nautintoja ja vaivoja, ei tekisi mitään päämäärättömästi tai valheellisesti tai näytellen, ei odottaisi, että joku toinen tekisi jotakin tai olisi tekemättä; edelleen, jotta se ottaisi vastaan tapahtuvan ja osakseen jaetun niin kuin se tulisi sieltä jostakin, mistä se itse on tullut; jotta se kaikissa tilanteissa odot-

taisi kuolemaa suopealla mielellä, ei minään muuna kuin niiden alkuaineiden hajoamisena, joista jokainen elävä olento on yhdistynyt. Jos itse alkuaineille ei ole mitään kauheaa siinä, että jokainen niistä muuttuu jatkuvasti toisekseen, miksi ihminen odottaa epäluuloisesti niiden kaikkien muutosta ja hajoamista? Se on luonnon mukaista, eikä mikään paha ole luonnon mukaista.

KOLMAS KIRJA

Kirjoitettu Carnuntumissa*

1. Ei tule ajatella vain, että joka päivä elämä kuluu ja siitä on jäljellä yhä pienempi osa, vaan on myös huomattava, että vaikka ihminen eläisikin kauemmin, olisi kuitenkin epäselvää, pysyisikö hänen ymmärryksensä ennallaan ja riittäisikö se käsittämään todellisuutta ja sitä pohdintaa, joka tähtää jumalallisten ja inhimillisten asioiden ymmärtämiseen kokemuksen kautta. Sillä jos ihminen alkaa hourailla, aineenvaihdunta ja ravinnonotto ja vaikutelmien muodostaminen ja pyrkimys ja kaikki muu sellainen pysyvät ennallaan; mutta se, että pystyy käyttämään itseään ja erittelemään tarkoin velvollisuuden eri osatekijät ja jäsentämään vaikutelmia ja käsittämään vieläpä senkin, joko on tullut aika surmata itsensä, sekä kaikki tällainen, mikä erityisesti vaatii harjoitettua harkintaa, sammuu jo aiemmin. On siis kiiruhdettava eteenpäin, ei yksin siksi, että kuolema lähestyy hetki hetkeltä, vaan myös siksi, että todellisuuden käsittäminen ja ymmärtäminen lakkaavat jo sitä ennen.*

2. Huomiota tulee kiinnittää sellaiseenkin, että myös luonnon tapahtumien sivutuotteilla on oma viehätyksensä ja lumonsa.* Esimerkiksi kun leipä paistuu, se repeilee paikoin, ja kuitenkin juuri nämä tällä tavoin syntyneet halkeamat, jotka tavallaan

ovat vastoin leipurin tarkoitusta, jotenkin kiinnittävät huomiomme ja herättävät erityisen halun ravintoon. Samaten viikunat kypsimmillään halkeilevat, ja kypsissä oliiveissa juuri mätänemisen läheisyys suo hedelmälle oman kauneutensa. Maata kohden nuokkuvat viljantähkät ja leijonan kurttuotsa ja villikarjujen suusta valuva vaahto ja moni muu ovat erikseen tarkasteltuina kaukana kauniista, mutta siltikin se seikka, että ne ovat seurausta luonnon tapahtumista, saa ne toimimaan viehkeänä lisäkoristuksena.

Jos ihmisellä on tunnetta ja syvempää ymmärrystä kaikkeuden tapahtumille, edes näissä jonkin seurauksena syntyvissä asioissa on tuskin yhtäkään, joka ei näyttäytyisi hänelle jollakin tapaa miellyttävänä.* Tällainen henkilö katselee myös aivan yhtä mielellään todellisten petoeläinten ammottavia kitoja kuin kaikkea sitä, mitä maalarit ja kuvanveistäjät jäljitellen esittävät, ja hän näkee vanhassa naisessa ja miehessäkin tietyn kukoistuksen ja kauneuden. Hän kykenee myös katselemaan pidättyvin silmin lemmenviehätystä omissa orjapojissaan.* On paljon tällaista, mikä ei vakuuta ketä tahansa, vaan näkyy ainoastaan sille, joka on aidosti ottanut omakseen luonnon ja sen työt.

3. Monia sairauksia parannettuaan Hippokrates sairastui itse ja kuoli. Kaldealaiset ennustivat monien kuoleman, sitten kohtalo yllätti myös heidät. Aleksanteri ja Pompeius ja Gaius Caesar, jotka niin monesti tuhosivat kokonaisia kaupunkeja maan tasalle ja löivät taistelussa lakoon lukemattomia ratsumiehiä ja

jalkamiehiä, lähtivät kerran itsekin elämästä. Herakleitoksen, joka luonnonfilosofiassaan oli niin lavealti pohdiskellut maailmanpaloa, sisuskalut täyttyivät vedellä ja hän peitti itsensä lehmänlantahauteeseen ja kuoli. Demokritoksen surmasivat loiset, Sokrateen toisenlaiset loiset.* Mitä on kaikki tämä? Astuit laivaan, purjehdit, saavuit rantaan – astu laivasta. Jos toiseen elämään, ei mikään sielläkään ole jumalista tyhjää; jos tiedottomuuteen, vapaudut vaivoista ja nautinnoista, pääset tekemästä orjantyötä astialle, joka on saman verran kehnompi kuin sitä palveleva on ylempi, sillä toinen on mieli ja jumaluus, toinen maata ja verihurmetta.

4. Älä haaskaa jäljellä olevaa elämääsi vaikutelmiin toisista ihmisistä, ellei sitten kiintopisteenäsi ole jotakin yhteistä etua koskevaa. Miksi riistäisit itsesi tekemästä jotakin muuta? <...> Tämä tarkoittaa, että yrität kuvitella, mitä se ja se tekee ja minkä vuoksi ja mitä tarkoittaa ja mitä miettii mielessään ja mitä juonii ja kaikkea sellaista, mikä saa eksymään oman johtosielun tarkkailusta. Vaikutelmien ketjussa on vältettävä päämäärättömyyttä ja turhanpäiväisyyttä, mutta ennen kaikkea virkaintoisuutta ja pahansuopuutta. On totutettava itsensä vain sellaisiin mielikuviin, että jos joku yhtäkkiä kysyisi: "Mitä sinä nyt mietit?", voisit saman tien vastata rehellisesti, että tätä ja tätä, ja vastauksesta kävisi heti selväksi, että se kaikki oli yksinkertaista ja hyväntahtoista ja sopivaa yhteisölliselle eläimelle, joka on välinpitämätön nautinnon ja ylipäätään hekuman kuvitel-

mista ja kaikesta kilpailunhalusta ja kateudesta ja epäluulosta ja muusta, mikä saisi sinut punastumaan selittäessäsi, että se sinulla oli mielessäsi.

Sillä sellainen mies, joka ei enää lykkää tuonnemmaksi astumistaan parhaiden joukkoon, on kuin pappi ja jumalien palvelija. Hän käyttää oikein sitä, mikä asuu hänen sisimmässään ja tekee ihmisestä sellaisen, etteivät nautinnot häntä tahraa, ettei mikään vaiva häntä haavoita, ettei mikään väkivalta häntä kosketa, ettei hän huomaa mitään kehnoutta, vaan on kilpaurheilija kaikkein suurimmassa kilvassa, joka käydään siitä, ettei mikään tunne häntä selätä.*

Tämä juuri tekee ihmisestä oikeudenmukaisuuden läpivärjäämän, sellaisen, että hän täydestä sielustaan toivottaa tervetulleeksi kaiken, mikä hänelle tapahtuu ja mikä hänelle on osaksi annettu, ja ettei hän useasti eikä ilman merkittävää ja yhteistä etua koskevaa pakottavaa syytä yritä kuvitella, mitä joku toinen oikein tarkoittaa tai tekee tai ajattelee. Hänellä on toimitettavanaan vain omat asiansa, ja hän ajattelee alati sitä, mikä kokonaisuudesta on määrätty hänen osakseen; työnsä hän tekee hyvin, osansa hän uskoo vakaasti hyväksi, sillä jokaiselle osoitettu kohtalonosa kulkee hänen mukanaan ja kuljettaa häntä mukanaan. Hän muistaa myös, että kaikki järjellinen on hänelle sukua ja että on ihmisen luonnon mukaista huolehtia kaikista ihmisistä, mutta ettei silti tule kiinnittää huomiota kaikkien mielipiteisiin, vaan ainoastaan niiden, jotka elävät yhteisymmärryksessä luonnon kanssa. Hän muistaa jatkuvasti, mil-

laisia ovat ne, jotka eivät näin elä, kotona ja kodin ulkopuolella, yöllä ja päivällä, millaisia ja millaisten kanssa seurustelevat. Siksi hän ei pidä missään arvossa tuollaisten ihmisten kiitostakaan, ihmisten, jotka eivät ole mieleen edes itselleen.

5. Älä toimi vastahakoisesti, älä itsekkäästi, älä ilman tutkimusta, älä ristiriidan repimänä. Älä anna hienostelunhalun kaunistella ajatuksiasi. Älä ole monisanainen äläkä monipuuhainen. Olkoon jumala sinussa suojelijana tälle miespuoliselle elävälle olennolle, kypsälle miehelle, valtiomiehelle, roomalaiselle, virkamiehelle, joka on ottanut paikkansa, niin kuin sellainen, joka lähtövalmiina odottaa vapauttavaa kutsua, tarvitsematta valaa tai kenenkään ihmisen todistusta. Olkoot kasvosi kirkkaat. Ole riippumaton ulkopuolisista palveluksista ja riippumaton rauhasta, jonka toiset tarjoavat. Sinun on oltava ojennuksessa, ei ojennettuna.

6. Jos löydät ihmiselämässä jotakin parempaa kuin oikeudenmukaisuus, totuus, kohtuullisuus, urhoollisuus ja ylipäätään se, että ymmärryksesi on tyytyväinen itseensä siinä, missä se saa sinut toimimaan oikean järjen mukaisesti, ja kohtaloon siinä, mikä on jaettu osaksesi tahdostasi riippumatta;* jos, sanon minä, näet jotakin tätä parempaa, käänny sen puoleen täydestä sielustasi ja nauti siitä parhaasta, minkä näin olet löytänyt.

Mutta jos mikään ei näyttäydy sinulle parempana kuin juuri tuo sinussa asustava jumalhenki, kun se on ottanut hallintaan-

sa pyrkimyksesi ja tutkii vaikutelmasi ja on vetäytynyt, niin kuin Sokrates tapasi sanoa, aistikokemusten ulkopuolelle ja alistanut itsensä jumalille ja huolehtii ennen muuta muista ihmisistä; jos huomaat kaiken muun olevan tätä pienempää ja vähäpätöisempää, älä anna tilaa millekään muulle, minkä puoleen kerran käännyttyäsi ja poikettuasi et enää kykene eksymättä kunnioittamaan ensimmäisellä sijalla tuota hyvää, joka on sinun erityislaatuinen ja ikioma hyväsi. Minkään toisenlajisen ei näet ole lupa kilpailla järjellisen ja valtiollisen hyvän kanssa, ei ihmisjoukkojen kiitoksen tai hallitusvirkojen tai rikkauden tai nautinnoissa hekumoinnin. Vaikka kaikki nämä hetken aikaa näyttäisivätkin ongelmattomilta, ne ottavat äkisti ylivallan ja vievät harhaan. Valitse sinä, sanon minä, yksinkertaisesti ja vapaan miehen tavoin se, mikä on parempaa, ja pidä siitä kiinni. "Parempaa on se, mikä on edullista." Jos se on sitä sinulle järjellisenä olentona, varjele sitä; mutta jos se on sitä sinulle elävänä olentona, sano niin ja pidä päätöksesi ilman ylpeyttä, kunhan huolehdit, että olet tutkinut asian erehtymättä.

7. Älä koskaan arvosta omana etunasi sitä, mikä pakottaa sinut joskus rikkomaan luottamuksen, hylkäämään itsekunnioituksen, vihaamaan jotakuta, epäilemään, kiroamaan, näyttelemään, himoitsemaan jotakin, joka vaatii ympärilleen seiniä ja verhoja. Joka asettaa etusijalle oman mielensä ja jumalhenkensä ja sen hyveen pyhät riitit, ei pane toimeen murhenäytelmää, ei huokaile, ei kaipaa yksinäisyyttä eikä väkijoukkoja. Mikä tär-

keintä, hänen elämänsä ei ole takaa-ajoa eikä pakenemista eikä häntä kiinnosta lainkaan, saako hän käyttää ruumiin sisäänsä sulkemaa sieluaan pidemmän vai lyhyemmän aikaa. Vaikka hänen pitäisi poistua nyt heti, hän lähtisi yhtä kevyin mielin kuin voisi tehdä jotain muutakin, minkä voi suorittaa vaatimattomasti ja säädyllisesti. Kaikessa elämässään hän varoo yksin sitä, ettei hänen ymmärryksensä joudu mihinkään älylliselle, yhteisölliselle eläimelle vieraaseen tilaan.

8. Itsensä hillinneen ja puhdistuneen ymmärryksestä ei voi löytää mitään märkäistä eikä tulehtunutta eikä piilossa kytevää haavaa. Kohtalo ei katkaise hänen elämäänsä keskeneräisenä, niin kuin tragedianäyttelijän voidaan sanoa lähtevän lavalta ennen näytelmän päättymistä ja osansa loppuun näyttelemistä.* Hänessä ei myöskään ole mitään orjallista eikä hienostelevaa, ei kiinni sidottua eikä irti leikattua, ei tilivelvollista eikä lymyilevää.

9. Kunnioita käsityksen muodostavaa kykyä, sillä kokonaan sen varassa on, ettei johtosielussasi enää synny käsitystä, joka ei noudata luontoa ja järjellisen olennon edellytyksiä.* Nämä edellytykset lupaavat harkitsevaisuutta ja yhteenkuuluvuutta ihmisten kanssa ja kuuliaisuutta jumalille.*

10. Heitä siis kaikki ja pidä kiinni yksin näistä muutamista ja muista vielä, että kukin elää vain tätä hetkeä, tätä silmänräpäystä – muu on joko jo elettyä tai epävarmaa. Vähäistä on, mitä

kukin elää, vähäinen se maan nurkkaus, missä hän elää, vähäinen on kaikkein pisinkin jälkimaine ja sekin riippuvainen ihmispoloisten sukupolvista, ihmisten, jotka kuolevat pikaisesti tuntematta edes itseään, saati sitä, joka on kuollut jo ammoin.

11. Mainittuihin periaatteisiin lisättäköön vielä yksi: muodosta aina määritelmä tai kuvaus vaikutelman synnyttävästä kohteesta,* niin että näet, millainen se on olemukseltaan, alastomana, kokonaisuutena ja osina, ja sano itseksesi sen oikea nimi ja niiden nimet, joista se on muodostunut ja joiksi se hajoaa. Mikään ei edistä ylevämielisyyttä niin kuin se, että kykenee tutkimaan kaikkea elämässä kohtaamaansa järjestelmällisesti ja totuudenmukaisesti ja katsomaan sitä keskittyen aina samalla kysymään, millaista käyttöä tällä on ja millaisessa maailmanjärjestyksessä ja mikä arvo sillä on kokonaisuuden kannalta ja mikä ihmisen kannalta, ihmisen, joka on korkeimman kaupungin kansalainen, kun muut kaupungit ovat ikään kuin sen taloja. Mikä on tämä, joka nyt synnyttää minussa vaikutelman? Mistä se on muodostunut ja kuinka pitkän aikaa sen on määrä säilyä? Mitä hyvettä tarvitsen sen kohdatakseni – tarvitsenko esimerkiksi lempeyttä, urhollisuutta, totuutta, luottamusta, konstailemattomuutta, itseriittoisuutta ja niin edelleen?

Tämän vuoksi tulee aina tapauksen mukaan sanoa: "Tämä on tullut jumalalta", "Tämä on tullut kohtalon määräämän yhtymisen ja lankojen yhteen kiertymisen ja tietyn yhteenosumisen ja sattuman kautta", "Tämä on tullut lajitoveriltani ja su-

kulaiseltani ja kumppaniltani, joka ei kuitenkaan tiedä, mikä hänelle on luonnon mukaista."* Mutta minäpä tiedän ja sen vuoksi kohtelen häntä hyväntahtoisesti ja oikeudenmukaisesti kumppanuuden luonnollisen lain mukaisesti tähdäten samalla kuitenkin yhdentekevissä asioissa siihen, mikä on hänen ansionsa mukaista.*

12. Jos suoritat käsillä olevan seuraten oikeaa järkeä, vakavissasi, kaikin voimin, hyväntahtoisena, sivupoluille eksymättä; jos varjelet oman jumalhenkesi puhtaana ja suoraselkäisenä, niin kuin jo olisi tullut aika luovuttaa se pois; jos pidät kiinni tästä mitään odottamatta, mitään pakenematta, tyytyväisenä käsillä olevaan toimintaan, kun se on luonnon mukaista, ja puhumiesi sanojen sankarilliseen totuuteen, saat elää hyvää elämää. Ei ole ketään, joka kykenisi tämän estämään.

13. Niin kuin lääkäreillä on aina käden ulottuvilla veitset ja välineet äkillisiä hoitotoimenpiteitä varten,* samoin pidä sinäkin valmiina vakaumuksesi, jotta tuntisit jumalalliset ja inhimilliset asiat ja tekisit kaiken, kaikkein pienimmänkin, muistaen näiden kahden sidettä toisiinsa – et voi tehdä mitään inhimillistä asiaa hyvin viittaamatta jumalalliseen tai päinvastoin.

14. Älä enää harhaile, sillä et sinä ehdi lukea muistikirjasiasi etkä muinaisten roomalaisten ja kreikkalaisten tekoja ja valikoimia kirjallisuudesta, jotka varasit vanhuutesi varalle.*

Kiirehdi siis kohti päämäärää ja hylkää tyhjät toiveet ja auta itseäsi, jos yhtään itsestäsi välität, kun siihen vielä on tilaisuus.

15. He eivät tiedä, miten monta asiaa merkitsee "varastaa", "kylvää", "ostaa", "levätä", "nähdä mitä on tehtävä". Tämä ei tapahdu silmillä, vaan toisenlaisella näöllä.

16. Ruumis, sielu, mieli. Ruumiille kuuluvat aistihavainnot, sielulle pyrkimykset, mielelle uskomukset. Vaikutelmien muovattavana oleminen kuuluu myös karjaeläimille; pyrkimysten sätkynukkena oleminen kuuluu myös villipedoille ja naisenluontoisille miehille ja Falarikselle ja Nerolle;* mielen pitäminen oppaanaan kohti asioita, jotka näyttäytyvät velvollisuuksina, kuuluu myös niille, jotka eivät tunnusta jumalia ja pettävät isänmaansa ja tekevät ties mitä, kunhan ovat saaneet ovensa lukittua.

Jos siis kaikki muu on yhteistä yllä mainittujen kanssa, hyvän ihmisen erityispiirteeksi jää, että hän rakastaa ja toivottaa tervetulleeksi kaiken, mitä hänelle tapahtuu ja on osaksi määrätty, ettei hän tahraa ja tee levottomaksi paljoilla mielikuvilla sisällä rinnassaan asustavaa jumalhenkeä, vaan säilyttää se suopeana, seuraten hyvässä järjestyksessä jumalaa, puhumatta mitään mikä ei ole totta, tekemättä mitään mikä ei ole oikeudenmukaista. Ja vaikka yksikään ihminen ei uskoisi,* että hän elää yksinkertaisesti ja häveliäästi ja hyväntuulisesti, hän ei harmistu kehenkään eikä käänny siltä tieltä, joka johtaa

kohti elämän määränpäätä, minne tulee saapua puhtaana, rauhallisena, valmiina lähtöön, pakottomassa sovussa oman kohtalonosansa kanssa.

NELJÄS KIRJA

1. Kun se, mikä hallitsee sisällä, on luonnon mukaisessa tilassaan, se suhtautuu kaikkeen tapahtuvaan mukautuen aina helposti sille mahdolliseen ja tarjolla olevaan.* Se ei näet rakasta mitään määrättyä ainetta, vaan pyrkii valitsemaansa varauksella, ja tielleen tulevasta se tekee itselleen käyttöainetta, niin kuin tuli ottaessaan vallan siinä, mitä siihen heitetään.* Pienen tuikun tämä olisi sammuttanut, mutta roihuava tuli muuttaa hetkessä itselleen sopivaksi kaiken siihen ladotun ja ahmii sen ja loimuaa sen ansiosta yhä korkeampana.

2. Mitään toimea ei tule suorittaa päämäärättömästi eikä muutoin kuin taidon täydellistävän periaatteen mukaisesti.

3. Ihmiset etsivät erakkomajaansa maaseudulta, meren rannoilta ja vuorilta, ja sinä itsekin olet tottunut kovasti sellaista kaipaamaan. Kuitenkin tämä kaikki on silkkaa maallikon puuhaa, sillä saathan minä hetkenä vain tahdot vetäytyä lepäämään itseesi.* Mihinkään ei ihminen voi vetäytyä rauhallisemmin ja huolettomammin kuin omaan sieluunsa, erityisesti se, jolla on sisässään sellaista, että jo pelkkä vilkaisu sen suuntaan tuo välittömästi täyden levollisuuden. Levollisuudella en tarkoita muuta kuin kurinalaisuutta.

Suo siis itsellesi toistuvasti tämä vetäytyminen ja uudista itsesi. Olkoot lyhyitä ja pääpiirteisiä ne opinkappaleet, jotka heti ne kohdatessasi riittävät huuhtomaan pois kaiken tuskan ja päästämään sinut pois nurisematta olosuhteista, joiden pariin palaat. Sillä mistä nurisisit? Ihmisten pahuudestako? Palauta mieleesi se vakaumus, että järjelliset eläimet ovat syntyneet toistensa vuoksi ja että kärsivällisyys on osa oikeudenmukaisuutta ja että ihmiset rikkovat vastoin tahtoaan; ja miten monia onkaan niitä, jotka ovat vihanneet, epäilleet, inhonneet ja sotineet ja jotka sitten on haudattu ja poltettu tuhkaksi – etköhän jo herkeä.

Vai nurisetko myös siitä, mikä kaikkeudesta on jaettu sinun osaksesi? Herätä henkiin tämä erotettu lause "Joko kaitselmus tai atomit" ja mieti, miten monin tavoin on todistettu, että maailmanjärjestys on kuin valtio.* Vai yhäkö sinua liikuttavat ruumiin asiat? Käsitä, että kun ymmärrys kerran on saanut otteen itsestään ja tajunnut oman mahtinsa, se ei sekoitu sileästi tai rosoisesti liikkuvaan henkeen, ja ajattele vielä kaikkea, minkä olet kuullut ja hyväksynyt vaivasta ja nautinnosta.* Vai kunniankaipuuko sinua tempoo harhaan? Katso kaiken unohduksen nopeaa vauhtia, molemmin puolin ammottavan äärettömän ajan kuilua, jälkimaineen onttoutta – miten häilyväisiä ja harkitsemattomia ovat ne, jotka näyttävät puhuvan sinusta hyvää, miten ahdas on se paikka, johon kaikki tämä rajoittuu. Sillä koko maa on vain piste, ja miten pieni nurkka siitä onkaan tämä asuinpaikkasi. Moniako on täällä niitä, jotka ovat sinua kiittävä, ja millaisia he oikein ovat?

Muista tästä lähin vetäytyminen tähän pieneen maapaikkaan, joka on sinussa itsessäsi. Ennen muuta: älä tempoile äläkä ponnistele kiihkeästi, vaan ole vapaa ja katso todellisuutta niin kuin mies, niin kuin ihminen, niin kuin kansalainen, niin kuin kuolevainen elävä olento. Olkoot nämä kaksi aina kätesi ulottuvilla ja vilkaisun päässä: ensinnäkin, että todellisuus ei tarraa kiinni sieluun, vaan lepää ulkopuolella liikahtamatta, ja häiriöt ovat peräisin yksinomaan sisäisestä käsityksestä; toiseksi, että kaikki, minkä näet, muuttuu hetkessä eikä enää ole – ja miten paljon muutoksia olet jo itsekin saanut kokea. Mieti tätä jatkuvasti. Maailma on muutosta, elämä käsitystä.

4. Jos älyllisyys on meille yhteistä, niin yhteinen on myös järki, joka tekee meistä järjellisiä. Jos näin on, yhteinen on myös järki, joka määrää mitä on tehtävä ja jätettävä tekemättä. Jos näin on, myös laki on yhteinen.* Jos näin on, olemme kansalaisia. Jos näin on, olemme osallisia tietystä yhteisöstä. Jos näin on, maailma on ikään kuin valtio, sillä mistä muustakaan yhteisestä yhteisöstä voisi koko ihmissuvun sanoa olevan osallinen? Sieltä, tästä yhteisestä valtiosta, on peräisin myös meidän älymme ja järkemme ja lakimme. Vai mistä ne sitten olisivat? Sillä niin kuin maamainen minussa on peräisin jostakin maasta ja vetinen minussa toisesta alkuaineesta ja henkimäinen tietystä lähteestä ja kuuma ja tulimainen jostakin omasta lähteestään (sillä mikään ei tule olemattomasta, niin kuin ei mikään myöskään häviä olemattomaan), samoin tulee myös älyllisyys jostakin.

5. Kuolema on niin kuin on syntymä, luonnon mysteeri, samojen alkuaineiden yhdistyminen, niiksi <hajoaminen>. Ylipäätään se ei ole sellaista, mitä pitäisi häpeillä, sillä se ei ole älylliselle elävälle olennolle kuulumaton eikä hänen edellytystensä periaatteen vastainen.

6. Tällaiset olennot tekevät nämä asiat tällä tavalla, väistämättä ja luonnostaan. Joka ei halua näin olevan, se haluaa, ettei viikunapuussa ole kitkerää mehua. Muista aina tämä: lyhyen ajan kuluttua sekä sinä että hän olette kuolleita, hetken päästä ei edes teidän nimiänne ole jäljellä.

7. Hylkää käsitys, ja "Olen kärsinyt vahinkoa" on kadonnut. Hylkää "Olen kärsinyt vahinkoa", ja vahinko on kadonnut.

8. Mikä ei huononna ihmistä, ei huononna myöskään hänen elämäänsä. Se ei vahingoita ulkoa eikä sisältä.

9. Hyvää tekevä luonto on pakotettu toimimaan näin.

10. "Kaikki tapahtuva tapahtuu oikeudenmukaisesti." Huomaat näin olevan, jos olet huolellinen ja tarkkaavainen. Enkä tarkoita vain, että asiat tapahtuvat seurausjärjestyksessä, vaan että ne tapahtuvat oikeudenmukaisesti ja ikään kuin joku olisi jakamassa kullekin ansionsa mukaan. Ole siis tarkkana, kun olet kerran aloittanut, ja mitä ikinä teetkin, tee se sillä mielellä,

että tahdot olla hyvä siinä merkityksessä, missä hyvä ihminen erityisesti käsitetään. Pidä tästä kiinni kaikessa toiminnassasi.

11. Älä muodosta sellaisia käsityksiä, jollaisia muodostaa väkivallantekijä tai jollaisia hän tahtoo sinun muodostavan, vaan näe asiat niin kuin ne todellisuudessa ovat.

12. Sinun on aina oltava valmis näihin kahteen: ensinnäkin, valmis tekemään vain sen, minkä kuninkaallisen lainsäädännön järki määrää tehtäväksi ihmiskunnan hyödyksi, ja toiseksi, valmis muuttamaan mieltäsi silloin, kun läsnä on joku, joka oikaisee ja ohjaa sinut luopumaan jostakin harhaluulosta. Muutoksen täytyy kuitenkin aina lähteä vakuuttuneisuudesta, että on kyse oikeudenmukaisuudesta tai yhteisestä edusta, ja valintasi kohteiden tulee aina olla vain tällaisia. Syyksi ei kelpaa, että ne tuntuivat nautintoa tai mainetta tuottavilta.

13. "Onko sinulla järki?" "On." "Mikset sitten käytä sitä? Kun se kerran hoitaa oman tehtävänsä, mitä muuta vielä olet vailla?"

14. Olet olemassa osana. Olet katoava siittäjääsi, tai pikemminkin sinut otetaan muutoksen myötä takaisin sen siemenenä toimivaan järkeen.

15. Monia suitsutuspihkan murusia samalla alttarilla; yksi putoaa aiemmin, toinen myöhemmin; mitään eroa ei ole.*

16. Kymmenessä päivässä olet jumala niiden silmissä, joille nyt olet elukka ja apina, jos vain käännyt takaisin vakaumuksiisi ja järjen kunnioitukseen.

17. Älä ole kuin eläisit kymmenentuhatta vuotta. Väistämätön riippuu ylläsi. Kun vielä elät, kun vielä voit, tule hyväksi.

18. Miten runsaan vapaa-ajan voittaakaan se, joka ei vilkuile, mitä hänen lähimmäisensä sanoi tai teki tai ajatteli, vaan näkee vain sen, mitä hän itse tekee, jotta se olisi oikeudenmukaista ja hurskasta ja hyvän miehen tekoa. "Älä pälyile mustaa mieltä", vaan juokse suoraan kohti maaliviivaa, puolelta toiselle vaappumatta.*

19. Joka vapisee jälkimaineen vuoksi, ei näe, että jokainen hänet muistavista kuolee itsekin tuota pikaa. Sen jälkeen kuolevat näiden perilliset, kunnes muisto sammuu tykkänään edetessään kautta uusien syttyjien ja sammujien. Oletetaan, että muistajat olisivat kuolemattomia ja myös muisto olisi kuolematon. Mitä se sinua liikuttaa? Enkä viitsi edes sanoa, ettei se ole mitään kuolleelle, mutta mitä on ylistys elävällekään, paitsi tietyn hyödyntavoittelun mielessä?* Sinä ohitat nyt väärään aikaan luonnon suoman lahjan, kun takerrut siihen, mitä joku toinen puhuu myöhemmin.*

20. Kaikki, mikä on millä tahansa tavalla kaunista, on kaunista itsestään ja päättyy itseensä eikä kiitos ole sen osa. Se mitä kiitetään ei tule siitä huonommaksi eikä paremmaksi. Tämän sanoessani tarkoitan myös löyhässä mielessä kauniiksi sanottua, esimerkiksi aineellisia asioita ja eri taitojen luomuksia.* Mitä aidosti kaunis olisi vailla? Ei sen enempää kuin laki, ei sen enempää kuin totuus, ei sen enempää kuin hyväntahtoisuus tai häveliäisyys. Mikä näistä on kaunista siksi, että sitä kiitetään, mikä näistä menee piloille siitä, että sitä moititaan? Huonontuuko smaragdi, jos ei sitä kiitetä? Entä kulta, norsunluu, purppura, lyyra, miekka, kukkanen, pikkuinen puu?

21. Jos sielut säilyvät kuolemassa, kuinka ilmakehä saa ne mahdutettua ikuisista ajoista alkaen itseensä?* Kuinka sitten maa mahduttaa itseensä yhtä kauan aikaa haudattuna olleiden ruumiit? Samalla tavoin kuin jälkimmäisessä tapauksessa ruumiiden muutos ja hajoaminen tekevät tietynkestoisen säilymisen jälkeen tilaa uusille ruumiille, samoin myös ilmaan siirtyneet sielut säilyvät jonkin aikaa ja muuttuvat sitten ja hajaantuvat ja syttyvät tuleen, kun ne otetaan takaisin kaikkeuden siemenenä toimivaan järkeen, ja tällä tavalla ne antavat tilaa sieluille, jotka tulevat niiden jälkeen.

Näin voidaan vastata, mikäli oletetaan, että sielut säilyvät kuolemassa. Ei kuitenkaan tule ottaa huomioon vain tällä tavalla haudattujen ruumiiden määrää, vaan myös päivästä toiseen meidän ja muiden eläinten syömiksi joutuvien eläinten

paljous. Millainen joukko niitä ahmitaankaan ja tavallaan haudataan syöjiensä ruumiisiin, ja kuitenkin niille kaikille on tilaa, koska ne muuttuvat vereksi, koska ne muuttuvat ilmamaiseksi tai tulimaiseksi osaksi.

Millä tavalla totuus löydetään tässä tapauksessa? Jakamalla ainepuoleen ja syypuoleen.*

22. Älä kiepu ympäriinsä, vaan täytä jokaisessa pyrkimyksessäsi, mikä on oikeudenmukaista, ja pidä jokaisessa vaikutelmassasi kiinni tavoittavuudesta.*

23. Kaikki, mikä on soveliasta sinulle, Maailma, sopii myös minulle. Mikään sinulle oikea-aikainen ei ole minulle liian varhaista eikä liian myöhäistä. Kaikki se on hedelmää minulle, mitä sinun vuodenaikasi kantavat, Luonto. Kaikki on sinusta, kaikki on sinussa, kaikki on sinuun. Tuo sanoo: "Rakas Kekropsin kaupunki." Etkö sinä sano: "Rakas Zeuksen kaupunki"?*

24. "Toimita vain harvoja asioita", hän sanoo, "jos aiot pysyä hyvällä mielellä."* Eikö ole parempi toimittaa sen verran, kuin on välttämätöntä ja mitä luonnostaan valtiollisen elävän olennon järki vaatii ja siten kuin se vaatii? Tämä ei näet tuo ainoastaan hyvää mieltä, joka seuraa oikein toimimisesta, vaan myös hyvän mielen, joka seuraa harvojen asioiden toimittamisesta. Enin siitä, mitä sanomme ja teemme, ei ole välttämätöntä, ja jos joku sen jättää pois, hänellä on enemmän vapaa-aikaa ja

vähemmän häiriötä. Siksi tuleekin joka asiassa muistuttaa itseään: "Onko tämäkin varmasti välttämättömyys?" Ei tule hylätä vain toimia, jotka eivät ole välttämättömiä, vaan myös sellaiset vaikutelmat, sillä silloin eivät myöskään tarpeettomat toimet seuraa niiden jäljestä.

25. Koeta, miten sinulta käy hyvän ihmisen elämä, sellaisen, joka on mielissään siitä, mitä on kaikkeudesta osakseen saanut, ja tyytyy omaan oikeudenmukaiseen toimintaansa ja hyväntahtoiseen mielenlaatuunsa.

26. Tuon kaiken olet jo nähnyt, joten katso nyt tätä. Älä häiritse itseäsi. Ole yksinkertainen. Tekeekö joku väärin? Hän tekee väärin omaksi vahingokseen. Kävikö sinulle jotenkin? Kävi hyvin. Kaikki tapahtuva on alusta alkaen määrätty kaikkeudesta sinun kohtaloksesi ja kehrätty sinun osaksesi. Ylipäätään: elämä on lyhyt. Käsillä oleva tulee käyttää hyödyksi järjellä ja oikeudella. Ole selväpäinen levähtäessäsi.

27. Joko hallittu maailmanjärjestys tai yhteen kasattu sekasoppa, mutta silti järjestys.* Vai voisiko olla niin, että sinussa on olemassa tietty järjestys, mutta kaikkeudessa epäjärjestys, ja vieläpä siten, että kaikki on näin eriytynyttä ja hajallaan ja silti keskinäisessä sympatiassa?

28. Musta mieli, naisen mieli, itsepintainen mieli; petomainen, nautamainen, lapsellinen, hidaspäinen, teennäinen, hävytön, kaupankävijä, hirmuvaltias.

29. Jos muukalainen on maailmassa se, joka ei tajua mitä siinä on, yhtä paljon muukalainen on se, joka ei tajua mitä siinä tapahtuu. Hän on pakolainen, joka pakenee valtionsa lakia; sokea, joka ummistaa ymmärryksen silmän; kerjäläinen, joka on vailla toista ihmistä, jolla ei itsellään ole kaikkea elämässä tarvittavaa; maailmankaikkeuden irrallinen osa, joka luopuu ja erottaa itsensä yhteisen luonnon järjestä tyytymättömyydellään siihen mitä tapahtuu, sillä sen loi sama luonto, joka loi sinutkin;* valtiosta irti revitty osa, joka repii oman sielunsa irti järjellisten olentojen sielusta, vaikka se on yksi.

30. Yksi harjoittaa filosofiaa ilman paitaa, toinen ilman kirjaa.* Tuolla on puolialaston, joka sanoo: "Leipää minulla ei ole, mutta järjestä pidän kiinni." Minulla on ravinto oppimastani, enkä silti pidä siitä kiinni.

31. Rakasta taitoa, jonka olet oppinut, ja lepää sen sylissä. Käytä loppuelämäsi niin kuin se, joka on täydestä sielustaan uskonut jumalille kaiken omansa suostumatta yhdenkään ihmisen hirmuvaltiaaksi tai orjaksi.

32. Ajattele esimerkiksi Vespasianuksen aikoja, ja näet kaiken olevan samoin: ihmiset avioituvat, kasvattavat lapsia, sairastuvat, kuolevat pois, sotivat, juhlivat, käyvät kauppaa, viljelevät maata, mielistelevät, röyhistelevät, epäilevät, juonittelevat, rukoilevat toisen kuolemaa, marisevat olojaan, rakastuvat, kokoavat rikkauksia, himoitsevat konsulinvirkaa tai valtaistuinta. Tuota heidän elämäänsä ei ole enää missään. Siirry sitten Trajanuksen aikoihin, ja jälleen kaikki on samoin. Myös tuo elämä on kuollut.* Tarkastele samalla tavalla muidenkin aikojen ja kokonaisten kansakuntien muistomerkkejä ja näe, miten monet ovat ponnistelleet ja hetken päästä sortuneet hajoten alkuaineiksi. Ennen muuta sinun on ajateltava niitä, joiden itse olet nähnyt tavoittelevan turhuutta ja luopuvan tekemästä sitä, mikä olisi heidän omien edellytystensä mukaista ja mistä heidän tulisi pitää hellittämättä kiinni, siihen tyytyen. Tässä on tärkeää muistaa, että huolenpidolla on joka toimessa oma arvonsa ja oikea mittansa. Näin et joudu lannistumaan, jos et keskity vähempiarvoisiin asioihin enemmän kuin on soveliasta.*

33. Ammoisina aikoina tavanomaiset sanat ovat nyt arkaismeja. Niin ovat myös ammoin ylistettyjen miesten nimet eräässä mielessä arkaismeja: Camillus, Caeso, Volesus, Dentatus, hieman myöhemmin Scipio ja Cato, sitten Augustus, sitten Hadrianus ja Antoninus.* Pian kaikki on kadonnut ja muuttunut saduksi, pian kaikinpuolinen unohdus on sen haudannut. Ja nyt puhun sentään miehistä, jotka ikään kuin säkenöivät ihmeellisellä voi-

malla – kaikki muuthan ovat "poissa silmistä, poissa korvista" heti, kun henkäisevät viimeisen kerran.*

Mitä lopultakaan on ikimuistoisuus? Täyttä turhuutta. Entä mitä on se, mihin on suhtauduttava kaikella vakavuudella? Tämä yksi: oikeudenmukainen ymmärrys ja epäitsekkäät teot ja järki, joka ei koskaan erehdy, ja mielenlaatu, joka toivottaa kaiken tapahtuvan tervetulleeksi, niin kuin se olisi väistämätöntä ja tuttua, niin kuin se virtaisi itsensä kaltaisesta alkulähteestä.*

34. Luovuta itsesi omasta tahdostasi Klotholle, salli hänen kehrätä sinut mukaan mihin hän ikinä haluaa.*

35. Kaikki on hetkellistä, sekä se joka muistaa että se joka muistetaan.

36. Tarkastele alati kaikkea, mikä syntyy muutoksen myötä, ja totuttaudu ajattelemaan, että kaikkeuden luonto ei muuta niin rakasta kuin muuttaa olevaa ja luoda uutta samanlaista. Kaikki oleva on tavallaan siitä tulevan siemen. Sinä kuvittelet siemeneksi vain sen, mikä kylvetään maahan tai kohtuun, mutta se on täysin maallikon näkemys.

37. Tuota pikaa olet kuollut, etkä vieläkään ole yksinkertainen, et häiriintymätön, et lakkaa epäilemästä, että jokin ulkopuolinen voisi sinua vahingoittaa, et ole suopea kaikkia kohtaan, et usko, että viisaus on yksin oikeudenmukaisessa toiminnassa.

38. Katsele heidän johtosielujaan, myös niiden, jotka heistä ovat järkeviä – mitä kaikkea he karttavat, mitä kaikkea tavoittelevat.

39. Sinun pahasi ei voi olla toisen johtosielussa eikä myöskään missään vaihdoksessa tai muutoksessa ympäristössäsi. Missä sitten? Siellä, missä on se, mikä sinussa muodostaa käsityksen pahasta. Jättäköön se käsityksensä muodostamatta, niin kaikki on hyvin. Ja vaikka sen lähin kumppani, ruumis, joutuisi leikatuksi ja poltetuksi, märkisi ja mätänisi, niin pysyköön yhä rauhallisena se osa, joka näistä asioista muodostaa käsityksen. Tämä tarkoittaa: älköön se arvioiko pahaksi tai hyväksi mitään, mikä voi tapahtua yhtä lailla pahalle ja hyvälle miehelle. Sillä se, mikä tapahtuu yhtä lailla <luonnon vastaisesti> ja luonnon mukaisesti elävälle, ei ole luonnon mukaista eikä luonnon vastaista.*

40. Ajattele jatkuvasti maailmaa yhtenä elävänä olentona, jolla on yksi olemus ja yksi sielu; miten kaikki imeytyy tämän olennon yhteen tajuntaan; miten sen kaikkea toimintaa ohjaa yksi pyrkimys; miten kaikki yhdessä on kaiken tapahtuvan syynä; millä tavalla kaikki kehräytyy ja punoutuu yhteen.

41. ”Olet sieluparka, joka kannattelee kuollutta ruumista”, kuten Epiktetos tapasi sanoa.*

42. Muutoksessa ei ole mitään pahaa sen myötä syntyvälle, niin kuin siinä ei ole mitään hyvää sen seurauksena olemassa olevalle.

43. Syntyvästä muodostuu ikään kuin virta, ja aika on hurja kymi. Näkyviin tuleva on samassa jo viety pois, ja uutta viedään ja toista tuodaan.

44. Kaikki tapahtuva on yhtä tavanomaista ja tuttua kuin ruusu keväällä ja hedelmä kesällä. Sellaista on tauti ja kuolema ja herjaus ja juonittelu ja kaikki, mikä mielettömiä ilahduttaa tai surettaa.

45. Jäljessä tuleva seuraa aina läheisessä suhteessa edeltävää. Ei ole kyse irrallisten seikkojen luettelosta, jota sitoo yksinomaan pakko, vaan järjenmukaisesta yhteenkuuluvuudesta. Niin kuin olevaiset on määrätty sopusointuisaan järjestykseen, samalla tavalla ei syntyvissä näy vain paljas peräkkäisyys, vaan tietty ihmetystä herättävän läheinen sidos.

46. Pidä aina mielessäsi Herakleitoksen sanat: "Maan kuolema on tulla vedeksi ja veden kuolema on tulla ilmaksi ja ilman kuolema on tulla tuleksi ja päinvastoin." Muista myös sitä miestä, joka unohtaa minne tie vie, ja että "minkä kanssa he alati enimmin seurustelevat – siis järjen, joka hallitsee kaikkeutta – sen kanssa he riitelevät, ja päivittäin kohtaamansa he näkevät vieraana". Ja: "Emme saa toimia ja puhua niin kuin nukkuvat, sillä unessakin uskomme toimivamme ja puhuvamme." Ja: "Emme saa olla kuin ovat lapset vanhempineen", siis ettemme saa hyväksyä asioita yksinkertaisesti sellaisina kuin olemme ne ottaneet vastaan.*

47. Jos joku jumalista ilmoittaisi sinulle, että huomenna tai viimeistään ylihuomenna olet kuollut, et enää panisi painoa sille, saatko elää ylihuomiseen etkä vain huomiseen, paitsi jos olet täysi pelkuri, sillä erohan on mitätön. Älä siten pidä merkittävänä sitäkään, saatko elää vielä johonkin kaukaiseen vuoteen saakka vai vain huomiseen.

48. Pohdi jatkuvasti, miten lukuisat lääkärit ovat kuolleet kurtisteltuaan ensin useasti kulmiaan potilaidensa vuoksi; miten lukuisat tähtientuntijat ennustettuaan ensin toisten kuolemaa kuin suurenakin ihmeenä; miten lukuisat filosofit väiteltyään ensin loputtomasti kuolemasta ja kuolemattomuudesta; miten lukuisat sotaherrat surmattuaan ensin joukoittain ihmisiä; miten lukuisat hirmuvaltiaat käytettyään ensin kauhistuttavalla korskeudella valtaansa riistää toisen elämä kuin he itse olisivat kuolemattomia; miten lukuisat kokonaiset kaupungit, niin sanoakseni, ovat kuolleet – Helike ja Pompeji ja Herculaneum ja lukemattomat muut.* Käy lävitse myös kaikki ne, jotka itse olet tuntenut, yhden toisensa jälkeen. Joka hautasi tämän, laskettiin sitten itse hautaansa; sitten se, joka hautasi tuon; kaikki tämä lyhyessä ajassa. Lyhyesti: näe aina, miten hetkellisiä ja vähäpätöisiä ovat ihmisten asiat; eilen pisara limaa, huomenna muumio tai tuhkaa. Elä siis tämä silmänräpäys ajasta luonnon mukaisesti ja luovu siitä suopein mielin, niin kuin oliivi kypsyttyään putoaa ylistäen kantajaansa ja kiitollisena sen kasvattaneelle puulle.

49. Ole niin kuin kallionkieleke, johon aallot alati murtuvat. Silti se seisoo paikoillaan, ja sen ympärillä nukahtaa veden kuohuva virta. "Minä onneton, kun tämä minulle tapahtui." Ei näin, vaan: "Minä onnekas, sillä vaikka tämä minulle tapahtui, en edelleenkään tunne tuskaa eikä käsillä oleva minua murskaa enkä tulevaa pelkää." Noin olisi voinut tapahtua kenelle tahansa, mutta kuka tahansa ei olisi kyennyt olemaan tuntematta siitä tuskaa. Miksi siis tuo olisi ennemmin huonoa onnea kuin tämä on hyvää onnea? Sanotko ylipäätään ihmisen huonoksi onneksi sitä, mikä ei ole poikkeama ihmisen luonnosta? Vai onko sinusta sellainen poikkeama ihmisen luonnosta, mikä ei ole vastoin hänen luontonsa tahtoa? Hyvä on. Olet oppinut, mikä tämä tahto on. Estääkö muka nyt tapahtunut sinua olemasta oikeudenmukainen, suurisieluinen, kohtuullinen, järkevä, harkitsevainen, rehellinen, häveliäs, vapaa ja kaikkea muuta, mikä läsnäolollaan takaa, että ihmisen luonnolla on, mitä sille kuuluu? Muista tästä lähin turvautua kaikessa, mikä vetää sinua kohti tuskaa, tähän vakaumukseen: "Ei tämä ole huonoa onnea, vaan tämän uljaasti kestäminen on hyvää onnea."

50. Maallikolle ominainen, mutta silti tehokas apukeino kuoleman halveksumiseksi on muistella niitä, jotka ovat pitäneet sinnikkäästi kiinni elämästään.* Miten heidän osansa on parempi kuin niiden, jotka ovat kuolleet ennen aikojaan? Jossakinhan hekin makaavat haudoissaan, Caedicianus, Fabius, Julianus, Lepidus tai kuka tahansa noista, jotka ensin kantoivat hautaan

monia muita ja jotka sitten kannettiin omaansa.* Ero ylipäätään on pieni, ja senkin tekee tyhjäksi heikossa ruumiissa, kurjien ihmisten parissa kärsitty pitkä vaiva. Älä siis pidä sitä minään. Katso ajan kuilua takanasi ja toista äärettömyyttä edessäsi. Mitä siinä on eroa kolme päivää ja kolme ihmisikää eläneellä?

51. Juokse aina oikotietä, luonnon tie on oikotie. Puhu ja toimi kaikessa vailla turmelusta, sillä tämä päätös vapauttaa huolista ja taistelusta ja kaikesta hyödyntavoittelusta ja turhanpäiväisyydestä.

VIIDES KIRJA

1. Aamunkoitteessa, kun heräät vastahakoisesti, ole valmis sanomaan: "Herään tekemään ihmisen työtä."* Kiukuttelenko minä siitä, jos lähden tekemään sitä, minkä vuoksi olen syntynyt ja minkä tähden minut on maailmaan saatettu? Vai tätäkö varten minut luotiinkin, että loikoilisin lämmittelemässä vällyjeni sisässä? "Mutta kun tämä on nautinnollisempaa." Oletko siis syntynyt nauttiaksesi? Oletko ylipäänsä syntynyt tuntemaan vai toimimaan?* Etkö näe, miten kasvit, pikkulinnut, muurahaiset, hämähäkit ja mehiläiset toimittavat omaa työtään ja edistävät omalta osaltaan maailmanjärjestystä? Ja sinäkö et siltikään halua toimittaa ihmisen tehtävää, et kiiruhtaa tekemään sitä, mikä on luontosi mukaista? "Mutta täytyyhän sitä levätäkin." Kyllä, olen samaa mieltä. Mutta levollekin on luonto määrännyt oman mittansa. Se on määrännyt sen myös syömiselle ja juomiselle, ja siltikin sinä ylität sen mitan, ylität riittävän. Mutta kun on kyse toimimisesta, ei näin enää olekaan, vaan jättäydyt mahdollisuuksiesi rajojen sisäpuolelle. Sinä et nimittäin rakasta itseäsi, sillä rakastaisithan muutoin myös luontoasi ja sen tahtoa. Toiset, jotka rakastavat omia taitojaan, nääntyvät niitä harjoittaessaan peseytymättä ja syömättä, mutta sinä arvostat omaa luontoasi vähemmän kuin metallinkaivertaja kaiverrustaitoaan tai tanssija tanssitaitoaan tai rahanahne rahojaan tai turhamainen kunniaansa. Innostuksensa vallassa nämä ovat mie-

luummin syömättä ja nukkumatta voidakseen edistää sitä, mikä heille on tärkeää, mutta sinulle ovat yhteistä etua palvelevat toimet halpa-arvoisempia ja vähemmän ponnistelun arvoisia.

2. Miten helppo on työntää luotaan ja pyyhkiä pois jokainen vaivalloinen ja vieras vaikutelma ja olla heti täydessä tyvenessä.

3. Pidä itseäsi jok'ikisen luonnon mukaisen sanan ja teon arvoisena. Älä anna muiden ihmisten moitteiden tai puheiden, jotka siitä heräävät, kääntää päätäsi, vaan jos asia noin on hyvin tehty tai sanottu, älä luule, ettet olisi sen arvoinen. Noilla toisilla on oma johtosielunsa ja oma pyrkimyksensä. Älä sinä vilkuile niitä, vaan etene suoraa tietä seuraten omaa luontoasi ja yhteistä luontoa, sillä niiden molempien tie on sama.

4. Kuljen sitä tietä, joka on luonnon mukainen, kunnes vajoan maahan ja jään lepoon; kunnes henkäisen viimeisen kerran siihen, mistä päivittäin vedän henkeni sisään; kunnes vajoan siihen, mistä isäni kokosi siemenensä ja äitini verensä ja imettäjäni maitonsa, mistä niin monien vuosien ajan olen päivittäin saanut ruokani ja juomani, mikä kantaa minua päällään kun sitä tallon ja käytän hyväkseni niin moniin tarpeisiini.

5. Sinun nerokkuuttasi he eivät voi ihailla. Olkoon niin. Mutta on paljon muuta, mistä et voi sanoa: "Eihän minulla ole sellaisia lahjoja." Toteuta siis sitä, mikä on kokonaan sinun vallassa-

si: että olet teeskentelemätön, arvokas, kestävä vaivoissa, et perso nautinnoille, et osaasi moittiva, vaan vähään tyytyvä, hyväntahtoinen, vapaa, pelkistetty, et lörpöttele, olet suurpiirteinen. Etkö huomaa, kuinka paljon sellaista pystyt toteuttamaan, mihin ei mikään lahjattomuuden tai taitamattomuuden tekosyy päde, ja silti tyydyt yhä vapaaehtoisesti vähempään? Vai onko sinut pakotettu marisemaan ja ahnehtimaan ja liehittelemään ja moittimaan ruumisparkaasi ja mielistelemään ja kerskailemaan ja vääntelehtimään suuresti sielussasi, koska sinut on luotu lahjattomaksi? Ei, jumalten nimessä; kaikesta tästä olisit kyennyt vapautumaan jo kauan sitten, ja korkeintaan sinut voisi tuomita siitä, että olet hitaammanpuoleinen ja ymmärrykseltäsi heikko. Ja myös tässä on harjoituksen paikka, sillä et saa sivuuttaa omaa velttouttasi etkä mässäillä sillä.*

6. Yksi on sellainen, että tehdessään jonkin palveluksen toiselle hän on kärkäs laskemaan sille hinnaksi vastapalveluksen. Toinen taas ei ole kärkäs tähän, mutta silti hän mielessään ajattelee itseään velkojana ja tietää, mitä on tehnyt. Mutta kolmas ei tavallaan edes tiedä, mitä on tehnyt, vaan on niin kuin viiniköynnös, joka on kantanut tertun rypäleitä eikä pyydä enää muuta, kun on kerran oman hedelmänsä kantanut. Hevonen juoksee, koira jäljestää, mehiläinen valmistaa hunajaa, ihminen tekee hyvän teon, mutta ei tiedä sitä, vaan siirtyy seuraavaan, niin kuin viiniköynnös siirtyy kantamaan jälleen rypäleitään, kun sen aika on. Sinun tulee olla

yksi noista, jotka tekevät palveluksen kuin huomaamattaan. "Kyllä", sanoo tuo. "Mutta täytyyhän se huomata. Yhteisöllisen olennon erityispiirre on nimenomaan tajuta, että hän toimii yhteisöllisesti, ja Zeus vieköön myös haluta, että toinenkin yhteisössä tajuaa sen." Puhut totta, mutta käsität väärin, mitä tarkoitan. Siksi päädyt yhdeksi noista, joista edellä puhuin, sillä heitäkin johtaa harhaan tietty järkeenkäypä vakuuttavuus. Mutta jos haluat ymmärtää, mitä todella tarkoitan, älä pelkää, että tämän vuoksi löisit laimin jonkin yhteisöllisen teon.*

7. Ateenalaisten rukous: "Sada, sada, rakas Zeus, ateenalaisten vainiolle ja tasangoille." Joko ei tule rukoilla, tai sitten on rukoiltava juuri näin, yksinkertaisesti ja vapaan miehen tavoin.

8. Sanotaan: "Asklepios määräsi tuolle ratsastusta tai kylmän kylvyn tai avojaloin kävelyä."* Vastaavasti voidaan sanoa: "Kaikkeuden luonto määräsi tuolle sairauden tai vamman tai menetyksen tai jotakin muuta sellaista." Edellisessä sana "määräsi" tarkoittaa suurin piirtein: "Hän sääti tuolle tämän, koska terveys edellyttää sitä." Jälkimmäisessä taas kullekin lankeava on ikään kuin säädetty hänelle, koska kohtalo edellyttää sitä. Mehän sanomme asioiden "lankeavan" meille samalla tavalla kuin rakentajat sanovat nelikulmaisten kivien "lankeavan" muureihin tai pyramideihin, kun ne sovittuvat toisiinsa tietyssä keskinäisessä järjestyksessä.

Kaikkeudessa on yksi sopusointu, ja niin kuin maailma täydellistyy kaikista kappaleista tietynlaiseksi kappaleeksi, niin myös kohtalo täydellistyy kaikista syistä tietynlaiseksi syyksi. Myös täysin maallikot ajattelevat tällä tavalla, sillä he sanovat: "Tämän se hänelle teki."* Niin tämä tehtiin tuolle ja tämä säädettiin tälle; ottakaamme se vastaan niin kuin otamme vastaan sen, minkä Asklepios säätää. Siinäkin on paljon karvasta, mutta terveyden toivossa otamme sen ilolla vastaan. Suhtaudu yhteisen luonnon tahdon toimeenpanoon ja täyttymiseen suunnilleen samalla tavalla kuin suhtaudut omaan terveyteesi, ja toivota tervetulleeksi kaikki tapahtuva, vaikka se tuntuisikin julmalta, koska se johtaa tuohon päämäärään, kohti maailman terveyttä ja kohti Zeuksen menestystä ja hyvinvointia. Zeus ei olisi tehnyt tätä kenellekään, ellei siitä olisi hyötyä kokonaisuudelle, sillä ei edes mikään yksittäinen luonto tee mitään, mitä sen hallinnan alainen ei edellytä.

Sitä, mikä sinulle tapahtuu, tulee siksi rakastaa kahdesta syystä. Ensiksikin siksi, että se tapahtui sinulle ja säädettiin sinulle ja on tietyssä suhteessa sinuun ja sinun osaksesi kehrätty aina vanhimmista syistä alkaen. Toiseksi siksi, että myös jokaiselle erikseen osaksi tuleva on syy kaikkeutta hallitsevan menestymiseen ja täyttymykseen ja, Zeus vieköön, vieläpä pysyvyyteenkin. Kokonaisuus näet vaurioituu, jos otat pois pienimmänkin murusen sen yhtenäisyydestä ja jatkuvuudesta, ja sama koskee niin syitä kuin osiakin. Ja sinä teet niin, sikäli kuin se on sinun vallassasi, kun olet tyytymätön, ja tavallaan tuhoat sen.

9. Älä tunne vastenmielisyyttä, älä anna periksi äläkä lannistu, jos et onnistukaan toimimaan kaikessa täysin oikeiden uskomusten ohjaamana, vaan kun epäonnistut, palaa jälleen takaisin ja ole hyvilläsi, jos ainakin enimmiltä osin olet nyt inhimillisempi. Rakasta sitä, minkä luokse palaat, äläkä saavu filosofian tykö niin kuin kotiopettajan luo, vaan niin kuin silmäsairaat pesusienensä ja kananmunansa luo, niin kuin joku toinen hauteensa ja kääreensä luo.* Silloin et tee järjen seuraamisesta suurta numeroa, vaan lepäät sen helmassa. Muista, että filosofia tahtoo yksin sitä, mitä sinun luontosi tahtoo, kun taas sinä tahdoit jotakin muuta, jotakin, mikä ei ollut luonnon mukaista. Mikäpä olisikaan tätä mieluisampaa? Eikö nautinto selätäkin meidät juuri tästä syystä? Mutta katso, eivätkö suurisieluisuus, vapaus, yksinkertaisuus, huomaavaisuus ja pyhyys ole vieläkin mieluisampia. Sillä mikä olisi mieluisampaa kuin järkevyys itse, kun mietit ymmärtävän ja tietävän sielunkyvyn varmaa ja tasaista virtaa kaikessa?

10. Todellisuus on tavallaan sellaisessa umpipiilossa, että filosofit – vieläpä varsin monet ja merkittävät – ovat ajatelleet sen olevan täydellisesti tavoittamattomissa.* Jopa stoalaisten mukaan se on vaikeasti tavoitettavissa, ja jokainen meidän hyväksymisemme on altis erehdykselle.* Kukapa olisi erehtymätön? Katso nyt itse kokemuksen kohteita – miten lyhytaikaisia ja vähäpätöisiä ne ovat, miten ne hyvinkin saattavat olla elostelijan tai porton tai ryövärin omistuksessa.* Mieti sitten kanssasi

elävien tapoja, joista tuskin voi sietää kaikkein hienostuneimmankaan, puhumattakaan siitä, että ihmisen on työläs sietää edes itseään. En voi keksiä, mitä olisi se, mitä tässä pimeässä ja saastassa, tässä olemisen ja ajan ja liikkeen ja liikkuvan vuolaassa virrassa, voisi kunnioittaa tai mihin ylipäänsä voisi suhtautua vakavasti. Päinvastoin, on itseään rohkaisten odotettava luonnollista hajoamista, täällä viipymistä silti surematta, näiden kahden helmassa leväten: ensiksikin, ettei minulle tapahdu koskaan mitään, mikä ei ole kaikkeuden luonnon mukaista, ja toiseksi, että minulla on valta olla tekemättä mitään omaa jumalaani ja jumalhenkeäni vastaan, sillä ei ole ketään, joka pakottaisi minut rikkomaan sitä vastaan.

11. "Mihin minä juuri nyt käytän omaa sieluani?" Kysy näin itseltäsi joka tilanteessa ja tutki tätä: "Mitä minulla on nyt siinä osassa, jota kutsutaan johtosieluksi? Ja kenen sielu minulla nyt on? Pikkulapsen? Poikasen? Naisen? Tyrannin? Karjaeläimen? Villipedon?"

12. Seuraavasta voit käsittää, millaisia oikeastaan ovat ne asiat, joita ihmisten enemmistö pitää hyvinä. Jos nimittäin joku miettii asioita, jotka todella ovat hyviä, kuten järkevyys, kohtuullisuus, oikeudenmukaisuus ja urhoollisuus,* ei hän nämä mielessään enää kykene käsittämään sanoja "kaikelta hyvältään".* <Eiväthän> ne sovi lainkaan. Mutta jos hänellä taas on mielessään ihmisten enemmistön hyvinä pitämät asiat, hän käsittää

ja hyväksyy komediarunoilijan sanat sopivaksi sutkaukseksi ongelmitta. Tällä tavalla myös ihmisten enemmistö hahmottaa eron, sillä eihän tuo sanonta muutoin toisessa tapauksessa loukkaisi ja joutuisi torjutuksi, kun taas rikkauden ja ylellisyyttä ja mainetta palvelevan omaisuuden kyseessä ollessa hyväksymme sen osuvasti ja nokkelasti sanotuksi. Jatka siis tästä ja kysy, tuleeko kunnioittaa ja käsittää hyväksi ne asiat, jotka mielessään on paikallaan sanoa, ettei niiden omistajalla yltäkylläisyydeltään "ole paikkaa, mihin paskoa."

13. Olen muodostunut syypuolesta ja ainepuolesta. Kumpikaan näistä ei häviä olemattomaan, niin kuin ei kumpikaan myöskään syntynyt olemattomasta. Jokainen osani saa uuden paikan muuttuessaan joksikin maailmanjärjestyksen osaksi, joka edelleen muuttuu joksikin toiseksi maailmanjärjestyksen osaksi, ja niin edelleen äärettömyyteen asti. Tällaisen muutoksen myötä synnyin myös minä ja vanhempani ja niin edelleen takaisinpäin jälleen äärettömyyteen asti. Mikään ei estä puhumasta näin, vaikka maailmanjärjestystä hallitaankin äärellisissä ajanjaksoissa.*

14. Järki ja järkeilyn taito ovat kykyjä, jotka riittävät itselleen ja omiin tekoihinsa. Ne lähtevät niille ominaisesta lähtökohdasta ja etenevät kohti asetettua päämäärää. Tämän vuoksi tällaisia toimia nimitetään suorituksiksi, millä tarkoitetaan tien suoruutta.*

15. Ihmisen ei tule vaalia mitään niistä asioista, jotka eivät kuulu ihmiselle sikäli kuin hän on ihminen. Niitä ei ihmiseltä vaadita eikä ihmisen luonto niitä lupaa eivätkä ne ole ihmisen luonnon täydellistymiä.* Siksi ei myöskään ihmiselle asetettu päämäärä ole niissä, eikä varsinkaan hyvä, mikä tekee päämäärän täydelliseksi. Edelleen, jos jokin näistä kuuluisi ihmiselle, niiden halveksuminen ja niitä vastaan taisteleminen ei kuuluisi ihmiselle, eikä olisi kiitoksen arvoinen se, joka tekee itsensä näistä riippumattomaksi, eikä myöskään olisi hyvä se, joka jossakin näistä tyytyy ansaitsemaansa vähempään, jos ne kerran olisivat hyviä. Nyt kuitenkin on niin, että mitä paremmin ihminen kestää, kun hän kieltää nämä tai muut tällaiset asiat itseltään tai kun jokin niistä kielletään häneltä, sitä enemmän hän on hyvä.

16. Ymmärryksesi on sellainen kuin usein toistamasi mielikuvat. Mielikuvat näet värjäävät sielun. Värjää se siis seuraavanlaisten mielikuvien katkeamattomalla sarjalla. Esimerkiksi: Missä voi elää, siellä voi elää myös hyvin; hovissa voi elää; hovissa voi siis elää myös hyvin.* Edelleen: Kukin <on luotu sitä varten>, minkä vuoksi se on luotu; mitä varten se on luotu, sitä kohti se hakeutuu; mitä kohti se hakeutuu, siinä on sen päämäärä; missä on päämäärä, siinä on myös kunkin hyöty ja hyvä; järjellisen elävän olennon hyvä on siis yhteiselämä. Onhan jo aikoja sitten osoitettu, että olemme syntyneet yhteiselämää varten. Vai eikö ole ilmiselvää, että huonommat ovat olemassa parempiensa vuoksi ja paremmat toistensa vuoksi?* Elol-

liset ovat parempia kuin elottomat, ja elollisista parhaita ovat järjelliset.

17. On hulluutta tavoitella mahdottomia; mutta mahdotonta on kehnojen ihmisten olla tekemättä tällaista.

18. Millekään ei tapahdu mitään, mitä se ei luonnostaan sovellu kestämään. Sama tapahtuu toisellekin, ja joko tapahtuneesta tietämättä tai mielensä suuruutta todistellakseen hän pysyy tyynenä ja vahingoittumattomana. Kauheaa on, kun tietämättömyys ja miellyttämisenhalu ovat vahvempia kuin järkevyys.

19. Todellisuus itse ei millään tavalla kosketa sielua eikä sillä ole tietä sielun sisään eikä se voi kääntää eikä liikuttaa sielua. Sielu yksin kääntää ja liikuttaa itseään, ja se tekee ulkoiset kohteet itselleen sellaisiksi, millaisten arvostelmien arvoisena se itseään pitää.

20. Yhdessä mielessä ihminen on meille kaikkein läheisin, sikäli kuin heille tulee tehdä hyvää ja kestää heitä. Mutta sikäli kuin jotkut heistä ovat minulle kuuluvien toimien esteenä, tulee ihmisestä minulle yksi yhdentekevistä samalla tavalla kuin aurinko tai tuuli tai villieläin. He voivat kyllä estää jonkin toimen, mutta varautumisen ja mukautumisen vuoksi ei pyrkimystä eikä aikomusta voi kahlita. Ymmärrys näet muuntaa ja muuttaa jokaisen toiminnan esteen sopimaan valitsemaansa

kohteeseen, ja työn pidättäjästä tulee sen avustaja, ja tien pysäyttäjästä tulee sen edistäjä.

21. Kunnioita sitä, mikä maailmassa on mahtavinta. Tämä on se, mikä käyttää kaikkea ja ohjaa kaikkea. Kunnioita samalla tavalla sitäkin, mikä sinussa on mahtavinta. Tämä on se, mikä on tuolle sukua, sillä sinussakin tämä on se, joka käyttää muuta, ja sinun elämäsi on sen hallinnassa.

22. Mikä ei ole vahingollista valtiolle, ei vahingoita myöskään kansalaista. Sovella tätä sääntöä aina kun sinulla on vaikutelma, että olet kärsinyt vahinkoa: Jos tämä ei vahingoita valtiota, en minäkään ole kärsinyt vahinkoa. Mutta jos valtio on kärsinyt vahinkoa, ei tule suuttua sille, joka on sitä vahingoittanut. Mitä häneltä jäi näkemättä?

23. Mietiskele usein, miten nopeasti olevaiset ja tulevaiset kiitävät ohi ja katoavat. Sillä oleminen on kuin alati virtaava joki, sen askareet muuttuvat jatkuvasti, sen syyt vaihtuvat lukemattomia kertoja, eikä lähietäisyydelläkään juuri mikään pysy hiljaa paikoillaan. Mieti menneen äärettömyyttä ja tulevan ammottavaa kuilua, mihin kaikki häviää. Kuinka ei olisi mieletön se, joka näissä oloissa mahtailee tai tuskailee tai sadattelee, niin kuin hänen osansa kestäisi kauan ja olisi häntä jo pitkään vaivannut?

24. Pidä mielessäsi olemisen kokonaisuus, josta sinulla on vain vähäpätöinen osuus, ja ajan kokonaisuus, josta sinulle on rajattu lyhyt hetki ja silmänräpäys, ja kohtalo, josta sinä olet pikkuruinen osa.

25. Joku toinen tekee väärin. Mitä se minuun kuuluu? Hän vastaa siitä itse, hänellä on oma mielenlaatunsa, oma toimintansa. Minulla on nyt se, mitä yhteinen luonto tahtoo minulla nyt olevan, ja minä teen sitä, mitä minun luontoni tahtoo minun nyt tekevän.

26. Olkoon sielusi johtava ja hallitseva osa sellainen, ettei sileä tai rosoinen liike lihassa vaikuta siihen. Älköön se sekoittuko niihin, vaan eristäytyköön ja rajatkoon nuo vaikutukset ruumiin osiin. Mutta kun ne toisen myötävaikutussuhteen myötä imeytyvät ymmärrykseen, niin kuin yhtenäisessä kappaleessa tapahtuu, silloin ei tule yrittää vastustaa luonnollista aistimusta, mutta älköön johtosielu omasta puolestaan lisätkö käsitystä, että tämä on hyvää tai pahaa.*

27. "Elä yhdessä jumalien kanssa." Jumalien kanssa elää se, joka jatkuvasti osoittaa heille sielunsa olevan tyytyväinen sille osaksi annettuun ja tekevän sitä, mitä jumalhenki tahtoo. Tämän jumalhengen, kappaleen itsestään, on Zeus antanut kullekin varjelijaksi ja johtajaksi, ja se on kunkin mieli ja järki.

28. Suututko sille, joka löyhkää pukille? Suututko sille, jonka henki haisee? Mitä apua siitä sinulle on? Hänellä on sellainen suu, hänellä on sellaiset kainalot; sellaisista syntyy väistämättä tuollainen haju. "Mutta onhan hänellä järki tallessa", sanoo tuo. "Jos hän vain pysähtyisi miettimään, hän tajuaisi kyllä tökeryytensä." Onnea sinulle. Sinullakin on muuten järki. Herätä järjellisellä asenteella järjellinen asenne, osoita, kehota. Jos hän kuuntelee, parannat hänet eikä suuttumusta tarvita. Et ole tragediarunoilija etkä portto.*

29. Niin kuin ajattelet eläväsi täältä lähtiessäsi, siten on mahdollista elää täälläkin. Elleivät he salli sitä, lähde silloin elämästä, mutta älä niin kuin kärsisit siinä jotakin pahaa. Huoneessa on savua, joten menen ulos.* Miksi teet siitä numeron? Mutta niin kauan kuin mikään tuollainen ei aja minua ulos, pysyn täällä vapaana miehenä eikä kukaan estä minua tekemästä, mitä haluan. Haluan sitä, mikä on järjellisen ja yhteisöllisen elävän olennon luonnon mukaista.

30. Kaikkeuden mieli on yhteisöllinen. Onhan se luonut huonommat parempien vuoksi, ja paremmat se on sovittanut keskinäiseen yhteyteen. Näethän, miten se on alistanut ja rinnastanut ja jakanut kullekin kunkin ansion mukaan ja johdattanut hallitsevat olennot keskinäiseen yhteisymmärrykseen.

31. Miten olet tähän mennessä käyttäytynyt jumalia, vanhempia, veljeä, vaimoa, lapsia, opettajia, kasvattajia, ystäviä, omaisia ja palvelijoita kohtaan? Voitko sanoa kaikista heistä, ettet tähän mennessä ole "kellekään vääryyttä tehnyt, et puhunut "?* Muistuta mieleesi, mitä kaikkea olet kokenut ja mitä kaikkea olet ollut kyllin vahva kestämään; että sinun elämäsi tarina on jo täysi ja palveluksesi loppuun saatettu; ja miten paljon kaunista on nähty, ja miten monia nautintoja ja vaivoja olet ylenkatsonut ja miten monta kunniaa sivuuttanut ja miten monille kiittämättömille olet ollut huomaavainen.

32. Miksi taitamattomat ja tietämättömät sielut saavat taitavan ja tietävän hämmentymään? Mikä sielu on taitava ja tietävä? Se, joka on nähnyt alun ja lopun ja järjen, joka käy läpi kaiken olemisen ja hallitsee kaikkeutta läpi kaiken iäisyyden säädetyissä jaksoissa.

33. Hetken perästä tuhkaa tai luuranko, nimi tai ei edes nimeä, ja se nimi on vain hälyä ja kaiku. Kaikki elämässä suuresti kunnioitettu on tyhjää ja mätää ja vähäpätöistä – näykkiviä koiranpentuja ja kinastelevia lapsia, jotka nauravat ja heti perään itkevät. Luottamus ja Häveliäisyys ja Oikeus ja Totuus pakenivat kohti Olymposta pois laveasta maasta.*

Mikä siis yhä pidättää täällä, jos aistittava on alati muuttuvaa eikä pysy aloillaan, jos aistinelimet ovat sumeat ja helposti harhautuvat vääriin vaikutelmiin, jos sielu itse on vain

henkäys verestä, jos hyvä maine tällaisten ihmisten silmissä on turhuutta? Mitä se on? Odota suopein mielin joko sammumista tai muutosta. Mutta ennen kuin sen hetki on käsillä, mikä on kylliksi? Mikä muukaan kuin jumalien kunnioittaminen ja siunaaminen, hyvän tekeminen ihmisille, ihmisten kestäminen ja pidättyminen.* Mutta muista, ettei mikään, mikä tapahtuu lihan ja hengen rajojen sisällä, ole sinun eikä sinun vallassasi.

34. Kykenet aina tasaiseen virtaan, mikäli kykenet suoraan tiehen, mikäli kykenet johdonmukaiseen käsitykseen ja toimintaan. Nämä kaksi ovat yhteistä jumalan ja ihmisen ja jokaisen järjellisen elävän olennon sielulle: ettei mikään toinen estä sitä ja että sen hyvä on oikeudenmukaisessa mielenlaadussa ja toiminnassa ja se päättää tavoittelunsa siihen.

35. Jos tämä ei ole minun pahuuttani eikä minun pahuuteni aikaansaamaa toimintaa eikä se vahingoita kokonaisuutta, miksi minä sitä murehdin? Ja mitä oikein on kokonaisuuden vahinko?

36. Älä anna vaikutelman temmata sinua mukaansa mielivaltaisesti, vaan mene ihmisten avuksi voimiesi ja heidän ansionsa mukaan, vaikka heidän menetyksensä koskisikin jotakin yhdentekevää. Älä kuitenkaan kuvittele sitä vahingoksi, sillä se on paha tapa. Toimi tässä samoin kuin se vanha mies, joka lähti pyytämään takaisin kasvattilapsensa räikkää muistaen silti, että se on vain räikkä. Nyt siis sinäkin pauhaat puhujanlavalla! Olet-

ko unohtanut, hyvä mies, mitä nämä asiat oikein ovat? "Niin, mutta heille ne merkitsevät niin paljon." Senkö vuoksi sinustakin pitää tulla mieletön?*

37. "Kerran olin minäkin hyväosainen ihminen, missä ja milloin minut vain yllätettiin." Hyväosainen on se, joka on määrännyt itselleen hyvän osan. Hyvä osa: hyvät sielun liikkeet, hyvät pyrkimykset, hyvät teot.

KUUDES KIRJA

1. Kaikkeuden aines on kuuliainen ja notkea.* Sitä säätelevällä järjellä ei ole itsessään mitään syytä pahan tekemiseen, sillä siinä ei ole pahuutta eikä se tee mitään huonosti eikä mikään vahingoitu sen vuoksi. Kaikki syntyy ja saavuttaa päätepisteensä sitä seuraten.

2. Kun teet, mitä sinun kuuluu tehdä, pidä samantekevänä, teetkö sen palellen vaiko lämpöisenä, nuokkuen vai kylliksi nukkuneena, herjausten vai siunausten saattelemana, tai joudutko kuolemaan tai tekemään jotakin muuta. Sekin on yksi elämään kuuluvista toiminnoista, jonka myötä me kuolemme. Siten myös sinä hetkenä riittää huolehtia parhaansa mukaan käsillä olevasta.

3. Katso sisäänpäin. Älköön minkään asian ominaislaatu tai arvo jääkö sinulta huomaamatta.

4. Kaikki kokemuksen kohteet muuttuvat nopeasti; ja ne joko haihtuvat höyryksi, mikäli aines on yksi yhtenäinen kokonaisuus, tai hajaantuvat.*

5. Säätelevä järki tietää oman tilansa ja mitä tekee ja mille aineelle.

6. Paras tapa kostaa on, ettei tule samankaltaiseksi.*

7. Riemuitse tästä yhdestä ja lepää sen helmassa: että siirryt yhdestä yhteisöllisestä työstä toiseen jumalaa muistaen.

8. Johtosielu on se, joka herättää itsensä ja muovaa ja tekee itsensä sellaiseksi kuin tahtoo. Se saa kaiken tapahtuvan näyttäytymään itselleen sellaisena kuin se itse tahtoo.

9. Kaikki saavuttaa päätepisteensä kaikkeuden luonnon mukaisesti, sillä se ei voi tapahtua minkään toisen luonnon mukaisesti, joka ympäröisi sen ulkoapäin tai sulkeutuisi sen sisään tai olisi kiinnittynyt siihen ulkopuolelta.

10. Joko sekasoppa ja kietoutuminen yhteen ja hajaantuminen, tai sitten ykseys ja järjestys ja kaitselmus.* Jos ensimmäinen, miksi ylipäätään haluaisin elää elämäni sattumanvaraisessa sikermässä ja moisessa sekamelskassa? Mitä minä välittäisin mistään paitsi siitä, että saan tavalla tai toisella "mullaksi tulla"?* Miksi mikään järkyttäisi minua? Teenpä mitä tahansa, hajaannus saavuttaa minut. Jos taas jälkimmäinen, kunnioitan sitä ja saan tyyneyttä ja rohkeutta hallitsijasta.

11. Aina kun olosuhteet ikään kuin pakottavat mielesi järkkymään, palaa nopeasti itseesi äläkä poikkea tahdista enempää kuin on välttämätöntä. Hallitset sävelen paremmin, kun palaat siihen jatkuvasti.

12. Jos sinulla olisi samaan aikaan sekä äitipuoli että äiti, niin palvelisit äitipuoltasi, mutta silti palaisit jatkuvasti äitisi luo. Siten sinulla on nyt hovi ja filosofia. Palaa siis useasti sen luo ja lepää sen sylissä, minkä ansiosta myös kaikki tuolla toisaalla näyttäytyy sinulle siedettävänä ja sinä itse siedettävänä siellä.

13. Kalaherkkujen ja sen sellaisten ruokien keskellä voi muodostaa vaikutelman,* että tämä tässä on kalan kuollut ruumis, tämä taas on linnun tai sianporsaan kuollut ruumis; ja edelleen, että falernolainen viini on vain rypälemehua ja purppurareunainen vaate on vain lampaan karvaa, joka on kastettu kotilon vereen;* tai yhdynnästä, että se on vain sisuskalujen hankaamista ja liman erittämistä tietyn kouristuksen kera. Nämä vaikutelmat saavuttavat asiat sellaisinaan ja tunkeutuvat niiden lävitse, niin että voit nähdä, millaisia ne oikein ovat. Samalla tavalla tulee tehdä kaikessa elämässä, ja kun asiat synnyttävät erityisen uskottavan vaikutelman, tulee ne riisua alastomiksi ja katsoa niiden vähäpätöisyyttä ja riistää niiltä se luulottelu, jolla ne keikailevat. Sillä turhanylpeys on kauhea järjen harhauttaja, ja kun eniten luulet uppoutuneesi hyviin tekoihin, silloin sinua huiputetaan pahiten. Katso vain, mitä Krates sanoo itsestään Ksenokrateesta.*

14. Enin siitä, mitä rahvas ihailee, voidaan yleisimmillä tasolla luokittaa niihin, joita pitää koossa jännite tai kasvu, kuten kivet, puunkappaleet, viikunapuut, viiniköynnökset, oliivipuut.*

Se taas, mitä ihailee hieman parempi väki, kuuluu niihin, joita pitää koossa sielu, kuten eläinten laumat ja katraat. Vielä hienostuneempien henkilöiden ihailun kohteet kuuluvat niihin, joita pitää koossa järjellinen sielu, mutta ei kuitenkaan sikäli kuin se on järjellinen, vaan sikäli kuin se on taitava tai jollakin muulla tapaa näppärä tai koska se yksinkertaisesti omistaa lauman orjia. Mutta se, joka kunnioittaa järjellistä ja valtiollista sielua, ei enää välitä muusta, vaan keskittyy ennen kaikkea säilyttämään oman sielunsa järjellisessä ja yhteisöllisessä tilassa ja liikkeessä ja työskentelee tämän päämäärän puolesta yhdessä omansukuisensa kanssa.

15. Yksi kiiruhtaa kohti olemista, toinen kiiruhtaa kohti olemattomuutta, ja syntyvästä on jo osa sammunut pois. Virtaukset ja muutokset uudistavat maailman alituisesti, niin kuin ajan keskeytymätön eteneminen pitää äärettömän iäisyyden ikinuorena. Mitä tässä joessa, missä on mahdoton seistä aloillaan, voi ihminen kunnioittaa kaikesta ohitseen kiitävästä? Se on kuin rakastuisi yhteen ohi lentävistä varpusista, kun se jo on poissa näkyvistä. Jokseenkin sellaista on itse kunkin elämä, kuin henkäys verestä ja hengenveto ilmasta. Sillä samanlaista kuin on vetää kertaalleen sisäänsä ilmaa ja luovuttaa se takaisin, mitä teemme tuon tuostakin, samanlaista on luovuttaa koko hengittämisen kyky, joka eilen tai toissapäivänä tuli omaksesi syntymässä, takaisin sinne, mistä sen alussa sait.

16. Arvostettavaa ei ole aineenvaihdunta, niin kuin kasveilla, eikä hengitys, niin kuin karjalla ja petoeläimillä, ei se, että on vaikutelman muovailuvahaa, ei se, että on pyrkimyksen sätkynukke, ei elämä laumana eikä ravinnonotto, sillä viimemainittu on samanlaista kuin on ravinnon ylijäämän erittäminen ulos. Mikä sitten on arvostettavaa? Että saa osakseen taputuksia? Ei. Ei siis sekään, että saa osakseen kielten naksutusta, sillä ihmisjoukkojen kiitokset ovat kielten naksutusta. Nyt olet työntänyt sivuun kunnian. Mitä arvostettavaa on jäljellä? Minun nähdäkseni se, että liikkuu ja pysyttelee aloillaan omien edellytystensä mukaisesti, ja tätä kohti johdattavat myös kaikki pyrinnöt ja taidot. Jokainen taito tähtää nimittäin siihen, että sen luomus soveltuu tehtävään, jota varten se on luotu. Tähän pyrkivät niin puutarhuri, viininviljelijä, hevosenkesyttäjä kuin koirankasvattajakin. Ja mihin pyrkivätkään lasten kasvatus ja opetus?

Tässä siis on se, mikä on arvostettavaa, ja jos tämä on hyvällä tolalla, et tavoittele itsellesi mitään noista toisista. Etkö jo herkeä arvostamasta kaikkea muuta? Silloin et saa olla vapaa etkä itseriittoinen etkä tunteeton,* sillä silloin on pakko kadehtia, olla mustasukkainen, epäillä niitä, jotka kykenevät nuo asiat riistämään, juonitella niitä vastaan, joilla on se, mitä arvostat. Perinpohjin sekaisin on väistämättä se, joka on vailla jotakin noista, ja lisäksi hän moittii usein jumalia. Mutta oman mielen kunnioittaminen ja arvostaminen tekee sinusta itsellesi mieluisan ja kumppaneillesi sopuisan ja jumalien kanssa yksi-

tuumaisen, mikä tarkoittaa, että kiität kaikkea, minkä he jakavat ja ovat säätäneet.

17. Ylös, alas ja ympäri ovat alkuaineiden liikkeet.* Mutta hyveen liike ei ole mitään näistä, vaan se etenee jotenkin jumalallisempaan tapaan vaikeasti käsitettävää tietään ja menestyy sillä.

18. Mitä he tekevätkään! Omia aikalaisiaan ja kanssaan eläviä ihmisiä he eivät suostu kiittämään, mutta pitävät suuressa arvossa sitä, että jälkipolvet kiittävät heitä itseään, ihmiset, joita he eivät ole koskaan nähneet eivätkä ole näkevä. Tämä on jokseenkin sama kuin surra, etteivät jo sinua ennen eläneet puhuneet sinusta ylistäviä sanoja.

19. Älä luule, että jos jokin on sinulle itsellesi vaivan takana, se on ihmiselle mahdotonta, vaan jos jokin on ihmiselle mahdollista ja ominaista, katso sen olevan myös sinun saavutettavissasi.

20. Urheilukentällä saattaa joku raapaista kynsillään tai puskea raivoissaan päällään, mutta emme me kirjaa sitä muistiin emmekä iske takaisin emmekä myöhemmin epäile hänen juonittelevan meitä vastaan. Kuitenkin pidämme varamme – ei niin, että pitäisimme häntä vihollisena tai epäilisimme häntä, vaan kartamme häntä hyväntahtoisesti. Sovellettakoon samaa muihinkin elämän osa-alueisiin, ja antakaamme paljon anteeksi

ikään kuin harjoitusvastustajillemme. Kuten sanoin, on mahdollista karttaa silti epäilemättä ja vihaamatta.*

21. Jos joku kykenee kumoamaan minut ja osoittamaan, että käsitykseni tai tekoni eivät ole oikeita, muutun mielihyvin. Sillä minä etsin totuutta, joka ei koskaan ole vahingoittanut ketään, mutta vahinkoa kärsii se, joka pysyy itsepetoksessa ja tietämättömyydessä.

22. Minä teen velvollisuuteni. Muu ei johda minua harhaan, sillä se on joko sielutonta tai järjetöntä tai sitten harhaantunutta ja tietämätöntä tiestään.

23. Kohtele järjettömiä eläimiä ja ylipäätään asioita ja esineitä suuripiirteisesti ja vapaan miehen tavoin, koska sinulla on järki ja niillä ei. Kohtele ihmisiä yhteisöllisesti, koska heillä on järki. Kaikissa tilanteissa kutsu avuksi jumalia. Älä pidä lukua siitä, kuinka pitkään tätä teet, sillä kolme tuntiakin riittää, kun ne ovat tällaisia.

24. Aleksanteri Makedonialainen ja hänen muulinajajansa saivat kuollessaan saman osan. Joko heidät otettiin takaisin samoihin maailman siemenenä toimiviin periaatteisiin tai he hajosivat samalla tavalla atomeiksi.*

25. Mieti mielessäsi, kuinka paljon ruumiillista ja sielullista jokaisessa meissä tapahtuu yhdellä kertaa, samassa silmänräpäyksessä. Silloin et ihmettele, että paljon useampia asioita – tai pikemminkin kaikki tapahtuva – on olemassa yhtä aikaa siinä yhdessä kokonaisuudessa, jota me nimitämme maailmaksi.

26. Jos joku kysyy sinulta, miten kirjoitetaan Antoninuksen nimi, niin lausutko kunkin aakkosista kovasti pinnistellen? Entä jos he suuttuvat, vastaatko sinä suuttumalla? Etkö luettele jokaisen kirjaimen rauhallisesti edeten? Muista, että samalla tavalla myös näissä asioissa jokainen velvollisuus tulee täydelliseksi tietyistä luvuista.* Näistä tulee pitää kiinni hälisemättä ja vastaamatta kiukutteleville kiukuttelulla ja viedä asetettu tavoite määrätietoisesti loppuun.

27. Kuinka raakaa onkaan kieltää ihmisiä pyrkimästä kohti heille ominaisena ja edullisena näyttäytyvää. Kuitenkin sinä tietyssä mielessä eväät heiltä luvan tähän, kun valitat heidän tekevän väärin, sillä hehän vain luulevat hakeutuvansa kohti heille ominaista ja edullista. "Mutta eihän se niin ole." Opeta siis ja osoita, mutta älä valita.

28. Kuolema suo levon aistikokemuksesta ja sätkynuken naruja kiskovasta pyrkimyksestä ja ymmärryksen harhailusta ja lihan palveluksesta.

29. On häpeä, jos sielusi antaa ensimmäisenä periksi elämässä, jossa ruumiisi ei anna periksi.

30. Katso, ettet "keisaroidu", ettet värjäydy, sillä sellaista tapahtuu.* Säilytä itsesi yksinkertaisena, hyvänä, turmeltumattomana, arvokkaana, teeskentelemättömänä, oikeudenmukaisuuden ystävänä, jumalia kunnioittavana, hyväntahtoisena, sydämellisenä, vahvana tekemään soveliaat tekosi. Ponnistele, että pysyisit sellaisena, jollaiseksi filosofia sinut halusi tehdä. Kunnioita jumalia, pelasta ihmisiä. Elämä on lyhyt. Ainoa maanpäällisen elämän hedelmä: pyhä mielenlaatu ja yhteisölliset teot.

Toimi kaikessa niin kuin Antoninuksen oppilas.* Muista hänen jäntevyytensä siinä, mikä tehdään järkeä seuraten, hänen tasaisuutensa kaikessa, hänen hurskautensa, hänen kasvojensa seesteisyys, hänen herttaisuutensa, hänen vaatimattomuutensa, hänen kunnianhimonsa todellisuuden tavoittamisessa; miten hän ei sivuuttanut mitään sellaisenaan, ennen kuin oli nähnyt sen kunnolla ja ymmärtänyt sen selvästi; miten hän sieti häntä epäoikeudenmukaisesti moittivia vastaamatta heille moittein; miten hän ei kiirehtinyt mihinkään; miten hän kieltäytyi kuuntelemasta panetteluja; miten tarkasti hän tutki ihmisten tavat ja toimet silti läksyttämättä, olematta arka tai epäluuloinen tai sofisti; miten vähään hän oli tyytyväinen asumuksessa, vuoteessa, vaatteessa, ravinnossa, palveluksessa; miten ahkera ja pitkämielinen hän oli; miten hän kykeni pysyttelemään paikallaan iltaan saakka, koska yksinkertaisen ruokavalionsa vuoksi hänen ei tarvin-

nut edes ulostaa muutoin kuin totunnaiseen aikaansa; miten luja ja uskollinen hän oli ystävyyssuhteissaan; miten hän sieti niitä, jotka kävivät suorin sanoin hänen mielipiteitään vastaan, miten hän iloitsi, jos joku osoitti hänelle paremman tien; miten hän kunnioitti jumalia ilman taikauskoisuutta. Kunpa viimeisen hetken saapuessa sinulla olisi yhtä puhdas omatunto kuin hänellä.

31. Selvitä pääsi ja palaa järkiisi. Ravista itsesi jälleen hereille ja ymmärrä, että unikuvat sinua kiusasivat, ja kun jälleen olet hereillä, katso näitä niin kuin katsoit noita.

32. Olen muodostunut ruumiista ja sielusta. Ruumiille on kaikki yhdentekevää, sillä se ei voi tehdä eroa asioiden välillä.* Ymmärrykselle yhdentekevää on kaikki, mikä ei ole sen omaa toimintaa, ja kaikki, mikä on sen omaa toimintaa, on sen vallassa. Mutta tästäkin sitä kiinnostaa yksinomaan nykyhetki, sillä sen omat tulevat ja menneet toimet ovat nekin nyt yhdentekeviä.

33. Vaiva ei ole kädelle tai jalalle luonnon vastainen, niin kauan kuin jalka tekee, mitä jalan pitää, ja käsi, mitä käden pitää. Samoin ei vaiva ole ihmiselle ihmisenä luonnon vastainen, niin kauan kuin ihminen tekee, mitä ihmisen pitää. Jos vaiva ei ole hänelle luonnon vastainen, se ei ole hänelle myöskään paha.

34. Miten mahtavia ovatkaan ryövärien, elostelijoiden, isänmurhaajien, tyrannien nautinnot.

35. Etkö näe, miten käsityöammattien taitajat tiettyyn mittaan asti laskeutuvat maallikoiden tasolle, mutta eivät kuitenkaan tingi taitonsa säännöistä eivätkä suostu niistä luopumaan? Eikö ole kauheaa, jos rakennusmestari ja lääkäri kunnioittavat enemmän omaan taitoonsa liittyvää järkeä kuin ihminen omaa järkeään, joka hänelle on yhteinen jumalien kanssa?

36. Aasia ja Eurooppa ovat maailman nurkkia, jokainen meri on pisara maailmankaikkeudessa, Athos on multakokkare maailmassa, jokainen ajanhetki on piste ikuisuudessa.* Kaikki on pientä, muuttuvaista ja katoavaa. Kaikki tulee tuolta puolen, kaikki on peräisin tuon yhteisen johtosielun pyrkimyksestä tai on siitä seurausta.* Niin myös leijonan ammottava kita ja tappava myrkky ja kaikki kehnous ja kurjuus, kuten piikkipuska ja mutavelli, ovat noiden arvokkaiden ja kauniiden asioiden sivutuotteita. Älä siis kuvittele, että ne ovat vieraita sille, mitä kunnioitat, vaan mietiskele kaiken lähdettä.

37. Joka näkee, mitä on nyt, on nähnyt kaiken, mikä on ollut ikuisista ajoista alkaen ja mikä on oleva äärettömyyteen saakka, sillä kaikki on samaa sukua ja lajia.

38. Pohdi usein kaiken maailmassa olevan keskinäistä riippuvuutta ja suhdetta. Kaikki on tavallaan punottu keskinäiseen yhteyteen ja kaikki on siksi toinen toiselleen rakasta, sillä tämä seuraa tuota jännitteisen liikkeen ja hengen yhteyden ja aineen ykseyden vuoksi.*

39. Sopeudu siihen todellisuuteen, mihin kohtalo sinut on määrännyt, ja rakasta niitä ihmisiä, joiden keskuudesta olet saanut osasi, mutta aidosti.

40. Jokainen väline, työkalu ja kapistus toimii hyvin, kun se tekee sen, mitä varten se on valmistettu. Kuitenkin ne valmistanut on niiden ulkopuolella. Sen sijaan niissä, joita pitää koossa luonto, ne valmistanut voima on sisällä ja pysyy siellä. Siksi tätä voimaa tulee kunnioittaa sitäkin enemmän ja ajatella, että jos olet ja elät sen tahtoa noudattaen, on kaikki sinulla mielesi mukaisesti. Samalla tavalla myös kaikkeudella ovat sen asiat sen mielen mukaisesti.

41. Jos asetat itsellesi hyväksi tai pahaksi jotakin tahdostasi riippumatonta, on väistämätöntä, että langetessasi tällaiseen pahaan tai epäonnistuessasi tällaisessa hyvässä moitit jumalia ja vihaat ihmisiä, koska he ovat syypäitä tai koska epäilet heidän tulevan syypäiksi epäonnistumiseesi tai lankeamiseesi. Teemme paljon vääryyttä, koska pidämme tällaisia asioita merkittävinä. Mutta jos arvostamme hyväksi ja pahaksi ainoastaan vallassamme olevan, ei jää mitään syytä syyttää jumalaa eikä nähdä toista ihmistä vihollisenaan.

42. Kaikki me työskentelemme yhdessä yhden lopputuloksen hyväksi, toiset tietoisesti ja ymmärtäen, toiset tietämättään, niin kuin Herakleitos käsittääkseni sanoo, että ”myös nukkuvat ovat

työläisiä ja työtovereita siinä, mitä maailmassa tapahtuu".* Yksi on toverina yhdessä, ja aivan erityisesti sitä on se, joka moittii ja yrittää vastustaa ja tuhota tapahtuvan, sillä hänenkin kaltaistaan maailma tarvitsee. Päätä siis vihdoin, keiden joukosta otat paikkasi, sillä se, joka hallitsee kaikkeutta, käyttää sinua joka tapauksessa hyvin hyväkseen ja ottaa sinut osaksi työtoverien ja työläisten joukkoa. Mutta älä sinä rupea sellaiseksi osaksi niin kuin se vähäpätöinen ja naurettava rivi näytelmässä, josta Khrysippos puhuu.*

43. Vaatiiko Aurinko saada tehdä Sateentuojan työt? Entä Asklepios Sadonkantajan työt?* Entä tähdet? Eivätkö ne ole erillisiä, mutta silti työtovereita saman päämäärän saavuttamisessa?

44. Jos on niin, että jumalat pitivät neuvoa minusta ja siitä, mitä minulle pitää tapahtuman, he pitivät neuvoa hyvin. Neuvotonta jumalaa voi tuskin kuvitellakaan. Ja mistä syystä he pyrkisivät tekemään minulle pahaa? Mitä hyötyä siitä olisi heille tai kokonaisuudelle, joka ennen muuta on heidän kaitselmuksensa kohteena? Jos he taas eivät pitäneet neuvoa minusta erikseen, niin ainakin he pitivät neuvoa yleisistä periaatteista, joista tämä kaikki on seurausta, joten minun kuuluu toivottaa se tervetulleeksi ja rakastaa sitä. Mutta jos he eivät pidä neuvoa mistään – näin ei ole hurskasta uskoa, tai älkäämme sitten uhratko, älkäämme rukoilko, älkäämme vannoko, älkäämme tehkö mitään muutakaan, minkä teemme siinä uskossa, että

jumalat ovat täällä ja elävät kanssamme; mutta jos he eivät todellakaan pidä neuvoa mistään meitä koskettavasta, niin minun on mahdollista pitää neuvoa itsestäni ja minä pystyn tutkimaan, mikä minulle on eduksi.* Kullekin on eduksi se, mikä on hänen omien edellytystensä ja luontonsa mukaista, ja minun luontoni on järjellinen ja valtiollinen. Valtio ja isänmaa on minulle Antoninuksena Rooma, mutta ihmisenä maailma. Siksi vain näille valtioille hyödyllinen on hyvää minulle.

45. Kaikki, mitä kullekin tapahtuu, on eduksi kokonaisuudelle. Tämä riittää. Mutta jos olet tarkkaavainen, huomaat useimmiten myös kaiken yhdelle ihmiselle edullisen olevan eduksi muillekin. Tässä täytyy "edullisen" kuitenkin ymmärtää löyhemmässä merkityksessään koskevan yhdentekeviä asioita.*

46. Niin kuin sinua väsyttävät esitykset amfiteattereissa ja sen sellaisissa paikoissa, koska näky on aina sama ja yksitoikkoisuus tekee esityksestä tylsän, samanlainen kokemus sinulla on koko elämästä.* Kaikki on samaa, ylös ja alas, ja seuraa samoista syistä.* Vaan kuinka kauan?

47. Mieti jatkuvasti, miten kaikenlaiset ihmiset, kaikenlaisten ammattien ja kaikkinaisten kansojen edustajat ovat kuolleet, niin että jatkat tätä aina Filistioniin ja Foibokseen ja Origanioniin asti.* Siirry nyt muihin ryhmiin. Meidän on muutettava sinne, missä ovat niin monet hurjat puhujat, niin monet arvok-

kaat filosofit, Herakleitos, Pythagoras, Sokrates, niin monet muinaisajan sankarit, niin monet myöhemmät sotapäälliköt ja tyrannit. Heidän lisäkseen ovat siellä myös Eudoksos, Hipparkhos ja Arkhimedes, muut teräväpäiset luonteet, suurimieliset, ahkerat, konnat, omapäiset, vieläpä ihmiselon katoavaisuuden ja hetkellisyyden pilkkaajatkin, niin kuin Menippos ja muut sellaiset.* Ajattele kaikista näistä, että he ovat jo aikoja maanneet haudassaan. Miksi se olisi heille kauheaa? Miksi se olisi sitä niille, joilla ei ole lainkaan nimeä? Yksi täällä on paljon arvoista: että elää läpi elämänsä totuudessa ja oikeudenmukaisuudessa hyväntahtoisena valehtelijoita ja väärintekijöitä kohtaan.

48. Aina kun haluat ilahduttaa itseäsi, pohdiskele kanssaeläjiesi erinomaisuuksia. Mieti tuon toimeliaisuutta, tuon vaatimattomuutta, tuon anteliaisuutta, jonkun toisen jotakin muuta ominaisuutta. Mikään ei ilahduta siten kuin hyveiden kuvat, jotka heijastuvat kanssaeläjien luonteissa ja lankeavat yhteen niin sakeina kuin mahdollista. Siksi ne on pidettävä käden ulottuvilla.

49. Kiukutteletko siitä, että painat näin ja näin monta naulaa etkä kolmeasataa?* Entäpä siitä, että saat elää niin ja niin monta vuotta etkä useampia? Niin kuin olet tyytyväinen siihen, mikä osa aineesta sinulle on määrätty, ole samoin tyytyväinen aikaasi.

50. Yritä puhua heidät puolellesi, mutta toimi, vaikka he olisivatkin sitä vastaan, kun oikeudenmukaisuuden laki niin vaatii.

Jos joku kuitenkin vastustaa käyttäen väkivaltaa, vaihda silloin tavoitteeksesi tyytyväisyys ja tuskalta välttyminen ja käytä tätä estettä toisen hyveen esiin saamiseen. Muista, että ryhdyit pyrkimykseesi varauksella etkä tavoitellut mahdottomia.* Mitä sitten? "Tällaista tietynlaista pyrkimystä." Sen olet saavuttanut. Mihin tähtäsimme, se tapahtuu.

51. Kunniaa rakastava käsittää toisen toiminnan omaksi hyväkseen, nautintoa rakastava käsittää oman kokemuksensa omaksi hyväkseen, mutta se, jolla on järki, käsittää oman toimintansa omaksi hyväkseen.*

52. Tästä on mahdollista olla muodostamatta mitään käsitystä ja säästää siten sielunsa hätäännykseltä. Todellisuus itsessään ei ole luonnoltaan sellainen, että se muodostaisi meidän arvostelmamme.

53. Totuttaudu kuuntelemaan keskittyneesti, mitä toinen sanoo, ja ole sikäli kuin mahdollista puhujan sielussa.

54. Mikä ei ole eduksi mehiläispesälle, ei ole eduksi mehiläiselle.

55. Jos merimiehet puhuisivat pahaa perämiehestä tai potilaat heitä hoitavasta lääkäristä, kiinnostaisiko heitä mikään muu kuin se, miten perämies onnistuu takaamaan matkustajiensa turvallisuuden tai lääkäri parantamaan hoidokkinsa?

56. Kuinka monet, joiden seurassa tulin maailmaan, ovatkaan jo lähteneet pois.*

57. Keltatautisille hunaja on kitkerää, raivopäisten koirien puremille vesi on pelottavaa, pikkulapsille pallo on iso asia. Miksi minä suuttuisin? Vai onko sinun mielestäsi erehdyksellä vähemmän voimaa kuin sapella keltatautisessa tai myrkyllä raivopäisen koiran puremassa?*

58. Kukaan ei voi estää sinua elämästä oman luontosi järkeä seuraten. Sinulle ei tapahdu mitään yhteisen luonnon järjen vastaisesti.

59. Millaisia ovatkaan ne, joita he haluavat miellyttää, ja millaisin toivein ja millaisin teoin. Miten nopeasti iäisyys kätkee kaiken ja miten paljon se jo on kätkenyt.

SEITSEMÄS KIRJA

1. Tätä on pahuus, tätä, minkä olet jo useasti nähnyt. Ole valmis sanomaan kaikesta tapahtuvasta, että se on tätä, minkä olet jo useasti nähnyt. Ylipäätään saat huomata, että kaikki on samaa, ylös ja alas, sitä mitä täynnä ovat historiankirjat, muinaisaikaiset, keskiaikaiset, viimeaikaiset, sitä mitä täynnä ovat nyt kaupungit ja talot. Ei ole mitään uutta – kaikki on tuttua, kaikki on hetkellistä.

2. Sinun vakaumuksesi elävät. Miten ne muutoin voisivat muuttua kuolleiksi ruumiiksi, paitsi jos niitä seuraavat mielikuvat sammuvat?* Sinun vallassasi on sytyttää ne alati uudelleen. Kykenen muodostamaan tästä käsityksen, joka minun kuuluu muodostaa, ja kun kerran kykenen, miksi menettäisin mielenrauhani? Minun ymmärrykseni ulkopuolinen ei ylipäätään kosketa mitenkään minun ymmärrystäni. Opi tämä, niin seisot suorana. Sinun on mahdollista syntyä uudelleen. Katso jälleen todellisuutta, niin kuin kerran katsoit, sillä tässä on uudelleensyntyminen.

3. Juhlakulkueen sisällyksetön loisto, näytelmäkappaleet lavalla, karjalaumat ja katraat, keihäiden kalistelut, koiranpennuille viskattu luu, kala-altaisiin viskattu leivänmuru, muurahaisten vaivannäöt ja korrenkannot, säikkyjen hiirulaisten juoksentelut, langoista vedettävät sätkynuket.* Kaiken tämän keskellä tulee seis-

tä hyväntahtoisena, nenäänsä nyrpistämättä, ja ymmärtää, että kukin on sen arvoinen, minkä arvoisista asioista hän touhottaa.

4. Keskustelussa tulee seurata, mitä sanotaan, ja jokaisessa pyrkimyksessä, mitä tapahtuu. Jälkimmäisessä tulee heti nähdä, mikä maali on kiintopisteenä, ja edellisessä tulee tarkata, mikä on merkitys.

5. Riittääkö minun ymmärrykseni tähän vai ei? Jos se riittää, käytän sitä työhöni kuin se olisi kaikkeuden luonnon lahjoittama työkalu. Mutta jos se ei riitä, niin joko luovutan työn sille, joka kykenee sen paremmin suorittamaan, mikäli tämä muuta kautta on velvollisuuteni,* tai sitten teen sen kykyjeni mukaan ja otan avukseni sellaisen, joka minun johtosieluani käyttäen kykenee tekemään sen, mikä nyt on otollista ja yhteisölle hyödyllistä. Sillä mitä ikinä teenkin omin avuin tai yhdessä toisen kanssa, sen tulee tähdätä yksin tähän, yhteiseen etuun ja sopusointuun.

6. Miten monet vuolaasti ylistetyt ovat jo vaipuneet unohduksen helmaan. Miten monet heitä ylistäneet ovat jo ammoin poistuneet.

7. Älä häpeä ottaa apua vastaan. Sinun asiasi on suorittaa sinulle kuuluva tehtävä, niin kuin sotilaan piirityksessä. Mitä sitten, jos et rampana kykene yksin nousemaan muurille, mutta yhdessä toisen kanssa se onnistuu?

8. Älä anna tulevaisuuden järkyttää mielenrauhaasi. Kohtaat sen, mikäli niin on määrä käydä, varustuksenasi sama järki, jonka avulla nyt selviydyt nykyhetkestä.

9. Kaikki on punoutunut yhteen, ja tämä side on pyhä. Tuskin mikään on vierasta toinen toiselle, sillä yhdessä kaikki on asetettu paikoilleen ja yhdessä kaikki järjestyy samaksi maailmanjärjestykseksi. Kaikesta muodostuu yksi maailma, ja kaiken lävitse käy yksi jumala, ja oleminen on yksi, ja laki on yksi, ja järki on yhteinen kaikille älyllisille eläville olennoille, ja totuus on yksi, mikäli saman sukuisten ja järjestä osallisten elävien olentojen täydellisyys on yksi.*

10. Kaikki aineellinen katoaa pikaisesti kaikkeuden olemukseen, jokainen syy otetaan pikaisesti takaisin kaikkeuden järkeen, kaiken muisto hautautuu pikaisesti iäisyyteen.

11. Järjelliselle elävälle olennolle sama toiminta on sekä luonnon että järjen mukaista.

12. Ojennuksessa, ei ojennettuna.*

13. Järjelliset olennot, jotka on luotu tovereiksi samaan työhön, vastaavat erillisinä yhden yhtenäisen ruumiin jäseniä. Käsität tämän ajatuksen paremmin, jos toistat useasti itsellesi: "Olen järjellisten olentojen muodostaman kokonaisuuden jä-

sen (*melos*)." Mutta jos käytätkin kirjainta r ja sanot olevasi sen osa (*meros*), et vielä rakasta ihmisiä sydämestäsi eikä hyvän tekeminen sinänsä vielä ilahduta sinua, vaan teet sen yhä silkasta velvollisuudesta, et niin kuin tekisit hyvää itsellesi.*

14. Mikä niin haluaa, saa vapaasti käydä ulkopuolelta sen kimppuun, mikä voi olla tällaisen hyökkäyksen kohteena. Kohteeksi joutunut saa sitten ilmaista paheksuntansa, mikäli niin haluaa.* Mutta minä en ole kärsinyt vahinkoa, ennen kuin muodostan käsityksen, että tapahtunut on pahaa, ja minun on valta olla muodostamatta tätä käsitystä.

15. Mitä ikinä tehdään tai puhutaan, minun täytyy olla hyvä, niin kuin jos kulta tai smaragdi tai purppura toistaisi aina tämän: "Mitä ikinä tehdään tai puhutaan, minun täytyy olla smaragdi ja säilyttää oma värini."

16. Johtosielu ei vaivaa itse itseään. Tarkoitan, ettei se esimerkiksi saa itseään pelkäämään tai himoitsemaan. Jos joku toinen kykenee saamaan sen pelästymään tai tuntemaan tuskaa, tehköön hän niin, sillä se itse ei saata itseään tuollaisiin tiloihin käsityksen muodostamalla. Ruumis huolehtikoon itse, jotta säästyisi kärsimykseltä, mikäli se siihen kykenee, ja sielu, joka pelkää ja kokee tuskaa, ilmoittakoon, jos se jotakin kärsii. Mutta se, mikä lopulta muodostaa käsityksen näistä asioista, ei voi kärsiä mitään, sillä se ei hoputa itseään sellaiseen arvostelmaan.

Johtosielulla itsessään ei ole mitään tarpeita, ellei se luo itselleen tarvetta. Samalla tavalla se on järkkymätön ja estymätön, ellei se järkytä ja estä itseään.*

17. Onnellisuus on hyvä jumalhenki tai hyvä <johtosielu>.* "Mitä sinä täällä teet, mielikuva? Mene pois, jumalten nimessä, sinne mistä tulitkin, sillä minä en tarvitse sinua. Tulit vanhaan tapaasi enkä sinulle suutu, kunhan vain menet pois."

18. Pelkääkö joku muutosta? Mitä voisi syntyä ilman muutosta? Mikä olisi kaikkeuden luonnolle rakkaampaa tai läheisempää? Voitko itse kylpeä, elleivät polttopuut muutu? Voitko tulla ravituksi, ellei ruoka muutu? Voiko jokin muu tarpeesi täyttyä ilman muutosta? Etkö näe, että samanlaista on sinunkin muuttumisesi ja samalla tavalla välttämätöntä kaikkeuden luonnolle?

19. Kaikki kappaleet vaeltavat matkallaan halki kaikkeuden olemuksen niin kuin halki talvivirran. Ne ovat samaa kokonaisuutta kuin kaikkeus ja sen työtovereita, niin kuin meidän jäsenemme keskenään. Kuinka monta Khrysipposta, kuinka monta Sokratesta, kuinka monta Epiktetosta onkaan iäisyys jo nielaissut!* Sama ajatus tulkoon mieleesi jok'ikisestä ihmisestä ja asiasta.

20. Minun huolenani on yksi ainoa asia: etten itse tee mitään, mitä ihmisen edellytykset eivät tahdo tai miten ne eivät tahdo tai mitä ne eivät nyt tahdo.

21. Lähellä on, että sinä unohdat kaiken; lähellä on, että kaikki unohtavat sinut.

22. Ihmiselle ominaista on rakastaa myös kompuroivia. Tämä tapahtuu silloin, kun ymmärrät, että he ovat sukulaisiasi ja erehtyvät tietämättömyyttään ja vasten tahtoaan ja että tuota pikaa te molemmat olette kuolleita, ja ennen kaikkea, ettei hän vahingoittanut sinua, sillä hän ei tehnyt sinun johtosieluasi huonommaksi kuin se oli aiemmin.

23. Kaikkeuden luonto muovailee kaikesta aineestaan ikään kuin vahasta ensin hevosen, sitten sulattaa sen ja käyttää samaa ainetta pensaaseen, sitten ihmiseen, sitten johonkin muuhun. Jokainen näistä on olemassa vain pienen hetken. Hajoamisessa ei ole mitään kauheaa kirstulle, niin kuin ei ole siinäkään, kun se naulataan kokoon.

24. Synkeä äkäisyys kasvoilla on täysin luonnon vastaista, ja kun se toistuu usein, ilme kuolee pois tai sammuu lopulta niin, ettei sitä enää lainkaan voi sytyttää. <...> Yritä ymmärtää tämä nimenomainen seikka, että se on järjen vastaista, sillä jos vieläpä tietoisuus väärästä teosta katoaa, mitä syytä enää on elää?

25. Kaikkeutta säätelevä luonto muuttaa kaiken näkemäsi hetkessä toiseksi ja tekee sen aineesta jotakin muuta ja jälleen tämän aineesta jotakin muuta, niin että maailma on aina nuori.

26. Kun joku rikkoo jossakin sinua vastaan, mieti heti, mikä käsitys hyvästä tai pahasta ohjasi hänen rikkomustaan. Kun näet tämän, säälit häntä etkä ihmettele etkä suutu.* Käsitäthän sinä itsekin yhä hyväksi joko tuon saman kuin hän tai sitten jonkin toisen samantapaisen, ja siksi sinun tulee antaa anteeksi. Mutta jos et enää käsitä tuollaista hyväksi ja pahaksi, on sinun helpompi olla hyväntahtoinen väärin näkevää kohtaan.

27. Älä mieti poissa olevaa, niin kuin se olisi jo. Ajattele sen sijaan, mikä tässä olevassa on parasta, ja muista sen tähden, miten sitäkin kaivattaisiin, ellei se olisi tässä. Pidä tällöin kuitenkin varasi, ettet totu arvostamaan sitä liiaksi ollessasi siitä tällä tavoin mielissäsi, niin että mielenrauhasi järkkyy, jos se kerran ei olekaan tässä.

28. Vetäydy itseesi. Järjellisen johtosielun luonto on sellainen, että se on tyytyväinen itseensä, kun se toimii oikein ja saa siitä itselleen rauhan.

29. Pyyhi pois mielikuva. Pysäytä sätkynuken narut. Eristä nykyhetki. Tunnista, mitä tapahtuu sinulle ja mitä tapahtuu toiselle. Erottele ja osittele kokemuksesi kohde syypuoleen ja ainepuoleen. Mietiskele viimeistä hetkeä. Jätä toisen rikkomus sinne, missä rike tapahtui.

30. Viritä ajatuksesi siihen, mitä sanotaan. Anna mielesi upota tutkimaan, mitä tapahtuu ja mikä sen aiheuttaa.

31. Kirkasta itsesi yksinkertaisuudella ja häveliäisyydellä ja yhdentekevällä suhtautumisella siihen, mikä on hyveen ja paheen välillä. Rakasta ihmissukua. Seuraa jumalaa. Tuo sanoo: "Kaikki on olemassa totutun tavan mukaan, todellisesti ovat vain alkuaineet."* Riittää, kun muistat, että kaikki on olemassa totutun tavan mukaan, niin jäljelle jää jo kyllin vähän.

32. Kuolemasta. Joko hajaantuminen, jos atomit, tai jos yhtenäinen ykseys, niin joko sammuminen tai siirtyminen toisaalle.*

33. Vaivasta. Sietämätön tekee meistä lopun; mikä kestää ajassa, on siedettävää.* Ymmärrys varjelee omaa rauhaansa vetäytymällä pois, eikä johtosielu tästä huonone. Osat, joita vaiva vahingoittaa, ilmoittakoot siitä itse, mikäli pystyvät.

34. Maineesta. Katso, millainen on heidän ymmärryksensä, millaisia asioita he karttavat, millaisia tavoittelevat. Niin kuin hiekanjyvät kulkeutuessaan alati toistensa päälle peittävät aiemmat, siten elämässä jäljessä tuleva peittää nopeasti aikaisemman.

35. [Platonilta.] "'Luuletko sen, jolla on suurpiirteinen mieli ja näkemys kaikesta ajasta ja kaikesta olemisesta, pitävän ihmiselämää merkittävänäkin asiana?' 'Mahdotonta', hän sanoi. 'Joten tuollainen mies ei pidä myöskään kuolemaa kauheana?' 'Ei missään tapauksessa.'"*

36. [Antistheneelta.] "Kuninkaan osa on tehdä hyvää ja kuulla pahaa."*

37. On häpeä, että kasvot ovat kuuliaiset ja muovautuvat ja asettuvat siten kuin ymmärrys käskee, mutta ymmärrys itse ei saa itseään muovautumaan ja asettumaan.

38. "Esineisiin ei kannata kiukkuaan purkaa;
ne kun eivät siitä hiukkaakaan piittaa."*

39. "Ole ilona kuolemattomille jumalille niin kuin myös meille."*

40. "Elämää niitetään niin kuin satoajan viljaa,
tuo on oleva, tuo taas ei."*

41. "Jos jumalat unohtivat minut ja lapseni,
jokin järki oli siinäkin."*

42. "Sillä hyvyys ja oikeus ovat puolellani."*

43. "Älä mene mukaan itkuvirteen, älä mene mukaan hurmokseen."*

44. [Platonilta.] "Minä voisin oikeutetusti vastata hänelle: 'Olet väärässä, hyvä ihminen, jos luulet, että vähääkään kelvollisen miehen sopii punnita elämän ja kuoleman vaaraa sen sijaan,

että pitäisi silmällä yksin sitä, toimiiko hän oikeudenmukaisesti vai epäoikeudenmukaisesti ja tekeekö hän hyvän miehen tekoja vai pahan.'"*

45. "Sillä näin on totisesti asia, Ateenan miehet: missä mies ottaa paikkansa siinä uskossa, että niin on paras, tai mihin komentaja hänet määrää, siinä hänen tulee minun nähdäkseni pysyä ja antautua vaaraan lainkaan miettimättä kuolemaa tai mitään muutakaan enemmän kuin häpeää."*

46. "Mutta mieti, ystävä hyvä, voisiko olla niin, että uljuus ja hyvyys ovatkin jotakin aivan muuta kuin pelastamista ja pelastetuksi tulemista. Ehkäpä sen, joka todella on mies, tulee heittää sikseen huoli, saako hän elää mahdollisimman pitkään, eikä takertua kiinni elämäänsä, vaan heittää tämä jumalan haltuun ja uskoa naisia, jotka sanovat, ettei yksikään pääse kohtaloaan karkuun, ja tämän päälle pohtia, miten voisi parhaalla tavalla elää ajan, minkä elää."*

47. Tarkkaile tähtien kulkuja, kuin itsekin kiitäisit niiden rinnalla, ja mietiskele jatkuvasti alkuaineiden muutoksia toisikseen. Tällaiset mielikuvat puhdistavat pois maanpäällisen elämän saastan.*

48. [Platonin ajatus on hieno.] Kun puhut ihmisistä, sinun tulee tarkkailla maanpäällisiä asioita ikään kuin jostakin yläpuo-

lelta – karjalaumoja, armeijoita, viljelyspeltoja, avioliittoja, eroja, syntymisiä, kuolemisia, oikeusistuinten hälyä, autiomaita, kaikenkirjavia barbaariheimoja, juhlia, suruvirsiä, markkinapaikkoja, kaiken sekamelskaa ja vastakohdista muodostuvaa järjestystä.

49. Tarkastele ammoin ollutta, kaikkia noita vallanpitäjien vaihdoksia. Myös tuleva on mahdollista nähdä ennalta, sillä se on väistämättä tätä samaa laatua eikä sen ole lupa poiketa nyt tapahtuvan tahdista. Siksi on sama, tarkasteleeko ihmiselämää neljäkymmentä vuotta vai yli kymmenentuhatta. Mitä uutta sinä muka näkisit?

50. Ja:

"Maasta siinnyt takaisin maahan;
taivaallisesta siemenestä versonut
palaa jälleen taivaan navalle."*

Tai sitten tämä: atomien yhteen kietoutumien hajoaminen ja tällainen mitään tuntemattomien osasten erkaneminen.

51. Ja:

"Ruoin ja juomin ja loitsuin
kääntävät virran kulun välttääkseen kuoleman."*

"Jumalan lähettämä tuulispää on
kestettävä vaivoissa valittamatta."*

52. "Hurjapäisempi painija" vaan ei yhteisöllisempi eikä häveliäämpi eikä kurinalaisempi vastoinkäymisissä eikä hyväntahtoisempi lähimmäistensä virhearvioita kohtaan.

53. Missä työ on mahdollista saattaa päätökseen seuraten jumalille ja ihmisille yhteistä järkeä, siellä ei ole mitään kauheaa. Missä on mahdollista hyötyä toiminnasta, joka menestyy tiellään ja on sinun edellytyksiesi mukaista, siellä ei tarvitse epäillä minkäänlaista vahinkoa.

54. Kaikkialla ja taukoamatta on sinun vallassasi tyytyä hurskaasti siihen, mitä parhaillaan tapahtuu, ja kohdella läsnä olevia ihmisiä oikeudenmukaisesti ja soveltaa taitoasi käsillä olevaan vaikutelmaan, jottei mikään tavoittamaton pääsisi livahtamaan sisään.*

55. Älä vilkuile vieraita johtosieluja, vaan katso suoraan sinne, minne luonto sinua johdattaa – kaikkeuden luonto sinulle tapahtuvan kautta ja sinun oma luontosi sen kautta, mitä sinun tulee tehdä. Kunkin tulee tehdä sitä, mikä vastaa hänen edellytyksiään. Kaikki muu on luotu järjellisten olentojen vuoksi, kuten aina muutoinkin on huonommat luotu parempiensa vuoksi, ja järjelliset olennot on luotu toistensa vuoksi. Siksi ensimmäinen ihmisen edellytyksistä on yhteisöllisyys, ja toisena on periksiantamattomuus ruumiin kokemuksien edessä. Järjellisen ja älyllisen liikkeen erityispiirre on, että se eristäytyy, eikä aisti-

mukseen tai pyrkimykseen liittyvä liike saa koskaan sitä selätettyä, sillä nämä kaksi ovat eläimellisiä, mutta älyllinen liike haluaa olla ensimmäinen ja paras eikä se halua joutua noiden hallitsemaksi.* Ja aivan oikein, sillä sen luonto on käyttää hyväkseen noita kaikkia. Kolmas järjellisen olennon edellytyksistä on harkitsevaisuus ja erehtymättömyys. Pitäköön siis johtosielu näistä kiinni ja edetköön suoraa tietä, niin sillä on, mitä sille kuuluu.

56. Ole niin kuin olisit jo kuollut <etkä> tähän saakka lainkaan elänyt, ja käytä loput jäljellä olevasta ajasta elämällä luonnon mukaan.

57. Rakasta yksin sitä, mikä sinulle tapahtuu ja on kohtaloksesi kehrätty. Mikä voisikaan sopia sinulle sitä paremmin?

58. Pidä jokaisessa sattumuksessa silmiesi edessä ne, joille sattui samoin ja jotka sitten olivat pahoillaan, hämmästyivät, valittivat. Missä he nyt ovat? Eivät missään. Hyvä on. Haluatko sinäkin samaa? Etkö jätä toisten mielenmuutoksia niille, jotka mieltään muuttavat ja joiden mieltä muutetaan? Etkö itse keskity kokonaan siihen, miten käytät tilanteen hyväksesi? Käytät sen oikein hyväksesi ja se on sinulle käyttöainetta, kunhan vain pidät huolen, että olet rehellinen itsellesi kaikessa, mitä teet. Muista molempia, että sillä on merkitystä <...> mitä toiminta koskee.*

59. Kuoki sisältäsi. Sisällä on hyvän lähde ja se kykenee pulppuamaan alati, jos alati kuokit.

60. Myös ruumiin tulee olla kiinteä eikä se saa olla hervoton, ei liikkeessä eikä levossa. Niin kuin mieli saa kasvot pysymään ymmärtäväisinä ja ilmeikkäinä, samaa on vaadittava myös koko ruumiilta. Mutta kaikesta tästä on huolehdittava vain ohimennen.

61. Elämisen taito muistuttaa enemmän painitaitoa kuin tanssitaitoa, sillä se seisoo vapisematta ja valmiina kohtaamaan tulevan, mitä se ei tunne ennalta.

62. Seisahdu alati miettimään, keitä ovat ne, joiden todistusta kaipaat, ja mitkä ovat heidän johtosielunsa. Kun näet heidän käsityksensä ja pyrkimyksensä lähteille, et moiti vasten tahtoaan kompuroivia etkä myöskään ole vailla heidän todistustaan.

63. "Jokainen sielu jää paitsi totuudesta vasten tahtoaan", hän sanoo.* Sama koskee myös oikeudenmukaisuutta ja kohtuullisuutta ja hyväntahtoisuutta ja kaikkea tällaista. On ehdottoman välttämätöntä muistaa tämä aina, sillä silloin suhtaudut lempeämmin kaikkiin ihmisiin.

64. Ole valmis ajattelemaan jokaisesta vaivasta, ettei se ole häpeäksi eikä tee sinua ohjaavaa ymmärrystä huonommaksi, sillä vaiva ei turmele ymmärrystä sikäli kuin se on järjellinen ja

sikäli kuin se on yhteisöllinen. Useimmissa vaivoissa sinua voi auttaa myös Epikuroksen lause: "Se ei ole sietämätön eikä kestä ikuisesti, jos muistat sen rajat etkä lisää siihen uskomusta."* Muista sekin, että monet kiukuttelun aiheesi ovat aivan samaa kuin vaiva, vaikka se jääkin huomaamatta, kuten uneliaisuus ja kova kuumuus ja ruokahaluttomuus. Kun siis olet tyytymätön johonkin tällaiseen, sano itsellesi, että nyt annat periksi vaivalle.

65. Katso, ettet ikinä tunne epäihmisiä kohtaan mitään sellaista, mitä <epä>ihmiset tuntevat ihmisiä kohtaan.*

66. Mistä tiedämme, ettei Telauges ollut mielenlaadultaan Sokratesta parempi?* Eihän riitä, että Sokrates koki maineikkaamman kuoleman tai väitteli lahjakkaammin sofistien kanssa tai osoitti suurempaa karaistuneisuutta yöpymällä hyytävässä kylmyydessä tai, kun hänet määrättiin noutamaan Salamiksen mies, piti uljaampana kieltäytyä, tai "kulki korskeana katuja", minkä tiedon paikkansapitävyys on tosin syytä kyseenalaistaa.* Ei, vaan tulee katsoa, millainen sielu Sokrateella oli: Kykenikö hän tyytymään siihen, että oli oikeudenmukainen ihmisiä ja hurskas jumalia kohtaan? Ei kai hän moittinut mielivaltaisesti pahuutta tai palvellut orjana kenenkään tietämättömyyttä? Ei kai hän ottanut mitään kaikkeudesta osakseen jaettua vastaan kuin se olisi jotakin vierasta tai kärsinyt sitä kuin se olisi jotakin sietämätöntä? Ei kai hän sallinut mielensä myötäelää lihansa koettelemuksia?

67. Luonto ei ole sekoittanut <sinua> kokonaisuuteen sillä tavalla, ettei se sallisi sinun pitää itseäsi erillisenä ja ottaa valtasi alle sitä, mikä on omaasi. On täysin mahdollista olla jumalallinen mies ilman, että kukaan tunnistaa sellaiseksi.* Muista aina tämä, ja vielä se, että onnellinen elämä on kiinni hyvin vähäisistä tekijöistä. Vaikka luovuitkin jo toivosta tulla loogikoksi tai fyysikoksi, älä siksi luovu olemasta vapaa ja vaatimaton ja yhteisöllinen ja kuuliainen jumalalle.*

68. Elä elämäsi vailla kaikkea pakkoa täydessä ilossa, vaikka kaikki ihmiset sinua solvaisivat ja vaikka petoeläimet raatelisivat tämän ympärillesi hyytyneen muodostelman raajat. Mikä kaiken tämän keskellä estää ymmärrystä säilyttämästä itseään tyvenessä ja totuudenmukaisessa arvostelmassa olosuhteistaan ja valmiina käyttämään sille annettua, niin että arvostelma voi sanoa kohtaamalleen: "Tätä sinä tosiasiassa olet, vaikka sinua muuksi luullaan" ja käyttö voi sanoa tarjolla olevalle: "Sinua minä etsinkin"? Sillä minulle käsillä oleva on aina käyttöainetta järjelliselle ja valtiolliselle hyveelle, siis lyhyesti sanottuna ihmisen tai jumalan taidolle. Kaikki tapahtuva on soveliasta jumalalle tai ihmiselle, eikä se ole outoa eikä vaikeasti käsiteltävää, vaan tuttua ja helposti muovautuvaa.

69. Tätä on luonteen täydellistyminen: elää jokainen päivä kuin se olisi viimeinen, riehaantumatta, lamaantumatta, näyttelemättä.

70. Jumalat, jotka ovat kuolemattomia, eivät kiukuttele, vaikka joutuvat kaiken iäisyyden sietämään aina ja ehdoitta niin lukuisia ja niin kovin kehnoja ihmisiä. He vieläpä pitävät näistä huolta kaikin tavoin. Mutta sinäkö, joka aivan pian lakkaat olemasta, luovutat, vaikka itsekin olet yksi noista kehnoista?

71. On naurettavaa jättää pakenematta omaa pahuuttaan, mikä on mahdollista, ja paeta sen sijaan toisten pahuutta, mikä on mahdotonta.

72. Kaiken, mistä järjellinen ja valtiollinen kyky havaitsee, ettei se ole älyllistä eikä yhteisöllistä, se oikeutetusti arvioi itseään alemmaksi.

73. Kun olet tehnyt hyvää ja toiselle on tehty hyvää, miksi vaadit tämän lisäksi vielä kolmatta, niin kuin mielettömät – että sinun tiedettäisiin tehneen hyvää tai että saisit vastapalveluksen?

74. Kukaan ei väsy hyötymään. Hyödyttäminen on luonnon mukainen toiminta. Älä siis väsy hyötymään siinä, missä hyödytät.*

75. Kaikkeuden luonnolla oli pyrkimys maailman luomiseen. Nyt kaikki tapahtuva tapahtuu joko tämän seurauksena tai sitten on joitakin harvoja mutta tärkeitä asioita, joihin maailman johtosielu suuntaa erillisen pyrkimyksensä.* Tämän muistaminen saa sinut suhtautumaan tyynemmin moniin asioihin.

KAHDEKSAS KIRJA

1. Turhamaisuudesta pääsemistä edistää tämäkin, ettei enää ole mahdollista, että olisit elänyt filosofina koko elämäsi tai edes elämäsi nuoruusiästä eteenpäin. Lukuisille muille, samoin kuin sinulle itsellesi, on päivänselvää, että olet kaukana filosofiasta. Olet tahriintunut, eikä sinun enää ole helppo hankkia filosofin mainetta. Elämänurasi taistelee sitä vastaan. Jos siis olet todenmukaisesti nähnyt, miten asianlaita on, heitä sikseen, mitä sinusta ajatellaan, ja ole tyytyväinen, jos saat lopun elämästäsi, kuinka pitkä se sitten onkaan, elää niin kuin oma luontosi tahtoo. Mieti, mitä se tahtoo, äläkä anna minkään muun vetää sinua harhaan. Tiedät kokemuksesta, miten monella tiellä olet harhaillut löytämättä mistään hyvää elämää; et löytänyt sitä päätelmistä, et rikkaudesta, et maineesta, et nautiskelusta, et mistään.* Missä se sitten on? Siinä, että ihminen tekee, mitä ihmisen luonto vaatii. Kuinka hän tämän tekee? Jos hän pitää kiinni vakaumuksista, joista pyrkimykset ja teot kumpuavat. Mistä vakaumuksista? Niistä, jotka koskevat hyvää ja pahaa – ettei mikään ole ihmiselle hyvää, mikä ei tee häntä oikeudenmukaiseksi, kohtuulliseksi, urhoolliseksi ja vapaaksi, ettei mikään ole ihmiselle pahaa, mikä ei tee häntä näiden vastakohdaksi.*

2. Kysy itseltäsi jokaisesta teosta: "Mikä on tämän suhde minuun? Kadunko sitä myöhemmin?" Hetki vain ja olen kuollut

ja kaikki on otettu pois. Mitä lisää minä vielä pyydän, jos käsillä oleva työni on älyllisen ja yhteisöllisen ja jumalan kanssa samaa lakia noudattavan elävän olennon työtä?*

3. Mitä ovat Aleksanteri ja Gaius ja Pompeius verrattuna Diogeneeseen ja Herakleitokseen ja Sokrateeseen?* Jälkimmäiset näkivät todellisuuden ja syyn ja aineen ja heidän johtosielunsa olivat heidän omansa, mutta miten paljosta olikaan huoli edellisillä ja miten paljon orjia he olivat.

4. He tekevät täsmälleen samoin, vaikka sinä repeäisit kappaleiksi.

5. Ensinnäkin: Älä häiritse itseäsi. Kaikki tapahtuu kaikkeuden luonnon mukaisesti, ja hetken päästä et ole kukaan missään, niin kuin eivät ole Hadrianus ja Augustus. Katso sitten avoimin mielin todellisuutta, näe se ja muista, että sinun tulee olla hyvä ihminen ja muista, mitä ihmisen luonto vaatii. Tee se sivulle vilkuilematta ja puhu, niin kuin sinusta on oikeudenmukaisinta, kunhan teet sen hyväntahtoisesti ja vaatimattomasti ja teeskentelemättä.

6. Tämä on kaikkeuden luonnon työ: siirtää täällä oleva tuonne, muuttaa, ottaa pois täältä ja viedä tuonne. Kaikki on muutosta, mutta ei tarvitse pelätä, että tapahtuisi jotakin outoa. Kaikki on tuttua, kaikki jaetaan tasapuolisesti.

7. Jokainen luonto on tyytyväinen itseensä, kun se menestyy tiellään. Järjellinen luonto menestyy tiellään, kun se pidättyy hyväksymästä vaikutelmissa mitään epätotta tai epäselvää, kun se ohjaa pyrkimyksensä yksin yhteisöllisiin tekoihin, kun se rajoittaa tavoittelunsa ja karttamisensa yksin omassa vallassamme olevaan ja kun se toivottaa tervetulleeksi kaiken, minkä yhteinen luonto sen osaksi jakaa.* Se on näet sen osa, niin kuin lehden luonto on osa kasvin luontoa, joskin tuossa lehden luonto on osa aistimatonta ja järjetöntä luontoa, joka voi joutua estetyksi, kun taas ihmisen luonto on osa luontoa, joka ei voi joutua estetyksi ja joka on älyllinen ja oikeudenmukainen, sillä se suo kullekin tasapuolisen ja kunkin ansion mukaisen osan ajasta ja aineesta ja syystä ja toiminnasta ja tapahtumisesta. Älä silti tutki, toteutuuko tasapuolisuus aina jokaista yksityiskohtaa myöten, vaan katso, vastaako kaikki tuolle kuuluva yhdessä tälle toiselle kuuluvaa kokonaisuudessaan.

8. Et saa lukea. Mutta saat pidättyä väkivallasta; saat kohottautua nautintojen ja vaivojen yläpuolelle; saat olla mainetta mahtavampi; saat olla kiukustumatta ymmärtämättömille ja kiittämättömille, vieläpä huolehtiakin heistä.*

9. Älä anna enää kenenkään kuulla, että moitit elämää hovissa, älä edes itsesi.

10. Katumus on eräänlaista itsesyytöstä, koska on sivuuttanut jotakin hyödyllistä. Hyvän täytyy olla jotakin hyödyllistä, ja kelpo miehen tulee kantaa siitä huolta. Kukaan kelpo mies ei katuisi, että on sivuuttanut jonkin nautinnon. Nautinto ei siten ole hyödyllistä eikä hyvää.

11. Mitä tämä on itsessään, omine edellytyksineen? Mikä on sen olemuspuoli ja ainepuoli, mikä on sen syypuoli? Mitä se tekee maailmanjärjestyksessä? Kuinka pitkän aikaa se on olemassa?

12. Kun heräät unesta vastahakoisesti, palauta mieleesi, että yhteisöllisten tekojen tekeminen on sinun edellytyksiesi ja ihmisluonnon mukaista, mutta nukkuminen on yhteistä järjettömien eläinten kanssa. Mikä on kunkin luonnon mukaista, on kullekin läheisempää ja luontaisempaa ja myös mieluisampaa.*

13. Sovella alati ja jokaiseen vaikutelmaan luonnonoppia, tunneoppia ja dialektiikkaa, mikäli mahdollista.*

14. Aina kun kohtaat jonkun, kysy ensimmäiseksi itseltäsi: "Millaiset uskomukset tuolla on hyvästä ja pahasta?" Jos hänellä nimittäin on näitä uskomuksia nautinnosta ja vaivasta ja näihin johtavista seikoista ja kunniasta ja kunniattomuudesta ja kuolemasta ja elämästä, en pidä mitenkään hämmästyttävänä tai outona, että hän toimii tietyllä tavalla, sillä muistan, että hänen on pakko toimia näin.

15. Muista, että niin kuin on häpeäksi oudoksua, jos viikunapuu kantaa viikunoita, samoin on häpeäksi oudoksua, jos maailma kantaa tätä, minkä kantaja se on. Myös lääkärin ja perämiehen on häpeäksi oudoksua, jos joku on kuumeessa tai nousee vastatuuli.

16. Muista, että myös suunnitelman muuttaminen ja virheen oikaisevan seuraaminen sopii yhtä lailla vapaalle miehelle, sillä sekin on sinun toimintaasi, joka tapahtuu pyrkimyksesi ja arvostelmasi ja vieläpä mielesikin mukaisesti.

17. Jos se on sinun vallassasi, miksi teet sen? Jos se on toisen vallassa, ketä moitit? Atomeita vai jumalia? Kummin vain, se on mielenvikaista. Ei ole syytä moittia ketään. Jos kykenet, oikaise hänen virheensä. Jos et kykene, oikaise edes itse asia. Jos et kykene tähänkään, mitä auttaa moittiminen? Mitään ei pidä tehdä päämäärättömästi.

18. Mikä kuolee, ei putoa maailman ulkopuolelle. Jos se jää tänne, niin täällä se myös muuttuu ja hajoaa omiksi osikseen, jotka ovat maailman ja sinun alkuaineitasi.* Alkuaineet muuttuvat itsekin, eivätkä ne marise.

19. Jokainen on syntynyt jotakin varten – hevonen, viiniköynnös. Mitä hämmästelet? Niin sanoo myös Aurinko: "Olen syntynyt tiettyä tehtävää varten", ja samaa sanovat muutkin ju-

malat.* Mitä varten sinä olet syntynyt? Nautiskelemaan?* Kokeile, kestääkö ajatus lähemmän tutkimuksen.

20. Kaiken päättyminen on samalla tavoin luonnon tarkoitus kuin on sen alkaminen ja olemassaolo. Luonto on niin kuin se, joka heittää pallon ilmaan. Mitä hyvää on pallolle siinä, että se lentää ylöspäin, mitä pahaa siinä, että se vajoaa alaspäin ja viimein putoaa maahan? Mitä hyvää on kuplalle siinä, että se pysyy koossa, mitä pahaa siinä, että se hajoaa? Sama koskee lyhtyä.

21. Käännä se ympäri ja katso, millainen se on ja millainen siitä tulee, kun se vanhenee ja sairastuu ja myy itsensä.* Lyhytikäinen on sekä ylistäjä että ylistetty, sekä muistaja että muistettu. Ja kaikki tämä tämän taivaankappaleen yhdessä nurkassa, eivätkä edes täällä ihmiset ole yksimielisiä, ei edes yksittäinen ihminen itsensä kanssa. Ja koko maa on vain piste.

22. Kiinnitä huomiosi asiaan tai toimintaan tai uskomukseen tai merkitykseen. On oikein, että kärsit tämän. Haluat mieluummin tulla hyväksi huomenna kuin olla hyvä tänään.

23. Teenkö jotakin? Teen sen kiintopisteenäni hyvän tekeminen ihmisille. Tapahtuuko minulle jotakin? Otan sen vastaan kiintopisteenäni jumalat ja se kaiken lähde, mistä kaikki tapahtuva on yhteen nivoutunut.

24. Mitä arvelet kylvystä? Öljyä, hikeä, saastaa, rasvaista vettä, kaikkea iljettävää. Samanlainen on jokainen elämän palanen ja jokainen kokemuksen kohde.*

25. Lucilla hautasi Veruksen, sitten haudattiin Lucilla; Secunda hautasi Maximuksen, sitten haudattiin Secunda; Epitynkhanos hautasi Diotimoksen, sitten haudattiin Epitynkhanos; Antoninus hautasi Faustinan, sitten haudattiin Antoninus. Aina sama juttu. Celer hautasi Hadrianuksen, sitten haudattiin Celer. Missä ovat nuo nerokkaat miehet, ennalta näkijät, ylpeydestä paisuvat? Missä ovat sellaiset nerot kuin Kharaks ja Demetrios Platonisti ja Eudaimon ja muut? Kaikki on hetkellistä, kauan sitten kuollutta. On niitä, joita ei muisteta hetkeäkään, ja toiset muuttuvat saduksi, toiset jo haalistuvat sadusta olemattomiin. Muista siis, että tämän, mistä sinä muodostut, täytyy joko hajota tai sinun henkesi sammua tai siirtyä ja asettua toisaalle.*

26. Ihmisen ilo on tehdä, mikä on ihmiselle ominaista. Ihmiselle ominaista on hyväntahtoisuus lajitoveria kohtaan, aistillisten liikkeiden halveksuminen, uskottavien vaikutelmien erottelu, kaikkeuden luonnon ja sen tahdon toteutumisen mietiskely.*

27. Kolme suhdetta: yksi ympäröivään [syyhyn];* toinen jumalalliseen syyhyn, josta kaikki tapahtuu kaikille; kolmas niihin, joiden kanssa elät.

28. Vaiva on paha joko ruumiille, jolloin ruumis ilmoittakoon asiasta, tai sielulle. Mutta sielu voi säilyttää oman poutansa ja tyvenensä ja pidättyä käsityksestä, että se on paha, sillä jokainen arvostelma ja pyrkimys ja tavoittelu ja karttaminen on sisällä, eikä mikään paha kapua tällä tavalla ylös.*

29. Pyyhi pois vaikutelmat toistaen alati itsellesi: "Nyt on minun vallassani, ettei tässä sielussa ole mitään alhaisuutta eikä himoa eikä ylipäätään häiriötä, vaan että minä näen kaikesta, millaista se on, ja käytän sitä sen ansion mukaan." Pidä mielessäsi tämä valta, jonka luonto suo.

30. Puhu sekä senaatissa että jok'ikiselle ihmiselle maltillisesti, itseäsi tehostamatta. Puhu aidosti.

31. Augustuksen hovi, vaimo, tytär, lapsenlapset, ottopojat, sisar, Agrippa, sukulaiset, omaiset, ystävät, Areios, Maecenas, lääkärit, uhripapit – koko hovin kuolema. Siirry sitten toisiin hoveihin <...> kun ei puhuta vain yhden ihmisen kuolemasta, kuten Pompeiuksen lapset.* Tuo tuttu piirtokirjoitus haudoilla: "Sukunsa viimeinen." Mieti, miten ankarasti noiden esiisät ponnistelivat jättääkseen perillisen, ja sitten jonkun oli pakko olla viimeinen – jälleen koko suvun kuolema.

32. Elämä tulee sepittää teko kerrallaan ja olla tyytyväinen, jos jokainen niistä täyttää tarkoituksensa parhaalla mahdollisella

tavalla. Kukaan voi estää sinua siinä, että ne täyttävät tarkoituksensa. "Mutta jokin ulkopuolelta estää sen." Mikään ei estä toimimasta oikeudenmukaisesti, kohtuullisesti ja harkiten. "Mutta ehkä jokin muu toiminnassa joutuu estetyksi." Mutta jos itse mukaudut esteeseen ja siirrät hyväntuulisesti huomiosi siihen, mitä on tarjolla, korvautuu se heti toisella teolla, joka sopii siihen sepitelmään, mistä oli puhe.

33. Ota vastaan ilman ylpeyttä, päästä irti ilman kamppailua.

34. Olet ehkä joskus nähnyt irtihakatun käden tai jalan tai irtileikatun pään lojuvan yksinään erossa muusta ruumiista. Sellaisen tekee itsestään se, joka ei tahdo tapahtuvaa ja joka eristää itsensä tai tekee jotakin itsekästä, sikäli kuin se on hänen vallassaan.* Jossakin kohtaa sinä olet heittäytynyt luonnon tarkoittaman ykseyden ulkopuolelle, sillä olethan syntynyt osaksi ja nyt kuitenkin hakannut itsesi irti. Mutta tässä on se hienous, että voit jälleen palauttaa itsesi ykseyteen. Tätä jumala ei ole sallinut millekään toiselle osalle, että se jälleen yhdistyisi, kun se on ensin irrotettu ja leikattu pois. Vaan katso hyvyyttä, jolla hän on kunnioittanut ihmistä, sillä hän on asettanut ihmisen valtaan, ettei tämä alun alkaenkaan murtautuisi irti kokonaisuudesta ja että tämä murruttuaan voisi jälleen palata ja kasvaa yhteen ja ottaa oman paikkansa osana.

35. Kaikkeuden luonto on suonut kullekin järjellisistä olennoista muutkin kyvyt, ja siten olemme saaneet siltä myös tämän kyvyn. Samoin kuin kaikkeuden luonto kääntää ympäri kaiken tielleen tulevan ja sitä vastustavan ja määrää sen mukaan kohtalon ketjuun ja tekee osaksi itseään, samoin myös järjellinen elävä olento kykenee tekemään jokaisesta esteestä käyttöainetta itselleen ja hyödyntämään sen, mihin ikinä pyrkiikin.

36. Älä anna mielikuvan koko elämän kokonaisuudesta hämmentää sinua. Älä pohdiskele, minkälaisia ja miten lukuisia vaivoja luultavasti saat vielä niskoillesi, vaan kysy itseltäsi yksitellen siitä, mikä on käsillä: "Mikä tässä työssä on sietämätöntä ja kestämätöntä?" Häpeät myöntää sitä. Muistuta sitten mieleesi, ettei sinua paina tuleva eikä mennyt, vaan aina vain nykyhetki. Mutta se hupenee pois, jos eristät sen ja osoitat ymmärryksesi olevan väärässä, ellei se kykene pitämään puoliaan tätä vastaan, kun se näin on riisuttu paljaaksi.

37. Vieläkö Pantheia tai Pergamos istuu Veruksen ruumispaarien äärellä? Entä istuuko Khabrias tai Diotimos Hadrianuksen ruumispaarien äärellä?* Naurettavaa. Ja entä jos istuisivatkin, huomaisivatko vainajat sen? Entä jos huomaisivatkin, nauttisivatko he siitä? Entä jos nauttisivatkin, tekisikö se surijoista kuolemattomia? Eikö heidänkin kohtalonsa ole tulla ensin vanhoiksi naisiksi ja miehiksi ja sitten kuolla pois? Miten siis kävisi noiden sen jälkeen, kun nämä ovat kuolleet? Kaikki se on vain löyhkää ja verihurmetta nahkasäkissä.*

38. Jos sinulla on terävä näkö, niin "katso ja tuomitse", hän sanoo, "kaikkein viisaimmin."*

39. En näe järjellisen elävän olennon edellytyksissä hyvettä, jonka tarkoitus olisi vastustaa oikeudenmukaisuutta, mutta näen hyveen, jonka tarkoitus on vastustaa nautintoa: itsehillinnän.

40. Jos luovut käsityksestäsi siitä, minkä uskot tuottavan sinulle tuskaa, olet itse täydessä turvassa. "Kuka on itse?" "Järki." "Mutta enhän minä ole järki." Hyvä on. Älköön siis itse järki tuottako itselleen tuskaa, mutta jos jokin muu sinussa kärsii, se saa itse muodostaa käsityksen itsestään.

41. Aistimuksen estyminen on pahasta eläinluonnolle.* Samoin pyrkimyksen estyminen on pahasta eläinluonnolle. Samalla tavalla jokin muu on este ja pahasta kasvin edellytyksille. Saman mallin mukaan järjen estyminen on pahasta älylliselle luonnolle. Siirrä nyt kaikki tämä koskemaan itseäsi. Kiusaako sinua vaiva tai nautinto? Aistihavainto vastaa siitä. Estikö jokin pyrkimyksesi? Jos ryhdyit pyrkimykseesi varauksetta, on jo tämä pahasta sinulle järjellisenä olentona. Mutta jos noudatat tavanomaista varausta, et ole vielä kärsinyt vahinkoa eikä sinua ole estetty. Sitä, mikä on mielen omaa, ei voi estää kukaan toinen. Siihen ei pysty tuli eikä rauta eikä tyranni eikä solvaus, ei yhtään mikään, kun siitä tulee "pallo, pyöreäpinta, riemuissaan yksinolon onnesta".*

42. En ansaitse satuttaa itseäni, sillä en ole koskaan satuttanut tahallani ketään toista.

43. Yhtä ilahduttaa yksi asia, toista toinen. Minua ilahduttaa, että johtosieluni on terve eikä käännä selkäänsä yhdellekään ihmiselle eikä millekään, mitä ihmisille tapahtuu, vaan katsoo kaikkea hyväntahtoisin silmin ja ottaa vastaan ja käyttää kaiken hyväkseen sen ansion mukaisesti.

44. Anna tämä aika lahjaksi itsellesi. Ne, jotka mieluummin tavoittelevat jälkimainetta, eivät tajua, että jälkipolvet ovat oleva samanlaisia kuin nämä, jotka he nyt torjuvat, ja kuolevaisia hekin. Mitä ylipäätään kuuluu sinuun, että jälkipolvet toistavat sinusta sellaisia ja sellaisia sanoja tai että heillä on sinusta sellainen ja sellainen käsitys?

45. Ota minut ja viskaa, minne tahdot. Sielläkin minä pidän oman jumalhenkeni suopeana, toisin sanoen tyytyväisenä siihen, että se on ja toimii omien edellytystensä mukaisesti. Onko tämä sen arvoista, että minun sieluni sen vuoksi kärsii ja huonontuu itsestään, nöyrtyy, himoitsee, joutuu kahlituksi ja kauhun valtaan? Mitä sellaista voit löytää, mikä olisi tämän arvoista?

46. Ihmiselle ei voi tapahtua mitään, minkä ei sovi sattua ihmiselle, eikä naudalle mitään, minkä ei sovi sattua naudalle, eikä viiniköynnökselle mitään, minkä ei sovi sattua viiniköynnök-

selle, eikä kivelle mitään, mikä ei ole kivelle ominaista. Jos siis kullekin tapahtuu, niin kuin on tapa ja luonto, miksi kiukuttelet? Eihän yhteinen luonto ole sälyttänyt sinulle mitään sietämätöntä.

47. Jos olet tuskassa jonkin ulkoisen vuoksi, ei se sinua vaivaa, vaan oma arviosi siitä, ja sen pyyhkiminen pois heti on sinun vallassasi. Jos taas tuskasi syy on omassa mielenlaadussasi, kuka estää sinua oikaisemasta uskomustasi? Samaten jos olet tuskassa, koska et tee jotakin mikä sinusta on oikein, mikset ennemmin tee sitä kuin tyydyt tuskaasi? "Mutta jokin minua vahvempi panee vastaan." Jätä siis tuska sikseen, sillä eihän ole sinun syysi, että teko jää tekemättä. "Mutta elämä ei ole elämisen arvoista, ellen tee sitä." Poistu siis elämästä hyväntahtoisena, niin kuin kuolee myös tekonsa tekijä, suopeana vastassaan olevalle.

48. Muista, että johtosielu on kukistumaton, kun se vetäytyy itseensä ja tyytyy siihen, ettei se tee mitään, mitä ei tahdo, vaikka kieltäytyisikin siitä järjenvastaisesti. Entäpä sitten, kun se tekee päätöksensä järjellä ja harkitusti? Siksi tunteista vapaa ymmärrys on linnavuori,* sillä ihmisellä ei ole mitään turvallisempaa paikkaa, minne hän voi paeta ja mistä häntä sen jälkeen on mahdoton vangita. Joka ei tajua tätä on tietämätön; joka tajuaa eikä pakene on onneton.

49. Älä sano itsellesi yhtään enempää, kuin ensimmäiset vaikutelmat ilmaisevat. Olet kuullut, että se ja se puhuu sinusta pahaa. Tämän olet kuullut – et ole kuullut kärsineesi vahinkoa. Näen, että lapseni on sairaana. Näen tämän, mutta en näe, että lapsi on vaarassa. Pysähdy tällä tavoin aina ensimmäisiin vaikutelmiin äläkä lisää mitään omasta puolestasi, niin kaikki on hyvin, tai lisää mieluummin, että kaikki maailmassa tapahtuva on sinulle kyllä jo tuttua.

50. "Kurkku on kitkerä." Heitä menemään. "Tiellä on piikkipuskia." Väistä. Se riittää. Ei tarvitse lisätä: "Miksi tällaistakin pitää maailmassa olla?" Sillä luonnontieteiden tuntija nauraa sinulle, niin kuin puuseppä tai suutari nauraisi sinulle, jos paheksuisit, että näet heidän työpajoissaan sahanpurua ja jäännöspaloja siitä, mitä he valmistavat. Heillä on kuitenkin paikka, minne ne heittää, mutta kaikkeuden luonnolla ei ole mitään itsensä ulkopuolella. Ihmeellistä luonnon taidossa onkin, että se omat rajansa määrättyään muuttaa itsekseen kaiken, mikä sen rajojen sisäpuolella näyttää pilaantuvan ja vanhenevan ja olevan hyödytöntä, ja luo tästä jälleen uutta, niin ettei se tarvitse ulkopuolista ainetta eikä ole vailla paikkaa, minne heittää kaikki mätä. Se on tyytyväinen omaan tilaansa ja omaan aineeseensa ja omaan taitoonsa.

51. Älä laahusta toimissasi, älä sekoile keskusteluissasi, älä hortoile mielikuvissasi. Älä käperry kokonaan sieluusi äläkä päästä

itseäsi riehaantumaan. Älä jättäydy elämässäsi vaille vapaa-aikaa. "He tappavat, paloittelevat lihoiksi, syytävät kirouksiaan."* Miten tämä liittyy siihen, että mielesi pysyy puhtaana, terveenä, kohtuullisena ja oikeudenmukaisena? Jos joku seisoisi kirkasvetisen ja makean lähteen äärellä ja herjaisi sitä, ei se lakkaisi pulppuamasta juomakelpoista vettä, ja vaikka hän heittäisi veteen mutaa tai ulostetta, lähde hajottaisi sen nopeasti ja huuhtoisi pois eikä sen väri koskaan muuttuisi. Kuinka sinä saat omaksesi iäti virtaavan lähteen etkä vain kaivoa? Varjelemalla joka hetki vapauttasi, hyväntahtoisensa, yksinkertaisena ja vaatimattomana.

52. Joka ei tiedä, mikä maailma on, ei tiedä, missä on. Joka ei tiedä, mitä varten <maailma> on syntynyt, ei tiedä, kuka on tai mikä maailma on. Joka ei tunne jotakin näistä seikoista, ei osaa sanoa, mitä varten on itse syntynyt. Mitä sinä siis ajattelet siitä, joka pakenee tai tavoittelee niiden kiitosta, jotka läpsyttävät käsiään tietämättä, missä ovat tai keitä ovat?

53. Haluatko, että sinua ylistää ihminen, joka kiroaa itsensä kolmasti tunnissa? Haluatko miellyttää ihmistä, joka ei miellytä itseään? Miellyttääkö itseään se, joka katuu melkein jokaista tekoaan?

54. Älä tyydy jakamaan vain sinua ympäröivän ilman henkeä, vaan jaa vihdoin myös kaikkea ympäröivän mielen viisaus. Älyllinen kyky on levittäytynyt kaikkialle ja tarjolla sille, joka haluaa

vetää sitä itseensä, niin kuin ilma on tarjolla sille, joka kykenee vetämään sitä henkeensä.

55. Pahuus yleisesti ei vahingoita maailmaa mitenkään, eikä yksittäinen pahuus vahingoita mitenkään toista ihmistä. Se on vahingollista yksin sille, jonka on lupa päästä siitä eroon heti kun vain haluaa.

56. Lähimmäisen tahto on minun tahdolleni yhtä yhdentekevä kuin on hänen henkensä ja lihansa. Vaikka olemmekin syntyneet ennen muuta toistemme tähden, kummankin johtosielulla on silti oma herruutensa. Muutoinhan lähimmäiseni pahuus olisi minun pahani, mutta niin ei jumala tahtonut, jottei minun onnettomuuteni olisi kenenkään toisen vallassa.

57. Aurinko näyttää valuneen alas, ja se onkin valunut kaikkialle, mutta silti se ei ole valunut tyhjiin. Tämä valuminen on nimittäin ojentumista, ja auringon säteistä käytetäänkin sanaa *aktines*, mikä tulee sanasta *ekteinesthai* (ojentua).* Voit nähdä, millainen säde on, jos katselet pimennettyyn huoneeseen kapean raon lävitse työntyvää auringon valoa. Se ojentuu kohtisuoraan ja ikään kuin nojautuu jokaista kohtaamaansa kiinteää kappaletta vasten, joka pysäyttää ilman toisella puolella. Siinä se pysyttelee lipeämättä tai vajoamatta. Tällainen tulee olla myös ymmärryksen valumisen ja leviämisen, ei koskaan valuminen tyhjiin, vaan ojentuminen. Sen ei tule kohdata vastaansa tule-

via esteitä väkivaltaisena tai raivokkaana eikä vajota alas, vaan sen tulee pysytellä paikallaan ja valaista sitä, mikä sen ottaa vastaan. Sillä se, mikä ei heijasta valoa, riistää itseltään valon.

58. Joka pelkää kuolemaa, pelkää joko aistimuksen katoamista tai toisenlaista aistimusta. Joko sinulla ei enää <ole> aistimusta etkä siten voi aistia mitään pahaa, tai sitten saat toisenlaisen aistimuksen ja olet uusi elävä olento etkä lakkaa elämästä.*

59. Ihmiset ovat syntyneet toistensa tähden. Opasta tai jaksa.

60. Toisaalle vie nuoli, toisaalle mieli. Mutta sekä varuillaan ollessaan että pohdinnan käänteissä mieli kantaa aivan yhtä suoraa tietä ja kohti asetettua maalia.

61. Käy sisään jok'ikisen johtosieluun, salli myös jok'ikisen käydä sisään sinun johtosieluusi.

YHDEKSÄS KIRJA

1. Joka tekee vääryyttä, loukkaa jumalia. Koska kaikkeuden luonto on luonut järjelliset elävät olennot toistensa vuoksi, jotta ne olisivat toisilleen hyödyksi kunkin ansion mukaisesti, mutta eivät koskaan vahingoksi, niin se, joka rikkoo luonnon tahtoa vastaan, aivan ilmeisestikin loukkaa jumalista kunnianarvoisinta. Myös valehtelija loukkaa samaa jumalatarta. Kaikkeuden luonto on näet olevaisen luonto, ja olevainen on läheisessä suhteessa kaikkeen olemassa olevaan.* Häntä nimitetään Totuudeksi, ja hän on kaikkien totuuksien ensimmäinen syy. Tahallisesti valehteleva loukkaa jumalia, koska hän tekee petoksellaan vääryyttä, ja samoin tahattomasti valehteleva, koska hän riitelee kaikkeuden luonnon kanssa ja rikkoo järjestyksen taistellessaan maailmanjärjestystä vastaan. Näin taistelee se, joka omaehtoisesti päätyy totuuden vastakohtaan, sillä hän on alussa saanut luonnolta lähtökohdat, joita on laiminlyönyt eikä siksi kykene nyt erottamaan epätotta todesta.

Lisäksi se, joka tavoittelee nautintoja, koska pitää niitä hyvänä, ja karttaa vaivoja, koska pitää niitä pahana, loukkaa jumalia. Tällainen henkilö joutuu näet väistämättä moittimaan tuon tuostakin yhteistä luontoa, koska se jakaa kehnoille ja kunnollisille heidän ansionsa vastaisesti, sillä kehnothan useasti rypevät nautinnoissa ja omistavat niitä tuottavia asioita, kun taas kunnolliset kohtaavat vaivaa ja sitä tuottavia asioita. Edel-

leen se, joka pelkää vaivoja, joutuu toisinaan pelkäämään jotakin sellaista, mitä maailmassa tapahtuu, ja jo tämä on jumalien loukkaamista. Se taas, joka tavoittelee nautintoja, ei voi pidättyä vääryyden tekemisestä, mikä päivänselvästi on jumalien loukkaamista.

Niiden, jotka tahtovat seurata luontoa ja olla sen kanssa yhteisymmärryksessä, tulee suhtautua puolueettomasti kaikkeen, mihin yhteinen luonto suhtautuu puolueettomasti. Eihän se olisi luonut kumpaakin, ellei suhtautuisi niihin puolueettomasti. Siten se, joka itse ei suhtaudu puolueettomasti vaivaan ja nautintoon tai kuolemaan ja elämään tai kunniaan ja kunniattomuuteen, joita kaikkeuden luonto jakaa puolueettomasti, loukkaa selvästikin jumalia. Tarkoitan sillä, että "yhteinen luonto jakaa näitä puolueettomasti", että näitä tapahtuu seurausten ketjussa puolueettomasti kaikelle, mikä syntyy ja seuraa tietystä kaitselmuksen ammoisesta pyrkimyksestä, jolla se tietystä lähtökohdasta alkoi pyrkiä pyrkimään tähän maailmanjärjestykseen koottuaan ensin tiettyjä periaatteita tulevalle ja määrättyään voimat, jotka kykenevät tuottamaan olioita ja muutoksia ja tällaisia jatkumoita.*

2. Hienon miehen sopisi poistua ihmisten parista joutumatta koskaan maistamaan valhetta ja kaikkea teeskentelyä ja mässäilyä ja turhanylpeyttä. Toiseksi paras tie on henkäistä viimeinen henkäyksensä näistä jo kyllikseen saaneena. Vai onko sinun tahtosi istua pahuuden sylissä? Eikö kokemus vieläkään

saa sinua pakenemaan ruttotautia? Mielen turmeltuminen on paljon pahempi ruttotauti kuin tämän meitä ympäröivän ilman tietty epäsuotuisa sekoitus ja muutos. Se on näet eläinten ruttotauti, sikäli kuin ne ovat eläimiä, mutta tämä ihmisten, sikäli kuin he ovat ihmisiä.*

3. Älä halveksu kuolemaa, vaan ole siitä mielissäsi, sillä sekin on vain sitä, mitä luonto tahtoo. Niin kuin ovat nuoruus ja vanhuus, kasvu ja kypsyys, hampaiden, parran ja harmaiden hapsien saaminen, siittäminen, hedelmöittyminen ja synnyttäminen sekä kaikki muut luonnolliset toiminnot, jotka elämän vuodenajat tuovat mukanaan, niin on myös hajoaminen. Näin sopii siis järkeilyyn harjaantuneen ihmisen suhtautua kuolemaan, ei välinpitämättömästi, ei väkivalloin pakottaen, ei ylimielisesti, vaan odottaen sitä niin kuin yhtä luonnollista toiminnoista. Niin kuin nyt odotat, milloin sikiö tulee ulos vaimosi vatsasta, odota samalla tavalla sitä hetkeä, jona sielusi putoaa tästä kuoresta.*

Jos kuitenkin tahdot maallikolle sopivan muistisäännön, joka pureutuu sydämeesi, niin parhaiten sinut tekee sävyisäksi kuoleman edessä se, kun pysähdyt miettimään kaikkea, minkä parista saat lähteä, ja luonteita, jollaisten seurassa <sielusi> ei enää tarvitse saastua. Missään tapauksessa et saa olla heille äkäinen, vaan sinun tulee huolehtia heistä ja jaksaa heitä lempeydellä, mutta muista kuitenkin, ettet lähde pois kanssasi samat vakaumukset jakavien parista. Sillä yksin se, jos mikään, voisi vetää vastaan ja pidättää kiinni elämässä, jos sinun olisi

sallittu elää yhdessä samat vakaumukset omaksuneiden kanssa. Nyt kuitenkin näet, miten uuvuttavaa on yhteiselämä riitasoinnussa, niin että voit sanoa: "Tule pian, kuolema, etten itsekin unohda itseäni."

4. Joka rikkoo, rikkoo itseään vastaan. Joka tekee vääryyttä, tekee vääryyttä itselleen tekemällä itsestään pahan.

5. Usein väärin tekee myös se, joka jättää jotakin tekemättä, ei ainoastaan se, joka tekee jotakin.

6. Tämä on kylliksi: käsillä oleva käsitys, joka tavoittaa kohteensa; käsillä oleva teko, joka on yhteisöllinen; käsillä oleva asenne, joka on mielissään kaikesta, mikä tapahtuu ulkoisesta syystä.

7. Pyyhi pois mielikuva; pysäytä pyrkimys; sammuta tavoittelu; pidä johtosielu omassa vallassaan.

8. Yksi sielu on jaettu järjettömien eläinten kesken, yksi älyllinen sielu on ositettu järjellisten kesken, niin kuin yksi maa kuuluu kaikelle maiselle ja niin kuin me näemme yhdestä valosta ja hengitämme yhtä ilmaa, kaikki näkevät ja sielulliset.

9. Kaikki, mikä on osallista jostakin yhteisestä, rientää omansukuisensa luo. Kaikki maamainen painuu kohti maata, kaikki nestemäinen virtaa yhteen, samaten kaikki ilmamainen, niin

että tarvitaan jotakin estettä pitämään ne väkivalloin erossa. Tuli kohoaa ylöspäin alkutulen vuoksi,* mutta se on niin valmis syttymään samaan liekkiin kaiken täkäläisen tulen kanssa, että kaikki vähänkin kuivempi aine on helposti syttyvää, koska siihen on sekoittunut vähemmän sellaista, mikä estää syttymistä.

Näin myös kaikki yhteisestä älyllisestä luonnosta osallinen rientää yhtä innokkaasti ja enemmänkin samansukuisen luo, sillä niin kuin se on muita parempi, niin se on myös valmiimpi sekoittumaan ja yhtymään omanlaisensa kanssa. Järjettömien olentojen kesken kehittyi heti paikalla laumoja ja katraita, poikasten hoivaamista ja eräänlaisia rakkaussuhteita.* Olihan jo siellä sieluja, ja yhteen ajavan voiman, jollaista ei ole kasveissa, kivissä eikä puuesineissä, nähtiin kasvavan sitä mukaa, mitä paremmista olennoista oli kyse. Järjellisten eläinten parissa taas syntyivät valtiot ja ystävyyssuhteet ja kotitaloudet ja kokoukset ja sodassa myös sopimukset ja aselevot. Mutta vieläkin parempien parissa muodostui eräänlainen erillään olevien ykseys, jollainen on tähdillä. Siten kohoaminen yhä korkeammalle kykeni synnyttämään sympatian siteen jopa erillään olevissa.

Katso siis, mitä tapahtuu nyt: ainoastaan älylliset olennot ovat unohtaneet intonsa ja vetonsa toinen toisensa luo, ainoastaan täällä ei näy virtaamista yhteen. Mutta vaikka ne yrittävät paeta, ne jäävät kiinni, sillä luonto on vahvempi. Katso, niin näet, mitä tarkoitan. Onhan helpompi löytää jotakin maamaista, mikä ei kosketa toista maamaista, kuin ihminen, joka on kokonaan erotettu ihmisestä.

10. Hedelmää kantaa niin ihminen, jumala kuin maailmakin, kukin omalla ajallaan. Vaikka sanaa onkin tapana käyttää tiukassa mielessä viiniköynnöksestä ja sen sellaisista, se ei haittaa. Järjellä on sekä yhteinen että ikioma hedelmänsä, ja siitä syntyy uutta samanlaista kuin on järki itse.*

11. Jos pystyt, opeta toisenlaiseksi. Jos et, muista, että juuri tätä varten sinulle on annettu hyväntahtoisuus. Myös jumalat ovat hyväntahtoisia tuollaisille ja tekevät toisinaan jopa yhteistyötä heidän kanssaan auttaen heitä terveyteen, rikkauteen ja maineeseen, niin hyviä he ovat. Se on mahdollista myös sinulle – tai sano, kuka muka estää?

12. Näe vaivaa, mutta älä niin kuin hylkiö, älä niin kuin se, joka kerjää sääliä tai ihailua. Halua vain yhtä: liikkua ja pysyä levossa, niin kuin valtiollinen järki vaatii.

13. Tänä päivänä olen astunut kaikkien olosuhteiden ulkopuolelle, tai pikemminkin olen viskannut kaikki olosuhteet ulos. Ne eivät olleet ulkopuolella, vaan sisäpuolella, käsityksissäni.

14. Kaikki on samaa: tuttua kokemuksesta, hetkellistä ajassa, saastaista aineeltaan. Kaikki on nyt samanlaista kuin niiden aikoihin, jotka olemme haudanneet.

15. Todellisuus seisoo oviemme ulkopuolella, itse itsessään, tietämättä ja ilmoittamatta itsestään mitään. Mikä siitä sitten ilmoittaa? Johtosielu.

16. Järjellisen ja valtiollisen elävän olennon paha ja hyvä eivät ole kokemisessa vaan tekemisessä, niin kuin eivät hänen hyveensä ja paheensa ole kokemisessa vaan tekemisessä.*

17. Ilmaan heitetylle kivelle ei ole paha vajota alas eikä hyvä kohota ylös.

18. Tunkeudu sisään heidän johtosieluihinsa, niin näet, keitä tuomareita pelkäät, millaisia tuomareita he itselleenkin ovat.

19. Kaikki asiat ovat muutoksessa. Myös sinä itse olet alinomaisessa muutoksessa ja tavallaan tuhoutumassa, ja niin on koko maailma.

20. Toisen rikkomus tulee jättää siihen.

21. Toiminnan loppuminen, pyrkimyksen ja käsityksen lakkaaminen ja ikään kuin kuolema eivät ole mitään pahaa. Ajattele nyt ikäkausia, kuten lapsuutta, poikasen ikää, nuoruutta, vanhuutta – myös näistä jokaisen muutos on kuolema. Tämäkö muka on kauheaa? Ajattele nyt elämää isoisäsi aikaan, sitten äitisi aikaan, sitten isäsi aikaan. Näet loputtomasti tuhoutu-

mista, muutosta ja lakkaamista. Kysy itseltäsi: "Tämäkö muka on kauheaa?" Sama koskee koko elämän loppumista ja lakkaamista ja muutosta.

22. Riennä oman johtosielusi, kaikkeuden johtosielun ja toisen ihmisen johtosielun tykö – omasi, jotta tekisit siitä oikeudenmukaisen mielen; kokonaisuuden, jotta muistaisit, minkä osa olet; toisen, jotta pysähtyisit miettimään, onko se tietämättömyyttä vai suunnitelmallisuutta,* ja samalla tajuaisit, että se on sukulaisesi.

23. Niin kuin sinä itse olet valtiollisen järjestelmän osatekijä, siten olkoon myös jokainen tekosi valtiollisen elämän osatekijä. Jos jonkin tekosi kiintopisteenä ei ole joko suoraan tai välillisesti yhteisöllinen päämäärä, se repii rikki elämäsi ja estää sitä olemasta yksi. Se on kapinallinen teko, niin kuin on kansankokouksessa sellainen mies, joka asettuu omaksi puolueekseen ja irrottautuu muiden yksimielisyydestä.

24. Lasten kiukuttelua ja leikkiä ja "henkiparkoja, jotka kannattelevat kuolleita ruumiita", niin että tarinoihin kuolleiden manaamisesta ei jää mitään epäselvää.*

25. Keskity syyn ominaislaatuun ja tutki sitä eristäen se ainepuolesta. Määritä sitten myös aika, jonka tämä yksilö voi luonnostaan pisimmillään olla olemassa.

26. Olet kärsinyt määrättömästi, koska et ole tyytynyt siihen, että johtosielusi tekee, mitä se on luotu tekemään. Mutta jo riittää.

27. Kun joku moittii tai vihaa sinua tai kun ihmiset huutavat tällaista päin naamaasi, astu heidän sielunsa luo, käy sisään ja katso, millaisia he oikein ovat. Näet, ettei sinun tarvitse kiusata itseäsi, jotta he ajattelisivat sinusta niin ja niin. Kuitenkin heitä kohtaan tulee olla hyväntahtoinen, sillä he ovat luonnostaan ystäviäsi. Jopa jumalat auttavat heitä monin tavoin, unien ja ennustusten kautta, mutta vain niissä asioissa, joita nuo pitävät merkittävinä.*

28. Maailman kiertokulku toistuu aina samana, ylös ja alas, ikuisuudesta ikuisuuteen. Joko kukin on kaikkeuden mielen pyrkimyksen kohteena yksittäin – ja jos näin on, ota vastaan, mihin se pyrkii – tai sitten tuo pyrkimys tapahtui vain kerran ja kaikki muu on seurausta siitä. Mitä väliä sillä on? Joko atomit tai kohtalo. Lyhyesti: Jos jumala, kaikki on hyvin. Jos päämäärättömyys, älä sinä silti toimi päämäärättömästi. Tuota pikaa meidät kaikki peittää maa. Sitten maa itsekin muuttuu, ja sitä seuraava muuttuu ikuisesti ja edelleen sitä seuraava. Joka mietiskelee muutosten ja muuntumisten aallokkoa ja kaiken kuolevaisen hetkellisyyttä, halveksuu sitä.

29. Kaikkeuden syy on talvivirta, kaikkea se kantaa. Miten vähäpätöisiä ovatkaan nämä poliitikot, jotka vieläpä kuvittelevat

toimivansa filosofisesti, näljää täynnä.* Ihminen, miten on? Tee, mitä luonto nyt vaatii, toteuta pyrkimyksesi, jos se sinulle sallitaan, äläkä vilkuile, saako joku tietää. Älä haaveile Platonin valtiosta,* vaan ole tyytyväinen, jos pääset edes hitusen eteenpäin, ja ajattele, ettei tämänkään lopputulos ole aivan mitätöntä. Kuka voisi muuttaa heidän uskomuksensa? Ja mitä muuta on ilman uskomusten muutosta kuin lauma huokailevia orjia, jotka teeskentelevät tottelevansa? Ala nyt puhua minulle Aleksanterista, Filippoksesta ja Demetrios Faleronlaisesta.* Myönnyn, jos he näkivät, mitä yhteinen luonto tahtoi, ja kasvattivat itsensä sen mukaan. Mutta jos he vain esittivät näytelmää, kukaan ei ole tuominnut minua matkimaan. Filosofian työ on yksinkertainen ja vaatimaton; älä sinä houkuttele minua turhanylpeyteen.

30. Katsele korkeuksista lukemattomia laumoja, lukemattomia riittejä, kaikenkirjavaa purjehdusta myrskyissä ja tyynissä vesissä, syntyvien, yhtyvien ja menehtyvien moninaisuutta. Mieti myös elämää, jota toiset ovat ammoin eläneet, ja sitä, jota eletään sinun jälkeesi, ja sitä, jota eletään nyt barbaarikansojen parissa. Miten monet eivät tunne edes sinun nimeäsi, miten monet unohtavat sen saman tien, miten monet, jotka kenties nyt sinua kiittävät, kohta moittivat sinua. Muisto ei ole minkään arvoinen, ei maine eikä ylipäätään yhtään mikään.

31. Mielenrauha siinä, mikä tapahtuu ulkopuolisesta syystä; oikeudenmukaisuus siinä, mikä tehdään sinusta lähtöisin ole-

vasta syystä. Tämä tarkoittaa: pyrkimys ja toiminta, jolle on kylliksi siinä, että se on yhteisöllinen, koska tämä on sinulle luonnon mukaista.

32. Kykenet tekemään lopun paljosta turhanpäiväisestä, mikä sinua vaivaa ja mikä on kokonaan käsityksesi varassa. Saat hetkessä runsaasti tilaa ympärillesi, kun ympäröit ajatuksissasi koko maailmankaikkeuden ja mietit ikuista aikaa ja pohdit kaiken osien nopeaa muutosta – miten lyhyt on hetki syntymästä hajoamiseen, mutta syntymää edeltää ammottava kuilu ja hajoamisen jälkeen odottaa toinen samanlainen äärettömyys.

33. Kaikki näkemäsi tuhoutuu hetkessä, ja sen tuhoa todistaneet tuhoutuvat hetkessä hekin. Ikivanhana kuollut saa lopulta saman osan kuin ennen aikojaan menehtynyt.

34. Mitkä ovat heidän johtosielunsa, millaisista asioista he intoilevat, millaisista syistä he rakastavat ja kunnioittavat. Ajattele katsovasi heidän sielujaan alastomina. Millaista tyhmänylpeyttä onkaan, että he luulevat vahingoittavansa moitteillaan tai hyödyttävänsä kiitoksillaan.

35. Menetys ei ole mitään muuta kuin muutos. Siitä iloitsee kaikkeuden luonto, jonka ohjauksessa kaikki käy hyvin. Ikuisuudesta asti kaikki on toistunut samanlaisena, ja äärettömyyteen saakka on oleva lisää samanlaista. Miksi sanot, että kaikki

on ollut <aina huonosti> ja kaikki tulee aina olemaan huonosti? Eikö kaikissa noissa jumalissa ole mitään voimaa, joka voisi korjata tämän? Olisiko maailma tuomittu keskeytymättömän pahan ikeeseen?

36. Kaiken takana olevan aineen mädännäisyys. Vettä, tomua, luita, löyhkää. Lisää: marmori kivensirpaleita, kulta ja hopea maan kerrostumia, puku eläimen karvoja, purppura verta ja niin edelleen. Samaa laatua on myös henki, joka muuttuu tästä tuoksi.

37. Jo riittää kurja elämä ja marina ja apinointi. Mikä sinua järkyttää? Mikä tässä on uutta? Mikä sinut saa tolaltasi? Syykö? Katso sitä. Vai aine? Katso sitä. Niiden ulkopuolella ei ole mitään. Mutta ryhdy jo viimeinkin yksinkertaisemmaksi ja paremmaksi jumalia kohtaan. On samantekevää, tutkiiko näitä asioita sata vai kolme vuotta.

38. Jos hän rikkoi, paha on siellä. Ehkä hän ei edes rikkonut.

39. Joko kaikki saa alkunsa yhdestä älyllisestä lähteestä ja tapahtuu niin kuin yhdessä ruumiissa eikä osa saa moittia sitä, mikä tapahtuu kokonaisuuden hyväksi. Tai sitten atomit eikä mitään muuta kuin sekasoppa ja hajaannus.* Mikä sinua järkyttää? Puhu johtosielullesi: "Oletko kuollut, tuhoutunut, muuttunut pedoksi, näytteletkö, menetkö lauman mukana, laidunnatko?"

40. Joko jumalat eivät kykene mihinkään tai kykenevät. Jos he eivät kykene, miksi rukoilet? Jos he kykenevät, mikset mieluummin rukoile heiltä, ettet pelkäisi mitään näistä etkä himoitsisi mitään näistä etkä tuntisi tuskaa näistä minkään vuoksi, sen sijaan että rukoilet, ettei jokin näistä olisi tai että se olisi? Sillä jos jumalat voivat tehdä yhteistyötä ihmisten kanssa, aivan varmasti he voivat auttaa myös tässä.

Mutta ehkäpä sanot: "Jumalat asettivat nämä minun valtaani." Eikö sitten ole parempi nauttia vapaan miehen tavoin siitä, mikä on vallassasi, kuin alentua huolehtimaan orjamaisesti siitä, mikä ei ole vallassasi? Ja kuka on sanonut sinulle, etteivät jumalat osallistu myös siihen, mikä on meidän vallassamme? Koeta ainakin rukoilla näitä asioita, niin saat nähdä. Tämä mies rukoilee: "Kunpa saisin maata tuon naisen kanssa"; rukoile sinä: "Kunpa en haluaisi maata tuon naisen kanssa." Toinen rukoilee: "Kunpa pääsisin eroon tuosta miehestä"; rukoile sinä: "Kunpa en haluaisi päästä hänestä eroon." Toinen rukoilee: "Kunpa en menettäisi lastani"; rukoile sinä: "Kunpa en pelkäsi hänen menettämistään." Käännä kaikki rukouksesi näin ja katso, mitä tapahtuu.*

41. Epikuros sanoo: "Sairastaessani eivät keskusteluni koskeneet ruumiini koettelemuksia enkä puhunut siitä aiheesta minua tapaamaan tuleville, vaan jatkoin luonnontieteen perusperiaatteiden käsittelemistä ja keskityin siihen, miten mieli, vaikka saakin osansa lihassa tapahtuvista tietynlaisista liikkeis-

tapahtunut, jos oppimaton tekee, mitä oppimaton tekee? Mieti, eikö sinun pitäisi ennemmin syyttää itseäsi, kun et osannut odottaa häneltä tuota rikettä. Sinullahan oli järjen suomat lähtökohdat päätellä, että hän todennäköisesti tekee tuon rikkeen, ja kuitenkin unohdit sen ja ihmettelet nyt, että hän rikkoi.

Mutta ennen muuta: Kun moitit jotakuta petturiksi tai kiittämättömäksi, mene itseesi. Rike on päivänselvästi sinun, mikäli uskoit tuollaisella luonteenlaadulla varustetun säilyttävän luottamuksen tai mikäli et tehnyt palvelustasi ehdoitta ja niin, että sait koko hedelmän saman tien itse teostasi. Sillä mitä sinä vielä olet vailla, ihminen, kun kerran olet tehnyt hyvää? Eikö riitä, että tekosi oli oman luontosi mukainen, vaan pyydätkö siitä vielä palkkaakin? Aivan kuin silmä pyytäisi korvausta siitä, että näkee, tai jalat siitä, että ne kävelevät. Sillä niin kuin nuokin ovat syntyneet jotakin varten, minkä ne omien edellytystensä mukaisesti suorittavat ja siinä samalla saavat sen, mikä niille kuuluu, siten myös ihminen, joka luonnostaan on halukas hyvän tekemiseen, on jotakin hyvää tehtyään tai muutoin yhteistä etua edistettyään suorittanut sen, mitä varten hänet on luotu, ja saanut omansa.

KYMMENES KIRJA

1. Oletko sinä, sieluni, vielä jonakin päivänä hyvä ja yksinkertainen ja yksi ja alaston, kirkkaampi kuin sinua ympäröivä ruumis? Pääsetkö vielä jonakin päivänä sydämellisen ja rakastavan mielenlaadun makuun? Oletko sinä vielä jonakin päivänä täysi ja vailla puutetta, oletko kaipaamatta ja himoitsematta mitään, elollista tai elotonta, tyydyttämään nautinnonhaluasi; kaipaamatta aikaa, jona saisit nautiskella pidempään; tai paikkaa tai tilaa tai leppeitä tuulia tai ihmisten myötämielisyyttä? Oletko vielä jonakin päivänä tyytyväinen käsillä oleviin oloihin, iloitsetko kaikesta käsillä olevasta, vakuutatko itsellesi, että kaikki se on tullut jumalilta ja että kaikki se on sinulle hyvää ja on oleva sinulle hyvää, mikä heille on rakasta ja minkä he tahtovat antaa, jotta täydellinen elävä olento saisi jatkaa olemassaoloaan,* tuo hyvä ja oikeudenmukainen ja kaunis, joka synnyttää ja pitää yhdessä ja ympäröi ja syleilee kaikkea sitä, mikä hajoaa, jotta syntyisi uutta samanlaista? Oletko vielä jonakin päivänä sellainen, että saat elää samassa valtiossa jumalien ja ihmisten kanssa niin, ettet moiti heitä eivätkä he tuomitse sinua?

2. Tarkkaile, mitä sinun luontosi etsii, sikäli kuin sinua säätelee yksin luonto. Tee sitten tämä ja hyväksy se, ellei sinun luontosi eläimenä tule siitä huonommaksi. Tarkkaile sitten, mitä sinun luontosi eläimenä etsii, ja kaikki tämäkin tulee toteuttaa, ellei

sinun luontosi järjellisenä eläimenä tule siitä huonommaksi. Järjellinen taas tarkoittaa saman tien myös valtiollista. Sovella näitä sääntöjä huolehtimatta mistään ylimääräisestä.*

3. Kaikki tapahtuva tapahtuu joko siten, että sovit luonnostasi sen kestämään, tai siten, ettet sovi luonnostasi sitä kestämään. Jos se tapahtuu siten, että sovit sen kestämään, älä kiukuttele, vaan kestä, koska sovit sen kestämään. Mutta jos se tapahtuu siten, ettet sovi sitä kestämään, älä kiukuttele, sillä se tuhoaa sinut tuota pikaa.* Muista kuitenkin, että sovit luonnostasi kestämään kaiken, mistä käsityksesi vallassa on tehdä kestettävää ja siedettävää muodostamalla vaikutelma, että sen tekeminen on sinulle edullista ja velvollisuutesi.

4. Jos hän kompuroi, opasta hyväntahtoisesti ja osoita, mitä häneltä jäi huomaamatta. Mutta jos et kykene siihen, syytä itseäsi, tai älä edes itseäsi.*

5. Mitä vain sinulle tapahtuukin, se on sinulle iäisyydestä asti ennalta valmistettu, ja syiden punos on kehrännyt ikuisuudesta asti sekä sinun olemassaolosi että tämän sinulle tapahtuvan.

6. Atomit tai luonto – joka tapauksessa ensimmäinen varma asia on, että minä olen osa kokonaisuutta, jota hallitsee luonto.* Toinen on, että olen tietyssä läheisessä suhteessa muihin kaltaisiini osiin. Kun muistan tämän, en ole tyytymätön mihin-

kään siinä, mikä kokonaisuudesta tulee osakseni, sikäli kuin olen sen osa. Mikään, mikä hyödyttää kokonaisuutta, ei ole vahingoksi osalle. Sillä kokonaisuudessa ei ole mitään, mikä ei ole sille itselleen hyödyksi, ja tämä on yhteistä kaikille luonnoille, mutta maailman luonnolla on vielä se lisäetu, ettei mikään ulkopuolinen syy voi pakottaa sitä synnyttämään mitään itselleen vahingollista. Kun muistan, että olen tällaisen kokonaisuuden osa, olen mielissäni kaikesta tapahtuvasta, ja sikäli kuin olen tietyssä läheisessä suhteessa muihin kaltaisiini osiin, en tee mitään itsekästä, vaan tähtään aina kaltaisteni etuun ja ohjaan jokaisen pyrkimykseni kohti yhteistä hyötyä ja pois kaikesta tälle vastakkaisesta. Kun tämä onnistuu, on elämä väistämättä tasaista virtaa, niin kuin huomaat kansalaisen elämän olevan tasaista virtaa, kun hän tekee alati muita kansalaisia hyödyttäviä tekoja ja toivottaa tervetulleeksi kaiken, minkä valtio jakaa hänen osakseen.

7. Kokonaisuuden osat, jotka luonnostaan sisältyvät maailmaan, tuhoutuvat väistämättä. Tällä tarkoitetaan tässä muuttumista. Jos tämä olisi niille luonnostaan sekä pahaa että välttämätöntä, kokonaisuus ei voisi olla oikealla tolalla, kun sen osat ovat matkalla muutokseen ja luotu nimenomaisesti tuhoutumaan. Ryhtyikö luonto itse vahingoittamaan omia osiaan ja tekikö se niistä sellaisia, että ne ovat alttiita pahalle ja väistämättä päätyvät pahaan, vai jäikö siltä huomaamatta, että niistä tuli tällaisia? Molemmat vaihtoehdot ovat epäuskottavia.

Oletetaan sitten, että joku jättäisi luonnon sikseen ja selittäisi asioita sen mukaan, millaisia ne ovat luonnostaan.* Miten naurettavaa olisikaan sanoa samalla kertaa, että kokonaisuuden osat muuttuvat luonnostaan, ja kuitenkin samalla ihmetellä tai kiukutella, aivan kuin olisi tapahtunut jotakin luonnon vastaista, etenkin, kun hajoaminen tapahtuu niiksi osiksi, joista kukin on muodostunut. Hajoaminen on nimittäin joko niiden alkuaineiden hajaantuminen, joista se oli yhdistynyt, tai sitten se on kiinteän osan muutos maamaiseksi ja henkiosan muutos ilmamaiseksi, niin että nämäkin otetaan takaisin kokonaisuuden järkeen riippumatta siitä, muuttuuko tuo kokonaisuus jaksoittain tuleksi vai uudistuuko se ikuisissa muutoksissa.*

Äläkä kuvittelekaan, että kiinteä ja henkinen osa ovat syntymän jäljiltä, sillä kaikki tämä on tullut ihmiseen eilen ja toissapäivänä ravinnossa ja sisään vedetyssä ilmassa. Se mikä on tullut sisään, se muuttuu, ei se, minkä äitisi synnytti. Ja vaikka oletettaisiin, että tämä riittää liittämään sinut kyllin tiiviisti tähän tiettyyn yksilöön, ei se nähdäkseni vaikuta lainkaan väitteeseeni.*

8. Olet antanut itsellesi nämä nimet: hyvä, vaatimaton, tosi, tervejärkinen, yksituumainen, ylevämielinen. Pidä huoli, etteivät nämä nimet muutu muiksi, ja jos menetätkin ne, palaa niihin pikaisesti. Muista, että "tervejärkisen" oli määrä merkitä tarkkaavaista keskittymistä kulloiseenkin tapaukseen ja huolellisuutta; "yksituumaisen" taas yhteisen luonnon sinulle jaka-

man osan vapaaehtoista vastaanottamista; "ylevämielisen" taas ajattelevan osan kohottautumista lihassa tapahtuvan sileän ja rosoisen liikkeen, maineen, kuoleman ja muun sellaisen yläpuolelle.*

Jos varjelet näitä nimiäsi ahnehtimatta, että muutkin sinua niillä kutsuisivat, sinusta tulee uusi ihminen ja astut uuteen elämään. Jos yhä pysyisit sellaisena, mikä tähän asti olet ollut, ja sallisit itseäsi raadeltavan ja saastuisit sellaisessa elämässä, olisit pelkkä typerys, elämään takertuja, samanlainen kuin puoleksi syödyt eläintaistelijat, jotka täynnä haavoja ja hurmetta yhä anovat tulla säästetyiksi huomiseen, jotta heidät sellaisina heitettäisiin alttiiksi samoille kynsille ja hampaille.*

Nouse siis laivaan ja lähde matkaan kohti näitä harvalukuisia nimiä. Jos kykenet pysymään niissä, pysy niissä kuin sellainen, joka on muuttanut asumaan Autuaiden saarille,* mutta jos huomaat, että joudut antamaan periksi eikä otteesi pidä, mene rohkeasti johonkin kolkkaan, missä voimasi palaavat, tai poistu kokonaan elämästä – älä suutuksissa, vaan yksinkertaisesti, vapaan miehen tavoin, vaatimattomasti, sillä olethan tehnyt elämässäsi edes tämän yhden teon: poistunut tällä tavoin. Näiden nimien muistamista helpottaa suuresti jumalien muistaminen ja sen, etteivät he halua mielistelyä, vaan he haluavat, että kaikki järjelliset olennot tulisivat heidän kaltaisikseen ja että viikunapuu tekisi viikunapuun työtä ja koira koiran ja mehiläinen mehiläisen ja ihminen ihmisen.*

9. Näytelmää, sotaa, kiihtymystä, horrosta, orjuutta. Joka päivä haalistuvat pois sinun pyhät vakaumuksesi, ne, joita kuvittelet mielessäsi ja jotka työnnät syrjään ilman luonnontieteellistä tutkimusta. Kaikki tulee nähdä ja tehdä niin, että samalla kertaa tulee kulloinenkin tehtävä suoritetuksi, teoria koetelluksi ja jokaista asiaa koskevan tiedon varmuus vahvistetuksi, salassa, mutta ei salattuna. Milloin aiot hemmotella itseäsi yksinkertaisuudella? Milloin arvokkuudella? Milloin tiedolla, mikä jokainen asia olemukseltaan on, mikä paikka sillä on maailmassa, kuinka kauan se luonnostaan säilyy, mistä se on muodostunut, keille se voi kuulua, ketkä kykenevät sen antamaan ja ottamaan pois?

10. Hämähäkki ylpeilee saatuaan kiinni kärpäsen; ihminen ylpeilee saatuaan kiinni jänöpupun, toinen pyydettyään haavillaan pikkusintin, toinen villisikoja, toinen karhuja, toinen sarmaatteja. Eivätkö nämä ole ryöväreitä kaikki, jos tutkistelet heidän vakaumuksiaan?*

11. Opi tutkimaan järjestelmällisesti, miten kaikki muuttuu toisekseen, ja keskity jatkuvasti tähän aihepiiriin ja harjoita itseäsi siinä, sillä mikään ei edistä yhtä tehokkaasti ylevämielisyyttä. Hän on riisunut yltään ruumiin ja tajuttuaan, että tuota pikaa hänen on jätettävä tämä kaikki ja poistuttava ihmisten parista, hän on antautunut täysin oikeudenmukaisuudelle siinä, mitä hän itse tekee, ja kaikkeuden luonnolle siinä, mikä

tapahtuu muulla tavoin. Hän ei mieti vähääkään, mitä joku toinen hänestä sanoo tai millainen käsitys tällä hänestä on tai miten tämä häntä vastustaa, vaan tyytyy näihin kahteen – että hän itse toimii oikeudenmukaisesti siinä, mitä tekee nyt, ja rakastaa sitä, mikä nyt annetaan hänen osakseen. Hän on sysännyt syrjään kaikki kiireet ja vouhotukset eikä halua muuta kuin kulkea suoraa tietä lakia noudattaen ja seurata tällä tiellä jumalaa.

12. Mihin tarvitaan vihjauksia, kun on tilaisuus nähdä, mitä on tehtävä? Jos näet sen, kulje tätä tietä hyväntahtoisena ja taaksesi vilkuilematta. Jos et näe, pysähdy ja ota ihmisten parhaimmisto neuvonantajaksesi.* Jos jokin muu estää nämä vaihtoehdot, etene nykyisistä lähtökohdistasi harkiten, pitäen kiinni siitä, mikä näyttäytyy oikeudenmukaisena. Parasta on päästä tähän, sillä tämä on se, mitä vaille muussa tapauksessa jäät. Joka seuraa kaikessa järkeä, on samalla kertaa kiireetön ja altis toimintaan, samalla kertaa hilpeä ja hillitty.

13. Kysy itseltäsi heti, kun heräät unesta: Välitätkö sinä, jos joku toinen moittiikin sitä, mikä on oikein ja hyvin? Et välitä. Oletko unohtanut, millaisia nämä muiden kiitoksella ja moitteella mässäilevät ovat sängyssä, millaisia pöydässä, mitä he karttavat, mitä tavoittelevat, miten he varastavat ja ryöväävät, eivät käsin ja jaloin, vaan arvokkaimmalla osallaan, jossa syntyvät, kun se niin tahtoo, luottamus, häveliäisyys, totuus, laki, hyvä jumalhenki?

14. Sivistynyt ja vaatimaton sanoo kaiken antavalle ja kaiken ottavalle luonnolle: "Anna mitä tahdot, ota mitä tahdot."* Hän ei sano tätä rehvastellen, vaan yksinomaan kuuliaisena ja hyväntahtoisena luontoa kohtaan.

15. Vähän on tämä, mitä jäljellä on. Elä kuin vuorella.* Ei ole väliä, sielläkö vai täällä, kun elää kaikkialla maailmassa niin kuin yhdessä valtiossa. Nähkööt ihmiset todellisen ihmisen, luonnon mukaan elävän ihmisen, tutkikoot häntä. Jos he eivät häntä kestä, niin surmatkoot hänet, sillä se on parempi kuin elää heidän tavallaan.

16. Älä enää keskustele lavealti siitä, millainen hyvän ihmisen tulee olla, vaan ole sellainen.

17. Pidä jatkuvasti mielessäsi kuva kaikesta ajasta ja kaikesta olemisesta. Olemisen rinnalla kaikki yksittäinen on vain viikunansiemen, ajan rinnalla vain poran terän kääntyminen.

18. Pysähdy miettimään kaikesta havaitsemastasi, miten se jo on hajoamassa ja muutoksen ja ikään kuin mädäntymisen ja hajaannuksen kourissa tai miten kaikki tavallaan on syntynyt kuollakseen.

19. Millaisia he ovatkaan syödessään, nukkuessaan, paritellessaan, ulostaessaan ja muulloin. Ja millaisia he ovatkaan ylvästellessään miesten hallitsijoina tai sortuessaan kaunaisuuttaan

estottomaan parjaukseen; miten monia he hetki sitten palvelivatkaan orjina ja mistä syistä; ja hetken päästä heidän laitansa on jälleen samoin.

20. Kullekin on eduksi, minkä kaikkeuden luonto hänelle suo, ja se on eduksi silloin, kun se sen suo.

21. "Maa rakastaa sadetta", "ylhäinen taivas rakastaa", maailma rakastaa luoda sen, minkä on määrä syntyä. Minä sanon maailmalle: "Rakastan sinun kanssasi." Eikö sanotakin, että "tämä rakastaa tapahtua"?*

22. Joko elät täällä ja totut siihen vihdoinkin. Tai sitten lähdet täältä pois omasta tahdostasi. Tai sitten kuolet, ja palveluksesi on päättynyt. Muita vaihtoehtoja ei ole, joten ole hyvällä mielellä.

23. Olkoon kirkkaana mielessäsi, että jokainen maapaikka on samanlainen ja että täällä on kaikki sama kuin olisi vuoren huipulla tai meren rannalla tai missä tahansa. Aivan niin kuin Platon kuvaa: "Vuorella hän rakentaa ympärilleen aitauksen ja lypsää määkivää karjaansa."*

24. Mitä minun johtosieluni on minulle? Millaiseksi minä sen nyt teen? Mihin minä sitä nyt käytän? Onko se vailla mieltä? Onko se irrallaan ja revitty eroon yhteisöstä? Onko se niin sulanut ja sekoittunut lihaan, että mukautuu sen muutoksiin?

25. Herraansa pakeneva on karkuri. Laki on herra, ja lainrikkoja on karkuri. Samoin on se, joka tuskan, suuttumuksen tai pelon vallassa tahtoo, ettei jokin olisi tapahtunut tai tapahtuisi tai tulisi tapahtumaan siitä, mitä on määrännyt kaiken hallitsija, laki, joka jakaa kullekin tälle kuuluvan.* Siten pelkoa, tuskaa tai suuttumusta tunteva on karkuri.

26. Mies laskee siemenensä kohtuun ja menee pois. Silloin ryhtyy toinen syy toimeen ja muodostaa sikiön. Millainen alku – millainen lopputulos. Sitten lapsi nielee ravintoa alas kurkustaan, ja silloin ryhtyy toinen syy toimeen ja luo aistimuksen ja pyrkimyksen, koko elämän ja voiman ja muutakin, miten paljon ja minkälaista! Mietiskele tätä kaikkea, mikä tapahtuu näin umpipiilossa, ja näe voima siten, kuin näemme alaspäin painavan ja ylöspäin nostavan voiman, ei silmillä, mutta silti yhtä kirkkaasti.*

27. Ajattele jatkuvasti, miten kaikki nyt tapahtuva on tapahtunut ennenkin, ajattele, että niin on tapahtuva myös jatkossa. Luo silmiesi eteen kokonaisia näytelmiä ja samanlaisena toistuvia kohtauksia, jotka olet tullut tuntemaan omasta kokemuksestasi tai vanhemmasta historiasta, niin kuin koko Hadrianuksen hovi, koko Antoninuksen hovi, koko Filippoksen, Aleksanterin ja Kroisoksen hovi – kaikki ne olivat samanlaisia, vain ihmiset vaihtuvat.*

28. Kuvittele, että jokainen mistä tahansa tuskaa tunteva tai tyytymätön on samanlainen kuin uhrattava sianporsas, kun se potkii ja kiljuu. Sellainen on mies, joka valittaa vuoteellaan yksin hiljaisuudessa. Ajattele sidettä, jolla meidät on sidottu, ja että ainoastaan järjellisen elävän olennon on sallittu seurata tapahtuvaa vapaaehtoisesti, mutta pelkkä seuraaminen on pakko kaikelle.

29. Pysähdy kysymään itseltäsi kaikesta, mitä teet, onko kuolema kauhea, koska jäät paitsi tästä.

30. Kun närkästyt jonkun rikkeestä, siirry heti miettimään, mihin samankaltaiseen rikkeeseen olet itse syypää. Esimerkiksi, että pidät hyvänä rahaa <tai> nautintoa tai mainetta ja niin edelleen. Kun keskityt tähän, unohdat pian suuttumuksesi, kun tajuat, että hänen on pakko. Mitä hän muka voisi tehdä? Tai jos kykenet, ota pois se, mikä häntä pakottaa.*

31. Kun näet Satyrionin tai Eutykheen tai Hymenin, kuvittele mielessäsi Sokrateen seuraajan kuva; kun näet Eutykhionin tai Silvanuksen, kuvittele mielessäsi Eufrateen kuva; kun näet Tropaioforoksen, kuvittele mielessäsi Alkifronin kuva; kun näet Severuksen, kuvittele mielessäsi Kritonin tai Ksenofonin kuva; kun katsot itseäsi, kuvittele mielessäsi jonkun keisarin kuva, ja niin edelleen, aina tapauksen mukaan.* Ajattele sitten: "Missä he ovat? Eivät missään tai missä lie." Näin näet alati, että ihmiselo on savua ja tyhjää, etenkin kun muistat samalla, että kerran muuttuva lakkaa olemasta ajan äärettömyydessä.

Miksi taistelet vastaan? Miksei sinulle riitä, että elät tämän lyhyen hetken säädyllisesti? Millaista mahdollisuutta ja tilaisuutta pakenetkaan! Mitä muutakaan on kaikki tämä kuin harjoitusohjelma järjelle, joka on nähnyt tarkasti ja tieteellisesti, mitä elämässä on? Odota siis, kunnes olet sulattanut itseesi tämänkin, niin kuin voimakas ja terve vatsa sulattaa kaiken, niin kuin kirkas tuli saa liekkiin ja loistoon kaiken, minkä siihen heität.

32. Älköön kukaan totta puhuva sanoko sinusta, ettet ole yksinkertainen etkä hyvä, vaan valehdelkoon se, jolla on sinusta sellainen käsitys. Kaikki tämä on sinun vallassasi, sillä kuka estää sinua olemasta hyvä ja yksinkertainen? Päätä sinä vain, ettet enää elä, jollet tule sellaiseksi, sillä järkikään ei hyväksy muunlaista ihmistä.

33. Mikä on parasta, mitä näistä raaka-aineista on mahdollista tehdä tai puhua? Mitä se ikinä onkin, sen voi tehdä tai sanoa, äläkä selittele, ikään kuin sinua jokin estäisi. Et lakkaa huokailemasta, ennen kuin koet, että samaa kuin on nautiskelijoille mässäily, samaa on sinulle tehdä annetusta ja osaksesi tulleesta raaka-aineesta sitä, mikä vastaa ihmisen edellytyksiä. Sinun tulee käsittää ylellisyydeksi kaikki, mikä sinun on lupa tehdä oman luontosi mukaisesti. Siihen on lupa kaikkialla. Lieriön ei ole lupa liikkua kaikkialla oman liikkeensä mukaisesti, ei myöskään veden tai tulen tai muun, mitä hallitsee luonto tai järje-

tön sielu, sillä on paljon niitä pidättävää ja vastustavaa. Mutta mieli ja järki kykenee tunkeutumaan kaiken vastaansa asettuvan lävitse, niin kuin on sen luonto ja niin kuin se tahtoo.

Pidä silmiesi edessä tämä vaivattomuus, jolla järki etenee kaiken lävitse, niin kuin tuli ylöspäin, niin kuin kivi alaspäin, niin kuin lieriö alas rinnettä, äläkä enää pyydä enempää.* Sillä jäljelle jäävät esteet ovat esteitä joko kuolleelle ruumiille, tai sitten ne eivät ilman käsitystä ja järjen omaa periksi antamista murskaa sinua eivätkä aiheuta mitään pahaa. Muutoinhan ihminen tulisi koettelemuksistaan tuota pikaa pahaksi, sillä onhan kaiken muunkin luodun laita niin, että kun sille tapahtuu jotakin pahaa, se tulee koettelemuksestaan huonommaksi. Tässä taas, jos näin saa sanoa, ihminen tulee vieläpä paremmaksi ja kiitettävämmäksi, kun hän käyttää oikein kohtaamiaan esteitä. Muista aina, että luonnollista kansalaista ei vahingoita mikään, mikä ei vahingoita valtiota, eikä valtiota vahingoita mikään, mikä ei vahingoita lakia. Mikään näistä niin sanotuista onnettomuuksista ei vahingoita lakia, ja mikä ei vahingoita lakia, ei vahingoita myöskään valtiota eikä kansalaista.

34. Sitä, johon todet vakaumukset ovat pureutuneet, riittää hyvinkin vähäpätöinen ja tuttu sanonta muistuttamaan tuskan ja pelon tarpeettomuudesta. Esimerkiksi:

"Tuuli riipii lehtiä maahan;
niin on ihmisten sukupolvi."*

Lehtiä ovat sinunkin lapsesi, lehtiä ovat nekin, jotka huutavat vakuuttavan kovaan ääneen ja siunaavat sinua tai päinvastoin kiroavat tai sitten moittivat ja irvailevat kaikessa hiljaisuudessa, lehtiä ovat nekin, joiden käsiin uskotaan jälkimaineesi. Sillä kaikki nämä "puhkeavat kevään ajalla"; sitten tuuli pyyhkäisee ne maahan; sitten metsä kasvattaa uudet niiden sijaan. Hetkellisyys on kaikkien yhteinen osa, mutta sinä kartat ja tavoittelet kaikkea, kuin se kestäisi iäisesti. Hetki vielä, niin suljet silmäsi, ja pian jo toinen itkee sinun ruumiisi hautaan kantanutta.

35. Terveen silmän on nähtävä kaikki näkyvä eikä sanottava: "Haluan vihreää." Näin puhuu se, jolla on silmäsairaus. Terveen kuuloaistin ja hajuaistin on oltava valmis kaikkeen kuultavaan ja haistettavaan, ja terveen vatsan on suhtauduttava kaikkeen ravintoon samoin kuin mylly suhtautuu kaikkeen, mitä se on valmistettu jauhamaan. Myös terveen ymmärryksen on oltava valmis kaikkeen tapahtuvaan. Mutta ymmärrys, joka sanoo "Kunpa lapseni säästyisivät" ja "Kunpa kaikki kiittäisivät jokaista tekoani", on silmä, joka etsii vihreää, tai hampaat, jotka etsivät pehmeää.

36. Kukaan ei ole niin hyväosainen, ettei hänen kuolinvuoteensa ääressä olisi joku ottamassa avosylin vastaan tätä tulollaan olevaa pahaa.* Oliko hän kunnollinen ja viisas?* Eiköhän vain joku ole viime hetkellä jupisemassa itsekseen: "Jokohan saam-

me taas hengittää vapaasti ilman tätä koulumestaria? Ei hän ankara ollut kellekään meistä, mutta tunsimme, että kaikessa hiljaisuudessa hän paheksui meitä." Se kunnollisesta. Meidän tapauksessamme on kaikenlaista, minkä vuoksi moni mielellään pääsee meistä eroon. Ajattele tätä kuollessasi, niin lähtösi on helpompi, kun mietit: "Lähden sellaisesta elämästä, jossa jopa toverini, joiden puolesta ponnistelin, rukoilin ja huolehdin niin paljon, jopa he tahtovat minun menevän, toivoen kai siitä jotakin helpotusta itselleen."

Miksi kukaan taistelisi viipyäkseen täällä pitempään? Älä silti tämän vuoksi lähde vähemmän hyväntahtoisena heitä kohtaan, vaan säilytä oma luonteesi, ole ystävällinen, myötämielinen ja suopea. Älä myöskään lähde sillä mielellä, että sinut revitään pois, vaan niin kuin hyvän kuoleman kuolevan sielu pujahtaa vaivatta ruumiista, sellainen pitää olla sinunkin lähtösi heidän keskuudestaan. Luonto sinut heihin kiinnitti ja yhdisti, mutta nyt se vapauttaa. Lähden, niin kuin lähtisin omieni luota, mutta en taistele vastaan, vaan lähden ilman pakkoa, sillä tämäkin on sitä, mikä on luonnon mukaista.

37. Totuttele parhaasi mukaan tutkimaan hiljaa mielessäsi kaikesta, mitä joku tekee: "Mikä on hänen kiintopisteensä?" Aloita itsestäsi ja tutki ensin itsesi.

38. Muista, että sätkynuken naruja vetää se, mikä on kätketty sisällesi. Se on toiminta, se on elämä, se on, jos niin saa sanoa,

ihminen. Älä koskaan vaivaa mieltäsi sinua ympäröivällä astialla ja näillä ympärillesi muovatuilla elimillä. Ne ovat samanlaisia kuin kirves, ainoana erona se, että ne ovat kiinni sinussa. Näistä osista ei ole yhtään enempää hyötyä ilman niitä liikuttavaa tai pidättävää syytä kuin on sukkulasta kutojattarelle ja kynästä kirjoittajalle ja ruoskasta ajurille.

YHDESTOISTA KIRJA

1. Järjellisen sielun omat erityispiirteet: näkee itsensä, jäsentää itsensä, tekee itsensä millaiseksi ikinä tahtoo, korjaa itse kantamansa hedelmän (kasvien hedelmät ja sen, mikä eläimissä vastaa hedelmää, korjaavat toiset), saavuttaa oman erityisen päämääränsä, missä vain elämän päätepiste sitä odottaakin. Sen toiminta kokonaisuutena ei jää vaillinaiseksi, jos jokin sen keskeyttää, niin kuin on tanssin ja näyttelemisen ja muun sellaisen laita, vaan missä vain se yllätetäänkin, siinä se tekee täydeksi ja puutteettomaksi itselleen asettamansa tavoitteen, niin että se voi sanoa: "Minulla on, mikä minulle kuuluu." Vielä se käy ympäri koko maailmankaikkeuden ja sitä ympäröivän tyhjyyden ja tutkii sen muodon,* ja se kurkottaa ajan äärettömyyteen ja käsittää sen ja pohtii kaikkeuden jaksoittaista jälleensyntymistä ja huomaa, että meidän jälkeemme tulevat eivät saa nähdä mitään uutta eivätkä meitä ennen eläneet nähneet mitään tämän enempää, vaan että tavallaan neljäkymmentävuotias mies, jolla on vähänkin järkeä, on nähnyt kaiken menneen ja tulevan, sikäli kuin se aina on samaa lajia. Järjellisen sielun oma erityispiirre on myös lähimmäisenrakkaus ja totuus ja hävyllisyys ja se, ettei se kunnioita mitään enemmän kuin itseään, mikä on myös lain oma erityispiirre. Näin oikea järki ja oikeudenmukaisuuden järki eivät eroa lainkaan.

2. Päädyt halveksumaan riemukasta laulua ja tanssia ja vapaaottelua,* kun osittelet soinnukkaan sävelmän yksittäisiksi nuoteiksi ja kysyt jokaisesta niistä itseltäsi, oletko sitä heikompi. Silloin sinua hävettää. Tanssin kohdalla käy samoin, kun kysyt tätä jokaisesta liikkeestä ja asennosta, ja samoin myös vapaaottelun. Muista kaikessa – lukuun ottamatta hyvettä ja sen seurauksia – edetä osa osalta ja päätyä jaottelun kautta halveksuntaan. Sovella samaa myös koko elämään.

3. Millainen onkaan sielu, joka on valmiina, jos on jo tullut aika erota ruumiista ja joko sammua, hajota tai säilyä.* Tämän valmiuden tulee kummuta erityisestä päätöksestä eikä silkasta uppiniskaisuudesta, kuten kristityillä, vaan harkitusti ja arvokkaasti, niin että se vakuuttaa toisenkin, ilman tragedian elkeitä.*

4. Olenko tehnyt jotakin yhteisön hyväksi? Olen siis hyötynyt. Pidä huoli, että löydät tämän ajatuksen aina läheltäsi, äläkä koskaan luovu.

5. Mikä on sinun taitosi? Olla hyvä. Miten muutoin tämä voisi toteutua kuin harkiten luotujen periaatteiden pohjalta, jotka koskevat toisaalta kaikkeuden luontoa, toisaalta ihmisen erityisiä edellytyksiä?

6. Ensimmäisenä alettiin esittää tragedioita tarkoituksena muistuttaa kaikesta, mitä voi tapahtua, ja että näiden asioiden luonto

on tapahtua näin ja ettei teidän tule surra samaa, mikä näyttämöllä lumoaa teidät, kun se tapahtuukin suuremmalla näyttämöllä.* Näette, että näin tämän täytyy päättyä ja että sen kestävät myös ne, jotka huutavat "Ioo Kithairon!"* Näytelmäkirjailijat ovat myös esittäneet eräitä hyödyllisiä ajatuksia, kuten erityisesti tämän:

"Jos jumalat unohtivat minut ja lapseni,
jokin järki oli siinäkin."*

Edelleen:

"Esineisiin ei kannata kiukkuaan purkaa."*

Sekä:

"Elämää niitetään niin kuin satoajan viljaa."*

Ja niin edelleen. Tragedian jälkeen tuotiin näyttämölle vanha komedia, jossa on opettavaista suorapuheisuutta ja jonka sanonnan yksinkertaisuus on kelpo muistutus turhamaisuuden karttamisesta.* Myös Diogenes omaksui nämä keinot samantapainen päämäärä mielessään. Mieti tämän jälkeen, mitä on keskikomedia ja mitä varten kehitettiin lopulta uusi komedia, joka vähitellen sortui jäljittelyyn perustuvaan kikkailuun. On selvää, että nämäkin kirjoittajat esittivät hyödyllisiä ajatuksia, mutta mihin määränpäähän oikein tähtäsi koko tällainen runous ja draamanteko?

7. Miten kirkkaana sinulle valkeneekaan, ettei ole toista elämänuraa, joka sopisi filosofian harjoittamiseen yhtä hyvin kuin tämä, jolla nyt olet.*

8. Kun oksa leikataan irti oksasta, jossa se oli kiinni, leikataan se väistämättä irti myös koko kasvista. Siten myös ihminen, joka on irtaantunut yhdestä ihmisestä, on joutunut koko yhteisön ulkopuolelle. Oksan leikkaa irti toinen, mutta ihminen erottaa itse itsensä lähimmäisestään vihaamalla ja kääntämällä selkänsä, tajuamatta, että on samalla kertaa leikannut itsensä irti koko valtiosta. Mutta on olemassa Zeuksen, yhteisön luojan, lahja: meidän on mahdollista kasvaa uudelleen yhteen meitä lähinnä olevan kanssa ja tulla siten uudelleen kokonaisuuden osaksi. Kuitenkin toistuessaan tällaisen erkanemisen vaikutus on, että poislähtijän on vaikea enää palata ykseyteen ja omalle paikalleen. Ylipäätään oksa, joka on alusta pitäen kasvanut puussa, jakanut sen aineenvaihdunnan ja pysynyt paikallaan, ei ole samanlainen kuin oksa, joka leikkaamisen jälkeen vartetaan puuhun uudestaan, sanovat puutarhurit mitä tahansa.* "Verso samasta puusta, vaan älä samoista vakaumuksista."

9. Ne, jotka vastustavat sinua, kun etenet oikeaa järkeä seuraten, eivät saa sinua luopumaan oikeasta toiminnasta. Älkööt he myöskään saako sinua hylkäämään hyväntahtoisuuttasi heitä kohtaan. Pidä yhtä lailla varasi näissä kummassakin: arvostelman ja toiminnan vakaudessa sekä lempeydessä niitä koh-

taan, jotka yrittävät estää sinua tai heittäytyvät muutoin hankaliksi. Heihin ärtyminen on heikkoutta sekin, samoin kuin on toiminnasta luopuminen ja peloissaan periksi antaminen. Kumpikin on yhtä lailla rintamakarkuri: se, joka joutuu kauhun valtaan, ja se, joka vieraantuu luontaisesta sukulaisestaan ja ystävästään.

10. Mikään luonto ei ole taitoa huonompi, sillä taidot jäljittelevät luontoa.* Jos näin on, ei kaikista täydellisin ja kattavin luonto voi jäädä jälkeen teknisestä kekseliäisyydestä. Kaikki taidot luovat huonomman parempansa tähden, joten niin tekee myös yhteinen luonto. Siitä on oikeudenmukaisuuden synty, ja oikeudenmukaisuudesta ovat syntyneet muut hyveet. Oikeudenmukaisuus ei nimittäin säily, jos välitämme yhdentekevästä tai olemme helposti petettävissä, hätiköiviä tai häilyväisiä.*

11. Asiat, joiden tavoitteleminen ja karttaminen tekee sinut levottomaksi, eivät tule sinun luoksesi, vaan sinä itse menet tavallaan niiden luo. Kun arvostelma niistä pysyy aloillaan, pysyvät nekin hievahtamatta, eikä kukaan voi nähdä sinun niitä tavoittelevan tai karttavan.

12. Sielun pallo säilyttää oman muotonsa, kun se ei kurota mihinkään eikä käperry sisäänpäin eikä hajoa palasiksi eikä romahda kokoon, vaan sitä valaisee valo, jossa se näkee kaikkeuden totuuden ja totuuden itsessään.*

13. Halveksuuko joku minua? Hän vastaa siitä itse. Minä vastaan siitä, ettei kukaan voi yllättää minua tekemästä tai sanomasta mitään halveksunnan arvoista. Vihaako hän minua? Hän vastaa siitä itse. Minä olen hyväntahtoinen ja lempeä kaikille ja valmis osoittamaan vieläpä tällekin henkilölle, mitä häneltä jäi huomaamatta, en soimaten, en niin kuin kärsivällisyyttäni todistellakseni, vaan aidosti ja hyvää tarkoittaen, niin kuin tuo Fokion, ellei hän sitten teeskennellyt.* Sen, mitä on sisällä, tulee olla juuri tällaista, ja jumalien tulee nähdä ihminen, joka ei suhtaudu mihinkään kiukutellen eikä koettelemuksiaan valitellen. Mitä pahaa sinulle on siinä, jos nyt teet sen, mikä on ominaista sinun luonnollesi, ja otat vastaan sen, mikä nyt on oikea-aikaista kaikkeuden luonnolle, niin kuin ihminen, joka ponnistelee, jotta yhteinen etu toteutuisi?

14. Toisiaan halveksuen he mielistelevät toisiaan. Halutessaan päästä toistensa yläpuolelle he kumartelevat maahan toistensa edessä.

15. Miten mätä ja teennäinen on se, joka sanoo: "Olen päättänyt olla sinua kohtaan suora." Mitä sinä oikein teet, hyvä ihminen? Ei tällaista kuulu ilmoittaa etukäteen, se käy ilmi muutenkin; sen täytyy olla kirjoitettuna kasvoille, sen täytyy kaikua heti paikalla äänessä, näkyä heti paikalla silmissä, niin kuin rakastettu heti paikalla lukee kaiken rakastajiensa katseesta.* Yksinkertaisen ja hyvän tulee lyhyesti sanottuna olla samanlai-

nen kuin on pukinhajuinen mies, niin että ohitse kulkeva huomaa sen heti lähestyessään, halusi tai ei. Yksinkertaisuuden teeskentely on partaveitsi. Ei ole mitään häpeällisempää kuin suden ystävyys; karta sitä yli kaiken.* Hyvällä ja yksinkertaisella ja hyväntahtoisella on kaikki tämä silmissään, eikä se jää huomaamatta.

16. Elää läpi elämänsä jalointa elämää. Tämä kyky on ihmisen sielussa, kun hän pitää yhdentekeviä asioita yhdentekevinä, ja näin hän tekee silloin, kun hän tarkastelee niistä kutakin osiinsa jaettuna ja kokonaisena muistaen, ettei mikään niistä luo meissä käsitystä itsestään eikä tule meidän luoksemme, vaan ne pysyvät liikkumatta ja me olemme ne, jotka synnyttävät arvostelmat niistä ja ikään kuin kirjoittavat ne itseensä, vaikka on mahdollista olla kirjoittamatta, tai jos niin joskus pääsisikin käymään, pyyhkiä ne heti pois. Muista myös, että tarkkailet tätä kaikkea vain hetken aikaa, ja sitten elämä on ohi. Mikä tässä edes on ongelmana? Jos nämä ovat luonnon mukaisia, iloitse niistä, niin ne ovat sinulle helppoja; mutta jos ne ovat luonnon vastaisia, etsi sitä, mikä sinulle on oman luontosi mukaista ja riennä sitä kohti, vaikkei se toisikaan kunniaa. Sillä anteeksianto on taattu jokaiselle, joka etsii omaa hyväänsä.*

17. Mistä kaikki havaitsemasi on tullut, mistä se on muodostunut, miksi se muuttuu, millainen se on muututtuaan, miten sille ei tapahdu mitään pahaa.

18. Ensimmäiseksi, mikä on minun suhteeni heihin; että olemme syntyneet toistemme vuoksi, toisin sanoen minä olen syntynyt suojelemaan heitä, niin kuin pukki lammaskatrasta tai sonni karjalaumaa. Lähde viime kädessä liikkeelle siitä, että jos ei atomeja, niin sitten kaikkeutta säätelevä luonto, ja jos näin on, ovat huonommat olemassa parempiensa vuoksi ja nämä toistensa vuoksi.

Toiseksi, millaisia he oikein ovat, pöydässä, sängyssä ja niin edelleen. Ennen kaikkea: mihin heidän uskomuksensa heitä pakottavat ja millaisella tyhmänylpeydellä he sen tekevätkään.

Kolmanneksi, jos he toimivat tässä oikein, ei ole syytä nurista, mutta jos eivät toimi oikein, on selvää, että he tekevät sen tietämättömyyttään ja vasten tahtoaan – sillä niin kuin jokainen sielu jää vasten tahtoaan paitsi totuudesta,* siten se jää paitsi myös siitä, että kohtelisi kaikkea sen ansion mukaisesti. Ainakin he ovat pahoillaan kuullessaan, että ovat epäoikeudenmukaisia, tunnottomia, ahneita ja kerta kaikkiaan väärintekijöitä suhteessa lähimmäisiinsä.*

Neljänneksi, teet itsekin paljon väärää ja olet vain yksi heistä, ja vaikka pidätytkin eräistä rikkomuksista, on sinulla vähintäänkin taipumus niihin, joskin pelkuruus, maineenkipeys tai muu kehno syy pidättää sinua samankaltaisista rikkomuksista.

Viidenneksi, et ole edes varma, rikkovatko he todella. Paljonhan tehdään laskelmoiden, ja ylipäätään pitää selvittää monta seikkaa, ennen kuin tietää mitään varmaa toisten tekemisistä.

Kuudenneksi, aina kun valitat suuresti tai saat kokea kovia: ihmiselo on vain silmänräpäys, ja hetken päästä makaamme kaikki haudassa.

Seitsemänneksi, eivät heidän tekonsa meitä vaivaa, sillä ne ovat heidän johtosieluissaan, vaan meidän käsityksemme. Tuhoa siis ja heitä päättäväisesti menemään arvostelma, että tämä on jotakin kauheaa, ja suuttumuksesi on tiessään. Miten tuhoat sen? Kun järkeilet, ettei ole tapahtunut mitään häpeällistä. Ellei näet ainoastaan häpeällinen ole pahaa, teet väistämättä itsekin paljon vääryyttä ja päädyt roistoksi ja ties miksi.

Kahdeksanneksi, miten paljon raskaampaa suuttumus ja tuska tällaisista asioista tuovat mukanaan kuin ovat itse asiat, joista suutumme ja tunnemme tuskaa.

Yhdeksänneksi, hyväntahtoisuus on voittamaton, kun se on aitoa, ei irvistelyä eikä näyttelemistä. Mitä sinulle mahtaa kaikkein röyhkeäluontoisinkaan mies, jos pysyt hyväntahtoisena ja vieläpä tilaisuuden tullen lempeästi neuvot ja opastat häntä, kaikessa rauhassa, juuri sinä hetkenä, kun hän yrittää tehdä sinulle pahaa? "Älä, lapsikulta; olemme syntyneet toista tarkoitusta varten. Minua sinä et voi vahingoittaa, lapsikulta, mutta itseäsi kyllä." Osoita kohteliaasti ja yleisellä tasolla, että näin asia on, etteivät edes mehiläiset tai muut luontaiset laumaeläimet toimi noin. Tätä ei pidä tehdä ironisesti tai toruen, vaan sydämellisesti, ilman pistosta omassa sielussa, ei niin kuin oppitunnilla, ei siksi, että joku läsnäolija ihailisi sinua, vaan niin kuin olisitte kahden kesken, vaikka paikalla olisi muitakin.

Pidä mielessäsi nämä yhdeksän pääkohtaa, niin kuin olisit saanut ne lahjaksi Muusilta, ja ryhdy vihdoin ihmiseksi, kun vielä elät. Mielistelyä on varottava yhtä paljon kuin suuttumistakin, sillä kumpikin on itsekästä ja johtaa vahinkoon. Pidä suuttumuksen varalta mielessäsi, ettei kiukustuminen suinkaan ole miehekästä, vaan niin kuin lempeys ja säyseys ovat inhimillisempiä, siten ne ovat myös miehekkäämpiä, ja että lempeälle ja säyseälle kuuluvat voima, jäntevyys ja urhoollisuus, eivät sille, joka valittaa ja on tyytymätön. Mitä lähempänä tämä on tunteettomuutta,* sitä lähempänä se on valtaa, ja niin kuin tuska on heikon merkki, samoin on myös suuttumus, sillä kumpikin on haavoittunut ja antanut periksi.

Jos tahdot, ota vastaan vielä kymmenes lahja Muusien johtajalta:* On mielipuolista vaatia, etteivät kehnot ihmiset tee väärin, sillä silloin pyydät mahdotonta. Tunnotonta ja tyrannimaista on sallia heidän kohdella näin muita, mutta vaatia, etteivät he riko sinua vastaan.

19. Erityisesti neljää johtosielun liikettä on alati varottava. Jos tällaisen huomaat, pyyhi se pois sanoen tapauksesta riippuen: "Tämä mielikuva ei ole välttämätön", "Tämä heikentää yhteisöä", "Tätä sinä et sano sydämestäsi." Pidä kerrassaan nurinkurisena, ettet sano jotakin sydämestäsi. Neljäs seikka, josta sinulla on syytä moittia itseäsi, on että jumalallisempi osa sinussa on kukistunut ja kumartaa vähemmän kunnioitettavaa ja kuolevaista osaa, ruumiin ja sen alhaisten nautintojen osaa.

20. Vaikka henki sinussa ja kaikki mukaan sekoittunut tulimainen aines on luonnostaan ylöspäin pyrkivää, se tottelee kuitenkin kaikkeuden määräystä ja pysyy aloillaan tässä sekoituksessa.* Ja vaikka kaikki maamainen ja vesimäinen sinussa onkin alaspäin pyrkivää, se on kuitenkin kohonnut ylös ja pysyttelee asemassa, joka ei ole sille luontainen.

Näin tottelevat alkuaineetkin kaikkeutta, ja kun ne on jollekin paikalle määrätty, ne pysyttelevät siinä väkivalloin, kunnes tuonpuoleisesta annetaan viimein merkki hajoamiselle. Eikö siis ole kaameaa, että yksin sinun älyllinen osasi on tottelematon ja valittaa omaa paikkaansa? Kuitenkaan sille ei määrätä mitään väkivaltaista, vaan vain sen oman luonnon mukaista, ja siltikään se ei sitä siedä, vaan pyrkii päinvastaiseen suuntaan. Liike kohti vääryyttä, hillittömyyttä, suuttumusta, tuskaa ja pelkoja ei nimittäin ole mitään muuta kuin luonnosta luopuneen liikettä. Kun johtosielu kiukuttelee jostakin tapahtuvasta, se hylkää myös silloin oman paikkansa, sillä se on luotu yhtä lailla pyhyyteen ja hurskauteen kuin oikeudenmukaisuuteenkin. Nämäkin kuuluvat osana yhteisöllisyyden vaalimiseen ja ovat vieläkin kunnianarvoisampia kuin oikeudenmukainen toiminta.

21. "Jolla ei elämässä ole aina yksi ja sama tavoite, se ei kykene olemaan yksi ja sama läpi koko elämänsä." Edellä sanottu ei riitä, ellet lisää, millainen tämän tavoitteen tulee olla. Niin kuin ei käsitys kaikista ihmisten enemmistön eri tavoin hyvinä pitä-

mistä asioista ole sama, vaan ainoastaan käsitys tietyistä hyvistä asioista, nimittäin yleisistä, siten tulee myös tavoitteen olla yhteisöllinen ja valtiollinen.* Joka ohjaa kaikki omat pyrkimyksensä kohti tätä tavoitetta, tekee aina samanlaisia tekoja ja on tätä myöten aina sama henkilö.

22. Vuoristolaishiiri ja kotihiiri ja sen touhu ja hätä.*

23. Sokrates tapasi kutsua ihmisten enemmistön mielipiteitä "Möröiksi", lasten pelottimiksi.*

24. Spartalaiset asettivat näytännöissä vieraittensa istuimet varjoon ja istuivat itse missä sattuivat.

25. Sokrates Perdikkaalle siitä, ettei tule tämän luokse: "Jotten kärsisi kaikkein kurjinta kuolemaa", mikä tarkoittaa: "Etten kykenisi vastaamaan samalla mitalla hemmotteluun."*

26. Epikurolaisten kirjoituksissa on kehotus muistella jatkuvasti jotakuta niistä entisajan ihmisistä, jotka elivät hyveellisesti.*

27. Pythagoralaiset: "Aamunkoiton aikaan katso taivaalle", jotta muistaisimme noita, jotka suorittavat työnsä aina samoissa asemissa ja samalla tavalla, ja niiden järjestystä, puhtautta ja alastomuutta, sillä tähdellä ei ole mitään verhonaan.*

28. Millainen olikaan Sokrates, joka kietoi ylleen lampaantaljan, kun Ksanthippe otti viitan ja lähti ulos, ja mitä Sokrates sanoi tovereilleen, jotka häpesivät häntä ja perääntyivät nähdessään hänet sellaisissa vaatteissa.*

29. Kirjoittamisessa ja lukemisessa et ole herra, ennen kuin olet ollut alamainen, ja vielä paremmin tämä pitää paikkansa elämässä.*

30. "Olet orjaksi syntynyt, ei sinulla ole osaa järkeen."*

31. "Mutta minun sydämeni nauroi."*

32. "Moittivat hyvettä, herjaten raskain sanoin."*

33. Hullu pyytää viikunaa talvella. Samanlainen on se, joka pyytää lasta, kun sitä ei enää voi saada.*

34. Epiktetos tapasi sanoa, että lastaan suudellessaan tulee lausua mielessään: "Huomenna sinä ehkä kuolet." "Pahaenteistä puhetta." "Mikään ei ole pahaenteistä", hän sanoi, "mikä merkitsee jotakin luonnon työtä, tai muutoin olisi pahaenteistä sanoa, että viljantähkät on korjattu."*

35. Raakile, rypäle, rusina – kaikki muutoksia, eivät olemattomaksi, vaan vielä olemattomaksi.

36. "Ei ole olemassa tahdon ryöväriä." – Epiktetoksen sanonta*

37. Hän sanoi: "On löydettävä hyväksymistä koskeva taito ja kiinnitettävä huomio siihen osa-alueeseen, joka koskee pyrkimyksiä, jotta ne olisivat varauksellisia, jotta ne olisivat yhteisöllisiä, jotta ne olisi suhteutettu ansion mukaisiksi. Tavoittelusta tulee pidättyä kokonaan, eikä karttamista tule soveltaa mihinkään, mikä ei ole vallassamme."*

38. Hän sanoi: "Emme kilpaile mistä tahansa palkinnosta, vaan siitä, olemmeko hulluja vai emme."*

39. Sokrates tapasi sanoa: "Mitä te tahdotte? Tahdotteko itsellenne järjellisten vai järjettömien olentojen sielut?" "Järjellisten." "Millaisten järjellisten? Kunnollisten vai kehnojen?" "Kunnollisten." "Miksette sitten etsi niitä?" "Koska meillä on jo." "Miksi sitten tappelette ja olette eripuraisia?"*

KAHDESTOISTA KIRJA

1. Pystyt saamaan jo nyt omaksesi kaiken, mihin rukoilet pääseväsi käsiksi kiertoteitse, ellet kiellä sitä itseltäsi. Tämä tarkoittaa: jos jätät taaksesi kaiken menneen, uskot tulevan kaitselmuksen huomaan ja keskityt ohjaamaan yksin nykyhetkeä kohti pyhyyttä ja oikeudenmukaisuutta – pyhyyttä, jotta rakastaisit sinulle jaettua osaa, sillä sinulle luonto sen soi ja sinut sille, ja oikeudenmukaisuutta, jotta puhuisit totta niin kuin vapaa mies, ilman konstailua, ja tekisit, mikä on lain ja kunkin ansion mukaista. Älköön sinua estäkö toisen pahuus tai toisen käsitys tai puhe tai ympärillesi kertyneen lihan aistimus – mikä kärsii, vastaa siitä itse.

Jos silloin, kun lähdön hetki viimein on edessä, olet hylännyt kaiken muun ja kunnioitat yksin johtosieluasi ja sitä, mikä sinussa on jumalallista, etkä pelkää elämän lakkaamista, vaan pelkäät, ettet koskaan ole alkanutkaan elää luontoa seuraten, niin silloin olet sinut siittäneen maailman arvoinen ihminen ja lakkaat olemasta muukalainen kotimaassasi ja kummastelemasta päivittäin tapahtuvaa kuin se olisi jotakin odottamatonta, ja lakkaat riippumasta tuosta ja tästä.

2. Jumala näkee kaikki johtosielut alastomina aineellisista astioistaan ja kuoristaan ja kuonastaan. Hän koskettaa yksin mielellään yksin sitä, mikä on näihin hänestä itsestään virrannut ja

vuotanut. Jos sinäkin totuttaudut tekemään näin, vapautat itsesi suuresta häiriötekijästä. Tuhlaisiko se, joka ei kiinnitä huomiota lihaan ympärillään, aikaansa miettimällä vaatteita ja asuntoa ja mainetta ja muuta sellaista ulkokuorta ja rekvisiittaa?

3. On kolme, joista olet muodostunut: ruumis, henki, mieli. Näistä kaksi ovat sinun sikäli, että sinun tulee pitää niistä huolta, mutta vain kolmas on varsinaisessa merkityksessä sinun. Jos erotat itsestäsi, nimittäin ymmärryksestäsi, kaiken mitä muut tekevät tai puhuvat, kaiken mitä itse olet tehnyt tai puhunut, kaiken mikä tulevaisuudessa sinua huolettaa, kaiken mikä tahdostasi riippumatta kuuluu sinuun sinua ympäröivän ruumiin tai myötäsyntyisen henkesi myötä, kaiken mitä ulkopuolella virtaava pyörre kieputtaa, niin että älyllinen kykysi elää kohtalon ketjusta päästettynä, itsessään puhtaana ja vapautettuna tehden sitä mikä on oikeudenmukaista, tahtoen sitä mikä tapahtuu, puhuen sitä mikä on totta;* jos erotat, sanon minä, tästä johtosielusta sen, mitä siinä on ruumiin yhteyden vuoksi,* ja hylkäät ajasta sen, mikä on tulevaa ja mennyttä, ja teet itsesi sellaiseksi kuin on Empedokleen

*pallo, pyöreäpinta, riemuissaan yksinolon onnesta**

ja huolehdit vain sen elämisestä, mitä elät, nimittäin nykyhetkestä, niin silloin kykenet elämään jäljellä olevan ajan kuolemaasi saakka häiriöttä ja hyväntahtoisena ja suopeana omalle jumalhengellesi.*

4. Usein olen ihmetellyt, miten jokainen rakastaa eniten itseään, mutta silti pitää omaa käsitystä itsestään vähemmässä arvossa kuin muiden.* Jos näet ihmiselle ilmestyisi jumala tai viisas opettaja ja kieltäisi häntä miettimästä tai ajattelemasta mitään, mitä ei samalla kertaa myös huuda ääneen, ei hän kestäisi sitä edes yhtä päivää. Näin me kunnioitamme enemmän lähimmäisiämme ja sitä, mitä he meistä ajattelevat, kuin itseämme.

5. Miten jumalat, jotka ovat järjestäneet kaiken hyvin ja ihmistä rakastaen, saattoivat unohtaa tämän yhden: että kun sellaiset harvalukuiset ihmiset, jotka ovat erinomaisen hyviä ja jotka ikään kuin ovat seurustelleet eniten jumalmaailman kanssa ja tulleet lähimmin sen tutuiksi pyhien tekojen ja uhritoimitusten kautta, kerran kuolevat, eivät he enää synny uudestaan, vaan sammuvat täydelleen? Jos asia on näin, saat olla varma, että jos sen olisi pitänyt olla toisin, jumalat olisivat tehneet niin, sillä jos se olisi oikeudenmukaista, olisi se myös mahdollista, ja jos se olisi luonnon mukaista, luonto olisi sen luonut. Ettei asia ole näin, mikäli se siis ei näin ole, takaa, ettei sen näin kuulu ollakaan. Näethän itsekin, että tätä pohtiessasi käyt oikeutta jumalan kanssa, emmekä keskustelisi jumalien kanssa tällä tavalla, elleivät he olisi parhaimpia ja oikeudenmukaisimpia. Ja jos näin on, he eivät olisi sallineet minkään maailmanjärjestyksessä jäädä epäoikeudenmukaisesti ja järjenvastaisesti laiminlyödyksi.

6. Harjoittele sitäkin, missä olet luopunut toivosta. Niin myös vasen käsi, joka on tottumattomuuttaan laiska muuhun, pitelee kuolainta vahvemmin kuin oikea, sillä siihen se on tottunut.*

7. Millaisena ruumiiltaan ja sielultaan on antauduttava kuoleman käsiin; elämän lyhyys; takana ja edessä ammottava iäisyys; kaiken aineen heikkous.

8. Katso syypuolta alastomana kuoristaan; tekojen kiintopistettä; mitä on vaiva, mitä nautinto, mitä kuolema, mitä kunnia; kuka ei ole syypää omaan kiireeseensä; miten kukaan ei joudu toisen estämäksi; että kaikki on käsitystä.

9. Vakaumusten soveltamisessa on oltava sellainen kuin vapaaottelija, ei niin kuin gladiaattori. Toinen panee pois ja vetää uudelleen esiin käyttämänsä miekan, mutta toisella on aina kätensä eikä tarvitse kuin puristaa se nyrkkiin.*

10. Näe todellisuus, niin kuin se on. Jaa aineeseen, syyhyn ja kiintopisteeseen.

11. Millainen vapaus ihmisellä onkaan olla tekemättä muuta kuin sitä, mitä jumala kiittää, ja ottaa vastaan kaikki, minkä jumala hänelle luonnonjärjestystä seuraten jakaa.

12. Jumalia ei pidä moittia, sillä he eivät koskaan tee väärin tahallisesti eivätkä tahattomasti. Ei myöskään ihmisiä, sillä he tekevät väärin vain tahattomasti. Siksi ei pidä moittia ketään.

13. Miten naurettava ja vieraantunut on se, joka kummastelee jotakin elämässä tapahtuvaa.

14. Joko kohtalon välttämättömyys ja rikkumaton järjestys tai heltyväinen kaitselmus tai hallitsemattoman päämäärättömyyden sekamelska.* Jos rikkumaton välttämättömyys, miksi tappelet vastaan? Jos kaitselmus, joka voi heltyä, tee itsesi jumalmaailman avun arvoiseksi. Jos hallitsematon sekamelska, ole mielissäsi, kun sinulla moisessa aallokossa on sisälläsi hallitseva järki, ja vaikka aallokko vie sinut mukanaan, vieköön se mukanaan lihan, hengen ja muun, sillä järkeä se ei vie.

15. Onko niin, että lyhdyn valo valaisee eikä kadota loistoaan ennen sammumistaan, mutta totuus, oikeudenmukaisuus ja kohtuullisuus sinussa sammuvat ennen aikojaan?

16. Kun saat vaikutelman, että joku on tehnyt väärin: "Mistä tiedän, oliko se väärin tehty?" Jos hän tekikin väärin: "Hän tuomitsi itse itsensä", niin että olisi yhtä hyvin voinut repiä omia kasvojaan. Joka ei halua kehnon ihmisen tekevän väärin, on samankaltainen kuin se, joka ei halua viikunapuun kantavan kitkerää mehua viikunoissaan ja pikkulasten parkuvan ja

hevosen hirnuvan ja kaikkea muuta, mikä on välttämätöntä. Mieti, millaista on, kun on sellaisessa tilassa. Jos olet niin ponteva, niin parannapa se.

17. Ellei se ole velvollisuus, älä tee sitä. Ellei se ole totta, älä sano sitä.

18. Olkoon pyrkimyksesi aina nähdä, mitä todella on tuo, joka synnyttää sinussa vaikutelman, ja kierittää se auki jakamalla syyhyn, aineeseen, kiintopisteeseen, aikaan, jonka sisällä sen täytyy lakata.

19. Tajua viimein, että sinulla on itsessäsi jotakin suurempaa ja jumalallisempaa kuin se, mikä synnyttää tunteet ja kiskoo sätkynuken naruista. Mitä on minun ymmärrykseni nyt? Pelkoa? Epäluuloa? Himoa? Jotakin muuta sellaista?

20. Ensinnäkin: älä toimi päämäärättömästi äläkä ilman kiintopistettä. Toiseksi: älä pidä kiintopisteenä mitään muuta kuin yhteisöllistä päämäärää.

21. Hetken päästä et ole kukaan missään, ei myöskään mikään siitä, mitä nyt katselet, ei kukaan niistä, jotka nyt elävät. Kaikki on syntynyt muuttumaan ja kääntymään ja häviämään, jotta toiset syntyisivät sen jäljestä.

22. Kaikki on käsitystä, ja käsitys on sinun vallassasi. Heitä pois käsitys milloin niin tahdot – olet kiertänyt niemenkärjen, vesi on tyyni, kaikki lepää, lahti on aalloton.*

23. Mikään yksittäinen toiminta, joka on lakannut ajallaan, ei kärsi mitään pahaa siinä, että on lakannut. Ei myöskään tämän toiminnan suorittanut ole kärsinyt mitään pahaa siinä, että se on lakannut. Samalla tavalla ei kaikista toiminnoista muodostuva kokonaisuus, siis elämä, kärsi mitään pahaa siinä, että on lakannut, jos se lakkaa ajallaan, eikä pahasti ollut senkään laita, joka ajallaan lakkautti tämän ketjun. Mutta ajan ja rajan määrää luonto – joskus yksittäinen luonto, niin kuin vanhuudessa, mutta viime kädessä kaikkeuden luonto, jonka osien muutoksessa maailma kokonaisuudessaan säilyy aina nuorena ja kukoistavana. Kaikki, mikä hyödyttää kokonaisuutta, on aina kaunista ja oikea-aikaista. Siksi yksilön elämän lakkaaminen ei ole paha, sillä se ei ole myöskään häpeä, mikäli se on hänen tahdostaan riippumaton ja epäitsekäs. Päinvastoin se on hyvä, mikäli se on kaikkeudelle oikea-aikainen ja sitä hyödyttävä ja siitä hyötyvä. Niin sanotaan myös jumalan kantavan sitä, jota viedään samoja teitä kuin jumala ja jota oma tahto vie kohti samoja päämääriä.*

24. Nämä kolme on pidettävä käden ulottuvilla. Kun teet jotakin, älä tee sitä päämäärättömästi äläkä toisin kuin Oikeus itse olisi toiminut. Kun jotakin tapahtuu ulkopuolisesta syystä, tiedä, että syynä on joko sattuma tai kaitselmus ja ettei sattumaa

pidä moittia eikä kaitselmusta syyttää. Toiseksi: muista, millainen on itse kukin siemenestä hengen saamiseen ja hengen saamisesta sielun luovuttamiseen ja mistä tämä yhdistelmä syntyy ja mihin se hajoaa.* Kolmanneksi: jos yhtäkkiä kohoaisit ylös ilmaan ja katsoisit ihmismaailmaa allasi ja tajuaisit sen moninaisuuden, niin halveksuisit sitä nähdessäsi samalla, miten laaja on ilman ja eetterin olentojen asuinmaa,* ja vaikka kuinka monesti kohoaisit ylös, näkisit aina saman. Kaiken pysyminen samana, hetkellisyys – näistäkö ylpeilet?

25. Heitä ulos käsitys, ja olet pelastunut. Kuka sinua estää heittämästä sen ulos?

26. Kun olet ärtynyt jostakin, olet unohtanut, että kaikki tapahtuu kaikkeuden luonnon mukaisesti; että toisen rikkomus ei kuulu sinulle; että kaikki tapahtuva on tapahtunut näin aina ja tulee aina tapahtumaan ja tapahtuu näin nyt kaikkialla; miten suuri sukulaisuus ihmisellä on koko ihmiskuntaan, sillä se ei ole veren eikä siemenen vaan mielen yhteisö. Olet unohtanut myös, että kunkin mieli on jumala ja tuonpuoleisesta virrannut; ettei mikään ole kenenkään omaa, vaan myös lapsi ja ruumis ja vieläpä sielukin ovat sieltä peräisin; että kaikki on käsitystä; että kukin elää vain nykyhetkeä ja menettää vain sen.

27. Käy jatkuvasti mielessäsi läpi niitä, jotka ovat äänekkäästi valittaneet jostakin, niitä, jotka suuri kunnia tai vastoinkäymi-

set tai vihollisuudet tai mikä tahansa kohtalo on kohottanut korkealle. Pysähdy sitten: missä nyt on kaikki tuo? Savua ja tuhkaa, satua tai ei edes satua. Ajattele yhdellä kertaa kaikkea tätä: Fabius Catullinus maaseudulla, Lusius Lupus puutarhoissaan, Stertinius Baiaessa, Tiberius Caprilla ja Velius Rufus – ylipäätään itsetehostuksen höystämää harrastusta mihin tahansa asiaan.* Miten vähäpätöistä on kaikki, mitä ponnistellen tavoitellaan, miten paljon filosofisempaa on tehdä itsensä annetusta raaka-aineesta oikeudenmukaiseksi, kohtuulliseksi, yksinkertaisuudessa jumalia seuraavaksi. Sillä kaikkein rasittavinta on ylpeys, joka ylpeilee ylpeyden puutteella.

28. Niille, jotka tahtovat tietää: "Missä oikein olet nähnyt jumalat tai mistä saanut varmuuden heidän olemassaolostaan, kun heitä niin palvot?" Ensinnäkin, he ovat myös silmin nähtävissä.* Toiseksi, enhän ole nähnyt omaa sieluanikaan, ja silti kunnioitan sitä. Samoin myös jumalia. Niin kuin joka hetki saan kokea heidän voimansa, niin saan myös varmuuden heidän olemassaolostaan, ja kunnioitan heitä.

29. Elämän pelastus on nähdä jokainen asia kokonaisuudessaan, mikä se on, mikä on sen ainepuoli, mikä on sen syypuoli, sekä täydestä sielustaan toimia oikeudenmukaisesti ja puhua totta. Mitä muuta enää tarvitsee kuin nauttia elämästä punoen hyvää hyvän lomaan, niin ettei väliin jää pienintäkään rakoa?

30. Yksi auringon valo, vaikka sen rikkovat seinät, vuoret, lukemattomat muut esteet; yksi yhteinen olemus, vaikka sen rikkovat lukemattomat yksilölliset ruumiit; yksi sielu, vaikka sen rikkovat lukemattomat luonnot ja yksityiset rajapinnat; yksi ajatteleva sielu, vaikka se näyttää olevan jaettu. Yllämainituista muut osat, kuten henget ja aistittomat kappaleet, eivät tunne keskinäistä yhteenkuuluvuutta, mutta silti niitäkin pitää koossa ykseys ja samanlaisen veto samanlaiseen. Mutta mieli suuntautuu ainutlaatuisella tavalla kohti omansukuistaan ja yhdistyy siihen, eikä yhteisöllisyyden tunne rikkoudu.*

31. Mitä vielä pyydät? Olemassaolon jatkumista? Aistimista? Pyrkimistä? Kasvamista? Uutta kuihtumista? Äänen käyttöä? Ajattelua? Mikä näistä sinusta on kaipauksesi arvoinen? Jos jok'ikistä on helppo halveksua, siirry viimeiseen vaihtoehtoon, järjen ja jumalan seuraamiseen. Mutta tämän kanssa ei sovi yhteen kunnioittaa noita muita ja surra, jos kuoleman vuoksi jää niistä paitsi.

32. Millainen murunen äärettömänä ammottavasta iäisyydestä onkaan kullekin osaksi jaettu. Hetkessä se katoaa ikuisuuteen. Millainen murunen kaikesta olemisesta; millainen murunen kaikesta sielusta; millaisella murusella kaikesta maasta sinä ryömit. Mieti mielessäsi tätä kaikkea äläkä kuvittele, että mikään muu on tärkeää paitsi tämä: että toimit, niin kuin sinun luontosi ohjaa, ja kestät, mitä yhteinen luonto suo.

33. Miten johtosielu käyttää itseään? Tässä on kaikki. Loppu on joko tahdonalaista tai tahdosta riippumatonta, kuollutta massaa ja savua.

34. Hyvä kimmoke kuoleman halveksumiseen on, että myös nautintoa hyvänä ja vaivaa pahana pitävät ovat halveksuneet sitä.*

35. Jolle yksin oikea-aikainen on hyvää, jolle on samantekevää, montako oikean järjen mukaista tekoa hän tekee, jolle ei ole väliä sillä, kuinka pitkän aikaa hän katselee maailmaa, sille ei kuolemakaan ole pelottava.

36. Ihminen, olet ollut kansalainen tässä suuressa kaupungissa. Mitä väliä sinulle on, viisikö vuotta <vai viisikymmentä>? Mikä on lakien mukaista, on sama jokaiselle. Mitä kauheaa on siinä, jos sinut lähettää pois kaupungista luonto, joka sinut sinne toi, ei suinkaan tyranni tai väärämielinen tuomari, vaan niin kuin näyttelijän päästää näyttämöltä hänet sinne palkannut ohjaaja? "Mutta en saanut esittää viittä osaa, kolme vain." "Puhut oikein, mutta elämässä nuo kolme osaa ovat koko näytelmä." Sillä täyden mitan määrää hän, joka kerran oli yhdistymisen ja nyt hajoamisen syy; sinä olet syytön kumpaankin. Lähde siis pois suopein mielin, sillä suopein mielin on myös hän, joka sinut päästää pois.*

SELITYKSIÄ

Kun selityksissä on viitattu antiikin teksteihin suomenkielisille nimellä, se on merkitty kursiivilla, mikäli tekstistä on ilmestynyt tämänniminen käännös, ja lainausmerkein, mikäli käännöstä tekstiin ei ole olemassa. Epiktetoksen pääteoksesta, *Keskusteluista*, on kuitenkin ilmestynyt vain osittainen suomennos. Kaikki sitaatit sekä Marcuksen tekstissä että selityksissä ovat omia käännöksiäni riippumatta siitä, onko lainatuista teksteistä olemassa aiempaa suomennosta.

Teoksen nimi: Koska keisari ei tarkoittanut kirjoituksiaan julkaistavaksi, niillä tuskin oli hänen mielessään sellaista otsikkoa, jonka voisimme mieltää teoksen nimeksi. Antiikissa kirjojen nimeämisen käytäntö poikkesi muutoinkin nykymaailman tavasta pyrkiä antamaan kullekin teokselle yksilöllinen ja usein persoonallinen otsikko; antiikissa kirjan nimi oli monesti vain lattea viittaus teoksen genreen tai aihepiiriin, kuten vaikkapa Aristoteleen teosten nimet ("Politiikka", "Fysiikka") tai Platonin dialogien alaotsikot ("Rakkaudesta", "Ystävyydestä") osoittavat. M:n teokseen on jo myöhäisantiikin lähteissä viitattu eri tavoin, mutta näistä muoto *Ta eis heauton* ("itselle osoitetut [kirjoitukset / elämänohjeet jne.]") on sittemmin vakiintunut teoksen nimeksi. Tämän otsikon hyvin idiomaattisen artikkelirakenteen vuoksi teoksen modernien käännösten nimet vaihtelevat huomattavasti.

Ensimmäinen kirja

[Otsikko] Teoksen ensimmäinen kirja poikkeaa muodoltaan ja sisällöltään täysin keisarin mietelmien muusta sisällöstä. Siksi sitä on usein, ehkä oikeutetusti, pidetty kokonaan erillisenä kirjoituksena. Emme tiedä, miksi tai milloin se on kirjoitettu. Hadot saattaa olla oikeassa arvioidessaan, että kaikki ensimmäisessä kirjassa muistellut ja kiitetyt henkilöt olivat kuolleita, mikä seikka voisi ajoittaa kirjan vuoteen 177 tai 178, jolloin keisari oli noin 56-vuotias. Rutherford kuitenkin tulkitsee sanamuodon kappaleessa 17 osoittavan, että M:n vuonna 175 kuollut puoliso Faustina eli vielä kirjan kirjoittamisen aikaan. Kirjan kappaleilla on kaikilla sama rakenne: kukin alkaa prepositiolla *para* ja henkilönimellä ("joltakulta") ja jatkuu luettelolla ominaisuuksista, joista keisari oli kyseiselle henkilölle kiitollinen. Paikoin näemme hänen tarkoittavan, että hän on kiitollinen, koska on itse omaksunut kyseisen ominaisuuden, mutta paikoin taas, että hän on kiitollinen, koska on saanut tuntea tätä ominaisuutta ilmentäneen henkilön. Useimmissa tapauksissa ei ole mahdollista päättää, kumpaa M. tarkoittaa, ja tämän vuoksi olen pyrkinyt pitämään käännöksen tältä osin neutraalina.

[1] Keisarin isänisä Marcus Annius Verus oli juuriltaan espanjalaista sukua, joka polvi polvelta kohosi merkittävään asemaan Roomassa. M. Annius Verus itse oli kolmasti konsulina.

Hän adoptoi tulevan keisarin poikansa kuoltua ja vaikutti tässä roolissa merkittävästi tämän kasvatukseen.

[2] Keisarin isä, jonka nimi myös oli M. Annius Verus, kuoli noin vuonna 130, jolloin tuleva keisari oli vasta kymmenvuotias.

[3] Keisarin äiti Domitia Lucilla oli varakas perijätär ja sivistynyt nainen. M. kertoo äitinsä kuolleen nuorena (1, 17), vaikka tämän tiedetään eläneen miltei 50-vuotiaaksi. Domitia Lucilla on usein esillä nuoren M:n ja Fronton (ks. 1, 11) välisessä kirjeenvaihdossa, ja äidin ja pojan suhteet olivat lämpimät. Fronto kävi Domitia Lucillan kanssa myös suoraa kirjeenvaihtoa kreikaksi.

[4] Domitia Lucillan isän isoisä L. Catilius Severus kuului roomalaiseen sivistyneistöön ja oli nuoremman Pliniuksen ystäviä.

[5] Nimettä jäävä kasvattaja (*trofeus*) lienee keisarista tämän lapsuusvuosina huolehtinut orja. Vihreät ja siniset olivat, valkoisten ja punaisten ohella, kilpailevia joukkueita (*factiones*) roomalaisten suuresti rakastamissa valjakkoajoissa, joissa eri joukkueilla oli fanaattiset kannattajansa. Kevyellä (*parma*) ja raskaalla (*scutum*) kilvellä aseistetut taistelijat kamppailivat puolestaan gladiaattoritaisteluissa. M. tunsi vastenmielisyyttä kumpaakin huvitusta kohtaan ja pyrki vähentämään gladiaattoritaistelujen määrää ja julmuutta supistamalla rahoitusta sekä suosimalla kamppailunäytöksiä, joissa ei pyritty vastustajan sur-

maamiseen. Vrt. kuitenkin 6, 46, missä M. ei huomiota herättävästi ilmaise minkäänlaista paheksuntaa gladiaattorinäytösten raakuutta kohtaan.

[6] Diognetos oli tulevan keisarin maalauksen opettaja, joka näyttää ensimmäisenä ohjanneen M:n filosofian harrastuksen pariin. Tradition mukaan M. oli tuolloin 12-vuotias. *Historia Augustan* (HA) elämäkerta kertoo (2, 6), että intomielinen nuori M. olisi mieluiten nukkunut paljaalla lattialla, mutta suostui äitinsä toivomuksesta vuodalla peitettyyn patjaan. Bakkheios oli platonisti, mutta muut mainitut filosofian opettajat ovat tuntemattomia, joskin Hadot lukee "Tandasidoksen" tilalla "Basileides", joka muualla on nimetty M:n opettajaksi. Platonistin esiintyminen M:n opettajien joukossa on kiintoisaa hänen ajattelunsa platonistissävyisten piirteiden kannalta. Viiriäistappelut olivat suosittu, mutta rahvaanomaisena pidetty ajanviete jo klassisen kauden Kreikassa. Viiriäiskukkojen ympärille piirrettiin ympyrä, ne usutettiin toistensa kimppuun, ja ensimmäisenä ympyrän ulkopuolelle joutunut hävisi. Ks. Pollux, "Sanakirja" 9, 107–9.

[7] Quintus Junius Rusticus oli valtiomies ja käytännön stoalainen, joka vaikutti ehkä vahvimmin tulevan keisarin filosofisen elämänkatsomuksen muotoutumiseen. "Sofistinen intoilu" viittaa retoriikkaan, sillä Marcuksen aikana kukoistanut toinen sofistiikka oli kaunopuheisuuden kultti, ei filosofian. "Parannukseen kannustavat kirjoitelmat" (*protreptika*) olivat kir-

jallinen genre, joka yleensä puolusti filosofian, mutta joskus jonkin muunkin tiedonalan, tarpeellisuutta. Rusticukselta Marcus sanoo oppineensa välttämään myös filosofian pinnallisia muotoja, abstraktien aiheiden käsittelyä teorian tasolla ja teatraalista filosofisten hyveiden itsetehostusta. Stoalaisen Epiktetoksen "muistiinpanot" voivat tarkoittaa meille (osittain) säilyneitä Arrianoksen *Keskusteluja*, mutta myös Rusticuksen omia muistiinpanoja Epiktetoksen luennoilta, joille tämä ainakin kronologian puolesta on saattanut osallistua.

[8] Apollonios oli Khalkedonista kotoisin ollut ja omana aikanaan kuuluisa stoalainen filosofi, jonka luentoja Marcus oli kuunnellut jo teini-iässä ja jonka Antoninus Pius kutsui myöhemmin takaisin Roomaan opettamaan Marcusta säännöllisesti. Eräät lähteet tekevät pilaa Apollonioksen rahanahneudesta ja ylimielisestä asenteesta, mutta tulevaan keisariin filosofi näyttää tehneen syvän vaikutuksen.

[9] Sekstos oli kotoisin Kreikan Khaironeiasta ja kuuluisan moraalifilosofin Plutarkhoksen nuorempi sukulainen. Plutarkhos itse oli platonisti, joka hyökkäsi kirjoituksissaan stoalaisuutta vastaan, Sekstos puolestaan oli stoalainen. M. näyttäisi olleen Sekstoksen oppilas vasta aikuisiällään. "Perheenisän johtama talous" saattaa olla viittaus ihanteelliseen käsitykseen hallitsijan roolista valtiossa: hän on kuin suuren perheen *pater familias*. Luonnon mukaisesta elämästä ks. 1, 17 ja selitys.

[10] Syyrian Kotiaionista kotoisin ollut Aleksanteri oli M:n kreikan opettaja ja Homeroksen tutkija, joka opetti myös toisen sofistiikan kuuluisaa puhujaa Ailios Aristeidesta. Aristeides kuvaa opettajansa ansioita lavealti muistokirjoituksessa ("Aleksanterin hautajaispuhe"). Barbarismi tarkoitti antiikin kieliteoriassa sanaa, joka ei kuulunut normaaliin kreikan kieleen, ja solesismi tarkoitti lauseopillista virhettä.

[11] Afrikkalaissyntyinen Marcus Cornelius Fronto oli tulevan keisarin opettaja lähinnä retoriikassa ja oman aikansa suurimpia oikeuspuhujia. Fronton puheet ovat kadonneet, mutta hänen kirjeenvaihtoaan on säilynyt, joukossa kymmenittäin sekä Fronton kirjeitä M:lle että M:n kirjeitä Frontolle. "Patriiseilla" M. näyttää tarkoittavan vanhaa roomalaista aristokratiaa, joskin varsinaiset tasavallan ajalta polveutuvat patriisisuvut olivat hänen päivinään katoamassa. Sen sijaan keisarit saattoivat myöntää *patriciuksen* tittelin suosionosoituksena. Myös Fronto toistaa kirjeissään saman näkemyksen vanhojen roomalaisten tunnekylmyydestä; sen merkityksestä ks. johdanto.

[12] Tarkoitettu Aleksanteri Platonisti lienee keisarin kreikankielisenä sihteerinä toiminut puhuja. Olen käyttänyt käännöksessä stoalaisesta termistä *kathêkon* (lat. *officium*) perinteistä vastinetta "velvollisuus". Kirjaimellisesti sana tarkoittaa asiaa, joka tulee jonkin osaksi, ja siten tehtävää. "Velvollisuuksia" voi siten olla myös eläimillä. Stoalaisessa etiikassa ihmisen velvol-

lisuudet määräytyvät ensinnäkin yleisten lajiominaisuuksien ja toiseksi erilaisten yksittäisten suhteiden (vanhemmat, sukulaiset, valtio) mukaan.

[13] Cinna Catulus oli stoalainen filosofi, jonka HA mainitsee kerran, mutta muuten hän on tuntematon. Athenodotos oli Fronton opettaja ja puhuja Domitius Afer mahdollisesti Athenodotoksen opettaja. M:n rakkaus lapsiaan ja perhettään kohtaan käy ilmi monista kirjeistä Frontolle.

[14] Severus on luultavasti Claudius Severus, jonka poika nai yhden keisarin tyttäristä. Käsikirjoituksissa nimeä edeltävät sanat "minun veljeltäni", jotka on poistettu oletettuna selityksenä väärälle lukutavalle "Verus" (sc. L. Verus, M:n adoptioveli). Publius Clodius Thrasea Paetus ja tämän vävy Helvidius Priscus vastustivat keisarin itsevaltiutta sekä senaatin merkityksen ja poliittisten vapauksien kaventamista Neron aikana. Edellinen pakotettiin itsemurhaan, jälkimmäinen teloitettiin. Samaten itsemurhaan päätynyt nuorempi Cato ja Marcus Junius Brutus vastustivat Caesarin vallantavoittelua. Jälkimmäinen oli tunnetusti Caesarin murhaan johtaneen salaliiton kantava voima. Dion on joko Sisilian Syrakusan hallitsija, joka pyrki noudattamaan poliitikkona opettajansa Platonin idealistista ohjelmaa, tai sitten Dion Kultasuu, toisen sofistiikan puhuja ja filosofi. Kaikilla mainituilla henkilöillä oli kiinnostusta filosofiaan ja – Dionia lukuun ottamatta – erityisesti stoalaisuuteen, ja he

hakivat filosofiasta perusteita poliittisen vapauden puolustamiselle ja tyrannian vastustamiselle. Dion Kultasuuta lukuun ottamatta kaikki olivat myös jonkinlaisia filosofian marttyyreita. "Tasavalta" on tässä käännös käsitteelle *isonomos politeia*, mikä tarkoittaa valtiota, jossa kaikkia koskee sama laki ja kaikilla on samat oikeudet. "Keisarikunta" on puolestaan käännös sanalle *basileia*; Rooman keisareista käytettiin toisinaan vanhaa kreikkalaista sanaa *basileus*, "kuningas".

[15] Claudius Maximus on jälleen yksi Marcukseen vaikutuksen tehneistä stoalaisista filosofeista. Kappaleen viimeisten sanojen lukutapa on epävarma.

[16] *Isältäni:* M. tarkoittaa adoptioisäänsä ja edeltäjäänsä, keisari Antoninus Piusta, jonka hyveitä Marcus kuvaa ihannoivaan sävyyn myös kappaleessa 6, 30. Piuksen hyveellisyys asettuu epäsuorasti vastakkain hänen edeltäjiensä monenkirjavien paheiden kanssa, jotka M. epäilemättä hyvin tunsi historiankirjoista ja Hadrianuksen osalta ehkä omasta kokemuksesta.

rakkausjuttujen lopettaminen nuorukaisten kanssa: Roomalaisajan stoalaiset paheksuivat yleensä kaikkea homoseksuaalista käytöstä, myös varhaisessa stoalaisuudessa hyväksyttyä ja jopa ihannoitua poikarakkautta. Roomassa poikarakkaudella ei ollut samaa romanttista auraa kuin Kreikassa, mutta sitä harrastettiin silti laajalti, myös keisarin palatsissa. Antoninuksen edeltäjä Hadrianus oli filhelleeninä tunnettu tällaisista mielty-

myksistä, ja hänen traagisesti nuorukaisen hukkumiseen Niilillä päättynyt rakkausjuttunsa kauniin Antinooksen kanssa on kuuluisa.

ettei hän vaatinut ystäviään jne.: Keisarin "ystävillä" tarkoitetaan poliittista lähipiiriä hovissa, ei niinkään henkilökohtaisia ystäviä.

Loriumista ...Lanuviumissa: Piuksella oli maatila (*villa*) Lanuviumissa ja Loriumissa. M:n nuoruuden kirjeet Frontolle on usein kirjoitettu maalta, missä hän vietti huoletonta ja tervehenkistä elämää ja osallistui perheineen mm. rypälesadon korjuuseen.

[17] *sellainen mielenlaatu:* M. viittaa monisanaisesti taipumukseensa suuttua herkästi, mikä tulee esiin myös muualla teoksessa. Suuttumus (kr. *orgê* tai *thymos* / lat. *ira*) oli antiikin maailmassa tyypillinen ylempiluokkaisten miesten ja vallanpitäjien pahe, jota vastaan filosofit terapiaohjelmineen hyökkäsivät. Tunnetuin meille säilynyt esitys aiheesta on Senecan *Suuttumuksesta* (*de Ira*).

että olen saanut veljen: M. tarkoittaa adoptioveljeään ja kanssahallitsijaansa Lucius Verusta, joka kuoli vuonna 169. Antiikissa Marcusta selvästi nuorempi Verus esitettiin vakavahenkisen M:n vastakohtana, huikentelevaisena ja kevytmielisenä miehenä. Sikäli kuin tämä ei ollut vain pahojen kielten puhei-

ta, M:n voi ymmärtää tarkoittavan, että veljen esimerkki toimi varoituksena hänelle itselleen.

luonnon mukainen elämä: "Luonnon mukainen elämä" (*bios kata fysin*) on stoalaisen etiikan keskeinen tavoite, joka M:lle tarkoittaa toisaalta aktiivista toimintaa ihmisen omien luontaisten edellytysten mukaisesti, toisaalta alistumista maailmaa hallitsevan ja jumalaan samaistuvan luonnon tahtoon. Ajatus toistuu teoksessa lukuisia kertoja.

että ruumiini on kestänyt: M. näyttää olleen koko ikänsä sairaalloinen. Myöhemmin mainittujen "veren sylkemisen" ja huimauksen lisäksi hän kärsi mm. vaikeista vatsavaivoista ja unettomuudesta. M. kuoli 58-vuotiaana tuntemattomaan sairauteen, joka saattoi olla hänen aikanaan levinnyttä "ruttoa" (ks. 9, 2 ja selitys) tai syöpää. Tunnetuin keisaria hoitaneista lääkäreistä on platonistifilosofi Galenos, jonka mittavasta kirjallisesta tuotannosta on säilynyt huomattava osa.

Benedictaan ... Theodotokseen: Theodotos ja Benedicta ovat luultavasti olleet orjia. Kohdasta näkyy antiikin seksuaalietiikan erityinen piirre: vaikka M. ilmeisesti suhtautui jyrkän kielteisesti homoseksuaalisuuteen tekoina, ei hän nähnyt mitään outoa siinä, että orjapoika oli hänelle samanlainen kiusaus kuin orjatyttökin. Kiintoisa on myös viittaus aikuisiän rakastumisiin, joista emme kuitenkaan tiedä muuta. HA mainitsee, että M:lla oli Faustinan kuoleman jälkeen vain rakastajatar (*concubina*), koska hän ei halunnut lapsilleen äitipuolta.

vaimoni: M:n vaimo, Antoninuksen tytär Faustina kuoli vuonna 175. Hän synnytti miehelleen 30 avioliittovuoden aikana ainakin 14 lasta, mikä ei jätä juurikaan tilaa rakkausseikkailuille, joista häntä antiikissa syytettiin, joten mahdollisesti kyse on jälleen pahansuovista hovijuoruista. Faustina yhdistettiin myös Avidius Cassiuksen kapinaan keisaria vastaan vuonna 175. M:n kommentti vaimostaan on kiittävä, mutta niukka.

"Niin kuin sinä käytät": Tekstin lukutapa on epävarma. M. vietti nuoruusvuosinaan aikaa merenrantakaupunki Caietassa, ja Farquharsonin tulkinnan mukaan, jota käännökseni seuraa, M. siteeraa siellä Apollonin oraakkelilta saamaansa vastausta, jonka merkitys on kuitenkin ulkopuolisille arvoitus; mahdollisesti vastaus tarkoittaisi: "Menestys / onnellisuus on omassa vallassasi". Toisen tulkinnan mukaan kohdan käännös kuuluisi vain: "ja [että olen saanut] eräänlaisen oraakkelivastauksen Caietassa."

taivaan asioiden tutkimukselle: "Taivaan asioiden" (*ta meteôra*) tutkiminen oli antiikin filosofisen fysiikan erikoisala, joka selitti taivaan ilmiöiden syitä. Meille on säilynyt mm. Epikuroksen esitys aiheesta (ns. Pythokles-kirje).

Toinen kirja

[Otsikko] Ensimmäisen ja toisen kirjan väliin sijoitetun "otsikon" perässä on vielä numero yksi. Tämän voidaan katsoa osoittavan, että toinen kirja on itse asiassa alkuperäisen teoksen ensimmäinen ja ensimmäinen kirja puolestaan erillinen kirjoitus. Myös kolmannen kirjan alussa on samantyyppinen otsikko. Otsikoita pidetään yleisesti aitoina, ja mahdollisesti muissa kirjoissa on alun perin ollut vastaavanlainen. Gran-joki, josta suomessa käytetään myös muotoa Hron, on Tonavan sivujoki entisen Tshekkoslovakian ja Unkarin alueella. Kvadit (*Quadi*) olivat tällä alueella asunut germaaniheimo, jota vastaan M. – markomannien ohella – kävi sotaa n. vuosina 170–173. Oletettavasti toinen kirja on siten kirjoitettu tämän sotaretken aikana, mikä saattaa selittää osaltaan kirjassa esillä olevaa kuoleman välittömän läheisyyden teemaa.

[1] *Varhain aamulla sano jne.:* Valmentautuminen ennalta odotettavissa oleviin ikävyyksiin on mm. Epiktetokselta tuttu stoalainen tyyneysharjoitus; vrt. esim. *Käsikirja* 4.

tietämättömiä hyvästä ja pahasta: Stoalaisessa etiikassa ihmisten paheellisuutta selitetään tietämättömyydellä (*agnoia*) siitä, että hyvää on vain hyve ja pahaa on vain pahe. Hyve puolestaan määritellään tiedoksi, yleensä tiedoksi oikeasta toiminnasta. Paheellisuuden tärkein ilmentymä ovat tunteet (*pathê*), jotka käsitetään virheellisiksi arvostelmiksi hyvästä ja pahasta:

halutessaan, pelätessään ja kokiessaan nautintoa tai tuskaa ihminen on muodostanut virheellisiä uskomuksia tavoittelemiensa tai karttamiensa asioiden hyvyydestä tai pahuudesta. M:n käsitys tunteista on kuitenkin osin toisenlainen; ks. johdanto.

että hyvän luonto on jalo: Hyvä samaistuu stoalaisessa ajattelussa "jaloon" tai "kauniiseen" (*kalon*) ja paha "alhaiseen" tai "häpeälliseen" (*aiskhron*).

minulle sukua: Kaikki ihmiset ovat sukua keskenään, koska kaikki ovat osallisia samasta jumalallisesta järjestä (*nous* tai *logos*), ja tämä sukulaisuus velvoittaa ihmiset keskinäiseen rakkauteen ja oikeudenmukaisuuteen. Samaa osallisuutta järjestä tarkoitetaan myös yhteisellä "kohtalonosalla".

[2] *lihaa ja henkeä ja johtosielu:* M:n antropologiassa toistuvat kolme elementtiä: liha, henki eli *pneuma* eli sielu laajemmassa merkityksessä sekä johtosielu (*hêgemonikon*). Kaikki kolme ovat aineellisia, kuten koko stoalainen kosmos. Hengityksen ylläpitämä *pneuma* on elämän, liikkeen ja aistihavainnon perusta, ikään kuin ruumiin yhteyteen kuuluva eläinsielu, johon meillä on vain rajallinen valta. Johtosielu on stoalaisten sydämeen (vrt. 3, 16) sijoittama sielukeskus, joka yksin on ihmisen suvereenissa vallassa ja johon ihmisen tulisi ensisijaisesti samaistua. Tässä johtosielussa syntyvät sielun tärkeimmät liikkeet, arvostelmat ja niihin erottamattomasti liittyvät toimintapyrkimykset.

hermojen, laskimoiden ja valtimoiden: Vaikka antiikin lääketiede ei tuntenut verenkierron teoriaa, valtimot ja laskimot

erotettiin tarkasti ja niillä ajateltiin olevan eri tehtävä ruumiissa. M:n lääkärin Galenoksen platonistisessa fysiologiassa laskimot kuljettavat maksasta ruumista ravitsevaa verta, kun taas valtimot kuljettavat veren ohella sydämestä muualle ruumiiseen *pneumaa*, jalostunutta hengitysilmaa, joka tekee ruumiin eläväksi ja voimakkaaksi. Valtimoita ja laskimoita pidettiin siten erillisinä järjestelminä, jotka eivät ole suorassa yhteydessä toisiinsa. Hermoista Galenos erotti liike- ja tuntohermot ja piti niiden lähtökohtana aivoja.

pyrkimyksen sätkynukkena: "Pyrkimys" on vastine stoalaiselle tekniselle termille *hormê*, josta tutkimuskirjallisuudessa käytetään usein sanaa "impulssi". *Hormê* on sielullisten olentojen (eläinten ja ihmisten) tarkoituksellisten liikkeiden välttämätön ehto, joka liittyy toisaalta aistihavainnon välittämään informaatioon todellisuudesta sekä toisaalta synnynnäisiin, vaistomaisiin toimintatendensseihin, ennen kaikkea itsesäilytyspyrkimykseen. *Hormê* ohjaa siten esimerkiksi kissan ruokakupille kuppia koskevan aistihavainnon ja sisäisen ravinnonhankkimispyrkimyksen yhteispelinä. Ihmisen *hormê* sisältää lisäksi jonkinlaisen järjen arvostelman elementin, jonka rooli on kuitenkin lähteissä heikosti täsmennetty. Käytännössä *hormê* muodostaa usein eräänlaisen sielun eläintason, jota järki hallitsee yläpuolelta, mutta koska stoalaiset eivät halunneet olettaa sielua tällä tavoin kerrostuneeksi, järki ja *hormê* pyrittiin sulauttamaan yhteen. M:lla *hormê* yhdistyy kuvaan sätkynukesta, ja keisari ajattelee tällöin nimenomaan ihmisen vaistomaisia pyr-

kimyksiä kohti ruokaa, juomaa, sukupuolista kanssakäymistä jne. Ihmisen *hormê* on kuitenkin johtosielun funktio ja siten ihmisen omassa vallassa tai pikemminkin omaan tietoiseen valtaan otettavissa. Sätkynukkevertaus on peräisin Platonilta, *Lait* 644d–645c.

[3] *tuolta puolen:* M:lla toistuva ajatus "tuonpuoleisesta" on epästoalainen ja pikemminkin platonistinen. Stoalaisessa fysiikassa kaikki on "tämänpuoleista" ja kosmos yhtenäinen kokonaisuus, jossa jumala on ainetta muovaavan *logoksen* muodossa läsnä kaikkialla. M. näyttää ajattelevan, että jumalmaailma on toisaalta hyveen tavoin perustavasti ihmisen tavoittamattomissa, toisaalta jatkuvasti läsnä ihmisen itsensä sisässä, mutta epätäydellisenä.

alkuaineiden: Stoalainen fysiikka tunnustaa traditionaaliset neljä peruselementtiä (*stoikheia*, tässä käännöksessä "alkuaineet"), tulen, veden, maan ja ilman. Toisin kuin epikurolaiset, stoalaiset käsittivät aineen äärettömästi jaettavaksi. Luonnon peruselementit eivät ole pysyviä, vaan muuttuvat toisikseen. Perustavin elementeistä on tuli, josta muut elementit syntyvät ja joksi ne maailmanpalossa palaavat. Kuitenkin ainoastaan kvaliteetiton aine sellaisenaan on ikuista. Sana *stoikheion* ei kuulu epikurolaiseen fysiikkaan, mutta kohdassa 10, 7 M. käyttää sitä poikkeuksellisesti tarkoittamaan atomeita.

suopeana: M. käyttää juhlallista ja vahvan uskonnollisväritteistä sanaa *hileôs*, "suopea" tai "lepytetty", kuvaamaan sekä

jumalan asennetta ihmiseen että ihmisen oikeaa asennetta jumalaan ja tämän tahtoon. Nämä merkitykset yhtyvät silloin, kun ihminen saa pysymään suopeana oman sisäisen *daimoninsa*, joka on hänen oma sielunsa.

[4] *valumana:* M. käyttää erikoista sanaa *aporrhoia*, "valuma", kuvaamaan jumalan ja ihmissielun suhdetta. Ihmissielu ja erityisesti sen johtosielu on kosmosta hallitsevan *logoksen* pieni palanen.

[5] *järjen ... tunteiden:* Järjen (*logos*) ja tunteiden (*pathê*) vastakkainasettelu on stoalaisessa etiikassa toistuva teema. On tärkeä huomata, että kuitenkin myös tunteet ovat klassisessa stoalaisessa sielumallissa järjen liikkeitä, joskin ne ovat "järjettömiä", oikein toimivan järjen vastaisia.

tasaisena virtaavaa ... elämää: Ajatus hyvästä elämästä "tasaisena virtana" (*eurhoia*) on peräisin stoalaisen filosofian isältä Zenonilta. Ihmiselämän tasaista virtaa häiritsevät alinomaiset tunteet ja intohimot, joista vapautuminen on onnellisuuden ehto.

[6] *asetat oman onnesi toisten sielujen varaan:* Ts. pidät onnellisuutesi tekijöinä sellaisia asioita, jotka ovat toisten vallassa.

[7] *ulkopuolelta luoksesi tunkeva:* M:n ajattelussa toistuu jyrkkä vastakkainasettelu ulkopuolisen maailman ja ihmisen sisäisen koskemattomuuden välillä. Ulkomaailma ei tule itse luok-

semme, vaikka aistimme eivät voikaan *pneuma*sielun tasolla olla rekisteröimättä sen tapahtumia, vaan johtosielumme kurkottaa itse kohti ulkomaailmaa. Jos johtosielu pysyy aloillaan, pysyy myös ulkomaailma ihmisen todellisen itsen ulkopuolella.

[9] Kaikkeuden luonto ja ihmisen oma luonto ovat perimmältään samaa, sillä jälkimmäinen on edellisen osa. Kuitenkin etiikassa oikea asenne näihin kahteen eroaa: ihmisen on hyväksyttävä ja alistuttava kaikkeuden luonnon tahtoon ja sen hänelle jakamaan osaan, mutta toimittava aktiivisesti oman luontonsa mukaan. Oma luonto on se osa kaikkeuden luontoa, jonka aktiivinen toteuttaminen on ihmisen vallassa, mutta toisaalta sekin on alistettu yleiselle kohtalon laille eikä paha ihminen siten voi olla olematta paha.

[10] Theofrastos oli Aristoteleen oppilas, jonka laaja tuotanto on suurimmaksi osaksi kadonnut. M:n esittämä ajatus lienee peräisin jostakin Theofrastoksen teoksesta. Puhe "löyhästä mielestä" viittaa siihen, että stoalaisten mukaan kaikki rikkomukset (*hamartêmata*) ovat yhtä vakavia eikä niitä voi siksi verrata, koska paheellisuudessa ei ole asteita. Stoalaisena M. ei voi myöskään hyväksyä Theofrastoksen psykologiaa, jossa rikkomusten takana ovat kaksi platonistisen sielumallin irrationaalista voimaa, halu (*epithymia*) ja kiivaus (*thymos*). "Kutistuminen" (*systolê*) on viittaus stoalaiseen tunneteoriaan, jossa tuska ymmärrettiin tällaiseksi sielun liikkeeksi ja nautinto puolestaan sielun "laa-

jentumiseksi". Mahdollisesti M. ei ollut lukenut Theofrastosta suoraan vaan jonkun stoalaisen kirjoittajan välityksellä.

[11] M. puolustaa jaksossa stoalaista kaitselmusoppia niitä ajattelijoita vastaan, jotka katsoivat hyvän ja pahan epäoikeudenmukaisen jakautumisen maailmassa osoittavan, että jumalat, mikäli heitä on, ovat välinpitämättömiä tai kyvyttömiä korjaamaan tilannetta. M:lle tieto kaitselmuksen olemassaolosta riittää osoittamaan hyvän ja pahan rajat: hyvää tai pahaa ei ole mikään, mikä ei riipu ihmisestä itsestään, eikä toisin voisi olla. *vaiva ja nautinto:* M. käyttää sanaa "vaiva" (*ponos*) tavanomaisen "tuskan" (*lypê*) sijasta "nautinnon" (*hêdonê*) säännönmukaisena vastaparina. Pari *ponos* / *hêdonê* näyttää olleen kyynikoiden ja kyreneläisten käytössä, mutta ei kuulu stoalaisten standardinmukaiseen tunneluokitukseen. *Ponos* sisältää vahvemman ruumiillisen kärsimyksen vivahteen kuin *lypê* ja sopii siten M:n taipumukseen nähdä *pathokset* ruumiin ja alemman sielun tasolle kuuluvina.

[12] *Miten ihminen koskettaa jumalaa:* Vrt. 12, 2.

[13] *"etsii maan onkaloita"*: Sitaatti on Pindarokselta, jostakin kadonneesta tekstistä. M. lienee saanut sen Platonin välityksellä, joka siteeraa kohtaa *Theaiteoksessa* (173e).

jumalhengen: "Jumalhenki" on vastine M:n sanalle *daimôn*. Stoalaiset uskoivat yleisesti erilaisiin henkiolentoihin, mutta ih-

misen sisässä oleva *daimôn* tarkoittaa ihmisen johtosielua, joka on osa kosmista *logosta* sen korkeimmassa olomuodossa, tietoisena järkenä, mutta joka kykenee nousemaan sen tasolle vain ollessaan puhdas ja hyveellinen.

kyvyn erottaa valkoinen ja musta: Tietämättömyys hyvästä ja pahasta on eräänlaista sisäistä sokeutta.

[14] *toistuu sykleittäin:* M. viittaa stoalaiseen oppiin ikuisesti paluusta. Stoalaiset käsittivät ajan sykleiksi, jotka päättyvät maailmanpaloon (*ekpyrôsis*). Tällöin kaikki aine muuttuu tuleksi ja *logos* vetäytyy itseensä muodossa, joka käsittää vain olemassa olevan siemenet, ei mitään aktuaalisena. Jokaisessa syklissä kaikki maailman tapahtumat toistuvat täsmälleen samanlaisina, koska jumalalla ei ole mitään syytä muuttaa alkuperäistä ja parasta mahdollista järjestystä.

[15] 300-luvulla eKr. elänyt filosofi Monimos kuuluu varhaisiin kyynikoihin. Diogenes Laertios (DL) esittää hänen elämäkertansa. Monimos näyttää olleen tietoteoreettinen skeptikko, jolle kaikki totuudet ovat suhteellisia, ja siten kaikki on vain "käsitystä" (*hypolêpsis*). Mitä Monimokselle sitten vastataan? Emme tiedä, mutta voimme kuvitella vastaväitteen kuuluvan: "Sittenhän myös tuo sinun käsityksesi on totta vain sinulle itsellesi ja samanlaista harhaa kuin muidenkin ihmisten monenkirjavat väitteet." M. haluaa kuitenkin nähdä kyynikon sanoissa totuuden siemenen: stoalaisille asiat itsessään ovat moraali-

sesti neutraaleja hyvettä ja pahetta lukuun ottamatta, mutta ihmisten käsitykset niistä värittävät maailman hyvän ja pahan väreillä.

[16] M. erottelee kappaleen lopussa käsitteet maali (*skopos*), päämäärä (*telos*) ja kiintopiste (*anafora*). Päämäärä tarkoittaa ihmisen lopullista ja korkeinta päämäärää, joka stoalaisessa filosofiassa on elämä luonnon mukaan. Tässä sitä kuvataan kansalaisuudella "kunnianarvoisimmassa kaupungissa", mikä tarkoittaa koko kosmosta, jonka kansalaisia kaikki järkiolennot, ihmiset ja jumalat, ovat. Tämä päämäärä on viime kädessä kaiken oikean toiminnan kiintopiste. Ajatus ihmisten muodostamasta maailmanvaltiosta periytyi stoalaisille kyynikoilta. Stoalaiset kehittivät edelleen ajatusta universaaleista moraalilaeista ja ihmisten yhtäläisestä arvosta, missä voidaan nähdä modernin ihmisoikeusajattelun juuret; tästä stoalaisen ajattelun puolesta ks. Schofield 1991. "Maali" voi olla jokin alempi tavoite, johon toiminta viittaa ja joka puolestaan viittaa edelleen lopulliseen päämäärään.

Kolmas kirja

[Otsikko] Carnuntum oli roomalaisten sotilastukikohta Tonavan varrella lähellä Wieniä, ja sieltä käsin keisari kävi sotaansa kvadeja ja markomanneja vastaan. Myös kolmas kirja on siten ilmeisesti kirjoitettu sodan melskeissä. Tekstissä näkyvät edelleen ajatukset kuoleman lähestymisestä ja vanhenevan keisarin kiireestä aloittaa viimeinkin filosofinen elämä.

[1] Jakso sivuaa stoalaisten kirjoittajien harvemmin käsittelemää kysymystä järjen heikkenemisestä ruumiin vanhenemisen myötä. Stoalaiset kokivat ongelmalliseksi suvereeniksi oletetun johtosielun riippuvaisuuden lihasta – sehän oli pala jumalaa –, mutta käytännön kokemus puhui omaa kieltään. M. ajattelee, että kaikki sielun kasvi- ja eläintason toiminnot voivat vanhuudessa pysyä ennallaan, mutta järjen kyky muodostaa oikeita uskomuksia vaikutelmista ja velvollisuuksista voi heikentyä ratkaisevasti; samanlaisesta ajatuksesta vrt. Seneca, Kirje 58, 35–36. Yksi näistä velvollisuuksista on stoalaisessa etiikassa velvollisuus surmata itsensä silloin, kun hyveellinen elämä ei enää ole mahdollista ruumiin raihnaisuuden tai sietämättömien kipujen vuoksi. Itsemurha oli stoalaisessa etiikassa sallittu, mutta sillä piti olla järjelliset perusteet. Koulun oppi-isät Zenon Kitionlainen ja Kleanthes toimivat tradition mukaan esimerkkeinä ja surmasivat itsensä hyvin eleettömästi vanhoilla päivillään. Myös M:n kerrottiin sairautensa loppuvaiheessa paastonneen jouduttaakseen kuolemaansa.

[2] *luonnon tapahtumien sivutuotteilla:* Stoalaiset käyttivät käsitettä *epigignesthai* ("tulla päälle", "olla sivutuote") kuvaamaan eräiden luonnon ilmiöiden välisiä suhteita. Termi tarkoittaa riippuvuussuhdetta, jonka täsmällistä laatua lähteet eivät valitettavasti määrittele. Tällainen suhde vallitsee esimerkiksi eläinten luonnollisten toimintojen toteuttamisen ja niiden kokeman nautinnon välillä; vrt. DL 7, 85. Huomattakoon, että *epigignesthai* ja *supervenire* ovat etymologisia vastineita.

tunnetta ja syvempää ymmärrystä: M. käyttää poikkeuksellisesti sanaa "tunne" (*pathos*) myönteisessä merkityksessä kuvaamaan kokemusperäistä, erityistä herkkyyttä ja ymmärrystä vaativaa näkemystä luonnon ilmiöiden merkityssuhteista. Keisari erottelee jaksossa luonnon varsinaiset prosessit, joiden voidaan ajatella olevan suoraan luonnon / jumalan tahdon mukaisia, ja näihin liittyvät sivuilmiöt, joita luonto / jumala ei ole tarkoittanut suoraan, vaan jotka ovat seurausta luovan luonnon mahdollisuuksien rajallisuudesta. Tässä M. näyttäisi kehottavan antamaan näille ilmiöille jopa saman eettisen ja esteettisen arvon kuin luonnon suoran tahdon ilmentymänä olemassa olevalle, mikä on klassisesta stoalaisuudesta poikkeava kanta.

omissa orjapojissaan: Roomalaisen homoerotiikan tavanomainen ilmentymä olivat suhteet nuoriin orjapoikiin, koska Roomassa ei koskaan syntynyt vastaavaa miesten ja vapaasyntyisten poikien romanttis-eroottisten suhteiden "pedagogista" tai peräti filosofista ihannetta kuin Kreikassa.

[3] Hippokrates oli antiikin kuuluisin lääkäri, jonka parannusteoista kerrottiin legendoja ja joka elämäkertatietojen mukaan kuoli hyvin vanhalla iällä. "Kaldealaisilla" tarkoitettiin babylonialaisia tähtientutkijoita ja astrologeja. Filosofi Herakleitoksesta kerrottiin (DL 9, 3–4), että hän sairastui vesipöhöön ja todettuaan lääkärit kyvyttömäksi hoitamaan vaivaansa peitteli itsensä lehmänlannalla ja kuoli. Tarina vesipöhöstä perustunee Herakleitoksen aforismiin: "Sielulle on kuolema tulla vedeksi." Demokritos, abderalainen luonnonfilosofi, kuoli tradition mukaan vanhuuteen 109-vuotiaana, joten mahdollisesti M. sekoittaa hänet "loistautiin" kuolleeseen Ferekydeeseen (DL 1, 118). Sokrateen surmanneet "loiset" viittaavat filosofin syyttäjiin ja tämän kuolemaan tuominneeseen Ateenan kansaan.

[4] *kilpaurheilija kaikkein suurimmassa kilvassa:* M. käyttää Epiktetoksen usein toistamaa vertausta filosofista kilpaurheilijana ja elämän eettisestä kilvoittelusta suurena urheilukilpailuna; vrt. esim. *Käsikirja* 29 ja 51. Tässä taistelu mielenrauhan ja tunteettomuuden (*apahteia*) saavuttamiseksi vertautuu painiotteluun.

[6] *oikeudenmukaisuus, totuus, kohtuullisuus, urhoollisuus:* M. luettelee neljä standardinmukaista stoalaista kardinaalihyvettä. Kuitenkin "totuus" on luettelossa korvannut perinteisen "järkevyyden" (*fronêsis*). Hadot on analysoinut muutoksen syitä: vaikka M. tunnistaa lukuisia eri hyveitä (vrt. esim. 3, 11), tär-

keimpiä näistä hänelle ovat oikeudenmukaisuus, totuus ja kohtuullisuus. Tämä puolestaan johtuu siitä, että M. oli omaksunut Epiktetoksen kannattaman ja ilmeisesti kehittämän uustulkinnan perinteisestä filosofian kolmijaosta logiikkaan, etiikkaan ja fysiikkaan. Logiikasta on Epiktetoksella tullut ennen muuta vaikutelmien moraalisten tulkintojen totuutta koskeva tiede, kun taas etiikka koskee velvollisuuksia muita ihmisiä kohtaan ja siten oikeudenmukaisuutta. Fysiikka tutkii kosmosta luonnon ja jumalan tahdon ilmentymänä, ja sen tarkoituksena on opastaa ihmistä hyväksymään tyytyväisenä oma osansa siinä. Siksi fysiikkaan liittyvä hyve on *sôfrosynê*, "kohtuullisuus" tai "kurinalaisuus", joka liittyy läheisesti *apatheiaan*, koska tunteet ovat nimenomaan kapinaa jumalan määräämää järjestystä vastaan. Epiktetoksen mallista ks. *Keskustelut* 3, 2, 1–6 sekä johdanto.

[8] *niin kuin tragedianäyttelijän:* Vrt. 12, 36.

[9] *järjellisen olennon edellytyksiä:* "Edellytykset" on käännökseni stoalaisen etiikan termille *kataskeuê*. Verbi *kataskeuazein* tarkoittaa "valmistamista" tai "luomista", ja *kataskeuê* on luonnon kullekin eläinlajille antama varustus, ikään kuin elämän eväät, jotka määräävät myös sen tarkoituksen. On syytä huomata, että ihmisen *kataskeuê* tarkoittaa hänen edellytyksiään ja ominaislaatuaan ihmislajin edustajana, ei yksilönä.

lupaavat harkitsevaisuutta jne.: Kohdassa näkyvät M:n filosofian kolme pääkohtaa, joihin edellä on viitattu. Harkitse-

vaisuus on logiikan hyve, kaikkien järkiolentojen keskinäisen yhteenkuuluvuuden (*oikeiôsis*) tajuaminen etiikan päämäärä ja jumalien tahdon seuraaminen fysiikan tuoman ymmärryksen korkein tavoite.

[11] *muodosta aina määritelmä tai kuvaus jne.:* Määritelmä ja kuvaus ovat stoalaisen logiikan termejä; niiden määritelmistä ks. DL 7, 60.

"Tämä on tullut jumalalta" jne.: M. erottelee toisistaan jumalan, kohtalon / sattuman ja ihmisten toiminnan tulokset, jotka ovat pohjimmiltaan yhtä. Ihmisillä on kyky kapinoida jumalia vastaan, irrottautua kosmoksen järjestyksestä ja näin vahingoittaa itseään, mutta kuitenkin myös moraalinen kehnous on ihmisille määrätty kohtalo ja jumala käyttää moraalittomasti toimivia oman suunnitelmansa toteuttamisen välineenä. Merkittävämpi on erottelu jumalan ja kohtalon välillä, jotka yleensä stoalaisessa ajattelussa yhtyvät saumattomasti. Tämä palauttaa ajatukset kolmannen kirjan ensimmäiseen kappaleeseen, jossa eroteltiin jumalan suoran tahdon seuraukset sen "sivutuotteista".

yhdentekevissä asioissa: Stoalaisessa etiikassa kaikkea hyveen ja paheen ulkopuolelle jäävää kutsuttiin "yhdentekeväksi" (yleensä *adiaforon*, tässä *meson*). Se on moraalisesti neutraalia, koska se ei ole hyvää eikä pahaa. M. ajattelee tässä ennen muuta vaurautta, erilaisia kunnianosoituksia ja virkoja, joita hän keisarina jakoi alamaisilleen. Tällöin hän pyrki toimimaan kunkin "ansion" mukaan, niin että oikeudenmukaisuus toteutuisi.

[13] *Niin kuin lääkäreillä:* Lääketieteen ja filosofian analogia on hellenistisessä filosofiassa toistuva teema. Filosofia on sielun lääketiede siinä missä varsinainen lääketiede hoitaa ruumista. Erityisen sopivaksi analogian tekee stoalaisessa etiikassa se, että sana *pathos* tarkoittaa paitsi tunnetta, myös sairautta tai täsmällisemmin sairaalloista eli luonnon vastaista tilaa.

[14] *muistikirjasiasi:* M:n viittaus "muistikirjoihin" on kiintoisa. Koska antiikissa kirjakääröt olivat hankalasti käsiteltäviä, lukija saattoi tehdä itselleen muistilappuja lukemastaan ja koota sitaatteja tai parafraaseja kiinnostavista kohdista myöhempää käyttöä varten. Tällaisella tekniikalla voidaan olettaa esimerkiksi Diogenes Laertioksen filosofianhistorian tapaisten kompilaatioteosten käytännössä syntyneen. M:n muistikirjat olivat kaiketi sisältäneet ennen muuta filosofista materiaalia. Historiaa koskevat muistiinpanot lienevät olleet samantapaisia moraaliselta sisällöltään merkittävien anekdoottien kokoelmia kuin esimerkiksi Aulus Gelliuksen teoksen historiajaksot.

[16] "Naisenluontoiset miehet" (*androgynoi*) tarkoittaa passiivisia homoseksuaaleja, joita antiikissa pidettiin täydellisen itsehillinnän puutteen arkkityyppeinä. Heitä paheksuttiin jopa lääketieteessä, jossa tämä taipumus tunnistettiin patologiseksi (vrt. Caelius Aurelianus, "Kroonisista sairauksista" 4, 9). Antiikissa ajateltiin, että jokaiseen sukupuoliaktiin vaadittiin sekä "aktiivinen" että "passiivinen" osapuoli, ja aktiivisuutta pidet-

tiin miehen ja passiivisuutta naisen luonnollisena roolina, kun taas aktin toisen osapuolen sukupuolella oli vähemmän merkitystä. Siksi etenkin miehen "aktiivista" kiinnostusta erityisesti nuoria poikia kohtaan pidettiin yleensä luonnollisena. Ajatukset, että lisääntymisfunktio määräisi sukupuolikäyttäytymisen muotojen "luonnollisuuden", ovat yllättävän harvinaisia, mutta yleistyvät juuri roomalaisajan stoalaisilla. Falaris oli Sisilian Akragaan tyranni 500-luvulla eKr. ja antiikissa usein mainittu esimerkki sairaalloisesta julmuudesta. Keisari Nero puolestaan tunnettiin paitsi julmuudesta, myös nautinnonhalusta ja seksuaalisesta hurjastelusta. Kohdassa näkyy M:n psykologian ajatus sielun kerroksista: järkeäkin voi käyttää väärin, mutta eläimellisen julmat ja nautinnonhaluiset ihmiset eivät ole päässeet edes järjen käyttämisen tasolle, vaan ovat täysin "eläinsielun" pyrkimysten vietävissä.

vaikka yksikään ihminen ei uskoisi: M:n aikalaisten keskuudessa oli erimielisyyttä siitä, oliko keisari sydämestään filosofi vai jotenkin teennäinen (*fictus*); epäilemättä myös keisari itse oli tästä tietoinen. Vaatimattomista elämäntavoistaan tunnetut stoalaiset herättivät usein epäilyksiä tekopyhyydestä.

Neljäs kirja

[1] *se, mikä hallitsee sisällä:* M. puhuu johtosielusta. Sitä tarkoittava kreikan kielen *hêgemonikon* merkitsee kirjaimellisesti "(sielun) hallitseva osa" tai "se mikä johtaa". Vaikka pysyvä hyveen tila on sille "luonnollinen", se on käytännössä saavuttamaton ihanne.

pyrkii valitsemaansa varauksella: Stoalaisten mukaan jokaiseen pyrkimykseen tulee liittää varaus (*hypekshairesis*), mikä tarkoittaa, että toimintaan ryhtyessään ihmisen tulee huomioida, ettei hänen tavoitteensa välttämättä toteudu, koska se ei johtosielun ulkopuolisista tekijöistä riippuvaisena ole hänen vallassaan; vrt. Epiktetos, *Käsikirja* 2. Tällöin hän on jo valmiiksi varautunut epäonnistumiseen eikä se järkytä hänen mielenrauhaansa. Moraaliseen toimintaan riittää, että on yrittänyt parhaansa.

tekee itselleen käyttöainetta: Vrt. 10, 31 ja 35, missä M. vertaa oikein toimivaa ymmärrystä terveeseen vatsaan, joka kykenee ongelmitta sulattamaan kaikenlaisen ruoan.

[3] *silkkaa maallikon puuhaa:* M. käyttää Epiktetoksen tavoin sanaa "maallikko" (*idiôtês*) tarkoittamaan epäfilosofista henkilöä, ei filosofian harrastelijaa, vaan täysin siihen perehtymätöntä.

tämä erotettu lause: M. käyttää stoalaisen logiikan teknistä termiä "erotettu" (*diezeugmenon*) lause, jonka latinankielisestä käännöksestä tulee meidän "disjunktiomme". "Joko kait-

selmus tai atomit" asettaa vastakkain stoalaisen kosmologian ja epikurolaisen luonnonopin, jossa kaikkeuden prinsiippeinä on ääretön määrä atomeja ja tyhjää tilaa. Sattuman ohjaamina nämä atomit muodostavat epälukuisen määrän maailmoja, joista omamme on yksi. M:n disjunktio näyttäisi olevan pitemmän argumentin alku. Hadot'n mukaan kyseessä on argumentti, joka osoittaa, ettei stoalainen filosofi muuttaisi elämäntapaansa, vaikka eläisikin epikurolaisessa, sattumaan perustuvassa kosmoksessa; vrt. 9, 28 ja 12, 4. Tämä ei kuitenkaan tarkoita todellista skeptisismiä, sillä M. viittaa tuntemiinsa todistuksiin stoalaisen kosmologian puolesta. M:n usko jumalaan ja kaitselmukseen näyttää olleen vahva, mutta sen sijaan sielun kuolemanjälkeisestä kohtalosta hän oli epävarma.

sileästi tai rosoisesti liikkuvaan henkeen: Sielun "sileä" ja "rosoinen" liike ovat kyreneläisen hedonistikoulun nautinnolle ja vaivalle antamat määritelmät (DL 2, 86). Vaikka näiden pitäisi stoalaisen opin mukaan olla uskomuksia, M. sijoittaa ne ruumiiseen tiukasti liittyvän *pneuman* tasolle, jonka yläpuolella järjen on mahdollista pysytellä.

[4] *myös laki on yhteinen:* Stoalaiset uskoivat, että paheellisuudestaan huolimatta kaikki ihmiset ovat järkiolentoja, joiden toiminnassa todellinen järkiluonto näkyy tunteiden takaa. Ihmiset tavoittelevat hyvettä luonnostaan, eikä heidän paheellisuutensa ole hyveen vieroksumista, vaan sen tavoittelussa epäonnistumista. Tämän vuoksi luonnon todellinen tahto voidaan

nähdä moraalisäännöissä ja lainsäädännössä, jonka stoalaiset ajattelivat olevan kaikilla kansoilla samantapainen. Historiallisesti vaikutusvaltainen ajatus luonnonoikeudesta tuli kirjatuksi myös roomalaiseen lakiin; vrt. esim. Gaiuksen *Institutiones* 1, 1, jossa "kansainvälisen" oikeuden (*ius gentium*) perustana on yhteinen inhimillinen järki. Usko lain oikeudenmukaisuuteen perustui ehkä käsitykseen, että laki oli muovautunut pitkän ajan kuluessa ja useiden henkilöiden vaikutuksesta, jolloin irrationaalisten impulssien vaikutus oli minimoitu; roomalaiset stoalaiset olivat tyypillisesti tasavaltalaisia ja kaikkinaisen itsevaltiuden vastustajia. Kappaleen lopun suluissa oleva lause on yksi Epikuroksen luonnonopin peruslaki, jonka myös stoalaiset hyväksyivät.

[15] M. ajattelee ehkä ihmisiä, joista jokaisen kuolema on jumalan suunnitelman mukainen ja siten kuin uhrilahja alttarilla, mutta kaunis aforismi on kenties paras jättää ilman selitystä.

[18] Lainausmerkeissä oleva katkelma lienee sitaatti tuntemattomalta runoilijalta.

[19] *tietyn hyödyntavoittelun mielessä:* M:n ilmaus *di' oikonomian tina* on tuottanut kääntäjille päänvaivaa. Ymmärrän sen tarkoittavan, ettei kiitos sinänsä ole ihmiselle mitään, mutta kansansuosion avulla hän voi tavoitella muita, merkittävämpiä päämääriä.

Kappaleen lopusta saattaa puuttua jotakin, ja lukutapa on epävarma.

[20] *löyhässä mielessä kauniiksi sanottua:* Stoalaisille *kalon*, "kaunis", tarkoittaa nimenomaan moraalista hyvää, ja siksi M. tarkentaa puhuvansa myös "löyhässä mielessä" kauniiksi sanotuista asioista; vrt. 2, 10 ja selitys.

[21] *ikuisista ajoista alkaen:* "Ikuisista ajoista" puhumista ei tule tulkita kirjaimellisesti, sillä kaikki yksilöllinen katoaa jokaisessa maailmanpalossa. Stoalaisen opin mukaan ihmisten, erityisesti hyvien ihmisten, sielut saattoivat säilyä kuoleman jälkeen jonkinlaisina henkiolentoina, koska ne ovat aineellisia kappaleita. M. itse on hyvin epävarma siitä, mikä ihmistä odottaa kuoleman jälkeen.

ainepuoleen ja syypuoleen: Aineeseen ja syyhyn jakaminen on M:n usein toistama menetelmä todellisuuden tarkastelussa. Passiivinen aine ja aktiivinen *logos* ovat stoalaisen fysiikan kaksi suurta prinsiippiä, jotka näkyvät toisiinsa liittyneinä kaikkialla luonnossa. Tässä menetelmä näyttäisi tarkoittavan vain sielun ja ruumiin käsitteellistä erottamista toisistaan.

[22] *tavoittavuudesta:* "Tavoittavuus" on stoalaisen tietoteorian tekninen termi. Tavoittava vaikutelma (*katalêptikê fantasia*) tavoittaa kohteensa sellaisena kuin se on ja välittää näin oikean kuvan todellisuudesta. Stoalaisen viisaan, filosofiassa täydellis-

tyneen ihannehenkilön, kaikki vaikutelmat ovat tavoittavia. Epiktetos antaa kuitenkin termille uutta merkitystä, joka vie sitä tietoteoriasta etiikan suuntaan: tavoittava on vaikutelma, joka välittää kuvan kohteesta / tapahtumasta ilman virheellistä arvoarvostelmaa, jonka ihminen on taipuvainen lisäämään siihen; vrt. *Käsikirja* 45.

[23] Jakso on kirjoitettu rukouksen muotoon. "Kekropsin kaupunki" on Ateena, jonka kuningas myyttinen puolijumala Kekrops oli, ja sitaatti on Aristofaneelta. "Zeuksen kaupunki" on koko maailmankaikkeus, jonka M. mieltää ensisijaiseksi kotimaakseen. Monien stoalaisten tavoin M. käyttää jumalasta / *logoksesta* mutkattomasti mytologian vanhan ylijumalan nimeä.

[24] *hän sanoo:* Kappaleen alun sitaatti on Demokritokselta, fr. 3 Diels–Kranz (osa). Demokritoksen atomistisessa, sattumaan ja fysikaalisten seuraussuhteiden välttämättömyyteen perustuvassa luonnonfilosofiassa ihmisen osaksi jää tavoitella mielenrauhaa, josta Demokritos käytti sanaa *euthymia*, "hyvä mieli".

[27] "Yhteen kasattu sekasoppa" viittaa epikurolaisen kosmologian maailmankuvaan. Sana *kykeôn* tarkoittaa alun perin juomaa, johon on sekoitettu erilaisia aineksia; *Iliaan* reseptin mukaan sen aineksina ovat ohra, juustoraaste ja viini (11, 638–41). M. käyttää kohdassa hyväkseen sanan *kosmos* monimerkityksisyyttä. Sana tarkoittaa alun perin "järjestystä" ja sitten "maail-

manjärjestystä" tai "maailmankaikkeutta" myös ilman mielleyhtymää järjestykseen. Stoalaiset, jotka näkivät kosmoksen yhden ja saman *pneuman*, *logoksen* aineellisen välineen, läpitunkemana kokonaisuutena, uskoivat kaiken olevaisen keskinäiseen sympatiaan (*sympatheia*, "yhdessä kokeminen"), ja näin esimerkiksi taivaankappaleiden liikkeiden katsottiin olevan sympatiassa maan tapahtumien kanssa. Tällainen oppi jätti tilaa ennustustaidon mahdollisuudelle, minkä Epikuros puolestaan jyrkästi torjui.

[29] *yhteisen luonnon järjestä:* "Yhteinen luonto" (*koinê fysis*) tarkoittaa samaa kuin "kaikkeuden luonto" (*tôn holôn / tou holou fysis*), ja sen vastaparina on ihmisen oma luonto, joka hänellä on ihmislajin edustajana ja yksilönä. Näiden kahden saattaminen sopusointuun keskenään on filosofian keskeinen tavoite.

[30] *ilman paitaa:* Viitta ilman paitaa oli Sokrateen, askeettisten kyynikoiden ja mm. stoalaisen Kleantheen vaateparsi. Se poikkesi kreikkalaismiesten tavanomaisesta vaatetuksesta. Kyynikot toivat näkyvästi esiin tämän virkapukunsa, joka mieluusti sai olla reikäinenkin, kun taas Kleantheen paidattomuus huomattiin tarinan mukaan vasta, kun tuuli puhalsi viitan sivuun (DL 7, 169). Antiikin filosofia oli yleensä enemmän tai vähemmän elämänfilosofiaa ja elettyä filosofiaa, ja monet filosofit eivät kirjoittaneet mitään tai suhtautuivat nuivasti kirjasivistykseen.

[32] *Vespasianuksen aikoja … Trajanuksen aikoihin:* Vespasianus oli keisarina vuosina 69–70 ja Trajanus vuosina 98–117.

Näin et joudu lannistumaan jne.: Muunnelma opista varauksella toimimisesta; vrt. 4, 1.

[33] Camillus, Caeso, Volesus ja Dentatus ovat esimerkkejä varhaisen tasavallan aikaisista merkkimiehistä ja suurten sammuneiden sukujen jäsenistä. Scipio ja vanhempi Cato olivat puunilaissotien sankareita. Trajanusta seuranneen Hadrianuksen M. oli tuntenut henkilökohtaisesti, ja Antoninus on hänen kasvatusisänsä Antoninus Pius.

Lainausmerkeissä olevat sanat ovat sitaatti *Odysseiasta* (1, 241), missä Telemakhos kuvaa jäljettömiin kadonneen isänsä kohtaloa.

Kappaleen lopussa M. toistaa jälleen filosofian kolme päämäärää: oikeudenmukaisuus omassa toiminnassa, erehtymättömyys järjen vaikutelmissa ja uskomuksissa sekä tyytyväinen alistuminen kosmoksen tapahtumiin.

[34] Klotho on yksi Kreikan mytologian traditionaalisista kohtalottarista, joka sisartensa Lakhesiksen ja Atropoksen kanssa säätelee ihmisen elämänlankaa. Stoalaisia miellytti tämä kansanperinteeseen kuuluva fatalismi, josta he katsoivat saavansa tukea omalle determinismilleen; vrt. selitys stoalaisten suhteesta lakiin kohdassa 4, 4.

[39] M. poikkeaa kappaleen lopussa Khrysippoksen opista, jonka mukaan moraalisesti yhdentekevien asioiden joukossa on luonnon mukaisia ja siksi tavoiteltavia (terveys, elämä, rikkaus jne.) ja luonnon vastaisia ja siksi kartettavia (sairaus, kuolema, köyhyys jne.).

[41] Sitaatti ei ole peräisin meidän tuntemistamme Epiktetoksen teoksista, mutta *Keskustelujen* neljä viimeistä kirjaa ovat kadonneet.

[46] Kappaleen Herakleitos-sitaatit ovat fragmentit 71–4 sekä 76 (Diels–Kranz). Sitaatit ovat todennäköisesti pikemminkin keisarin tai hänen lähteensä väljiä parafraaseja kuin tarkkoja lainauksia. Herakleitos oli innoituksen lähde varhaisille stoalaisille, jotka lainasivat häneltä mm. ajatuksen tulen, *logoksen* ja sielun yhteydestä sekä maailmanpalosta. Keisaria kiehtoo erityisesti Herakleitoksen tapa korostaa muutosta maailman todellisena olemuksena, ja Herakleitoksen vaikutusta voi nähdä M:n vertauksissa ajasta ja olemisesta alati kuohuen virtaavana jokena.

[48] *Helike ja Pompeji ja Herculaneum:* Herculaneum ja Pompeji tuhoutuivat tulivuorenpurkauksessa vuonna 79 jKr. ja jäivät kokonaan laavan alle. Korintinlahden rannalla sijainnut Helike tuhoutui maanjäristyksessä 373 eKr.

[50] *Maallikolle ominainen:* Pyrkimys kuoleman halveksumiseen on oikeastaan epästoalainen, ja M. pitääkin tällaista harjoitusta "maallikkomaisena", siis tiukassa mielessä epäfilosofisena. Kuolema on yksi luonnon tahtomista tapahtumista eikä sellaisena halveksuttava; vrt. 9, 3. Sen karttaminen sekä elämän, terveyden ja hyvinvoinnin tavoittelu on stoalaisten mukaan luonnollista, sillä nämä seikat toimivat välineinä hyveen toteuttamiselle.

Caedicianus, Fabius, Julianus, Lepidus: M:n luettelemien, ilmeisestikin pitkäikäisyydestään kuuluisien, hahmojen henkilöllisyys on tuntematon.

Viides kirja

[1] *Aamunkoitteessa, kun heräät jne.:* Herääminen näytti tuottavan keisarille vaikeuksia; vrt. 8, 12. M:n tiedetään kärsineen vaikeasta unettomuudesta, mihin hän sai apua vatsavaivoihin käyttämänsä lääkkeen sisältämästä oopiumista, mutta määrät olivat kuitenkin pieniä. Nuorena miehenä askeettisesta elämäntavasta ja opinnoistaan innostunut M. nukkui niin vähän, että Fronto kehotti häntä useasti lepäämään enemmän.

tuntemaan vai toimimaan: M. asettaa toistuvasti vastakkain passiivisen tuntemisen tai kokemisen (*paskhein*) ja aktiivisen toimimisen (*poiein / energein*), jotka usein toistuvat kreikkalaisessa ajattelussa. Ne ovat kaksi Aristoteleen kymmenestä loogis-ontologisesta kategoriasta ja liittyvät myös antiikin seksuaalietiikkaan: sukupuoliaktin aktiivinen osapuoli "tekee" ja passiivinen "kokee"; vrt. selitys kohtaan 3, 16. Miehekkyys edellyttää aktiivisuutta kaikilla elämän osa-alueilla, ja stoalainen *apahteian* ihanne on samoin aktiivisuuden ja maskuliinisuuden ihanne. Stoalaisuutta kuvattiinkin antiikissa "miehekkääksi" filosofiaksi.

[5] M. sivuaa kappaleessa kiintoisasti synnynnäisten henkisten lahjojen ja filosofisen "järjellistymisen" mahdollisuuden suhdetta. "Nerokkuus" on vastine sanalle *drimytês*, joka alun perin tarkoittaa "kitkeryyttä" ja metaforisesti "terävä-älyisyyttä". M. valittaa omaa hidasälyisyyttään, mutta katsoo, ettei sen olisi

pitänyt millään lailla estää häntä edistymästä eettisessä parannuksenteossa. Voidaan kuitenkin huomata, että mm. nopeaälyisyys (*ankhinoia*) esiintyy stoalaisissa hyveiden luetteloissa. On epäselvää, ajattelivatko stoalaiset, että kaikilla ihmisillä on järkensä puolesta samat mahdollisuudet hyveen tavoitteluun.

[6] Hyväntekeväisyyden etiikka kiinnosti monia stoalaisia. Tärkein meille säilynyt aihetta käsittelevä lähde on Senecan "Hyvistä teoista" (*de Beneficiis*). M:n tavoin Seneca korostaa aidon hyväntekijän tietynlaista itsetiedottomuutta, mutta pitää hyvien tekojen vastavuoroista velvoittavuutta jossain määrin ongelmallisena. Kuten useimmiten, M. näyttää olevan tässäkin itse kirjallisena tehokeinona käyttämänsä vuoropuhelun kumpanakin osapuolena.

[8] *Asklepios määräsi jne.:* Asklepios oli kreikkalainen parannustaidon jumala, jonka kulttiin kuului ns. inkubaatio: sairaat tulivat Asklepioksen temppeliin ja saivat unessa jumalalta ohjeet, miten päästä eroon vaivoistaan. Temppelin papisto auttoi unien tulkinnassa. M:n aikalainen, mielikuvitukselliset mittasuhteet saavuttaneesta neuroottisesta luulosairaudesta kärsinyt reettori Ailios Aristeides, on kuuluisin tunnettu yksittäistapaus. Hänen "Pyhät kirjoituksensa" (*Hieroi logoi*) kuvaavat kirjoittajan pitkää sairasjaksoa temppelissä ja lukuisia tuona aikana nähtyjä unia. Jumalan määräämät hoitokeinot ovat M:n esimerkkien tavoin usein varsin rajuja, ulkoilmakylpyjä ja urheilua keskitalvella.

"Tämän se hänelle teki.": M. näyttää viittaavan verbin *ferein* ("tuoda", tässä "tehdä") persoonattomaan käyttöön, jossa subjektiksi ymmärretään viime kädessä jumala tai muu tuonpuoleinen voima. Samoin kreikassa sanottiin toisinaan "Zeus sataa", toisinaan vain "Sataa"; vrt. 5, 7.

[9] *pesusienensä ja kananmunansa:* Ilmeisesti munanvalkuaista käytettiin silmien hoitoon ulkoisesti.

[10] *täydellisesti tavoittamattomissa:* Oppi todellisuuden (kirjaimellisesti "asioiden", *pragmata*) tavoittamattomuudesta (*akatalêpsia*) kuului ennen muuta skeptisille kouluille, joita antiikissa olivat pyrrhonistit sekä myöhempi Platonin Akatemia. Skeptisiä ajatuksia oli myös eräillä esisokraatikoilla sekä kyreneläisillä. Stoalaisen tieto-opin mukaan tavoittavat vaikutelmat (ks. selitys kohtaan 4, 22) ovat mahdollisia ja silloin, kun on kyse puhtaasta havaintokokemuksesta, pikemminkin sääntö kuin poikkeus. Sen sijaan moraalisesti adekvaatit vaikutelmat, joita Epiktetos ja M. ensisijaisesti ajattelevat puhuessaan tavoittavista vaikutelmista, ovat saavutettavissa vasta harjoituksen kautta.

jokainen meidän hyväksymisemme: Hyväksyminen (*synkatathesis*) on jälleen stoalaisen tieto-opin tekninen termi. Vasta hyväksyminen tekee vaikutelmasta (*fantasia*) uskomuksen ja voi siten johtaa toimintaan. M:lla *fantasia* tarkoittaa kuitenkin useammin jo sisäistettyä mielikuvaa tai ajatuskulkua kuin puhdasta aistivaikutelmaa.

elostelijan ... omistuksessa: "Elostelija" (*kinaidos*) tarkoittaa kirjaimellisesti passiivista homoseksuaalia ja siten äärimmäisen nautinnonhaluista ihmistä, jonka nautinnonhalu on kyllin vahva ylittääkseen tällaiseen taipumukseen antiikissa liitetyn häpeäleiman; vrt. 3, 16 ja selitys.

[12] *järkevyys, kohtuullisuus, oikeudenmukaisuus ja urhoollisuus:* Perinteen mukaiset stoalaiset kardinaalihyveet, joiden ulkopuolella ei ole mitään hyvää.

"kaikelta hyvältään": M. viittaa jaksossa komediarunoilija Menandroksen näytelmään "Haamu", josta on säilynyt fragmentti: *Tuleepa mieleeni, poikaseni, ja suo nyt anteeksi, / tämä sananparsi, ettei sinulla ole paikka mihin paskoa / kaikelta hyvältäsi, niin se on.* Kuten kohdasta näkyy, kyseessä oli vakiintunut sananparsi, ei Menandroksen oma keksintö. Ajatukseltaan samantapainen on Diogenes Laertioksen (2, 75) kertoma tarina filosofi Aristippoksesta, joka ylellisessä, mosaiikkien peittämässä asunnossa sylkäisee palvelijan silmille, koska "ei löydä sopivampaa (ts. vähäarvoisempaa) paikkaa".

[13] *Mikään ei estä jne.:* Viittaus stoalaiseen oppiin ikuisesta paluusta, mikä estää puhumasta tiukassa mielessä äärettömästä ajasta; vrt. 2, 14 ja selitys.

[14] *nimitetään suorituksiksi:* "Suoritus" kääntää tässä sanaa *katorthôsis*, jonka alkuperäinen merkitys on "oikaiseminen" tai

"parannus" ja jota Khrysippos ryhtyi käyttämään merkityksessä "moraalisesti oikea teko". Sana on johdannainen adjektiivista *orthos*, "suora", "oikea", ja näin saadaan yhteys "suoraan tiehen"; oikea teko tähtää suoraviivaisesti oikeaan päämäärään.

[15] *ihmisen luonnon täydellistymiä:* Stoalaisten mukaan hyveet ovat ihmisen luonnollisia täydellistymiä (*teleiotês*). Vaikka hyveellisiä ihmisiä ei todellisuudessa olekaan olemassa, vain hyveellinen on normatiivisessa mielessä "luonnollinen" ihminen.

[16] *hovissa voi elää:* M. viittaa useasti hovielämän vastenmielisyyteen. Hän näyttää alati kaivanneen maaseutua ja sitä huolettomuutta, josta oli nuorena saanut nauttia, mutta uskoi vakaasti, että velvollisuudet keisarina oli aina asetettava oman mukavuuden edelle.

huonommat ovat olemassa parempiensa vuoksi: Stoalaiset ajattelivat, että kaikki muu elävä on luotu ihmistä varten, joka järkensä ansiosta on muun luonnon yläpuolella ja suoraan yhteydessä jumalaan. Tämän vuoksi ihmisten ja eläinten välillä ei voi olla minkäänlaista oikeudenmukaisuutta. Etenkin eräät platonistit vastustivat jyrkästi tällaista näkemystä. Eettinen kasvissyönti ei koskaan kuulunut stoalaiseen "luonnon mukaiseen" elämään, vaikka kasvissyöjiä olikin kyynikoissa, joilta luonnon mukaisen elämän ihanne alkujaan oli lähtöisin.

[26] Sileästä ja rosoisesta liikkeestä vrt. 4, 3 ja selitys. Ruumiin ja sielun välillä vallitsee luonnollinen *sympatheia*, minkä vuoksi tieto ruumiin tuskasta ja kivusta saavuttaa sielun. Kipua ei tule M:n mukaan yrittää kieltää, mutta johtosielu ei saa lisätä siihen uskomusta, että kipu olisi jotakin pahaa. Kohdan merkitys on kuitenkin epäselvä; mitä M. tarkoittaa puhuessaan "toisesta" *sympatheiasta*?

[28] *Et ole tragediarunoilija etkä portto:* Kappaleen viimeinen lause on tuottanut ongelmia kääntäjille ja selittäjille, eikä sen yhteyttä edeltävään jaksoon ole nähty. Sana *tragôdos* tarkoittaa tavallisimmin tragedian esiintyjää, mutta toisinaan myös tragedian kirjoittajaa. Ymmärrän ajatuksena olevan: Sinä et voi määrätä, millaisia ihmisten tulee olla (koska vain jumala on todellinen "näytelmäkirjailija"; vrt. 12, 36 ja selitys), mutta sinun ei tarvitse myöskään ottaa vastaan passiivisena mitä tahansa (niin kuin prostituoitu), vaan voit yrittää vaikuttaa asioihin, kuten edellä on kuvattu.

[29] *Huoneessa on savua jne.:* M. puhuu itsemurhasta ja siihen oikeuttavista syistä. Vertaus huoneesta, jossa on savua, on lainattu Epiktetokselta, *Keskustelut* 1, 25, 28.

[31] Sanat lainausmerkeissä ovat mukailtu sitaatti *Odysseiasta* (4, 690), jossa Penelope kuvaa miehensä nuhteetonta käytöstä palvelusväkeä kohtaan.

[33] Runositaatti on Hesiodoksen *Töistä ja päivistä*, säe 197. Hesiodoksella pakenevat Olympokselle jumalien pariin pakenevat Aidos ja Nemesis, Häveliäisyys ja Kosto, ja jättävät paheellisen ihmiskunnan oman onnensa nojaan.

kestäminen ja pidättyminen: Sanat ovat muistuma Epiktetoksen tunnetusta iskulauseesta "Kestä ja pidäty" (*anekhou kai apekhou*).

[36] Kiinnostavassa kappaleessa M. pohtii tehtäväänsä keisarina, jolloin hän joutui edistämään kansalaistensa hyvinvointia asioissa, jotka stoalaisittain katsottuna olivat yhdentekeviä. Hän kieltää itseään kuvittelemasta, että kysymys olisi tällöin hyvästä ja pahasta, ja vertaa itseään vanhukseen, joka lähtee hakemaan lapselle lelua, vaikka hyvin tietää, että se on vain lelu. Mahdollisesti M. viittaa johonkin meille tuntemattomaan tarinaan tai näytelmään; ehkä lapsi oli unohtanut lelunsa johonkin tai se oli otettu häneltä pois, ja kun lapsi sitten oli alkanut itkeä sen perään, hyväntahtoinen vanha mies lähti sitä hakemaan. Ajatus alamaisista lapsina sopii yhteen sen seikan kanssa, että roomalaisessa laissa säilyneet näytteet M:n oikeudenkäytöstä ovat korostetun selkokielisiä, ikään kuin keisari olisi epäillyt kansalaistensa ymmärryskykyä.

Kuudes kirja

[1] *Kaikkeuden aines:* Tässä ja monissa muissa esiintymissään *ousia* ("oleminen", "olemus", "substanssi") merkitsee selvästi samaa kuin *hylê*, "aine", ts. aine käsitteellisesti erotettuna sitä muovaavasta *logoksesta*. Usein sanan merkitys näyttää kuitenkin olevan "se mitä on olemassa", ts. aine ja *logos* yhdessä.

[4] Vastakkain ovat stoalainen oppi äärettömästi jaettavasta, yhtenäisestä ja maailman täyttävästä aineesta, jonka sisällä ei ole lainkaan tyhjää, ja epikurolainen oppi atomeista ja tyhjästä aineellisen maailman perusaineksina. "Höyryksi haihtuminen" viittaa stoalaiseen oppiin maailmanpalosta, jossa kaikki aine muuttuu tuleksi, ja "hajaantuminen" viittaa epikurolaiseen käsitykseen kaikkien atomiyhdistelmien tilapäisyydestä.

[6] *ettei tule samankaltaiseksi:* Sc. samankaltaiseksi väärin tehneen kanssa.

[10] Vastakkain ovat jälleen stoalainen ja epikurolainen luonnonoppi, jossa kaikki syntyy atomien kietoutuessa sattumanvaraisesti toisiinsa ja häviää niiden jälleen irrotessa toisistaan; vrt. 4, 27 ja selitys.

"mullaksi tulla": Lainausmerkeissä oleva sitaatti on peräisin tuntemattomalta runoilijalta.

[13] *voi muodostaa vaikutelman:* M. kirjoittaa sananmukaisesti "vastaanottaa (*labein*) vaikutelma". Kuitenkin tällaisen vaikutelman "saaminen" edellyttää mielen aktiivista työtä, ja M:llä *fantasia* on useammin mielen itsensä rakentama ja jäsentämä kuva kuin pelkkä ulkomaailman kohteiden sieluun painama kuva. Vanhastoalaisesta *fantasian* määrittelystä ks. esim. DL 7, 49–51.

falernolainen viini: Falernum oli roomalaisen maailman hienoimpia viinejä, ja sen synnyinseutu oli Luoteis-Campaniassa.

kastettu kotilon vereen: Arvostettu väriaine purppura saatiin purppurakotilon erittämästä nesteestä, ei kuitenkaan verestä.

Krates sanoo itsestään Ksenokrateesta: Anekdootti, johon M. viittaa, ei ole säilynyt. "Krates" lienee kyynikko Krates, mutta toinen mahdollisuus on Akatemian tämänniminen johtaja. Ksenokrates oli puolestaan Speusippoksen seuraaja Platonin Akatemian johdossa, ja hänet tunnettiin antiikissa kurttuotsaisena moralistina; vrt. DL:n Ksenokrates-elämäkerta. Luultavasti kyyniseen tapaan suorasukainen Krates oli irvaillut nimenomaan Ksenokrateen vakavuudelle ja oletetulle tekopyhyydelle.

[14] Kivikunnan *heksis* ("jännite"), kasvikunnan *fysis* (tässä "kasvu", yleensä "luonto"), eläinkunnan *psykhê* ("sielu") ja ihmiskunnan järjellinen (*logikê*) sielu ovat stoalaisen luonnonopin neljä tasoa, joilla *logos* sitoo läpitunkemaansa ainetta. Vain ylimmällä tasolla *logos* toteutuu aidossa olemuksessaan, tietoisena järkenä. M:n malli ihmisten arvostuksista vaikuttaa huomattavan keinotekoiselta.

[16] *vapaa ... itseriittoinen ... tunteeton:* Vapaus (*eleutheria*), itseriittoisuus (*autarkeia*) ja tunteettomuus (*apatheia*) ovat kolme kyynisestä filosofiasta stoalaisuuteen omaksuttua ihannetta, jotka eivät kuitenkaan kuulu varsinaisiin hyveisiin. "Itseriittoisuus" ei tarkoita omahyväisyyttä, vaan riippumattomuutta muista ihmisistä ja onnellisuuden asettamista itsensä ja oman sielunsa varaan.

[17] *Ylös, alas ja ympäri:* Elementeistä maa, vesi, ilma ja tuli liikkuvat Aristoteleen mallissa ylös ja alas suhteellisen raskautensa mukaisesti ja viides, eetteri, liikkuu ympyräradalla. Myös stoalaisessa kosmoksessa ylimpänä olevaa tulta kutsuttiin eetteriksi.

[20] M. hahmottelee kappaleessa stoalaisen varovaisuuden (*eulabeia*) ihannetta. Varovaisuus on ilon (*khara*) ja tahtomisen (*boulêsis*) ohella yksi *eupatheia*, "hyvä tunne", mikä tarkoittaa, että sen varassa toimiva ihminen voi karttaa vaikeuksia järjenmukaisesti, ilman vihaa tai pelkoa, jotka ohjaavat paheellisten ihmisten karttamisia. Ks. myös johdanto.

[24] M. ilmaisee jälleen epävarmuutensa kuoleman jälkeen odottavasta kohtalosta. Oppi "siemenenä toimivista periaatteista" (*spermatikoi logoi*) on stoalainen; yksilö palaa osaksi maailmanjärkeä odottamaan uutta syntymäänsä seuraavassa maailmansyklissä. Se, mitä ruumiille ja sielulle kuolemassa tapah-

tuu, ei kuitenkaan vaikuta siihen, miten filosofin tulee kuolemaan asennoitua.

[26] *tietyistä luvuista:* M. tarkoittaa, että kunkin velvollisuuden täyttämisessä on useita vaiheita, jotka tulee suorittaa hyvässä järjestyksessä, askel kerrallaan, mutta silti samalla kokonaisuutta silmällä pitäen.

[30] *ettet "keisaroidu":* "Keisaroitua" (*apokaisarousthai*) näyttää olevan M:n itsensä kehittämä sana; vrt. Senecan satiirinen "kurpitsoituminen" (*apokolokyntôsis*). M. suhtautui ilmeisen kriittisesti edeltäjiinsä ihailemaansa Antoninus Piusta lukuun ottamatta. Oletettavasti hän oli tätä kirjoittaessaan myös jo tietoinen ainoan eloon jääneen poikansa ja seuraajansa Commoduksen huonoista luonteenpiirteistä.

Antoninuksen oppilas: Kappaleen loppujaksoa on pidetty eräänlaisena luonnoksena ensimmäisessä kirjassa (1, 16) laajemmassa muodossa esitettyyn Antoninus Piuksen luonnekuvaan.

[32] *eroa asioiden välillä:* "Yhdentekevä", *adiaforon*, tarkoittaa kirjaimellisesti sellaista, missä ei ole eroa (*diafora*). Ruumis ei voi erotella asioita, koska havaintojen tulkinta kuuluu yksin sielulle.

[36] *Athos:* Athos on korkea vuori Khalkidiken niemimaalla, aivan meren rannassa. Antiikin aikana se oli pyhitetty Zeukselle, ja nykyään siellä on kuuluisa munkkiluostari.

tai on siitä seurausta: M. erottaa jälleen sen, mikä on suoraan peräisin luonnon / jumalan / maailmansielun pyrkimyksestä (*hormê*), ja sen mikä seuraa tästä epäsuorasti (*kat' epakolouthêsin*); vrt. 3, 2.

[38] *hengen yhteyden:* Stoalaisessa fysiikassa kaikkialle ulottuva yhtenäinen henki (*pneuma*) on *logoksen* väline, joka pitää kosmosta koossa. Tyhjää tilaa (*kenon*) on ainoastaan kosmoksen rajojen ulkopuolella, ja sisäpuoli on aineen kokonaan täyttämä; vrt. 4, 27.

[42] Esitetty Herakleitos-sitaatti on fragmentti 75 (Diels–Kranz).

josta Khrysippos puhuu: Plutarkhos ("Yhteisistä käsityksistä" 14, 1065d) on säilyttänyt Khrysippoksen kohdan, johon M. kappaleen lopussa kaiketi viittaa: "Samoin kuin komedioissa on huvittavia säkeitä, jotka itsessään ovat kehnoja, mutta tuovat koko runoteokseen tiettyä viehätystä, siten myös pahetta voi moittia itsessään, mutta se ei ole kokonaisuudelle hyödytön." Plutarkhos pitää stoalaista käsitystä absurdina, sillä komediassa tarkoituksellisen kehnoja säkeitä on muutama, mutta maailmassa ihmisten paheellisuus on stoalaistenkin mukaan sääntö eikä poikkeus.

[43] "Sateentuoja" (*Hyetios*) on yksi Zeuksen epiteeteistä. "Sadonkantaja" (*Karpoforos*) on puolestaan viljan kasvusta huolehtivan Demeterin ja hänen tyttärensä Koren epiteetti.

[44] Näkemys, etteivät jumalat välitä ihmisten asioista, on lähinnä epikurolainen. Epikuroksen mukaan jumalia on olemassa, mutta heidän ainoa yhteytensä ihmismaailmaan ovat meidän mielikuvamme heistä; monet tulkitsivat tämän kannan merkitsevän käytännössä poliittisesti korrektiin muotoon naamioitua ateismia. Kaksi muuta kappaleessa esillä olevaa näkemystä – että jumalat huolehtivat ihmisistä joko suoraan tai välillisesti – sopivat kumpikin stoalaiselle.

[45] *löyhemmässä merkityksessään:* Stoalaisen etiikan kielenkäytössä "edullinen" (*symferon*) tarkoittaa vain sitä, mikä on aidosti hyvää. Sanojen "löyhää" merkitystä koskevista huomautuksista vrt. 2, 10 ja 4, 20.

[46] *esitykset amfiteattereissa:* Vrt. selitys kohtaan 1, 5. M. saattoi näytöksiä seuratessaan lukea omia kirjojaan, mitä Fronto piti tavattoman sopimattomana käytöksenä.

ylös ja alas: Toistuva, syntaktisesti irrallisen oloinen "ylös ja alas" lienee muistuma Herakleitoksen aforismista: "Tie ylös ja alas on yksi ja sama" (fr. 60, Diels–Kranz). Sen luonnonopillisesta tulkinnasta, joka M:lla saattaa olla tässä mielessään, ks. DL 9, 8–9.

[47] *aina Filistioniin jne.:* Filistion, Foibos ja Origanion ovat tuntemattomia henkilöitä, ilmeisesti kuitenkin keisarin aikalaisia.

myös Eudoksos jne.: Eudoksos oli 300-luvulla eKr. elänyt filosofi, tähtitieteilijä ja matemaatikko, Hipparkhos 200-luvulla elänyt tähtitieteilijä ja Arkhimedes saman vuosisadan kuuluisa matemaatikko. Samaten 200-luvulla elänyt Menippos oli kyynikko ja satiirikko, joka kyynisen filosofian hengessä pilkkasi ihmisten naurettavuuksia ja turhanpäiväisiä ponnisteluja. Hänen teoksensa ovat kadonneet, mutta Lukianoksen oletetaan saaneen runsaasti vaikutteita hänen tyylistään ja aiheistaan.

[49] *näin ja näin monta naulaa:* Roomalainen naula (*libra*) painoi noin 327 grammaa.

[50] Varauksella toimimisen periaatteesta vrt. 4, 1 ja selitys. Kun ihminen haluaa pitäytyä tavoittelussaan (*oreksis*) vallassaan olevassa ja siten säästyä pettymykseltä, hän voi tavoitella vain pyrkimystä, mutta ei mitään sen enempää, koska kaikki pyrkimyksen ja toiminnan onnistuneen loppuunsaattamisen välillä tapahtuva on toisen vallassa.

[51] M. palaa jälleen vastakkainasetteluun tekemisen ja kokemisen välillä elämänasenteina; vrt. 5, 1 ja selitys.

[56] Surumielinen huomautus vie ajatukset ensimmäisessä kirjassa esiteltyihin henkilöihin, jotka olivat ilmeisesti kaikki kuolleita kirjan kirjoittamisen aikoihin.

[57] Keltatautiset ja kitkerä hunaja oli skeptikkojen usein käyttämä esimerkki havaintokokemuksen subjektiivisuudesta. Sekstos Empiristin mukaan keltatautiset myös näkevät meistä valkoisilta näyttävät kohteet kellertävinä; silmänvalkuaisten keltaisen värin arveltiin vaikuttavan näköaistiin tällä tavalla. Jotkut lääkärit määräsivät keltatautipotilaat katselemaan kellanvärisiä esineitä siinä toivossa, että keltainen väri silmistä siirtyisi esineisiin, mutta parhaat lääketieteilijät torjuivat moisen humpuukin. Vesikauhun (*hydrofobia*) katsottiin antiikissa olevan aina seurausta raivopäisen eläimen – useimmiten koiran – puremasta. Purevan eläimen ajateltiin olevan jollain tapaa sairas, mutta ei kuitenkaan vesikauhuinen. Varsinaista tartuntatautiteoriaahan ei tunnettu, ja siten myös M. puhuu "myrkystä". Sairauden oireet – voimakas pelko vettä kohtaan, hourailu ja harha-aistimukset – on lähteissä kuvailtu hyvin. Filosofiassa tauti näyttää herättäneen keskustelua tällaisen pelon uskomusluonteesta.

Seitsemäs kirja

[2] Kappaleen alun lukutapa on epävarma. Mahdollisesti teksti kuuluu vain: "Miten muutoin sinun vakaumuksesi voisivat muuttua jne."

[3] *koiranpennuille viskattu luu:* Marcuksella on kenties mielessä Epiktetoksen kohta (*Keskustelut* 2, 22, 9), jossa tämä kuvaa herttaisesti leikkiviä koiranpentuja, joiden toisiaan kohtaan osoittama ystävyys katoaa saman tien, kun joukon keskelle heitetään lihapala. — Rikkailla roomalaisilla oli puutarhoissaan kala-altaita. joiden asukit osasivat jopa syödä isäntänsä kädestä.

[5] *luovutan työn sille jne.:* M. tarkoittaa "luovuttamisella" mahdollisesti itsemurhaa, joka vaatisi paremmat perustelut ollakseen velvollisuus kuin vain sen, että joku voi hoitaa hänen tehtävänsä häntä paremmin. Kohdan lukutapa ja merkitys on kuitenkin epävarma.

[9] *totuus on yksi:* Totuus on M:n vastine järkevyydelle, joka hyveenä on ihmisen luonnollinen täydellisyys; ks. selitykset kohtiin 3, 6 ja 5, 15. M:n ajatuskulku on tässä merkillisen nurinkurinen. Totuuden ykseyden voisi luontevasti ajatella oikeuttavan kognition täydellistymisen ihanteen, mutta M:n mukaan tämä ihmislajin ominaisuus päinvastoin takaa totuuden ykseyden.

[12] Vrt. 3, 5.

[13] Kreikan sanat *melos*, "jäsen", ja *meros*, "osa", eivät ole samaa kantaa, mutta eroavat vain yhdellä äänteellä. Huolimatta siitä, mitä M. tässä sanoo, hän käyttää jälkimmäistä kautta teoksen kuvaamaan ihmisen asemaa kosmoksessa.

[14] *mikäli niin haluaa:* M. näyttäisi käyttävän sanaa *thelein*, "haluta", lähinnä ironisesti. Sanaa voidaan kreikassa käyttää infinitiivin kanssa myös elottomista subjekteista merkityksessä "pyrkii tekemään", "on taipuvainen tekemään", mutta tässä sanan käyttö korostaa johtosielusta erotetun lihan ja hengen kyvyttömyyttä "ilmaista paheksuntaansa" kärsimästään vahingosta.

[16] Kappaleen sisältö on epävarma, mutta se jatkaa kappaleen 14 ajatusta. Olen hyväksynyt Farquharsonin korjauksen, jonka mukaan tekstissä erotetaan ruumis, pelkäävä ja tuskaa kokeva eläinsielu sekä käsityksen muodostava johtosielu toisistaan, mikä näyttäisi vastaavan M:n tavanomaista, mutta epästoalaista näkemystä.

[17] *hyvä <johtosielu>:* Täydennys on epävarma, mutta välttämätön. Dalfenin ehdottama täydennys on "elämä hyvää jumalhenkeä seuraten." M. selittää sanan *eudaimonia*, "onnellisuus", platonistien ja stoalaisten suosimaan tapaan: *daimôn* (jumaluus, jumalhenki) on ihmisen sielu, ja ihminen on siten onnellinen silloin, kun hänen sielunsa on hyvä. Aristoteles mainitsee (*Topiikka* 112a37), että Platonin seuraaja Ksenokrates selitti (ensimmäise-

nä?) *eudaimonian* näin, mutta pitää itse tällaista tulkintaa epätavallisena. Platon tulee *Timaioksessa* (90c) lähelle samaa ajatusta.

[19] *Kuinka monta Khrysipposta jne.:* M. ajattelee joko Khrysippoksen, Sokrateen ja Epiktetoksen kaltaisia henkilöitä tässä maailmansyklissä tai sitten kaikkia niitä maailmansyklejä, joissa nämä henkilöt ovat jo elämänsä eläneet.

[26] *säälit häntä:* Kuitenkin sääli on stoalaisessa etiikassa *pathos* ja siten irrationaalinen sielun liike, jonka arveltiin voivan johtaa epäoikeudenmukaisuuteen; koska stoalaiset kunnioittivat lakia (vrt. selitys kohtaan 4, 4), he pitivät myös lain määräämiä rangaistuksia pääsääntöisesti asiallisina. M. näyttää olevan tässä koulun varhaisia oppi-isiä lempeämpi.

[31] *Tuo sanoo:* M. siteeraa ilmeisesti Demokritosta, jonka fragmentit 9, 117 ja 125 (Diels–Kranz) muistuttavat kohtaa ajatuksellisesti. Demokritos ajatteli, että vain atomit ja tyhjä tila (*kenon*) ovat olemassa todellisesti, kun taas kaikki ihmisten havaitsemat ominaisuudet, kuten värit, maut jne. ovat olemassa vain ihmisten mielissä tai *nomôi*, "sovitun tavan mukaan" tai ehkä "uskomuksina" (vrt. *nomizein*, "pitää jonakin"). M. näyttäisi ymmärtävän Demokritoksen tarkoituksen (tahallisesti?) väärin ja käyttävän tämän sanoja tukemaan omaa näkemystään, että elämä on viime kädessä "käsitystä" (*hypolêpsis*), arvoarvostelmia todellisuudessa neutraaleista kohteista ja tapahtumista.

[32] Jälleen rinnakkain ovat epikurolainen ja stoalainen vaihtoehto. Epikurolaisille sielu oli erityisen pienikokoisista atomeista muodostunut kappale, jonka hajoamista – ruumiin ohella – kuolema merkitsi. "Sammuminen" (*sbesis*) sopii kuvaamaan stoalaista käsitystä kuolemasta, koska tuli ja lämpö ymmärretään elävän sielun keskeisiksi elementeiksi. "Siirtyminen toisaalle" (*metastasis*) tarkoittanee sielu*pneuman* säilymistä ruumiin ulkopuolella. Sielunvaelluksen mahdollisuutta, johon antiikissa uskoivat lähinnä pythagoralaiset ja eräät platonistit, M. sivuaa mahdollisesti kohdissa 3, 3 ja 8, 58; mutta katso selitys jälkimmäiseen.

[33] *Sietämätön tekee meistä jne.:* Ajatus näyttäisi olevan mukaelma Epikurokselta, vrt. fr. 447 (Usener) sekä myös *Pääopit* 4 (DL 10, 140).

[35] Platon, *Valtio* 486a; puhujana on Sokrates.

[36] Sokrateen oppilaan Antistheneen aforismia siteeraavat myös DL (6, 3) ja Epiktetos (*Keskustelut* 4, 6, 20).

[38] Euripides, *Bellerofon*, fr. 287 (Nauck). Tässä *pragmata* tarkoittaa luultavasti "elottomat esineet", mutta M. saattaa tulkita sen myös merkityksessä "tosiasiat", "todellisuus", jota vastaan on turha taistella. Galenoksen platonistisessa tunneterapiassa suuttumuksen purkaminen esineisiin on järjettömyyden

ylin aste. Sen purkaminen orjiin on Galenoksen mielestä hiukan järkevämpää, koska nämä saattavat ottaa siitä opikseen.

[39] Säe tuntemattomalta eepikolta.

[40] Euripides, *Hypsipyle*, fr. 757 (Nauck).

[41] Euripides, *Antiope*, fr. 208 (Nauck).

[42] Euripides, fr. 918 (Nauck).

[43] Tuntemattoman runoilijan säe, jonka tekstiä on korjattu.

[44] Platon, *Apologia* 28b. Kaikissa kolmessa Platon-sitaatissa puhujana on Sokrates.

[45] Platon, *Apologia*.28d.

[46] Platon, *Gorgias* 512d–e.

[47] Suositeltu harjoitus on pikemminkin platonistinen tai pythagoralainen kuin stoalainen. Tähtien sfääri (yleensä maailma kuun yläpuolella) käsitettiin antiikissa muuttumattomaksi ja sen ajateltiin olevan kaikesta pahuudesta vapaa puhtauden ja kirkkaan tyyssija, jonka aine on tulta, jäätä tai eetteriä, alkuainetta, jota maan päällä ei tavata lainkaan. Tähtien vakaiden ja

harmonisten liikkeiden tarkkailun ajateltiin edistävän tarkkailijan sielun sisäistä tasapainoa. M:n kehotus elementtien muuttuvaisuuden mietiskelyyn asettaa vastakkain tähtien sfäärin (suhteellisen) pysyvyyden ja maanpäällisen elämän hetkellisyyden.

[50] Euripides, *Khrysippos*, fr. 839 (Nauck).

[51] Euripides, "Turvananojat" 1110–11. Kohdassa vanha Ifis ilmoittaa vihaavansa vaivalloista vanhuuttaan, mutta yhtä lailla niitä, jotka turvautuvat taikakeinoihin säästyäkseen vanhuudelta ja kuolemalta. "Ruoat ja juomat" voivat olla uhrilahjoja jumalille tai sitten sanat viittaavat nuoruutta ylläpitämään tarkoitettuun dieettiin.

Jälkimmäinen säepari on peräisin tuntemattomalta runoilijalta.

[54] M. palaa jälleen filosofian kolmiyhteyteen: hurskas tyytyminen osaansa, oikeudenmukainen toiminta lähimmäisiä kohtaan ja erehtymätön tavoittaminen (*katalêpsis*) vaikutelmissa.

[55] *nämä kaksi ovat eläimellisiä jne.:* M:n psykologia on jälleen korostetun platonistista. Johtosielu muistuttaa Platonin järkisielua, joka luonnollisessa tilassaan hallitsee alempien ja eläimellisten sielunosien liikkeitä; ks. selitys kohtaan 2, 10 sekä johdanto.

[58] Kappaleen viimeisestä lauseesta puuttuu jotakin. Farquharsonin korjauksen mukaan: "että sillä on merkitystä, mitä teet, mutta on yhdentekevää, mitä (ainetta) toiminta koskee."

[63] *hän sanoo:* Epiktetos (*Keskustelut* 1, 28, 4) esittää lauseen sitaattina Platonilta. Täsmälleen tämä sanamuoto ei kuitenkaan esiinny missään Platonin teoksessa, vaikka ajatus onkin usein esillä. Stoalaiset omaksuivat Sokrateesta juontuvan opin hyveestä tietona ja paheesta tietämättömyytenä. Kun lisäksi sielun ajatellaan ohjautuvan luonnostaan kohti hyvettä, paheellisuus ei koskaan perustu tietoiseen pahan valitsemiseen vaan erehdykseen.

[64] Usener ei pidä M:n Epikuros-sitaattia itsenäisenä fragmenttina, vaan yhdistää sen fragmenttiin 447: "Suuret tuskat surmaavat nopeasti, pitkäaikaiset eivät ole voimakkaita." Kuitenkin sana *prosdoksazein*, "lisätä havaintoon uskomus", on epikurolaisen tieto-opin teknistä terminologiaa.

[65] *epäihmisiä kohtaan:* Sana "epäihminen" (*apanthrôpos*) tarkoittaa joko epäinhimillisen julmaa henkilöä tai muiden ihmisten seuraa vieroksuvaa ihmisvihaajaa.

[66] *Telauges:* Telauges oli Sokrateen oppilas ja erään Aiskhineen kadonneen dialogin hahmo. M:n esittämän kysymyksen konteksti on kuitenkin tuntematon.

Lainausmerkeissä oleva runositaatti on peräisin Aristofaneelta, *Pilvet* 362. Näytelmässä Sokrates esitetään eksentrisenä ja askeettisuudellaan diivailevana sofistina ja taivaantutkijana, joten M. epäilee aiheellisesti lähteen luotettavuutta. Platon kertoo tarinan Sokrateen yöpymisestä ulkona kylmänä talviyönä *Pidoissa* (220a–d) sekä teloitettavaksi tuomitusta Salamiksen Leonista *Apologiassa* (32c).

[67] *On täysin mahdollista jne.:* Farquharson siirtää lauseen tarpeettomasti kappaleen viimeiseksi.

loogikoksi tai fyysikoksi: Etiikka, logiikka ja fysiikka ovat stoalaisen filosofian kolme osa-aluetta. M. arvelee, että vaikka hänellä ei olekaan mahdollisuutta syventyä logiikkaan eikä fysiikkaan (ehkä ajanpuutteen tai kenties lahjattomuuden vuoksi; vrt. 5, 5), hän voi silti toteuttaa stoalaisen etiikan mukaista elämäntapaa käytännössä.

[74] "Hyödyttäminen", tässä lähinnä hyvän tekeminen muille ihmisille, on ihmisen luonnon mukaista ja siksi ihmiselle hyväksi. M. kannustaa itseään hyvän tekemiseen sen nojalla, että se on hänen oma etunsa, mutta kyse ei ole niinkään itsekkyydestä vaan ihmiskunnan ykseyden tajuamisesta.

[75] *joitakin harvoja ... asioita:* Noudatan tässä Dalfenin ja Hadot'n korjaamaa tekstiä, jossa sanan *alogista* (harkitsemattomat) tilalla luetaan *oligista* (harvat). Tekstiin on muutoin jok-

seenkin mahdoton saada järkeä. M. palaa jälleen kysymykseen, kuinka paljon luonto / jumala ohjailee kosmoksen tapahtumia suoraan ja kuinka paljon ne ovat mekaanista seurausta alkuperäisestä luomistapahtumasta.

Kahdeksas kirja

[1] *et löytänyt sitä päätelmistä:* M. näyttää viittaavan logiikan opintoihinsa, joskaan emme tiedä, että hän olisi koskaan harrastanut filosofian teoreettista puolta erityisellä innolla. Sana *syllogismos* tarkoittaa paitsi tietynmuotoista päätelmää, myös mitä tahansa pätevää päätelmää; päätelmien analysointi koettiin antiikin populaariajattelussa usein filosofian hyödyttömyyden ja todellisuudesta vieraantuneisuuden kulminaatioksi.

oikeudenmukaiseksi, kohtuulliseksi, urhoolliseksi ja vapaaksi: Vapaus vastaa tässä hyveiden luettelossa ehkä totuutta / järkevyyttä. Epätosien arvoarvostelmien hylkääminen vapauttaa ihmisen vääristä pyrkimyksistä ja ajan hukkaamisesta yhdentekevien päämäärien tavoitteluun.

[2] *samaa lakia noudattavan elävän olennon:* Jumalat ja ihmiset ovat saman maailmanvaltion kansalaisia ja siten saman lain alaisia; vrt. 10, 1. Vrt. myös Epiktetos, *Käsikirja* 15: "Mutta jos halveksut ja jätät ottamatta, kun sinulle tarjotaan, et ole vain jumalien pitovieras, vaan hallituskumppani."

[3] M. asettaa vastakkain toisaalta maailmanvalloittaja Aleksanteri Suuren sekä sotapäälliköt Gaius Julius Caesarin (johon "Gaius" kaiketi viittaa; vrt. 3, 3) ja Pompeius Suuren, toisaalta elämäntapafilosofiaa puhtaimmillaan toteuttaneet kyynikko Diogenes Koiran, erakkofilosofi Herakleitoksen sekä stoalais-

ten suuren eettisen sankarin Sokrateen, jotka kaikki sopivat keisarin vapauden ja itseriittoisuuden ihanteiden esikuviksi. Aleksanteri ja Diogenes muodostavat luultavasti tarkoituksellisesti parin, sillä he esiintyvät yhdessä useissa anekdooteissa ja Aleksanterin kerrotaan jopa sanoneen: "Ellen olisi Aleksanteri, haluaisin olla Diogenes."

[7] *Järjellinen luonto menestyy jne.*: M. erottaa poikkeuksellisesti tunteiden hallinnan (ts. tavoittelun ja karttamisen rajoittaminen oman johtosielun toimintoihin) ja jumalien tahtoon alistumisen toisistaan, niin että filosofian päämääriä on yhteensä neljä.

[8] M. viittaa usein ajanpuutteeseensa, joka estää häntä syventymästä filosofian teoriaan, mutta ei estäisi toteuttamasta etiikan opetuksia käytännössä. Asenne on tyypillinen myöhemmille stoalaisille moraalifilosofeille. Kaikki koulun kolme suurta oppi-isää, Zenon, Kleanthes ja Khrysippos, jättivät laajan kirjallisen tuotannon eri filosofian osa-alueilta ja korostivat logiikan ja fysiikan syvällisen tuntemuksen merkitystä eettisessä kehityksessä.

[12] Ajatus, että ihmisen tehtävä lajinsa edustajana määräytyy ensisijaisesti sen perusteella, mikä on hänen sielunkykyjensä suhde muiden eläinten sielunkykyihin, toistuu antiikin filosofiassa. Lähimmäksi stoalaista käsitystä ihmisjärjen ainutlaatuisuudesta ja sitä kautta eettisestä velvoittavuudesta tulee Aristoteles (erityisesti *Nikomakhoksen etiikka* 1, 7), mutta myös-

kään Platonin oppi jonkinlaisen järkisielun esiintymisestä eläimillä ei estänyt platonisteja argumentoimasta samalla tavalla: ihmisessä parasta on se, mikä hänessä on vähiten eläimellisestä, koska se samalla on eniten jumalallista. Argumenttia parodioi pederastisista epigrammeistaan tunnettu Straton, jonka mukaan homoseksuaalinen käytös on järkiolentojen (*logikoi*) erityispiirre ja että naisiin tyytyvät miehet jättäytyvät "järjettömien eläinten" tasolle (Kreikkalainen antologia 12, 245).

[13] *tunneoppia:* Sana *pathologein* näyttäisi tarkoittavan oppia tunteista (*pathê*) ja niiden hallinnasta, ja siten se korvaa luettelossa etiikan. Dialektiikka, jonka alkuperäinen merkitys sanana on "keskustelutaito" tai "väittelytaito", tarkoittaa logiikkaa.

[18] *hajoaa omiksi osikseen:* Farquharsonin korjauksen mukaan "hajoaa ikuisiksi osikseen". Elementit eivät kuitenkaan ole ikuisia muutoin kuin siinä merkityksessä, että ne toistuvat samanlaisina kaikissa maailmansykleissä.

[19] *sanovat muutkin jumalat:* Aurinko ja muut taivaankappaleet ovat M:lle jumalia; vrt. 12, 28, missä keisari puhuu "näkyvistä jumalista". Stoalainen teologia on pohjimmiltaan monoteistinen (tai panteistinen, käsitykset jumalan persoonallisuuden asteesta vaihtelevat filosofista toiseen), mutta jumaluudella on lukuisia eri ilmentymiä. Stoalaiset eivät kokeneet ongelmalliseksi perinteistä polyteististä mytologiaa, vaan pyr-

kivät selittämään myytit vertauskuvallisesti ja erilliset jumalat saman jumaluuden aspekteiksi. M. itse näyttää puhuvan jumalasta ja jumalista ilman merkittävää eroa.

Nautiskelemaan: Nautinto ihmisen päämääränä oli epikurolainen ja kyreneläinen oppi. Näkemys ei kuitenkaan perustunut teleologiseen kosmologiaan eikä antropologiaan, joten "päämäärän" käsite eroaa lähtökohtaisesti stoalaisesta. Hedonismia perusteltiin ennen muuta sillä, että ihminen tuntee muiden eläinten tavoin myötäsyntyistä vetoa nautintoon. Stoalaiset argumentoivat, että nautinto on seurausta eläinten myötäsyntyisten viettien toteuttamisesta eikä toisinpäin. Tällä tavalla koettu nautinto ei stoalaiselle ole *pathos*, vaikka molemmista käytettiinkin samaa sanaa, *hêdonê*.

[21] *ja myy itsensä:* Tekstissä on jotakin vikaa. Sana *porneusan* tarkoittaa "(itsensä?) prostituoiduksi asettanut".

[24] Tämänkaltaiset, aistimaailman vastenmielisyyttä alleviivaavat kohdat (vrt. 6, 13; 8, 37 ja 9, 36), jotka tuntuvat sopivan huonosti parhaassa mahdollisessa maailmassa elävälle stoalaiselle, ovat herättäneet keskustelua keisarin persoonallisuudesta. Jotkut ovat nähneet M:n patologisena persoonallisuutena ja toiset oman ahdistavan maailmanaikansa tuotteena (Doddsin "*age of anxiety*"); Hadot'n kaltaiset kirjoittajat taas näkevät M:n kirjan niin vahvasti genrensä sovinnaisuuksiin sidottuna, että keisarin persoonaa on sen takaa lähes mahdoton tavoittaa.

[25] Lucilla ja Verus ovat luultavasti keisarin äiti ja biologinen isä (1, 2 –3), mutta Verus voi olla myös keisarin adoptioveli. Maximus lienee kohdassa 1, 15 mainittu filosofi ja Secunda kaiketi hänen vaimonsa. Epitynkhanos ja Diotimos ovat tuntemattomia. Antoninus ja Faustina ovat keisarin adoptioisä ja tämän puoliso Annia Faustina. Celer oli M:n retoriikan opettaja, ja Hadrianus on luultavasti pikemminkin eräs tämänniminen sofisti kuin keisari Hadrianus. Demetrios oli M:n aikalainen, mutta Kharaks ja Eudaimon ovat tuntemattomia. Sielun kohtalosta vrt. 7, 32 ja selitys.

[26] Tunteet on jälleen erotettu jumalan tahtoon alistumisesta ja niputettu yhteen aistihavainnon kanssa alemman sielun liikkeiksi, mikä on lähinnä platonistinen oppi. Vaikka elämä on M:lle "käsitystä", hän ei kertaakaan sano suoraan, että tunteet olisivat järjen uskomuksia, vaan näyttää pikemminkin ajattelevan, että niistä voi *tulla* järjen uskomuksia, joskaan niiden olemassaolo ei riipu järjestä.

[27] *ympäröivään [syyhyn]:* Ongelmallinen kohta, joka näyttää vaativan korjausta. Suosituimman ehdotuksen mukaan sanan *aition* (syy) tilalla pitäisi lukea *angeion* (astia); vrt. 3, 3 ja 10, 38.

[28] *jokainen arvostelma jne.:* M. luettelee johtosielun tärkeimmät toiminnot, jotka ovat käsitysten / arvostelmien muodostaminen (tässä *krisis*), toimintaimpulssit eli pyrkimykset (*hormê*)

sekä tavoittelu ja karttaminen (*oreksis* ja *ekklisis*). Käsitteiden *hormê* ja *oreksis* suhdetta on vaikea selittää muutoin kuin viittaamalla niiden käyttöön Epiktetoksen ja M:n filosofisessa mallissa; ks. selitys kohtaan 3, 6. *Oreksis* kuuluu ihmisen sisäiseen maailmaan ja on lähtökohtaisesti irrationaalista halua, joka järjellistyy vain samaistumalla kosmisen *logoksen* tahtoon. Normaalisti *oreksis* toimii pyrkimysten käyttövoimana, mutta ei ole niiden välttämätön ehto. Filosofiassa nämä kaksi leikataan erilleen siten, että *oreksis* tukahdutetaan kokonaan (vrt. Epiktetos, *Käsikirja* 2), mutta myöhemmin niiden tiet voivat jälleen yhtyä.

[31] M. Vipsanius Agrippa oli Augustuksen vävy, läheinen työtoveri ja eräänlainen sisäministeri. Areios oli Augustuksen hovifilosofi ja omana aikanaan vaikutusvaltainen stoalainen. Hänet on samaistettu Areios Didymokseen, jonka tiivistelmä stoalaisesta etiikasta on säilynyt. Maecenas oli Augustuksen ystävä ja kulttuuripersoona, jonka mm. Vergiliukselle ja Horatiukselle tarjoamasta tuesta periytyy meidän sanamme "mesenaatti". Pompeius Suuren kaikki jälkeläiset kuolivat kansalaissodissa, vaikka suvun nimi elikin vielä useita vuosisatoja. Dalfen arvelee M:n puhuvan kuitenkin tässä Pompejin kaupungin tuhosta; tekstistä on joka tapauksessa hävinnyt jokin yhteyttä selittävä lause.

[34] Lisäyksen "sikäli kuin se on hänen vallassaan" (vrt. 2, 16 ja 5, 8) on tarkoitus muistuttaa, että ihminen voi tehdä vahinkoa todellisuudessa vain itselleen, sillä kokonaisuuden kannal-

ta hänen itsekkäinkin tekonsa on aina edullinen ja sillä on määrätty tarkoituksensa. M. näyttää ajattelevan, että ihminen voi kuitenkin valita, haluaako hän osallistua kosmoksen tarkoituksen toteuttamiseen tietoisesti vai tietämättään; vrt. esim. 8, 55 ja 6, 42. Stoalaisen fysiikan determinismin ja etiikan edellyttämän vapauden välinen ristiriita herätti huomiota antiikissa, mutta stoalaiset kirjoittajat eivät itse näytä pitäneen sitä merkittävän ongelmallisena.

[37] Pantheia oli Lucius Veruksen rakastajatar, sivistynyt, älykäs ja kaunis smyrnatar, jota satiirikko Lukianos vuolaasti ylistää. Pantheian ja Luciuksen suhde ilmeisesti jatkui vielä jälkimmäisen avioiduttua. Pergamos on tuntematon, mahdollisesti Veruksen poikalemmikki. Samoin Khabrias ja Diotimos ovat tuntemattomia. Hadrianus oli tunnettu kreikkalaishenkisestä mieltymyksestään nuoriin poikiin, joten nämä saattoivat olla hänen suosikkejaan.

verihurmetta nahkasäkissä: Vrt. filosofi Anaksarkhoksen sanat hänet kuolemaan tuominneelle tyrannille: "Murskaa vain tämä Anaksarkhoksen säkki, mutta itse Anaksarkhosta et murskaa." (DL 9, 59)

[38] Kappaleen sitaatti on tuntemattomalta kirjoittajalta. Dalfenin editiossa kappale- ja lausejako on tällä kohtaa huomattavan erilainen kuin seuraamassani Farquharsonin tekstissä.

[41] *pahasta eläinluonnolle:* Ihmisessä ovat läsnä samaan aikaan kolme yksilönkehityksen tasoa. Sikiö aloittaa stoalaisten mukaan elämänsä eräänlaisena kasvina, jota hallitsee pelkkä *fysis* (luonto / kasvu). Syntymässä se saa hengityksen myötä sielun, ja murrosiässä järki kehittyy täydelliseksi. Oikeaoppisen stoalaisen käsityksen mukaan pyrkimysten pitäisi tällöin muuttua järjen liikkeiksi, mutta M. ajattelee jälleen ihmissielun muodostuvan kuvattuja tasoja vastaavista kerroksista.

pallo, pyöreäpinta: Kappaleen päättää Empedokleen säe, jonka M. siteeraa tässä vain osittain, mutta selkeyden vuoksi esitän sen suomennoksessa kokonaisuudessaan. Sen merkityksestä ks. 12, 3 ja selitys.

[48] *ymmärrys on linnavuori:* Ajatus ihmissielusta linnavuorena (*akropolis*), jota ei voi ulkopuolelta käsin valloittaa, on peräisin Epiktetokselta, *Keskustelut* 4, 1, 86. Kohdasta on saanut nimensä viime vuosikymmenen vaikutusvaltaisin Marcus Aurelius -tutkimus, P. Hadot'n *La Citadelle intérieure*.

[51] *"He tappavat jne.":* C. R. Haines näkee huudahduksessa viittauksen vainottuihin kristittyihin, mutta tämä näkemys on yleisesti torjuttu. M:n asenteista kristittyihin vrt. 11, 3 ja selitys.

[57] *käytetäänkin sanaa 'aktines':* M:n etymologia sanalle *aktis* (yks.), "säde", on väärä, kuten antiikin etymologiat usein ovat, sillä mainittu verbi ei ole sanaan missään yhteydessä. Kuva on

joka tapauksessa vaikuttava: viisaan sielu on aurinko, joka kohtaa kaiken samalla järkkymättömällä tyyneydellä menettämättä mitään omasta loistostaan.

[58] M. näyttäisi viittaavan kappaleessa poikkeuksellisesti sielunvaelluksen mahdollisuuteen. Puhetta "uudesta elävästä olennosta" (eläimestä) on vaikea ymmärtää muutoin, mutta epäselvää on, miksi ihmisellä tässä uudessa inkarnaatiossa pitäisi olla "toisenlainen" aistimus, ellei M. tarkoita tällä vain "uutta" tietoisuutta, jossa ei ole muistoja edellisestä elämästä koetusta.

Yhdeksäs kirja

[1] *on näet olevaisen luonto:* M. erottaa tässä "olevaisen" (*ta onta*) ja "olemassa olevan" (*ta hyparkhonta*), mutta on epäselvää, minkä eron hän sanojen välille olettaa. Yleensä *ta onta* on laajempi käsite ja viittaa pikemminkin siihen, miten asiat ovat, ja tulee siten lähelle totuuden käsitettä, kun taas *ta hyparkhonta* merkitsee konkreettisemmin sitä, mitä on olemassa. M:n ajatus on kuitenkin hämärä ja jotkut korjaavat tekstiä.

Kokonaisuudessaan jakson teemana ovat jälleen M:n kolme perushyvettä: oikeudenmukaisuus, totuus ja kohtuullisuus (itsehillintä). Jokaista hyvettä vastaan rikkominen on eri tavoin jumalien loukkaamista (*asebeia*, sananmukaisesti "kunnioituksen puute"; tämä oli mm. Sokrateen kuolemantuomioon johtanut syyte), ennen kaikkea luonnon ja sen tahdon loukkaamista, joka on kaikkein "kunnianarvoisin" ts. iältään vanhin jumalatar. Huomattakoon, että stoalainen jumaluus on *logoksena* miespuolinen ja luontona ja kohtalona naispuolinen kreikankielisten sanojen sukujen vuoksi. Epäoikeudenmukaisuus loukkaa luonnon tarkoittamaa ihmiskunnan yhteyttä. Totuudesta poikkeaminen loukkaa luontoa kaiken olevan ja siten toden syynä. M:n mukaan jokaisella ihmisellä on synnynnäinen kyky totuuden saavuttamiseen (*aformai*, "lähtökohdat", on tässä merkityksessä stoalainen tekninen termi; vrt. myös 9, 42 sekä DL 7, 89), ja siksi myös tietämättään valehteleva tai epätosista uskomuksista kiinni pitävä tekee väärin, koska hän on jollain

tavalla turmellut nämä luontaiset valmiutensa. Kohtuullisuus samaistuu luonnon tahdon seuraamiseen ja siihen alistumiseen, sillä nautinnon ja tuskan todellinen luonne yhdentekevinä asioina paljastuu seuraamalla, mikä rooli niillä maailmassa on ja miten luonto niitä käyttää: koska ne eivät ole riippuvaisia ihmisen moraalisista ansioista, ne eivät vaikuta hänen onnellisuuteensa. Kappaleen lopussa M. palaa kysymykseen kaitselmuksen toiminnan luonteesta. Tällä kertaa hän valitsee mallikseen luonnon yhden ja ainutkertaisen alkupyrkimyksen, josta muu seuraa luonnollisia seuraussuhteita noudattaen.

tiettyjä periaatteita: "Tietyt periaatteet" viittaa stoalaiseen käsitteeseen *spermatikoi logoi*, "siemenenä toimivat periaatteet", joissa kaiken olevan siemen on läsnä heti luomistapahtumassa.

[2] *eläinten ruttotauti:* M. viittaa luultavasti hallituskautensa lopulla Rooman valtakuntaan levinneeseen "ruttoon" (*loimos*). Tauti tuli Veruksen armeijan mukana Mesopotamiasta 160-luvun lopulla ja levisi valtakunnan länsiosiin. Ei ole selvää, mikä tauti oli kyseessä. Ajan lähteet kuvaavat sen aiheuttamaa valtavaa tuhoa, mutta kuvauksissa saattaa olla liioittelua. Koska antiikissa ei ollut minkäänlaista teoriaa mikrobeista taudinaiheuttajina, tautien tarttuminen ihmisestä toiseen oli aina jonkinlainen mysteeri. Vaikka M:n aikana riehuneen ruton liikkuminen armeijan mukana oli helppo havaita, keisari puhuu ilmassa olevasta *dyskrasiasta*, elementtien väärästä tasapainosta.

[3] *sikiö tulee ulos vaimosi vatsasta:* Viittaus syntymättömään lapseen saattaa olla omakohtainen. Faustina synnytti keisarille neljätoista lasta, joista viimeinen syntyi ehkä noin vuonna 170.

[9] *kohoaa ylöspäin alkutulen vuoksi:* Stoalaisessa kosmoksen mallissa neljä elementtiä ovat sisäkkäin; uloinna (ts. ylinnä) on tuli, sitten ilma, sitten vesi, sitten sisinnä maa. Uloin tulikehä (eetteri) käsittää kiintotähdet ja vetää kaikkea alhaalla olevaa tulta puoleensa.

Järjettömien olentojen kesken jne.: Jakson lauseet ovat menneessä aikamuodossa, mikä näyttäisi osoittavan, että M. kuvaa ajallista kehitystä. Siten jakso muistuttaisi esimerkiksi Lucretiuksen kuvausta eläinlajien ja ihmiskunnan vähittäisestä kehittymisestä nykyiselle tasolleen. Kuitenkin stoalaiset, toisin kuin epikurolaiset, uskoivat luonnollisten lajien muuttumattomuuteen, ja siksi tällainen kehityshistoriallinen ajatuskulku on erikoinen. M. itse korostaa lukuisia kertoja, miten kaikki maailmassa pysyy loputtomasti samanlaisena. Valitettavasti yksityiskohtaisia kuvauksia stoalaisen maailmansyklin alkutapahtumista ei ole säilynyt, joten emme tiedä, poikkesiko keisari tässä koulun oppi-isistä.

[10] *Järjellä on sekä jne.:* M. tarkoittaa, että järki toimii sekä itsensä että koko kosmoksen hyväksi, mikä viime kädessä on sama asia. Maininta järjestä syntyvästä "uudesta samanlaisesta" on epäselvä ja saattaa viitata ihmisen kykyyn tuottaa edelleen uusia järkiolentoja jälkeläisinään.

[16] *kokemisessa ... tekemisessä:* Kokemisen / tuntemisen ja tekemisen / toimimisen erosta vrt. 5, 1 ja selitys.

[22] *tietämättömyyttä vai suunnitelmallisuutta:* Ts. toimiiko hän väärin tarkoituksellisesti vai koska ei tiedä, mikä hänelle on hyvää ja pahaa. Stoalaisille nämä kaksi ovat pohjimmiltaan samaa, järjellisen olennon eksymistä järjestä, mutta rikkojan ohjaaminen oikealle tielle edellyttää tämän motiivien ja uskomusten selvittämistä.

[24] *henkiparkoja:* M. siteeraa Epiktetosta hieman eri sanoilla kuin kohdassa 4, 41. Sana *Nekyia* näyttäisi viittaavan *Odysseian* yhdenteentoista lauluun, jossa Odysseus nostaa esiin Manalan haamuja veriuhrin äärelle. Ei ole selvää, mitä M. tällä viittauksella hakee; ehkä hän tarkoittaa verrata elämän tyhjänpäiväisyyttä haamujen epätodellisuuteen. Viittauksen kohteena voi olla jokin muukin teos. Esimerkiksi satiirikko Menippos kirjoitti tämännimisen (kadonneen) kirjan, jota Lukianos mukailee *Nekyomanteiassa* ("Kuolleiden manaaminen"). Menippoksen ja Lukianoksen manalankäyntien opetuksena oli, että ihmisten ponnistelut ja myös filosofinen teoretisointi on tyhjänpäiväistä ja parasta on tavallisen ihmisen tavallinen elämä. M. saattaa myös puhua omanakin aikanaan harjoitetusta kuolleiden henkien manaamisesta.

[27] *mutta vain niissä asioissa jne.:* Vrt. 9, 11, missä on mainittu terveys, rikkaus ja maine, sekä 1, 17, missä M. puhuu itse

unien kautta saamastaan avusta. Unien tulkinta oli antiikissa suosittu harrastus. Meille säilyneessä Artemidoroksen *Suuressa unikirjassa* yhdistyvät naturalistiset elementit (joita puhtaimmillaan edustaa Aristoteleen "Unessa ennustamisesta") sekä taustalla oleva, perinteinen ja tarkemmin määrittämätön usko unien yliluonnolliseen alkuperään.

[29] *nämä poliitikot:* M. ajattelee mahdollisesti oman aikansa kunnianhimoisia poliitikkoja, jotka teeskentelivät filosofian harrastusta päästäkseen keisarin suosioon.

haaveile Platonin valtiosta: Platonin *Valtiossa* esittämä poliittinen utopia tuli antiikin aikana puheenparreksi. M. ei siis tarkoita, että olisi hyväksynyt Platonin valtioihanteen, vaan että hänen on turha haaveilla stoalaisten filosofien hahmottelemasta ihanneyhteiskunnasta ja yritettävä sen sijaan saada aikaan edes jonkinlaisia parannuksia.

Ala nyt puhua jne.: Aleksanteri Suuri, tämän isä Filippos ja Ateenassa makedonialaisvaltaa 300- ja 200-lukujen taitteessa edustanut Demetrios Faleronlainen ovat M:n esimerkkejä näyttävän elämäntyön tehneistä voimapoliitikoista. Viimemainittu oli itse asiassa myös jonkinlainen filosofi, ja hänen elämäkertansa sisältyy DL:n kokoelmaan.

[39] *Tai sitten atomit:* Vrt. 4, 27 ja selitys sekä 6, 10.

[40] Jakson ajatuskulku heijastelee pikemminkin M:n henkilökohtaista suhdetta uskontoon kuin stoalaista doktriinia. Ajatus jumalien ulkopuolelta tulevasta avusta edellyttää jakoa tuonpuoleiseen ja tämänpuoleiseen, mikä on enemmän platonistinen kuin stoalainen näkemys. Stoalainen voi odottaa apua jumalilta, mutta vain sikäli kuin jumala on hänessä itsessään, ja "omassa vallassa" oleva samaistuu tätä kautta viime kädessä jumalien vallassa olevaan. Vielä pidemmälle stoalaista determinismiuskoa vastaan menee M:n ajatus kaitselmuksen mahdollisesta "heltymisestä" (12, 14).

[41] Epikuros, fr. 191 (Usener). Epikuroksen viimeisenä elinpäivänään kirjoittamaksi väitetty kirje on säilynyt Diogenes Laertioksella (10, 22). Epikuros kärsi ennen kuolemaansa tuskallisesta sairaudesta, ja hänen tuona aikana osoittamansa filosofinen mielenlaatu muuttui antiikissa jonkinlaiseksi legendaksi. Siksi on epäselvää, missä määrin Epikuroksen kuolemaan liittyvä kirjallinen materiaali on autenttista. Keisaria kiehtoo eri filosofikoulujen oppien yhteneväisyys käytännön eettistä elämäntapaa koskevissa ohjeissa. Huolimatta jyrkän vastakkaisista kosmologiastaan ja antropologiastaan sekä stoalaiset että epikurolaiset korostivat mielenrauhan arvoa, ulkoisten tekijöiden merkitysten minimoimista henkilökohtaisen onnellisuuden tavoittelussa, yksinkertaista elämäntapaa ja humaania suhtautumista kanssaihmisiin.

Kymmenes kirja

[1] *täydellinen elävä olento:* Oppi maailmasta elävänä olentona on peräisin Khrysippokselta, joskaan kaikki stoalaiset eivät hyväksyneet sitä. Vrt. DL 7, 142–43: "Maailma on elävä olento, järjellinen, sielullinen ja älyllinen. … Elävä olento on näet parempi kuin ei-elävä eikä mikään ole parempi kuin maailma, joten maailma on elävä olento."

[2] Kappaleessa ovat jälleen esillä kolme elämän tasoa: kasvit, eläimet ja ihmiset, joita hallitsevat vastaavasti luonto / kasvu, sielu ja järjellinen sielu. M:n ajatus on tällä kertaa puhtaan stoalainen: eläintason pyrkimyksiä ei halveksuta, vaan ne hyväksytään toteutettaviksi sellaisinaan niin kauan kuin järkisielu ei vastusta niitä minkään korkeamman tason velvollisuuden vuoksi.

[3] *se tuhoaa sinut tuota pikaa:* Vrt. M:n Epikurosta mukaileva ajatus tuskasta kohdassa 7, 33.

[4] *älä edes itseäsi:* Vrt. Epiktetos, *Käsikirja* 5: "Sivistymätön syyttää toisia omasta epäonnestaan, sivistyksen makuun päässyt syyttää itseään, sivistynyt ei syytä toista eikä itseään."

[6] *Atomit tai luonto:* M. näyttää hylkäävän epikurolaisen vaihtoehdon (atomit, mutta ei luontoa) mitenkään perustele-

matta, minkä vuoksi Farquharson epäilee tekstistä kadonneen jotakin. "Luonnon" merkityksestä ks. seuraava selitys.

[7] *Oletetaan sitten, että jne.*: Vastakkain ovat jälleen stoalainen ja epikurolainen luonnonoppi. Epikurolaiset eivät uskoneet "persoonalliseen" luontoon, jollainen stoalainen, jumalaan samaistuva *fysis* on, mutta koska epikurolainen fysiikka edellyttää mm. aineen katoamattomuutta ja atomien liikettä koskevia luonnonlakeja, on todellisuudella tietty "luonto" siinä merkityksessä, että sillä on vakiona pysyvä ominaislaatu ja sen ilmiöissä vallitsee tietty säännönmukaisuus.

ikuisissa muutoksissa: Jaksoittain toistuvasta maailmanpalosta ks. selitys kohtaan 2, 14. Epikurolaisessa fysiikassa aika, avaruus ja aine ovat äärettömiä ja myös maailmoja on lukematon määrä. Yksittäisten maailmojen olemassaolon aika oletettiin aina rajalliseksi.

tähän tiettyyn yksilöön: "Yksilö" on kreikassa *to idiôs poion*, "yksilöllisesti kvalifioitu olio", mikä on stoalaisen fysiikan tekninen termi. Stoalaiset erottivat toisistaan yksilön aineen, joka vaihtuu jatkuvasti tämän olemassaolon aikana, ja identiteettiä säilyttävän pysyvän kvaliteetin, olion ominaislaadun.

[8] *sileän ja rosoisen liikkeen:* Sileästä ja rosoisesta liikkeestä vrt. 4, 3 ja selitys.

puoleksi syödyt eläintaistelija: M:n asenteista roomalaisten rakastamiin näytöksiin vrt. 6, 46 ja selitys.

muuttanut asumaan Autuaiden saarille: Autuaiden saaret olivat antiikin ajan paratiisi, jonne jumalten erityisten suosikkien arveltiin pääsevän kuoleman jälkeen asumaan. Saaret sijoitettiin jonnekin läntiselle valtamerelle ja samaistettiin myöhemmin Kanariansaariin. Lukianoksen *Tositarinan* kuvaus vierailusta Autuaiden saarilla heijastelee antiikin populaareja kuvitelmia elämästä paratiisissa.

tulisivat heidän kaltaisikseen: Jumalan kaltaiseksi tuleminen (*ekshomoiôsis tôi theôi*, jota vastaavaa verbiä M. tässä käyttää) oli keskiplatonistisessa filosofiassa ihmisen korkein päämäärä. Ajatus esiintyy jo Platonilla itsellään (*Theiatetos* 176b) ja sopii tavoitteeksi jokseenkin yhtä hyvin stoalaiselle kuin platonistillekin.

[10] *toinen sarmaatteja:* M. viitannee ironisesti sarmaatteja vastaan käymäänsä sotaan, joka tuotti hänelle kunnianimen *Sarmaticus*. Sarmaatit olivat iranilaisperäinen kansanheimo, joka oli siirtynyt vähitellen länteen Tonavan varrelle ja alkoi germaaniheimojen paineessa uhata Rooman valtakunnan rajoja.

[12] *Jos et näe, pysähdy:* M:n käyttämä verbi *epekhein*, "pidättää", "pysähtyä", on skeptisen filosofian keskeinen käsite ja merkitsee kannanotosta pidättymistä silloin, kun sekä puolesta että vastaan voidaan muodostaa uskottava argumentti. Mahdollisesti keisarilla on tässä mielessään juuri tämä merkitys.

[14] *Sivistynyt ja vaatimaton:* Sivistynyt (*pepaideumenos*) tarkoittaa normaalikielessä perinteisen kreikkalaisen sivistyksen ja kulttuurin (*paideia*) omaksunutta, mutta Epiktetos ja M. käyttävät sanaa merkitsemään filosofisen ymmärryksen saavuttanutta henkilöä; vrt. selitys kohtaan 10, 4.

[15] *Elä kuin vuorella:* "Vuorella eläminen" tarkoittaa tässä viisauden etsimiselle ja hyveelliselle elämälle omistautumista. Zarathustran, jonka nimestä kreikkalaiset käyttivät muotoa Zoroaster, kerrottiin antiikissa vetäytyneen vuorelle "rakkaudesta viisauteen ja oikeudenmukaisuuteen" (Dion Kultasuu 36, 40), ja samoin ihmisvihaajafilosofi Herakleitos eli yksinään vuorilla "syöden ravinnokseen ruohoja ja muita kasveja" (DL 9, 3), koska ei voinut sietää kanssaihmistensä typeryyttä ja alhaisuutta. M. ilmaisee useamman kerran haaveensa rauhallisesta elämästä maaseudulla, epäilemättä viimeinkin kiireettömästi filosofiaa tutkien, mutta moittii samalla itseään tästä haaveesta: missä voi elää, voi aina elää myös hyvin (5, 16), ja koko kosmos on filosofille yksi suuri maailmankaupunki, jossa hänen onnellisuutensa ei riipu ulkoisista olosuhteista.

[21] M. siteeraa Euripidesta, fr. 898 (Nauck): *Maa rakastaa sadetta, kun kuiva tasanko, / kuivuudesta hedelmätön, kaipaa kosteutta; / ylhäinen taivas rakastaa sateesta raskaana / langeta maahan Afroditen tahdosta.* Miespuolinen Taivas (Uranos) ja naispuolinen Maa (Gaia) ovat kreikkalaisen maailmansyntymyto-

logian ensimmäinen pariskunta. Kreikassa verbi *filein* (rakastaa) voi toimia apuverbinä infinitiivin kanssa merkityksessä "rakastaa tehdä", "tehdä mielellään", "tehdä yleensä", mihin käyttöön M. viimeisessä lauseessa viittaa.

[23] Kappaleen loppu viittaa Platonin *Theaitetokseen* (174d), missä Sokrates vertaa kansaansa kaitsevaa tyrannia tai kuningasta sikojen, lampaiden tai nautojen paimeneen: "Vapaa-ajan puute tekee tällaisesta miehestä väistämättä yhtä maalaismaisen ja sivistymättömän kuin paimenista, kun hän vuorella rakentaa ympärilleen aitauksen ja lypsää määkivää karjaansa." On epäselvää, mitä M. tällä viittauksella hakee.

[25] *laki, joka jakaa kullekin tälle kuuluvan:* M. käyttää hyväkseen sanojen *nomos* (laki) ja *nemein* (jakaa / määrätä osaksi) sukulaisuutta.

[26] Kappale näyttää ilmaisevan poikkeuksellisen henkilökohtaisesti keisarin ihmetystä ja ihailua luonnon toimintaa ja "mysteereitä" kohtaan; vrt. 4, 5. Stoalaisen opin mukaan sielu saadaan kuitenkin ensihengityksessä, ei ravinnon myötä, kuten M. tässä esittää; vrt. 12, 24 ja selitys. Alaspäin ja ylöspäin liikuttava voima viittaavat elementtien luonnollisiin liikkeisiin omille paikoilleen kosmoksessa; vrt. 6, 17 ja selitys.

[27] *kokonaisia näytelmiä:* Stoalaisesta ajatuksesta elämästä näytelmänä vrt. 12, 36 ja selitys. Hadrianuksen hovin M. muisti lapsuudestaan ja nuoruudestaan, ja Antoninuksen hovin hän tunsi aikuisiältään. Aleksanteri Suuren, tämän isän Filippoksen ja Lyydiaa 500-luvulla eKr. hallinneen kuningas Kroisoksen hovien elämänmeno oli hänelle tuttua historiasta.

[30] *se, mikä häntä pakottaa:* Pakottava tekijä on väärin tekevän epätosi uskomus hyvästä tai pahasta, mutta viime kädessä luonnon tahto ja tarkoitus. Edellisen voi yrittää muuttaa, jälkimmäiselle ei mahda mitään.

[31] Kappaleessa luetellut henkilöt ovat tuntemattomia lukuun ottamatta Sokrateen ystäviä ja oppilaita Kritonia ja Ksenofonia. Eufrates saattaa olla tämänniminen stoalainen filosofi, jota Epiktetos kovasti ihaili. Alkifron puolestaan saattaa olla sofisti, jonka fiktiivinen kirjekokoelma tunnetaan, mutta tämän Alkifronin ajoitus on epävarma ja mahdollisesti M:n aikaa myöhäisempi. Koska henkilönimien merkitys ja lauseiden rakenne ovat epäselvät, jaksoa on eri käännöksissä jäsennelty eri tavoin. M:n tarkoittaman ajatusharjoituksen merkitys käy joka tapauksessa ilmi kohdasta, jossa hän rinnastaa itsensä ja edeltäjänsä.

[33] *niin kuin lieriö:* Rinnettä alas vierivä lieriö on Khrysippoksen käyttämä kuva, mutta toisenlaisessa yhteydessä. Khrysippos käytti kuvaa havainnollistamaan kohtalon / luonnon ja ih-

misen oman moraalisen vastuun suhdetta. Lieriö ei lähde liikkeelle, ellei jokin työnnä sitä, mutta tämän alkusysäyksen jälkeen se liikkuu tietyllä tavalla oman muotonsa vuoksi ja siten sen liikkeen voidaan sanoa olevan paitsi sen saaman alkusysäyksen, myös sen oman laadun aiheuttamaa. Ks. LS 62C–D.

[34] M. siteeraa *Iliaan* säkeiden 6, 146 ja 149 alkuosia. Eepoksen jakso, jossa ihmiselämän hetkellisyyttä verrataan metsän vuosittain vaihtuviin lehtiin, oli antiikissa kuuluisa ja muidenkin filosofien suosiossa. Mm. skeptikko Pyrrhonin kerrottiin toistelleen näitä säkeitä mielellään (DL 9, 67).

[36] *tätä tulollaan olevaa pahaa:* Kuolema ei tietenkään M:n stoalaisen vakaumuksen mukaan ole "paha". Joko M. tarkoittaa olla ironinen tai sitten hän samaistuu näiden "koulumestarin" kuolemaa odottavien näkökulmaan. Dalfen kuitenkin poistaa sanan.

kunnollinen ja viisas: M. viittaa tässä ainoan kerran stoalaiseen "viisaaseen" (*sofos*), moraalisesti erehtymättömään ja täydellisen hyveelliseen ihannehenkilöön, jollaiseksi jokainen stoalaisen filosofian harjoittaja pyrkii mutta jollaisia ei maailmassa tosiasiassa ole koskaan ollut eikä tule koskaan olemaan. Samaa tarkoittaa sana *spoudaios*, "hyvä" tai "kunnollinen".

Yhdestoista kirja

[1] *tutkii sen muodon:* Stoalainen kosmos on äärellinen ja pallonmuotoinen. Sen sisällä ei ole tyhjää tilaa (*kenon*), mutta sitä ympäröi ääretön tyhjyys. Maailma syntyy täsmälleen samanlaisena jokaisen maailmanpalon jälkeen. Kaiken muuttumattomuudesta vrt. kuitenkin 9, 9 ja selitys. Stoalaisen kosmoksen rakenteesta (kuvien kera) ks. Jones 2003.

[2] *vapaaottelua:* Vapaaottelu (*pankration*) oli kreikkalaisten rakkain urheilulaji. Se oli väkivaltainen kamppailulaji, jossa jokseenkin kaikki keinot olivat sallittuja. Vapaaottelu ja sitäkin verisempi nyrkkeily eivät silti vetäneet raakuudessa vertoja roomalaisille gladiaattorinäytöksille, sillä kehään kuoltiin vain noin kerran vuosisadassa.

[3] *sammua, hajota tai säilyä:* Sammuminen ja säilyminen ovat kaksi stoalaista vaihtoehtoa, atomiyhdistelmän hajoaminen epikurolainen; ks. 7, 32 ja selitys.

kuten kristityillä: Sanoja "kuten kristityillä" on usein epäilty myöhemmän käden selittäväksi lisäykseksi, ennen muuta sisällöllisistä syistä, mutta myös tietyn syntaktisen kömpelyyden vuoksi. Kohta on M:n ainoa suora viittaus kristittyihin. Mikäli se on aito, M. moittii kristittyjä vääränlaisesta asenteesta kuolemaan: heidän suoranainen halukkuutensa marttyyreiksi on keisarin silmissä käsittämätön ja ihmisarvoa alentava. M:n ai-

kana kristinusko oli kuitenkin Rooman ylimystöpiireissä varsin tuntematon ja vähäistä huomiota herättänyt uskonto, josta keisari ei välttämättä tiennyt juuri mitään. Hän luultavasti jatkoi enemmälti asiaa miettimättä edeltäjiensä linjaa, jonka mukaan kristittyjä ei aktiivisesti etsitty, mutta rankaistiin tapauksissa, joissa syytetty myönsi uskonsa ja kieltäytyi valtiokultista. M:n suhteesta kristittyihin ks. tarkemmin Brunt 1979. "Harkitusti" ja "ilman tragedian elkeitä" viitannevat toisaalta hetken mielijohteesta tai jonkin stoalaisittain yhdentekevän asian menettämisen vuoksi tehtyihin itsemurhiin, joita antiikin filosofit näkivät ympärillään usein tapahtuvan, toisaalta jälkimaineen toivossa tehtyyn itsemurhaan, josta ääriesimerkki on Lukianoksen kuvaaman Peregrinoksen polttoitsemurha Olympian kisoissa vuonna 165.

[6] *suuremmalla näyttämöllä:* Jakson aihe on kiinnostava ja varsin yllättävä: kreikkalaisen näyttämötaiteen historia etiikan valossa. Runouden eettistä arvoa pohdittiin antiikin filosofiassa jonkin verran. Stoalaiset suhtautuivat runouteen maltillisen myönteisesti, Platon ja epikurolaiset voittopuolisen kielteisesti. Näistä asenteista ks. Plutarkhoksen tutkielma "Miten nuorukaisen tulee kuunnella runoutta". Näyttämötaiteen historiaa käsitelleistä kirjoittajista Aristoteles ei kommentoi tragedian ja komedian keskinäistä syntyjärjestystä (*Runousoppi* 4), mutta Horatius pitää M:n tavoin tragediaa vanhempana kuin komediaa (*Ars poetica* 275–84). Ajatuksesta "suuremmasta näyttä-

möstä" vrt. Palladaan kuuluisa, joskin M:n aikaa myöhäisempi, epigrammi (Kreikkalainen antologia 10, 72): *Koko elämä on näyttämö ja leikkiä vain; joko opi leikkimään / ja unohda kaikki vakavuus, tai kestä elämän tuska.* Ajatus näytelmähahmojen koettelemusten seuraamisen kasvattavasta vaikutuksesta muistuttaa Aristoteleen katharsis-oppia; vrt. myös komediarunoilija Timokleen kuvaus näytelmän vaikutuksesta ihmismieleen, fr. 6 (Kock): *Mieli unohtaa omat huolensa / lumoutuessaan toisen koettelemuksesta / ja lähtee pois hyvillä mielin, samalla jotakin oppineena.*

"Ioo Kithairon": Sofokles, *Kuningas Oidipus* 1391–93: *Ioo Kithairon, miksi otit minut vastaan? Mikset / heti surmannut, etten koskaan olisi paljastanut / ihmisille, mikä olin sukujani?* Kithairon oli vuori, jolle vastasyntynyt Oidipus-lapsi hylättiin. Oidipuksen kova kohtalo, johon hän itse oli niin ilmeisen syytön, oli antiikin malliesimerkki ihmiselämän arvaamattomuudesta.

"Jos jumalat jne.": Euripides, *Antiope*, fr. 208 (Nauck); sama säe on siteerattu kohdassa 7, 41.

"Esineisiin ei jne.": Euripides, *Bellerofon*, fr. 287 (Nauck); laajempana kohdassa 7, 38.

"Elämää niitetään jne.": Euripides, *Hypsipyle*, fr. 757 (Nauck); laajempana kohdassa 7, 40.

vanha komedia: Vanhan komedian, jonka tunnetuin edustaja on Aristofanes, tunnuspiirteitä olivat suorasukainen, usein alatyylinen kielenkäyttö ja fantastiset juonenkehittelyt. Kyynikko Diogenes piti suorapuheisuutta (*parrhêsia*) "maailman hienoimpana asiana" (DL 6, 69; DL:n laajahko Diogenes-elämä-

kerta on paras säilynyt lähde varhaisten kyynikoiden retoriikkaan), ja kyynikot olivat tunnettuja estottoman epäsovinnaisesta käytöksestään ja puheistaan. Diogenes ja eräät muut kyynikot kirjoittivat myös tragedioita, mihin M. saattaa vaihtoehtoisesti viitata. Huonosti tunnetun keskikomedian kautta kehittynyt uusi komedia, jonka tunnetuin edustaja on Menandros, oli juonenkehittelyltään realistista ja arkipäiväistä ja kieleltään sivistynyttä. Myös varhainen roomalainen komedia edusti lähinnä tätä tyylilajia, mutta M. näyttää pitäytyvän yksinomaan kreikkalaismaailmassa.

[7] Päinvastainen käsitys esiintyy kuitenkin kohdassa 8, 1. Toisin kuin kaiken julkisen elämän karttamista suositelleet epikurolaiset, stoalaiset katsoivat, että filosofin tulee osallistua aktiivisesti poliittiseen elämään, koska ihminen on luonnostaan poliittisia yhteisöjä muodostava laumaeläin.

[8] *vartetaan puuhun uudestaan:* Ajatuksesta vrt. 8, 34. Hedelmäpuiden oksien varttamisen taito oli antiikin puutarhureilla hyvin hallussa; vrt. Columella, *de Arboribus* 26, jossa esitellään yksityiskohtaisesti kolme eri tekniikkaa.

[10] *taidot jäljittelevät luontoa:* Vrt. Aristoteles, *Fysiikka* 194a21. Kappaleen lopussa M. palaa jälleen kolmen hyveen teemaan. Tällä kertaa oikeudenmukaisuus kohotetaan hyveistä tärkeimmäksi, ja kaitselmuksen suunnitelmaa tutkiva ja siihen mukau-

tuva kohtuullisuuden / itsehillinnän hyve ja totuuden / järkevyyden looginen hyve ovat sen välttämättömiä ehtoja.

[12] *Sielun pallo:* Sielun vertaamisesta palloon ks. 12, 3 ja selitys.

[13] *niin kuin tuo Fokion:* Fokion oli Platonin oppilas, 300-luvun ateenalainen valtiomies ja menestyksekäs sotapäällikkö, jonka elämäkerran Plutarkhos on kirjoittanut. Fokion tuomittiin kuolemaan makedonialaisvallan laajentumisen levottomina vuosina, ja viimeisinä sanoinaan hän ilmoitti, ettei kanna tuomiostaan kaunaa ateenalaisille. Fokionilla oli lisänimi *khrêstos*, "kunnollinen".

[15] *rakastajiensa katseesta:* Kuva poikarakastetusta ja hänen suosiotaan tavoittelevista rakastajista kuuluu pikemminkin kreikkalaiseen kuin roomalaiseen kulttuuripiiriin, joten M. on ehkä lainannut sen joltakulta kreikkalaiselta kirjoittajalta. Sovinnaisen, joskin epäilemättä tekopyhän käsityksen mukaan kunnon mies halusi ainoastaan pojan ystävyyttä ja vain alhaiset luonteet etsivät tällaisista suhteista seksuaalista mielihyvää. Tällaiset aikeet pojan pitäisi pystyä lukemaan kosijoidensa silmistä..

Lykofilia, "suden ystävyys", tarkoittaa ystävyyden teeskentelyä petollisessa tarkoituksessa. Tähän strategiaan turvautuvat usein antiikin faabelien sudet.

[16] M. näyttäisi hyväksyvän kappaleessa Khrysippoksen käsityksen yhdentekevistä asioista. Yhdentekevyydestään huolimatta näistä osa on luonnon mukaisia, osa luonnon vastaisia, ja edellisiä kuuluu tavoitella ja jälkimmäisiä karttaa, ellei jokin korkeampi velvollisuus estä sitä. Luonnon mukaisten ja vastaisten yhdentekevien erottaminen sujuu ongelmitta jokseenkin kaikilta ihmisiltä, mutta ongelmia aiheuttaa sen sijaan näiden virheellinen olettaminen hyväksi tai pahaksi. M:n ohje on nauttia luonnon mukaisista yhdentekevistä, mikäli ne ovat tarjolla, ja sivuuttaa luonnon vastaiset yhdentekevät keskittyen korkeampiin päämääriin. Päinvastaisesta näkemyksestä vrt. 4, 39 ja selitys.

[18] *jokainen sielu jää vasten tahtoaan jne.*: M. lainaa oman käsityksensä mukaan ajatuksen Platonilta; vrt. 7, 63 ja selitys.

Ainakin he ovat pahoillaan jne.: Stoalaiset katsoivat saavansa tukea näkemykselleen hyveestä ihmisen luontaisena taipumuksena siitä, että myös väärin toimivat yleensä häpeävät toimintaansa. Senecan mukaan kukaan ei tee pahaa pahan vuoksi, vaan ainoastaan siitä koituvan hyödyn vuoksi ("Hyvistä teoista" 4, 17, 2–4).

tunteettomuutta: M. mainitsee tässä ainoan kerran stoalaisen tunteettomuuden (*apatheia*) ihanteen substantiivina. Sen merkityksestä ks. johdanto.

Muusien johtajalta: Yhdeksän Muusan johtaja on Apollon, ilon, valon ja kulttuurin jumala.

[20] *henki sinussa: Pneuma* on aineeltaan ilman ja tulen sekoitusta, lämmintä ilmaa. Tällaisena sen luonnollinen asema kosmoksessa olisi maan yläpuolella, mutta *heksis*, joka pitää koossa myös ylemmän *logoksen* olomuodon läpitunkemia kappaleita, estää sitä karkaamasta ennen eliön kuolemaa ja elementtien luonnollista hajoamista.

[21] *ihmisten enemmistön ... hyvinä pitämistä asioista:* Vrt. 5, 12 ja selitys.

[22] M. viittaa tuttuun faabeliin maalaishiirestä ja kaupunkilaishiirestä, josta on oman versionsa esittänyt mm. Horatius (Satiirit 2, 6, 77–117).

[23] "Mörkö" on tässä naispuolinen hirviö Lamia, mutta kreikkalaislapsia kasvatettiin pelottelemalla heitä suurella laumalla muitakin mörköjä. M. näyttää jälleen lainanneen tiedon Epiktetokselta, *Keskustelut* 2, 1, 15; vrt. kuitenkin myös Platon, *Faidon* 77e, *Kriton* 46d ja *Gorgias* 473d.

[25] Seneca kertoo ("Hyvistä teoista" 5, 6, 2–7), että kun Makedonian kuningas Arkhelaos kutsui Sokrateen luokseen, Sokrates kieltäytyi, koska ei voisi vastata kuninkaan lahjoihin samalla mitalla. M. viittaa selvästi samaan tarinaan, vaikka kuninkaan nimi on vahingossa vaihtunut. Senecan mukaan Sokrateen tarkoituksena oli kieltäytyä kohteliaasti kutsusta, vaikka

mukana oli annos ironiaakin: Sokrates ei tietenkään pitänyt kuninkaan rikkauksia missään arvossa. Arkhelaos pyrki keräämään ympärilleen ajan kulttuuripersoonia ja mm. Euripides viihtyi hänen luonaan.

[26] *Epikurolaisten kirjoituksissa:* Alkutekstissä on käsittämätön "efesoslaisten", ja tekstiä on yleisesti korjattu Senecan (Kirje 11, 8) pohjalta.

[27] Pythagoralaiset pitivät tähtiä jumalina ja näkivät niiden säännönmukaisissa liikkeissä suuren kosmisen harmonian ilmentymän. Tällaisesta meditaatioharjoituksesta vrt. 7, 47.

[28] *kietoi ylleen lampaantaljan:* Farquharsonin mukaan "lannevaatteen", vaikka sanalla *kôidion* ei ole tällaista merkitystä. Ksanthippe oli antiikissa äksyn vaimon maineessa, joka kiusasi miestään tahallaan. Kuitenkin edellä mainitusta Fokionista kerrottiin, että hän ja hänen vaimonsa käyttivät kodin ulkopuolella vuorotellen samaa viittaa, koska olivat niin köyhiä. Tarina tuo mieleen myös kyynikko Krateesta kerrotun anekdootin (DL 6, 91), jossa ulkonäöstään välinpitämätön filosofi ompelee lampaantaljan viittansa jatkoksi.

[29] Ajatus, että vasta alamaisena ollut kykenee hallitsijaksi, oli antiikissa muodostunut sananlaskuksi; ks. esim. Aristoteles, *Politiikka* 1277b12.

[30] Tuntemattoman näytelmäkirjailijan säe.

[31] Osa *Odysseian* säkeestä 9, 413. Eepoksen kohdassa Odysseus nauraa kykloopille päästyään pakenemaan tämän luolasta, mutta säkeen merkitys M:lle on tuntematon.

[32] Hesiodos, *Työt ja päivät* 185. M. tai hänen lähteensä on kuitenkin muuttanut säkeen merkitystä, sillä kohdassa ei alun perin puhuta hyveestä.

[33] Mukailtu Epiktetokselta, *Keskustelut* 3, 24, 87.

[34] Mukaelma samasta kohdasta, 88–93. On epäselvää, viittaako "sinä" lapseen vai puhujaan itseensä.

[36] *Keskustelut* 3, 22, 105. "Tahto" on käännös Epiktetoksen paljon käyttämälle, mutta vanhastoalaiseen psykologiaan kuulumattomalle termille *prohairesis*. M. itse ei huomiota herättävästi käytä tätä termiä kertaakaan.

[37] Jaksoa pidetään Epiktetoksen muutoin tuntemattomana fragmenttina. Tekstissä on useita stoalaisia teknisiä termejä, kuten hyväksyminen (vrt. 5, 10) ja varaus (vrt. 4, 1). Tavoittelusta (*oreksis*) pidättymisestä vrt. myös *Käsikirja* 2.

[38] Tämäkin lienee sitaatti Epiktetokselta. Stoalaisten mukaan kaikki ihmiset ovat "hulluja", joskaan eivät samassa mielessä kuin lääketieteellisestä hulluudesta (*mania*) kärsivät potilaat, vaan koska he ovat tietämättömiä todellisesta hyvästä ja pahasta ja toimivat hallitsemattomien tunneimpulssien vallassa. Ainoastaan stoalainen viisas ei ole hullu, ja tätä ihannetta kohti kaikki filosofian harjoittajat pyrkivät.

[39] Sitaatti ei ole peräisin meidän tuntemistamme Sokratesta kuvaavista kirjoituksista.

Kahdestoista kirja

[3] *tehden sitä mikä on oikeudenmukaista jne.:* Jälleen kolme filosofista hyvettä: oikeudenmukaiset teot, alistuminen kohtaloon ja totuuden tavoittaminen.

ruumiin yhteyden vuoksi: "Ruumiin yhteys" on tässä käännös sanalle *prospatheia*, "kiintymys" tai "intohimo". Filosofiassa sanalla tarkoitetaan sielun liiallista kiinnittymistä ja samaistumista ruumiiseen.

pallo, pyöreäpinta: Runositaatti on lainattu Empedokleelta, fr. 27, 4 ja 28, 2 (Diels–Kranz). Empedokleen "pallo" (*sfairos*) on Rakkauden ajan harmoninen kosmos, maailmanpallo, jossa neljä alkuainetta ovat sekoittuneet toisiinsa ja jonka Riita repii jälleen rikki. M. käyttää kuvaa harmonisesta, itsessään täydellisestä ja ulkomaailmasta riippumattomasta kosmisesta pallosta kuvaamaan filosofisesti elävän ihmisen sielua. Tällainen käyttö oli yleistynyt filosofiassa jo ennen hänen aikaansa.

[4] Ajatus, että jokainen rakastaa eniten itseään, esiintyy jo Platonilla (*Lait* 731e). Galenos pitää tämän luonnollisena seurauksena sokeutta omille virheille, minkä vuoksi eettinen parannuksenteko vaatii aina ulkopuolista "terapeuttia"; tätä M. ei ota tässä huomioon. Myös stoalaisessa antropologiassa rakkaus omaan itseen on luontainen itsesäilytysvietin ilmentymä.

[6] *vasen käsi:* Platon esittää *Laeissa* (794e–95d), että vasen ja oikea käsi eivät eroa luonnostaan, vaan ainoastaan vääränlainen harjoitus tekee oikeasta hallitsevan. Platonin kanta näyttää olleen kuitenkin poikkeuksellinen, ja monissa kreikkalaisissa uskomuksissa näkyy ajatus oikean puolen "luonnollisesta" paremmuudesta.

[9] *vapaaottelija:* Vapaaottelijalla (*pankratiastês*) ei antiikissa ollut lihastensa lisäksi mitään varusteita; nyrkkeilijät käyttivät sen sijaan käsien ja ranteiden ympärille kiedottuja nahkanauhoja iskujen terästämiseen. M. tarkoittaa, että filosofiset opinkappaleet ja vakaumukset (*dogmata*) tulee omaksua niin, että ne ovat kuin orgaaninen osa meitä, ei niin, että ne palautetaan mieleen vain tarpeen tullen ja siirretään jälleen syrjään.

[14] *sekamelska:* Epikuros, jonka kosmologiaan M. lähinnä näyttäisi viittaavan "sekamelskalla", syytti Demokritosta liian ankarasta determinismistä, ilmeisesti sekä fysiikkaa että etiikkaa koskevin perustein. Keskimmäinen näistä kosmologisista asenteista näyttäisi olevan M:n suosikki. Sitä voi tietyin varauksin pitää stoalaisena. Fysiikan determinismiin yhdistyy etiikan alueella jonkinlainen ihmisen mahdollisuus "hellyttää" jumala ja pyrkiä moraaliseen parannukseen ja mielenrauhaan, koska jumala on hänen sisässään. M. näyttäisi kuitenkin uskovan teoksessa usein esiin tulevaan tuonpuoleisen ja tämänpuoleisen (epämääräiseen) eroon, jolloin heltyminen tapahtuisi

ihmisen ulkopuolella. Vrt. myös 1, 17, jossa M. erottaa jumalien antaman avun ja oman kyvyttömyytensä vastata siihen.

[22] Kappaleen maalailevat loppusanat ovat mahdollisesti peräisin joltakulta runoilijalta.

[23] *Niin sanotaan myös jne.:* M. leikittelee kappaleen lopussa sanan *symferein* monimerkityksisyydellä. Sana tarkoittaa kirjaimellisesti "tuoda mukana" ja siten "osallistua omasta puolestaan", "hyödyttää". Näin oikea-aikainen kuolema "hyödyttää" kokonaisuutta jo pelkällä olemassaolollaan, osallistumisellaan kohtalon ketjuun, ja lisäksi se "hyötyy", koska se on kohtalon mukanaan tuoma asia. Sanan *theoforêtos*, "jumalan kantama", "jumalasta innoittunut", selitys liittyy löyhästi yhteyteen. Tällainen henkilö seuraa jumalaa sekä luontaisesta pakosta että omasta tahdostaan.

[24] *hengen saamiseen:* "Hengen saaminen" on käännös sanalle *psykhôsis*, "sielullistuminen". Stoalaisen opin mukaan sikiö kohdussa on eräänlainen kasvi, joka saa sielun (*psyhkê*) vasta hengittäessään ensimmäisen kerran. Tätä ennen sen koossa pitävä voima on ollut kasveille kuuluva *fysis*; ks. Hierokles, LS 53B. Viimeisessä henkäyksessä sielu vastaavasti palautuu ilmaan.
ilman ja eetterin olentojen asuinmaa: "Ilman ja eetterin olennot" ovat mahdollisesti kuolleiden sieluja, heeroksia, *daimoneja* ja muita vähäisempiä jumaluuksia, jotka pythagoralaisen, keskipla-

tonistisen ja stoalaisen näkemyksen mukaan kansoittavat ilmakehää sankoin joukoin. M. näyttää ajattelevan, että ne ovat silmin nähtävissä, joskaan eivät maan pinnalta. Rutherford arvelee kuitenkin keisarin puhuvan taivaankappaleista, joista aurinko, kuu ja planeetat ovat ilmakehässä ja kiintotähdet eetterin kehällä.

[27] Fabius Catullinus (vrt. 4, 50) ja Lusius Lupus ovat tuntemattomia. Stertinius saattaa olla Pliniuksen mainitsema varakas lääkäri. Maaseutu, puutarhat ja kylpyläkaupunki Baiae olivat luultavasti näiden miesten vanhuuden lepopaikkoja. Keisari Tiberius puolestaan asui Caprilla elämänsä viimeiset vuodet harjoittaen Suetoniuksen auliisti luettelemia maalauksellisia paheita; ks. *Tiberius* 42–44. Fronto mainitsee Velius Rufuksen, joten ehkä M. tunsi tämän henkilökohtaisesti.

[28] *ovat myös silmin nähtävissä:* "Silmillä nähtävät jumalat" tarkoittanee lähinnä taivaankappaleita, joita M. vanhaan kreikkalaiseen tapaan pitää jumalina. Vrt. kuitenkin 12, 24 ja selitys. M. saattaa ajatella myös ihmisten kokemuksia jumalista ilmestyksissä ja unissa.

[30] *yhteisöllisyyden tunne:* Sana *pathos* esiintyy jälleen myönteisessä merkityksessä; vrt. 3, 2 ja selitys. Samanlaisen vedosta samanlaisen luo vrt. 9, 9.

[34] M. viitannee erityisesti epikurolaiseen kouluun, jonka piirissä kuolemanpelkojen poistaminen oli keskeinen osa eettistä opetusta; vrt. *Pääopit* 2 (DL 19, 139). M:n mieltymys eri filosofikoulujen opillisten yhteneväisyyksien löytämiseen antaa hänen ajattelulleen viehättävän amatöörimäisen piirteen; vrt. 9, 41 ja selitys.

[36] Ajatus elämästä näytelmänä, jossa ihmisen tehtävä on esittää jumalan määräämää osaa mahdollisimman hyvin, toistuu muillakin stoalaisilla; ks. esim. DL 7, 160 (Ariston Khioslainen) ja Epiktetos, *Käsikirja* 17. Valitettavasti tekstin alkupuolelle täydennetty sana on puhdas arvaus; Dalfen ehdottaa rohkeasti sataa vuotta. Roomalaisajan näytelmässä oli tavallisesti viisi näytöstä. Ajatuksesta, ettei elämä koskaan päädy keskeneräisenä, vrt. 3, 8 ja 11, 1.

Kirjallisuus

Lyhenteet ja tekstilaitokset, joihin on viitattu toimittajan nimellä

Diels–Kranz: H. Diels & W. Kranz, *Fragmente der Vorsokratiker*, Berlin, 7. laitos 1954.

LS: A.A. Long & D.N. Sedley, *The Hellenistic Philosophers*, Cambridge 1987.

Nauck: A. Nauck, *Tragicorum graecorum fragmenta*, Hildesheim, 2. laitos 1889.

SVF: H. von Arnim, *Stoicorum veterum fragmenta*, I–III, Leipzig 1903–05.

Usener: H. Usener, *Epicurea*, Leipzig 1887.

Julia Annas, *Hellenistic Philosophy of Mind*, Berkeley & Los Angeles 1992.

Elizabeth Asmis, "The Stoicism of Marcus Aurelius", *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* 36, 3 (Berlin 1989) 2228–2252.

Anthony R. Birley, *Marcus Aurelius: A Biography*, London 1987. Uudistettu laitos alkuaan 1966 ilmestyneestä elämäkerrasta.

P. A. Brunt, "Marcus Aurelius and the Christians", teoksessa C. Deroux (toim.), *Studies in Latin Literature and Roman History* I (Collection Latomus 164, Bruxelles 1979), 483–520.

Edward Champlin, *Fronto and Antonine Rome*, Cambridge (Mass.) & London 1980.

J. Dalfen (alkutekstin kriittinen editio), *Marcus Aurelius: Ad se ipsum libri XII*, Bibliotheca Teubneriana, Leipzig 1979.

E. R. Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety: Some Aspects of Religious Experience from Marcus Aurelius to Canstantine*, London 1965.

Troels Engberg-Pedersen, "Marcus Aurelius on Emotions", teoksessa Juha Sihvola & Troels Engberg-Pedersen (toim.), 306–37.

A. S. L. Farquharson (alkutekstin kriittinen editio, englanninnos ja kommentaari), *The Meditations of the Emperor Marcus Aurelius*, I–II, London 1944.

Mark Forstater, *The Spiritual Teachings of Marcus Aurelius*, New York 2000.

Pierre Hadot, *La Citadelle intérieure: Introduction aux "Pensées" de Marc Aurèle*, Paris 1992. Teoksesta on 1998 ilmestynyt M. Chasen englanninnos nimellä *The Inner Citadel*.

– Pierre Hadot (alkutekstin kriittinen editio ja ranskannos), *Marc Aurèle: Écrits pour lui-même. Livre I*, Paris 1998.

C. R. Haines (alkuteksti ja englanninnos), *The Communings with Himself of Marcus Aurelius Antoninus*, Loeb Classical Library, London & New York 1916. Uudistettu laitos 1930.

C. Scot Hicks & David V. Hicks (englanninnos), *Marcus Aurelius: The Emperor's Handbook*, New York 2002.

Alexander Jones, "The Stoics and the Astronomical Sciences", teoksessa Brad Inwood (toim.), *The Cambridge Companion to the Stoics*, Cambridge 2003, 328–344.

M. R. Lefkowitz, *The Lives of the Greek Poets*, London 1981.

Martha Nussbaum, *The Therapy of Desire*, Princeton 1994.

R. B. Rutherford, *The Meditations of Marcus Aurelius: a Study*, Oxford 1989.

Malcolm Schofield, *The Stoic Idea of the City*, Cambridge 1991.

Juha Sihvola & Troels Engberg-Pedersen (toim.), *The Emotions in Hellenistic Philosophy*, Dordrecht 1998.

Richard Sorabji, *Emotion and Peace of Mind: from Stoic Agitation to Christian Temptation*, Oxford 2000.